

Partium

Irodalmi, művészeti és közéleti folyóirat

XXVII. évfolyam, 2. szám, 2019. nyár

SZERZŐINK

Árpási Zoltán (Gyula)	Mórotz Krisztina (Dénesfa)
Bakacsi Ernő (Eger)	N. Czirok Ferenc (Muzslla)
Balogh Ákos Máté (Budapest)	Oláh András (Mátészalka)
Bertha Zoltán (Debrecen)	Ószabó István (Debrecen)
Bíró József (Budapest)	Pege Ibolya (Budapest)
Budaházi István (Nyíregyháza)	Péter Eleonóra (Budapest)
Csordás László (Eszeny – Ungvár)	Pirnát Antal (†)
Debreczeny György (Budapest)	Radnai István (Budapest)
Farkas Gábor (Budapest)	Rimóczi László (Budapest)
Felhős Szabolcs (Vásárosnamény)	Rideg István (Karcag)
Halászi Aladár (Tiszaújváros)	Rusvay Balázs (Vác)
Jahoda Sándor (Budapest)	Szekeres Nóra (Budapest)
Kováts Judit (Nyíregyháza)	Szili István (Pákozd)
Kürti László (Mátészalka)	Szurmay Zoltán (Szolnok)
Marković, Radmila (Kishegyes)	Támba Renátó (Ózd)
M. Fehérvári Judit (Debrecen)	Ványai Fehér József (Gyomaendrőd)
Medgyessy Zoltán (Csenger)	Virág-Horváth Erzsébet (Budapest)
Molnár János (Szeged)	

Nemzeti Kulturális Alap

A kiadvány a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jött létre

A fedő borítón **Oláh András** „*Várakozás*” című felvétele látható
A lapbelsőn **Oláh András** fotói díszítik

Főszerkesztő: **Oláh András** (Mátészalka)

Szerkesztők:

- **Elek Ottó** (Nyíregyháza)
- **Felhős Szabolcs** (Vásárosnamény)
- **Szigeti Gábor** (Budapest)
- **Támba Renátó** (Ózd)

Alapító főszerkesztők:

- **Ószabó István** (Debrecen)
- **Felhős Szabolcs** (Vásárosnamény)

Kiadja az **UART** (Unitárius Alkotók Társasága) Vásárosnamény

Lapigazgató: **Felhős Szabolcs** elnök (Vásárosnamény)

WEB: www.unit-art.hu/

E-mail: olah-andras@index.hu
partium2@gmail.com

A szerkesztőség címe:

Partium Műhely, 4800 Vásárosnamény Pf. 2.

Telefon: 06-30/920-4905

A kiadvány a nyíregyházi *Örökségünk Könyvkiadó Kft.* gondozásában jelent meg.

ISSN 1216-7525

Tartalom

SZÉPÍRÁS

Bíró József: Abiit / non obiit (<i>vers</i>)	5
Ószabó István: Szégyen ahogy itt ülök, Szülőföld (<i>versek</i>)	6
Kováts Judit: Hazátlanok (<i>regényrészlet</i>)	7
Debreczeny György: Három Tandori-kollázs (<i>versek</i>)	11
Farkas Gábor: A függés alakzatai, Mennybevétel nélkül (<i>versek</i>)	14
Rimóczi László: Ég és föld között, Kölyökkatedrális (<i>novellák</i>)	15
Pege Ibolya: spektrum, megint, Emberszabásúak, otthonom (<i>versek</i>)	20
Rusvay Balázs: Villon-inspirációk (<i>versek</i>)	23
Molnár János: Földmérés (<i>novella</i>)	26
Jahoda Sándor: korai, asszó (<i>versek</i>)	35
Támba Renátó: néma, Medistáció (<i>versek</i>)	36
Szurmay Zoltán: Felejtsd el az igazit (<i>novella</i>)	38
N. Czifrok Ferenc: Költő-e vagy? (<i>vers</i>)	46
Mórotz Krisztina: Rejtett lapok, Elválás (<i>versek</i>)	47
Bakacsi Ernő: A 110-es szoba (<i>novella</i>)	48
Medgyessy Zoltán: Vagy-vágyakozás, Valahol (<i>versek</i>)	51
M. Fehérvári Judit: A csütörtök, Veszteség (<i>versek</i>)	52
Radmila Marković: Gyermekkori emlékeim (<i>novella</i>)	54
Radnai István: A média többszáma – hydra (<i>novella</i>)	56
Szekeres Nóra: Arc (<i>vers</i>)	58
Ványai Fehér József: Gyöngyhalász, emberhalász (<i>vers</i>)	59
Budaházi István: Mesék mindörökké (<i>próza</i>)	60

TANULMÁNY

Bertha Zoltán: Az „igaz devotio” apostolai	61
Csordás László: Az idegen feltalálása	71
Kürti László: A líra sámánisztikus elemeiről	87
Virág-Horváth Erzsébet: Oravec Imre: Távozó fa	96
Halászi Aladár: Arany János: magányban	102

SZILÁNKOK

Árpási Zoltán: Egy bátor grófnő	112
Szili István: Három obeliszk	115
Rideg István: Füzet a zöldségeskertről	118

EMLÉKEZÉS

Nagy Gáspár – 70	126
-------------------------------	-----

SZEMLE

Bertha Zoltán: Kortárs magyar sorsköltészet	127
Oláh András: Elnémult harangok	130

UNITÁRIUS SZEMMEL

Támba Renátó: A szentlélek kiáradása és ikonográfiai megjelenítése	133
Pirnát Antal: Az ariánus Biblia	136
Felhős Szabolcs: Bepillantás a beregi cserkészélet újraéledésébe (1991–1993)	155

NÉPFŐISKOLA

Péter Eleonóra: A népfőiskolák szerepe az osztrák felnőttképzésben (<i>A XX. kerületi népfőiskola</i>)	157
Balogh Ákos Máté: Ősz, te máshogyan ősz... ..	161

HÍREK	163
--------------------	-----

Szépírás

Bíró József

ABIIT / NON OBIIT

(– Takács Imre emlékére –)

:

adomázások véghetetlen sora
savanykás lőrével koccintunk

:

körömmel hántott fűz vesszők
szerte később összefonódnak

:

hun cu tul
ka csin tasz

Oláh András: Átváltozás

[Szégyen ahogy itt ülök]

Szégyen ahogy itt ülök.
nappal a csillagok között.
a sötét anyag szobám.
az ablakredőny rései
fénycsíkokká nyúlt égitestek.
megölném magam,
de gyilkos nem vagyok én se.
szikék, halálnak élesebb kése
nincs, mint bennem
a reménytelenség.
két sor a fejemben.
gyermekkori versem.
hogy páromhoz ne menjek már,
fogva tart fürge folyondár.
emlékek, hagyjatok.
amputált hazák.
tükröződő táj, vonatablakok.
megöltek bennem álmot, szerelmet.
pitvaros szívem farkasverem lett.

[Szülőföld]

Én Istenem, mehetnék most már,
nyugodt szívvel hagyhatnék itt mindent.
mégbánás nem gyötörne sehol, mardosó
honvágy.
holtak miatt jönnék, ha jönnék,
már többé nem tehozzád.

a ködöt kifordítja magán a didergő bokor.
mindig tudtam,
háza sincs házait,
világa sincs világait
az Ég nem rám méretezte.
kísérleti terep, só ez a táj, szik, mindenütt:
az elmorzsálódott Jézus teste.

Hazátlanok*

(részlet)

Mi itt törvényen kívüliek vagyunk. Szlovákiából jöttünk, de Szlovákia nincs többé, és mi nem vagyunk sem szlovákok, sem birodalmi németek, hivatalosan nem is létezők. Nem kapunk élelmiszerjegyet, márpedig anélkül nincs kenyér, és nincs semmilyen ennivaló, kénytelenek vagyunk magunkról gondoskodni. Organizálunk. Gombászunk, pitypangot, csalánt szedünk, madártojást keresünk, portyázunk a városszéli kertekben, letaroljuk a sóskát, kihúzgáljuk a retket, lopjuk a cseresznyét, csikkekre vadászunk és kukázunk az amerikai parancsnokság körül. Az amik kukája igazi kincsesbánya: csirkehát és -szárny, mert ők a csirkének csak a combját és mellét eszik, és megesik, hogy tenyéryni disznósültet halászunk ki. Ragad a kosztól, de nem számít, Gabriel a bicskájával föl vágja, dobókockányi falat jut, *ha lassan rágnak, tovább élvezzük*, mondja Gabriel, rágnak, forgatjuk a szánkban a kockányi húst, Otto szégyenlősen bevallja, hogy ő lenyelte egyben, én büszke vagyok magamra, amiért fékezni tudom a mohóságom.

Az amik magasak, kerek képűek, ordít róluk a jóllakottság. Gumitalpú cipőjükben puhán, könnyedén járnak, nem is járnak, inkább surrannak, amolyan földönkívülieknek tetszenek. Délutánonként csapatostól ülnek kint a Bürgerbräu teraszán, előttük sör, percc és kolbász, illatuktól összefut a nyál a szánkban. Csak nézzük őket, mert nem tudunk angolul, de sokszor a nézés is elegendő. Egyedül az a baj, hogy mint kutyának a csontot, úgy dobják a perccet, és nem mindig sikerül elkapni. Azért földesen is finom, és egyébként az amik igazán jószívűek, olykor csokoládét és rágógumit osztogatnak, sőt Otto egy U. S. ARMY feliratos olajzöld sapkát kapott valamelyiküktől, amit minden fiú irigyel, s Otto annyira félti, hogy még alváskor sem veszi le.

A kenyér mindennél jobban hiányzik, de azt nem lehet organizálni, legfőljebb koldulni. Már nyitáskor odaállunk valamelyik pékség elé, és azt hajtogatjuk, hogy egy kis kenyeret, egy kis kenyeret. Kántálva, mint szenteste, betlehemezéskor. Először nehezen ment, csak motyogtam, s képtelen voltam könyörgésre nyújtani a kezem, Gabriel morgott, hogy korgó gyomorral fekszünk le megint, és akkor eszembe jutott otthonról Janika, aki ha esett, ha fűjt, minden pénteken, úgy déltájban megjelent a küszöbünk előtt. Őt kezdtem utánaozni, hangomat elváltoztatva, az ő hangján kunyeráltam, közben a mamát láttam, ahogyan nyújtja a kenyeret felém. A bajor pékek azonban korántsem olyan jószívűek, mint a mama, legtöbbször szitkokat szórva zavarnak el, de én meg sem hallom, miket kiabálnak, azt játszom, hogy színész vagyok, és ez csak egy szerep; ha jól játszom, ennivalóval jutalmaznak.

---

* Részlet a szerző 2019-ben a Magvető Kiadónál megjelent regényéből

Organizálás, koldulás, lopás: mindennapi elfoglaltságaink. Már én is loptam. Először csak úgy, magától történt a dolog. A Ludwig Strasse-i pékség előtt nagy kosarakban sorakozott a kiszállításra váró kenyér, szép, pirosra sült veknik, illatukkal megtelt az orrom, korogni kezdett a gyomrom, s akkorákat nyeltem, hogy rám jött a köhögés. A pék és az inasa éppen rakodtak, szándékosan rájuk sem néztem, úgy kerültem meg a kocsit, a kenyér illata az orromban, íze a számban, nem emlékszem, mikor ettem utoljára ropogós héjú, fehér bélű, foszlós kenyeret, csak meg kellett fordulnom, és két lépést visszalépnem.

A pék először észre sem vette, hogy az egyik kosárból kikaptam két veknit, amikor ráeszmélt, már futottam, ahogy a lábam bírta, a pék az inast szalajtotta utánam, és mindenfélét kiabált, de én csak futottam, keresztül az átjárókon, sikátorból sikátorba, addig futottam, amíg az inas lihegését már nem hallottam. A katolikusok úgy tartják, hogy ennivalót lopni nem számít bűnnek. Azért ezt nem fogom sem megírni, sem elmondani a mamának, és soha senkinek.

Ünnep a hétfő: a két vekniből nagy, körbeszelet jut mindenkinek, és ünnep a kedd is: a fiúk egy kacsával állítanak be. Csak úgy szembejött velük az úton, ezt mondják Susanne asszonynak, aki nem kérdez semmit, szárnyánál fogva megragadja a sápiózó kacsát, viszi a konyhába, és megfőzi levesnek. Azért levesnek, mert úgy lehet igazságosan elosztani. A húst lefejt a csontról, a zöldségeket julienne-re vágja, annyira finom, hogy belefájdul a fejem.

Megeszünk mindent, ami ehető, és ellopunk mindent, ami mozdítható. Hogy eredményesebbek legyünk, csapatba szerveződünk. Gabriel a főnök, ő a legidősebb, legerősebb és legokosabb, mindenben hallgatunk rá. Megalkotjuk a szabályokat. A fő szabály, hogy feltűnés nélkül, éppen csak annyit, amennyire feltétlenül szükségünk van, és amennyivel gyorsan el tudunk futni. Kiosztjuk a szerepeket: vannak figyelők, végrehajtók, staféták és értékesítők. Az értékesítők adják el a feketepiacon, amit szerzünk. Cigarettaért, dohányért, mostanság ez a fő fizetőeszköz. Mindenki fontos, de az értékesítők a legfontosabbak, mert a feketepiacon farkastörvények uralkodnak, s nagyon észnél kell lenni, nehogy kihasználják a fiatalságunkat, és becsapjanak. Gabriel a fő értékesítő, de Vendi és Otto is vele szokott menni. Mi, lányok szóba sem jövünk, be kell látnunk, hogy bennünket még annyira sem vennének komolyan, mint a fiúkat. Susanne asszony sejti, Erna néni és Klement tanár úr valószínűleg nem tudja, hogy rettenthetetlen tolvajok lettünk.

Az amik a folyton körülöttük lebzselő gyereksereget megszokták, ránk se hederítenek. A teherautó őrizetlenül áll, a sofőr sehol. Trudi, Gerlinde és a három fiú a tér négy sarkában figyelnek, Zilli és én a teherautó körül sétálunk, úgy teszünk, mint akik elmélyülten beszélgetnek. Vendi is csatlakozik hozzánk, már hárman sétálunk, egyszer csak Gabriel meglengeti a karját, a jelre bakot tartunk Vendinek, aki egy ugrással fönt van a teherautón. Vörös címkés, nagy húskonzervek garmadában, gyorsan be a hátizsákba amennyi csak fér, de van itt még cukor is, áhítattal, mint egy imát, úgy mondja Vendi.

– Miben van?

- Zsákban.
- Honnan tudod, hogy cukor?
- Mindenki tudja, hogy a sugar cukor!
- Nehéz?
- Mit kérdezettek annyit, mondjátok, mi legyen vele?

A cukor nagy kincs, a feketepiacon aranyáron mérik, de a hátzszakban nem fér, kézben meg feltűnő; hagyjuk vagy vigyük? Nem szaladhatunk oda a többiekhez megtanácskozni, nekünk kell eldönteni, és gyorsan el kell dönteni, Zillivel egyszerre mondjuk Vendinek, hogy adja le azt is! Takaros kis zsák, megvan vagy tíz kiló, meggazdagszunk belőle, vagy ha azt mégsem, egy darabig lesz mit enni, de se Erna néni, se Klement tanár úr nem tudhat meg semmit, titokban kell eladni és okosan vásárolni! Képtelenség, a felnőttek nem hülyék, nem állíthatunk haza olyan mesékkel, hogy már megint szembejött velünk az utcán egy kacsa, vagy hogy teljesen véletlenül találtunk egy kis zsírt, kenyeret, lisztet; hát akkor mit csináljunk? A húskonzervet nyugodtan odaadhatjuk Susanne asszonynak, ő nem sokat kérdezősködik, ha netalán mégis, majd azt mondjuk, hogy az amiktől kaptuk ajándékba, a cukorral ellenben nem kapkodunk, végül is van időnk jól megfontolni, hogy s mint legyen vele.

Tévedtünk. Nincs időnk. Már másnap lebukunk. Az amerikaiak Klement tanár urat veszik elő, de hála neki, jóra fordul a dolog: a Führer után Mr. Cross, a 8. hadsereg tisztjének pártfogoltjai leszünk. Kapunk élelmiszerjegyet, sűrített tejet, tejport, a már ismerős húskonzervet, igazi teát és kávét is. A sok földi jónak azonban ára van: azon kívül, hogy megígérjük, nem lopunk többé, Mr. Cross utasítására angolul kell tanulnunk, és meg kell néznünk egy filmet a koncentrációs táborokról.

Van-e mondanivalónk, kérdezi Mr. Cross a vetítés végén. Hallgatunk. Hosszú percek telnek el, Mr. Cross velünk hallgat.

– Erwinből, a te Führer-fiókádból is könnyen zsidóhóhér lehetett volna – dörmögi a hátam mögött Gabriel.

– Mit mondasz, fiam? – Mr. Cross nem ért németül, de Gabriel megvonja a vállát, és nem válaszol.

– Hogy mondhattál ilyet? – rontok neki, miután Mr. Cross elbocsát bennünket.

– A Reichsführerschule végzőse volt, nem?

– De mi köze a zsidókhhoz? A frontra vitték! Lehet, hogy megsebesült, vagy elesett!

– Ha elesett, hát elesett. Mit fáj az neked?

– Tegnap ő, holnap te; és te kinek fogsz fájni? – de már rohanok, nem akarom, hogy Gabriel és a többiek lássák a kétségbeesésemet, amiért kimondtam azt, aminek gondolni sem szabad még a lehetőségét sem.

Gabriel a nyomomban, szó teremti a valót, visszacsinálom, visszavarázsolom, *Erwin él, igenis él!*, kiáltom hátra, úgy futok, mint a nyúl, Gabrielnek esélye sincs utolérni, kemencében hamu, barakkok tövében csontváz-emberek, nincs arcuk, tesszük, már nem is emberek, Ida derékig érő vörös copfjával, Hanna a száz szeplőjével, Edu, Lipu, Sára, Stefan, Toni, az osztályból összesen heten, a gimnáziumból nem tu-

dom, hányan, de sokan, nagyon sokan, sajnálom, sajnálom, nem tudom elmondani, mennyire sajnálom, hogy olyan könnyen tudomásul vettem, ami történik, és elfelejtettem őket.

Már olvadt a hó, csorgott az eresz, amikor reggel, iskolába menet megpillantottam a cipézmester házát elcsúfítva. Hirtelen nem is értettem, mit látok, leléptem a járdáról, és az úttest közepéről bámultam a három óriási, fekete Dávid-csillagot és az emberfejeket – magas homlok, horgas orr, beesett szemgödörök: úgy néztek ki, mint valami halálfejek –, harsogó ŽIDI felirat koronázta meg őket. Reggel megrémültem, délután, hazafelé az iskolából már nem léptem le a járdáról, és nem mentem az utca közepére, másnap, harmadnap épphogy fölpillantottam a ház homlokzatára, utána már azt sem, fekete csillagok, halálfejú zsidók beleolvadtak az utca képébe. De mit tehettem volna? Nem moshattam vagy vakarhattam le a falat, és nem akadályozhattam meg, hogy elvigyék őket! Az iskolából egyik napról a másikra tűntek el. Nem tudtam, hogyan és hová, de tudtam, hogy deportálták őket. Tudtam Dezső bácsit, Teichner doktort, és tudtam Goldstein Gyurit, a Wein textilgyár hivatásos és a papa szívességi sofőrjét is, akit munkaszolgálatra vittek. A zsidóknak egyszer az életben meg kell ismerniük a tisztességes munkát, írta az újság, de nem gondoltam, hogy ez Késmárkon bárkire, pláne Gyurira vonatkozna, hiszen nála jobb sofőr nincs is a világon, az autója belülről olyan, mint a patika, kívül meg hasra esik rajta a napsugár, de Teichner doktor is éjjel-nappal dolgozik, többet van bent a kórházban, mint otthon, mert a gyerekek összevissza jönnek a világra.

Annak ellenére, amit a filmen láttam, azért reménykedem, hogy szeptemberben, amikor újraindul az iskola, az egész osztály ott lesz a tanévnyitó istentiszteleten, és azt is remélem, hogy Goldstein Gyuri is megmenekült, és amikor találkozunk, felajánlja, hogy elvisz Lőcsére vagy Poprádra, mert éppen arra van útja, s még azt is remélem, hogy Dezső bácsi a csemegepult mögött áll, és Teichner doktor széles karomozdulattal messziről integet majd, amikor meglát, mert múlhatnak évek, évtizedek, ő számon tart mindenkit, aki nála született.

Szakítottam a csapattal, nem megyek velük organizálni, gombászni, horgászni, a várban csatangolni, nem megyek velük többé sehová. Még a Predigstuhlra sem. Nem akarom látni Zillit, Trudit, Gerlindét, és a fiúkat sem, senkit nem akarok látni, nem akarok itt lenni, nem akarok Lagerkind lenni, a régi életemet akarom, haza akarok menni! Illik, nem illik, kötelesség, lelkiismeretesség, azt akarom, hogy a mama újra dresszírozzon, a papa meg csitítsa: *hagyja, szívem, mégiscsak gyerek!* Ha hírt kapnék felőlük, akárcsak hallomásból, valaki idegentől egy morzsányi hírecskét, vagy jönne végre valami, egy levelezőlap vagy egy távirat, jobban tudnék örülni ennek a hülye békének! De Reichenhall mintha egy sziget lenne valahol az óceán közepén, a világtól elvágvá, nincs posta, telefon, vonat, nincs semmi, még postagyalamb sem; hogy fognak így engem megtalálni?

Három Tandori-kollázs

megpróbálja kihasítani

oly kevés fény ez csak visszaverődik
a kis vaskarikát megpróbáltam
kihasítani a könnyező
a környező sötétből
jó ha megvan mindkét szemünk
ki tudja mért jöttünk ide
hacsak nem az ablakon kihajolni
ezt meg azt szeretnünk illene
Ványa bácsik elmondanám azt ami van
vagyok egyetlen pillanatra teljesen magam
a környezetet megpróbáltam kihasítani
a kis könnyező sötétből
jó hogyha megvan a sötétség
mindkét szemünk tudja miért jöttünk ide
az ablak szeret önmagán kihajolni
Ványa bácsik vagyok teljesen magam
egy pillanatban elmondanám
azt ami nincs azt ami van
elmondanám a kis vaskarikát
ez velem történik ez történik velem
a vaskarikának a fényt nevelem
ha már megvan mindkét szemünk
(tüsszent orrát kifújja
zsebkendőjéről a kevés fény vissza
vetődik visszaverődik
megpróbálja a kis vaskarikát
kihasítani a környező sötétből)

széthintett por

a papírboltban élém teszik a két deci bort
a kocsmában élém teszik a papírt
de mi a következő végtelen akkor?
valakire rászóltunk aki beszólt
ez még a tegnapelőtti vers lenne?
hoztam csakis a Hunyady térről kolbászt
csak egyetlen boldog napom mikor lesz?
száz éve Rilke mondta egy másik végtelenben
hogy eztán mindig szobámban időzzem
hevertem egykor a fa alatt
az elme kötelme hipotézis lenne a poézis?
és minden saruk csizmaszára rajta?
az embert fizessék meg rendesen
tegyék elé a papírboltban a két deci bort
és a kocsmában a papírt
kipengetett és tenyerembe visszapengetett
pénz az egész?
nincs kedvem se merszem ezt elmondani
holtig munkára kárhóztatva élsz
valami kiadóba ma mennél
a Dunán hajók sorakoznak a fényben
s ha odajutottál látod hova
senki ne akarjon egyéb találkozásra bírni
talpra tyúkszem jönne míg bele nem halunk?
nem hajókázok és nem is telefonálok
a Hunyady térre kolbászért délután
nézem a rozsdát a lerázott terítő helyén
az ember széthintett por kint a Tabánban?

hagyjuk a tudnivalókat

hagyjuk a kultúratörténeti tudnivalókat
mondta amikor mentünk az egyik
előadásról át a másik előadásra
élő adásban kapásban
de bármily teljes a szó az még csak szavalás
hogyan jutsz el a jó cselekedetig
és ez műfajelméleti kérdés
mondta amikor mentünk
ha már lenni muszáj kesztyűs kézzel ne járj
nincsenek menekülő-folyosók
megyek a tévedésből a másik tévedésbe
nem idézek föl senkit és semmit
mentünk az egyik előadásról át
de megmaradtam önmagamnak
önkívületben fut szerte az idő
menvén a másik előadásra át
a tudnivalótörténeti kultúrákat hagyjuk
örvendezzünk napestig
de bármily teljes a vas az még csak vasalás
még vas a ló az út az utazás
mondta amikor mentünk gyalog át
a másik előadásra
az egyik előadásról
egyik tévedésből a másik tévedésbe

A függés alakzatai

régen nem szidlak már

a lehetőség a hiányok összege
függvény ami a mindenkort szűkíti
a néha-néha és az esetleg
szinonim alternatívájává

enyhül
az ablakon a pára sem hideg
vérzel a branülön keresztül
húsvétok a lélegzetek

Mennybevétel nélkül

ágyunkon szűnőben a mozdulat
mégis a dobbanásnyi hamvakon
túl bizonytalan
elviselni már hogy nem tudom

helyére raktam válaszaidat
azokat amiket nem mondtál ki
most csak szomjazom
mert vállalhatatlan vállalni

valahogy mégis eltelt az este
a hajnal gyámoltalan lélegzet
éhező testünk
mennybevétel nélkül megfeszítettett

Ég és föld között

„Ha elfogadjuk a multiverzum elméletet, azt is el kell fogadnunk, hogy létezhetnek a mi világunkkal párhuzamos dimenziók, alternatív valóságok, melyekben máshogy alakult a történelem.”

Len Lelevin

Harold P. Brown 1886-ban feltalálta az villamosszéket, 1921-ben pedig Vera Carmishel a hajsütővasat. 1952-ben Teller Ede megalkotja a hidrogénbombát és az első sikeres kísérlet is megtörténik, 1963-ban pedig Michael Dobrovsky feltalálja a cseppmentes ketchupös üveget. 1933-ban John Moses Browning megtervezi és piacra dobja az M2 Browning nevű géppuskát, Ken McVoon pedig 1981-ben feltalálja a kutya-sípot és belekezd a sorozatgyártásba. Pompeo Gyula nem talált fel semmit, csak ült a helyén a budapesti gépen, elfészkelte magát az ablak mellett, a Londoni Valláskonferenciáról tartott hazafelé. Kicsit félt a repüléstől, bár tudta, hogy az mit sem segít. Belül máson is tépte magát: a konferencián szó volt a nyelvkutatásról, a népek vándorlásáról, az oktatásról, az őstörténetről, hogy melyik döntést hol írták alá és mikor és miért..., még a következő konferencia helyszínéről és a svédasztal összeállításáról, a szalvéták színéről is szó volt, mindenről, csak Istenről nem esett egy szó sem. Pedig Gyulában buzogtak a célirányos kérdések: hogyan lehet Istennel kommunikálni? Milyen áldozatot hozhat érte az egyéni lélek? Mi az Isten? Mi a tudat? Mi az eszmélet? Mit értünk „Isten” alatt, és Ő mit ért alattunk? Hogyan lehet optimálisan hinni benne, anélkül, hogy a hívő *félrehinne*? Csak arról szólt az egész konferencia, hogy mennyi lövét lehet még kisajtolni az egyházból és milyen módszerrel lehetne még több fejhető hívet a nyájba toborozni, azt az 'izmust még izmosabb 'izmussá tenni. Nem az égi birodalomról ment a diskurzus, hanem arról, hogy miként lehetne itt a földön boldogulni, beilleszkedni, és minél szervezettebben folytatni a politikát. És ebből elege van! Jézus herceg nem erről beszélt. Nem azt mondta, hogy itt érezd jól magad, és ebbe a világba rendezkedj be, hanem azt, hogy hagyd itt ezt a beteg fizikai létsíkot a francba, mert máshol egy királyság vár. A valódi természeted. A végső igazság.

Gyula profi Jézus volt, Jézus a Jézusok közt. Idén is ő nyerte meg a Jézus Hasonmás Versenyt. Egy darabig fej-fej mellett tartott az orosz Jézussal, de a végén egy hatáson kivitelezett Hegyi beszéddel maga mögé utasította.

A gép felszálláshoz készülődött, ő pedig lehúzta ablakán a kis redőnyt és betakarózott eszméivel. A sminktáskáját mindig kézipoggyászként hozza magával, nehogy a csomagkezelő bunkók elhányják. Öntudatlanul a nyakába tévedt a keze, és megmarkolta a műanyag Jézus herceg medálját. Gyula nagy *Jézus Könyve* rajongó volt. A Jézus Könyve minden idők legnagyobb példányszámban eladott szent könyve, ami ott van minden polcon, Hívőhelyen és a szállodák szobáinak fiókjában. Erre esküszik a bíróságon a tanú, amikor megpróbál igazat mondani, és ennek lapjaiból sodornak a börtönben cigit a rabok, ha már nem tudnak vele mihez kezdeni. Bizonyos sorait ma-

ga a Messiás írta, többségét az apostolok, illetve később a jézusista bíborosok szerkesztették át, akik a kor szelleméhez hajlították – egyesek szerint hamisították – Jézus szavait.

Gyula az egész műből főleg a csattanókra emlékezett, különösen arra a részre, amikor Pilátus választás elé állítja a tömeget: Jézus, a szent, vagy Barabás, a bűnöző legyen az, aki halálos közelségbe kerül majd egy kereszttel? A római jog szerint Húsvét ünnepén az uralkodó a nép kérésére kegyelemben részesített és szabadon bocsátott egy vádlottat. A csöcselék szerencsére Jézus szabadulása és Barabás elítélése mellett döntött. Bár a főpapok igyekeztek lefizetni a tömeget és beiktatni pár lincs- hangulat-keltőt, az igazság mégis utat tört. A népen múltott, hogy nem történt történelmi tragédia. Ám ha mégis megfeszítették volna, vajon hogyan alapítottak volna egyházat egy brutálisan kivégzett Megváltóra? Ki bízna egy meggyilkolható messiásban? Most mit látnánk a templomokban a jelenlegi mosolygó, álló vagy fekvő Jézus herceg helyett? Keresztet?! Abszurd. Amúgy Jézus csinált Pilátusból sztárt, nélküle csak a történelem egy apró lábjegyzete volna. Ha elfogadjuk a párhuzamos dimenziókat, biztos van olyan létsík, ahol Jézust keresztre feszítették, vagy olyan, ahol meg sem született, vagy megszületett, de máshogy hívják és más a frizurája is...

Gyula igyekezett maradéktalanul betartani Jézus herceg utasításait, mert keretet adtak életének:

„Tiszteld, aki tiszteletre méltó...

Láss, ne csak nézz...

Légy a jelenben, s a gonosz nem környékez meg... A jelen az egyetlen valóság. Nem utálatos...

A világ valójában semmilyen, a tudatod rántja össze valamelyenné. Ha az irányultságod földi, földi dolgokat látsz, de ha nem földi, nem földi dolgok jönnek el tehozád, mert a hasonló a hasonlót vonzza.

Éhez a tudást, de félsz is tőle. Inkább ne kelljen megérteni, elég legyen csak imádni, legyen elég annyi, úgy egyszerűbb – ez hibás nézet.

Ne félj és ne imádj senkit, csak így juthatsz be a Mennyek birodalmába – ez nem hibás nézet.

Ne panaszkodj, mert bánatod minden panaszkodással egyre csak erősödik. A gonosz általad teremti meg önmagát. Ne vedd el a rossz magokat.

Isten országa tibennetek van, nem pedig kő és faépületekben”

Gyula nappalijában egy hatalmas *Az első vacsora* repró lógott, az újságírók miatt, akik néha meglátogatják egy-egy interjú erejéig. Az eredeti kép egy trilógia része, mert létezik még Második és Harmadik vacsora is, utóbbi egy belga magángyűjtő galériájában.

Korábban már kétszer megnyerte a Jézus Hasonmás Versenyt, vetélytársai kisjézusok hozzá képest. Az olasz győzelem után elkezdtek róla vallási szentplakátokat és kegyfotókat gyártani, nincs olyan jézusista öreglány, akinek ne lógna egy Gyula-Jézus naptár a nappalijában. Gyula jószágos arca bejárta már a világot, vallási show-műsorok és reklámok visszatérő szereplője. Még a stúdiófotózáson becsúszott bakik sem csorbítják hírnevét: az egyik sorozaton, ahol beállított naplementés Hegyi beszéd közben van lekapva, véletlenül rajta maradt Jézuson a karórája. Csak a nyomda után

vették észre, ám ezek a ritka példányok azóta igen keresettek a gyűjtők körében. Már megszokta, hogy ha elmegy egy Hívőhely elé, rajongók tucatjai veszik üldözőbe, hogy megérintsék, vagy lefotózkodjanak vele.

A hajtóművek felbőgtek, a gép lassan gurulni kezdett, Gyula pedig megmarkolta a karfát és hátradőlt. A Jézus Hasonmás Versenyt mindig a Megváltó születésnapja, május 15.-e körül tartják.

A dátum mind a mai napig vita tárgya. Annyit tudunk, hogy a Halley-üstökös Kr. e. 6-ban körülbelül 70 napig volt látható az égbolton. Sokan úgy vélik, hogy ez az égi jelenség lehetett az a „Csillag”, ami a napkeleti bölcseket Betlehembe vezette. Ez azonban a téli helyett nyárra helyezné Jézus születésének idejét, mivel az üstökös ebben az időszakban volt megfigyelhető. A hagyomány nem őrizte meg Jézus születésének kalendáriumi napját. Alexandriai Szent Kelemen szerint május 15, Szent Epiphániosz szerint január 6. volt ez a nap. A január Betlehemben és Izrael földjén is hideg, Jézus születésekor azonban a Könyv beszámolója szerint még kint voltak a mezőn a nyájak, ami téli körülmények között lehetetlen lett volna. Végül a jézusista zsinat és a Krisztus utáni 16. században élt Római Apa a májusi dátumot fogadta el nemzetközi ünnepnek. Nyáron sokkal több jézusos szabadidő programot lehet szervezni szerte a világban. A legnagyobb hülyeség lenne januári fagyban ünnepelni Jézust, az *Örömhír gyermekét*.

Gyula imádta a májusi *Jézus ünnepet*, a meghitt hangulatot, amikor együtt a család és közösen Jézus-asztalt állítanak, majd Szenteste körülülnek és kenyeret törnek. Május 15.-én este világszerte megterítik a Szeretet Asztalát, meggyújtják a Három szent gyertyát és hajnalig esznek, boldog várakozásban. Aztán jönnek az ajándékok!

A gép nekiszaladt, majd elrugaszkodott a kifutópályától. Gyula becsukta szemeit.

Mit szólna anyja, apja, meg az apraja-nagyja, ha lezuhanna? – fénysebességgel lökte ki tudatából a nyomasztó gondolatot.

„*Isten országa tibennetek van, nem pedig kő és faépületekben*” – hirdette *Jézus Evangéliuma*, most ebbe a gondolatba kapaszkodott. Fiatalabb korában, amikor még csak tapogatózott a vallási dzsungelben, és próbált tisztán látni, saját elképzelést alakított ki: Isten van és létezik és tényleg teremtős hajlamú, de hatalmas távolság van közte és az ember közt. Úgy vélte, olyan ez az egész, mintha Isten a felszínen állna, egy metróállomás fölött, az ember meg a metróban ül, a felszín alatt, és onnan kiabál Istennek, és az istennek sem érti meg, hogy miért nem hallja őt az Isten, és miért nem segít rajta. Az embernek felszínre kell emelkednie ahhoz, hogy meghallgatásra találjon, a szent mozgólépcsőn, Isten szintjére. A korai Pompeo Gyula szerint Isten a Teremtés után magára hagyta ezt a világot. Nem tud segíteni a fizikai síkon vergődő emberen, *mert nem itt lakik*.

Az évente megrendezett valláskonferencia záróakkordja ez a Jézus Hasonmás Verseny, ennyi a népet érdeklő epizódja, amit aztán a híradók esti összefoglalójában rendszeresen tudósítanak. Ami a versenyszámokat illeti, többnyire ugyanaz a forgatókönyv: az első fordulóban a megjelenés számít, az átszellemült tekintet és a szomorú, együtt érző, az emberiségért aggódó ábrázat, a korhű ruha, a mozgás. A második forduló a Hegyi beszédé, ezen sokan el szoktak csúszni, valaki túljátssza, vagy alul játssza, motyog vagy dadog, vagy éppen szétharsogja az egészet. Gyula sosem kia-

bál, mert tudja, hogy a díszlethegynék kiváló az akusztikája, és mindig ugyanazt használják. Bár kiabálhatna is, hiszen Jézus korabeli hallgatóságának – feltételezhetően – még jobb volt a hallása. A harmadik versenyszám a *Sivatagi elvonulás*. Mivel negyven napos nem lehetett, hiszen az egész konferencia csupán két hetes, a negyven nap négy napra rövidült. Még így is ez a leghosszabb szám. Felemelő látvány, ahogy sok-sok Jézus ül a sivatagnak berendezett arénában, a kamera pedig átrepül fölöttük. A lelátókról drukkolni csak csendben szabad, nehogy megzavarják az elmélyülést, amúgy sincs olyan buzdító rigmus, amit ilyen helyzetben bátran lehetne skandálni. Az elvonulás alatt csak a folyadékbevitel a megengedett, a résztvevők szabadon választhattak a *CoCaPepsi* cég csökkentett deutérium tartalmú ásványvize és egy lengyel limonádé között. Gyula mindig a saját vizét használta, otthonról hozta a csapból, persze, mielőtt nekiugrana a böjtnek, előtte mindig bevizsgálja a doppingbizottság. Tavaly volt egy csúnya eset, amikor az olasz Jézus egy becsempészett tudatmódosítóval böjtölte át magát a túlvilágra. Az óránként megengedett tíz perces vécészünet alatt vehette magához. Azt hihette, gyorsabban megy majd a négy napos mozdulatlanúság, ha közben be van tépve és nem unatkozik. Azonnal diszkvalifikálták, mint az elhunytakat általában. Az utolsó versenyszám a *Jézus Pilátus előtt*, melyben hitelesen kellett hallgatni és örömujjongás nélkül, sztoikusán fogadni, amikor a beöltözött ókori statisztá-csöcselék őt jelöli meg szabadságra érdemesnek. A zsűri összetétele változó, egyházi személyekből és stylist-ekből áll.

Rendszerint különösebb botrányok nélkül megy le a JHV. Gyula igyekszik minden alkalommal toleráns lenni – bár a fekete és a kínai Jézusokat sosem tudta komolyan venni – próbál jóban lenni versenytársaival, de sokan önteltebbek és narcisztikusabbak, mint a női modellek egy párizsi divatház kifutóján, fűrik egymást, lenézik egymást, beszélgetnek egymásnak egy-két cifrát. A JHV-n a kor nem számít, de az ideális Jézus 30 körüli, bár látott már 50 és 70 éves, senior kategóriában induló Jézust is, akik többnyire a 120 évesen, Kasmírban elhunyt Jézust formálták meg. A kezdő, nullkilométeres kisjézusokra atyai elnézéssel tekintett. Gyula mindig ugyanazt a konklúziót vonja le az egész versenyből: Jézusnak öltözünk, de nem vagyunk Jézusok. Csak üres utánzatok. A gép elérte a tízezer méteres utazómagasságot.

Gyula megpróbálta csukott szájjal, hang nélkül kimondani azt a szót, hogy *Isten*, de nem ment. Hogyan ejtsük helyesen a megfogalmazhatatlant? „Egyáltalán kiejtethetem-e én ezt a szót bárhogyan is? És magázva vagy tegezve? Vagy már ki is mondtam? Be kell hozzá csukni a szemem? Reggel vagy este mondjam? Azt hiszem, ezt hívják örületnek. Szavak nélkül szeretnék hinni, meztelenül, úgy, ahogy vagyok, vagy úgy sem”.

A gép döccent egy kicsit, olyan volt, mint amikor fekvőrendőrn hajt át egy busz. Elhangzott pár jaj és juj, de mindenki megnyugodott, amint megkezdték felszolgálni a vacsorát.

Mindegy, ki milyen felekezetű, egy zuhanó repülőgépen senki sem ateista.

Gyula ég és föld között van. A melléte ülő dagadt férfi civilizáltan kaszabolja egy sertésszelet romjait.

Kölyökkatedrális

Ksssshhh...! Kezdődik, de még nem tudom, milyen lesz. Nédda, babamód bontakozik ki a szentembrió, még kis semmilyenység... Sajnos van, hogy még ebben a fázisban is elvetélnek. Nyomja...nyomja... levegő be, levegő ki. Már kint van az első tornyocskája. Mindjárt vallást választ. Meglássuk, mi lesz a tetején. Aha! Ez egy kereszt? Az! Amott, nini, az első püspök, milyen falat! ...a kölyökpüspök ebben a fázisban még ilyen kis gnóm, de majd kikupálódik a harmadik trimeszterben. ...Nédda, most alakul ki az épület arca. Vajon klasszicista stílusban rúgja ki magát vagy elindul a felkavaróbb és merészebb Gaudi nyomán? Mi lesz ez? neoromán...? neogótikus...? nem, ez késő barokk! Nézd a tornyait, milyen óriásian kicsik. Még csak plébániatemplom, de a pápa ezekben a percekben emeli székesegyházi rangra! Na, most már helyes kis katedrális. Falai még szűkek, nem kenték össze vonagló imákkal. Friss freskóit még nem karcolta fel százezer miatyánk, tágas belső terét még nem hallelújzták össze, ezért ilyen jó itt a levegő. A szenteltvíz még tényleg szent. A csend még tényleg csend. A hajópadló is hogy ragyog, még nem térdepelték ki! Az imapadok is csinosak, míg rájuk nem rakódik a rengeteg hiszekegy, melyek különösen ki tudják kezdeni kényes felületkezelő anyagukat. Nédda, hogy nő a főhajó, és a sekrestyés máris jár is! Az orgonista meg követi a szemével az ujjamat. Lulululululuuuuuu... milyen óriási az a pirinyó orgonája, ahogy kezd átszellemülni, nem? Nédda, az előtérben már nyílik is az első kegytárgybolt. Milyen kicsi, mi? Fröccsöntött glóriákat próbálgat valaki, pedig egyik sem az ő mérete.

...Egy görnyedt zakót viselő torzonborz hapsi báméskodik a járdáról, nézi a születést, kezében nejlonzacskó, elővesz belőle egy zsemlet és unottan rágni kezdi... rág és bámul, bámul és rág... a mindenségit, belesétáltak a történetembe! sicc innen, ne bámuldozza ingyen e szakrális vajúdat!

Az oltár fölött szelídítetlen angyalok mozgalmas márványtömege várja a kapunyitási pánikot, hogy megtapasztalják e belső valóságot, a lélek alászállását... nédda, beszorult az idő, múlt és jelen harmonikaszerűen csukódik-nyitódik, a szférák zenéjét játsszák... Kialakult a szent légkör, bár még rozoga, frissen rozoga, újszülöttesen ősi. Új és komor. Mi ez a keresztuzat?

spektrum

K.B.D. emlékére

*az átlátszó test az áthatoló
fényt nem szórja,
tehát fénytörése van,
de a be- és kilépő sugarak
párhuzamosak maradnak.
ezért az átlátszó
mögötti tárgyokról
a szem képet alkot.
ha az áteső fény szóródik,
akkor beszélünk áttetszőről.*

egy nap, a csillár erősebben
tartott téged,
mint mi.

a házad előtt állsz,
áttetsző vagy.
integet felém
egy nem látható tartomány.

Oláh András: Torockószentgyörgy

megint

várom, hogy felkelj.
megbeszéltük, korán kelünk,
negyedtizenkettő van.

betakarom a derekad,
mindig kilóg, reggelente
jéghideg a veséd környéke.

talán unalmasak lennének
a közös ébredések.
idővel nem esne jól,

az ágyból kibújt,
még meleg testünket
egybe olvasztani.
nem törődni a másik szájszagával,
az arcodra tapadt hajszálaimmal.
lemorzsolni egymás szeméről a csipát.
kótyagosan kávét főzni,
vissza mászni az ágyba.
negyedtizenkettőkor,
lehúzott redőny mellett,
betakart derekakkal
vissza aludni.

ezt hamar megunnánk.

Emberszabásúak

Huszonkilenc éve ritkaságnak számított,
pedig már akkor is vágytak rá.
Meg a rongyrázásra,
ki tud feltűnőbben vihogni.
Már nem divat a maga mutogatás,
hanem szerves része mindennapjaiknak.
Azóta banánhéjakat terítenek a földre,
megtanultak járni rajtuk,
nem csúsznak el akkor sem,
ha álmukból ébrednek.
Egy tanulmány szerint,
az emberszabásúak képesek
jelbeszéddel kommunikálni.
Valami mégsem változott.

Nem kérdeznek.

Otthonom

Ez a kerület sűrű rengeteg,
de panelek helyett
rég, polgári lakások.
Négy méteres belmagasság,
bennük elfér minden szorongásunk.
Messziről hallani valami
sámánzenét, macskabőrből dobok,
Utcagalambból leves.

Aki erre téved vigyázzon,
valójában két dimenziós a félelem.
Nappal homályos,
éjszaka élesebb.
A tér egyenes,
két irányban végtelen.
Az utakon szemétdombok,
Rajtuk ülnek Nevenincs királyok,
mutatják középső ujjukat.

A Szívkirálynők sarkon állnak.
A bőrszín nekik szépség,
aki mást mond szörnyeteg.

Ez a kerület elátkozott,
a város sötét barlangja.
A falakon rajzok, minták,
megfejtetni nem tudod,
mert bármelyik pillanatban
koboldok ugranak ki a bokrokból,
hogy megkérdezzék mennyi az idő.

Aki erre téved vigyázzon,
minden ablakban kilógatva egy szőnyeg.
Sötétedéskor indulnak útnak,
hogy röptükben felvegyék
az elcsodálkozókat, és megmutassák
az elvarázsolt sikátorokat ott feljebb.

Villon-inspirációk

Ballada az Utolsó Táncról

Feküdj kriptába, altemplomba,
takarjon márvány, sziklatömb,
vagy árok partján elkaparva
nyugosson fű és pár göröngy!
S ha csordul még egy cseppnyi könny,
vagy elfelejtett hű családod,
őrizhet emlék vagy közöny,
ha eltáncoltad már a Táncot.

Véssék kövedre dőlt szavakkal
örökkön dicső tetteid!
vagy fejfádba csak puszta fagy mar,
s a nyár rohasztja sebeit?
Tudd, rajtad ez már nem segít!
Nem térhetsz vissza nagy zarándok,
- az északi szél így nyerít -
ha eltáncoltad már a Táncot.

Legyen koporsód színaranyból,
rajt' címerek dagadjanak,
vagy ne sejtse, ki ott csatangol,
hogyan lenn a fű, a föld alatt
tömegsír rejti csontodat!
Mert egy a végzet, egy az átok:
Legvégül úgyis por marad,
ha eltáncoltad már a Táncot.

Bár hihetnék ez egyszer abban,
bár hinnék, miben nem lehet:
egy jobb helyen, egy áldottabban
találkozom majd én Veled!
Feledjük el az életet,
a lassú kint, mely leigázott!
Feledjünk jajszót, könnyeket:
feledjük el mi azt a Táncot!

A bujdosó Villon utolsó fohásza

Úgy van most, hogy a lábaim megállnak,
hiába hív a rózsabokros út,
nincs több lépés Montcorbier fiának,
ki semmiből a vakhomályba fut.
Nyakamban váddal kergetett a Város,
kötél köszönt, ha visszahúz a vágy.
Múltam véres, holnapom ingoványos,
poshadt mezőkön bűvöli magát.

Mint szutykos, folyós Marion, a bálvány,
ragad gatyámra tüske és bogáncs.
Gúnyná görbül a haldokló szivárvány
baljós egekben, özönvíz után.
Hollók varjak a szememről dalolnak,
sebembe légy köp milliárd petét,
hogy nyüzsgő férgek falják fel maholnap
egy régi költő szerelmes szívét.

Hogy élek, engem éppen úgy vigasztal,
mint kóchajamban kullancs, vérmocsok.
Nem vár asszony, nem vár terített asztal,
mögém lopóznak lassú démonok.
Nincsen kobzos, ki hívebben zokognak
megtört hazája üszkös romjain,
mint én jajgatok hozzád, Szent Madonna,
emelj fiadhoz, vedd el kínjaim!

Te látod szívem, Szeplőtlen Nagyasszony!
Félúton föld és pokoltűz között
feléd fordul az ótvar ette arcom:
leljen békét Villon, az üldözött!
Messze Mennyben, az angyalok honában
örökkön zengjem Krisztus szent nevét,
és járja át az áldott bűnbocsánat
egy régi költő szerelmes szívét!

Az utak végén (Köszönet helyett)

Ha eljövendő karácsony havában
lángos trónjáról leszentül a Nap,
s az Égi Szarvas fénylő agancsával
mennyboltra emel csillag-holtakat,
én várlak majd egy vén bitó tövénél,
mi vádló ujjként Istenre mutat,
hol éjjelente bagoly szárnyú szél kél,
vezessen arra kanyargós utad!

Gyűjtsunk tüzet a véres tegnapokból,
kotord elő a csorba késedet,
és jöjjön mind, ki éppen ott bitangol,
üljön közénk, szalonnázzék veled!
Majd nem szólunk, mert hallgatni a bölcsebb,
némán figyeljük, hogy táncol a láng.
Jó burgundival színültéig töltsed,
hadd izzadjon bort megkopott kupánk!

A fűzfák árnya Párizsként borul ránk,
és pengeélről kacsint majd a lány.
Egy angyal nevét suttogja a hullám:
szép Margód ő, vagy szerelmes Katám.
Ha nem sajdulnak szegett esküvések,
a szélbe vágyó pillangó-szavak,
a füst szárít fel hazugságot, vétket
rólunk, akiknek szentség, hogy Szabad.

Ha eljövendő bolondok havában
fehéren ég a dupla orgona,
az Isten lábunk új utakra szánja,
hát induljunk el, bolondos koma!
Bár nem látlak már többet, Jó barátom,
és nem tér utunk majd keresztbe sem,
én holtomiglan dalokkal vigyázom
a lázas foltod lusta szívemen.

Földmérés

A két földmérő a koradélutáni busszal érkezett Gáncsra. Utazhattak volna vonattal is, de az állomás a település szélén volt. Gyalognak ők eleget, ez munkahelyi ártalom.

A megyeközponttól húsz kilométerre települt helység, hasonlított az országrész többi városkájához. Az új tulaj által bezárt konzervgyára megélhetés nélkül hagyta a környék képzetlenebb rétegeit és beszállítóit. A lezárt épületegyüttes kitört ablakai sóvárogva pislogtak a keletre és nyugatra robogó vonatok után. Voltak még a városkában kis és középvállalkozások, és néhány a mezőgazdaság privatizálásakor megtollasodott újjgazdag. Bölcsődék, óvodák, gimnázium biztosította a felnővekvő nemzedékek pedagógiai élményeit. Volt református, római- és görögkatolikus temploma, művelődési házként szolgáló, felújított zsinagógája. És megvolt a maga egykor téveszközpontként használt, majd elhagyatott, most épp a kastély-felújítási program keretében tatarozás alatt álló főúri lakja. Erre sokan büszkék voltak, másokat meg nem érdekelt. Sokan nagyra tartották a múlt relikviáit értéknek tekintő kormánytörekvéseket, melynek következtében pár tucat restaurátor, kőműves, ács, mázó, burkoló és segédmunkás kenyérbe esett. Voltak, akik pénztermelő terveket kovácsoltak a kastélylátogatásra érkező majdani turisták ellátásán álmódzva. Mások azt hangoztatták, hogy a kastélyra fordított összeg elkötyavetyélt közpénz, inkább a németek által bagóért megvásárolt gyárat kellene újraindítani. Tehát abban is hasonlított más településekre, hogy a polgárai más véleményen voltak a dolgok állása és a leányzó fekvése felől. Akkor azonban a legégetőbb kérdés a rég nem tapasztalt kánikula volt. Ebben a városlakók egyetértettek. Így a vezetők minden lehetségest megtettek a forróság enyhítésére. Még az egyetlen tűzoltókocsit is bevetették éjszaka, hogy locsolja a gőzölgő aszfaltot. Mert arra büszkék voltak, hogy földes út, csak néhány városszéli utcában maradt. Azt meg minek locsolni, hogy a por sárrá váljon?

A földmérők egy másik kisvárosból ingáztak a megyeközpontba, amelyiknek még kastélya sem volt. Azonban többnyire, ahogy most is, terepen tartózkodtak. A cég bérelt nekik Gáncson lakást, egy panel második emeletén. Úgy számították, három-négy hét alatt befejezik a völgyzárógát-projekthez szükséges méréseket. Hacsak nem jön hosszabb esőzés, de augusztusban ez ritka. A mérésekhez szükséges segédmunkaerőt helyben szokták toborozni, többnyire a kocsmák környékén. Nyáron főleg diákokat alkalmaztak.

Július utolsó napja volt. A busztól egyenesen a közértbe mentek, kaját és dobozos söröt vásároltak. A tulaj a lépcsőház viszonylagos hűvösében várta őket. Némi vitát és fenyegetőzést követően, hogy máshol keresnek szállást, mindkettőjüknek adott kulcsot. Biztosak voltak a dolgukban, a városkában nincs munka, senki sem tolong albérléért. Persze keménykedett, hogy előleg, meg kaució, de bele kellett törődnie a szerződésbe, amit gondosan a farzsebébe gyűrt, hogy a cég csak a „teljesítés” után, számla ellenében fizet. Pénzfeladobással döntötték el, melyiküké lesz a mosdóhoz közelebbi szoba. Sok kipakolnivalójuk nem volt, egy heti váltóruha, a hétvégeket otthon töltik. Balog Janinak menyasszonya volt, Pinte Gábor facér. Sörrel csillapították a szomju-

kat, aztán ledőltek pihenni. Balog már korábban is járt a városban, ismerte az egyetlen bár csaposát. Neki telefonált, hogy szüksége lenne négy segédmunkásra, a nemük mindegy, lényeges, hogy ne nyafogjanak az egész napos gyaloglás miatt.

Ébredés után Pinte lezuhanyozott, Axe dezodorral befújkalta magát. Balog csak pólót váltott. Álmosan telt az idő, hát zsupáztak.

Mindketten középtermetűek voltak, harminchárom évesek. Balog barna, szíjas, vékonycsontú. Pinte sötétszőke, tömör fickó, kidolgozott izmokkal. Egy éve hagyta abba a kézilabdázást szülővárosának másodosztályú csapatában. Amikor beléptek a félhomályos bárba, ahol a terem közepén burrogó ventilátor elviselhetővé csökkentette a hőséget, csak egy asztaltársaság hangoskodott. Egyenesen a söntéshez léptek, a csapos előzékenyen üdvözölte őket, kéretlenül is töltötte a sört. Balog elnézést és pepszit kért. Pinte megnyugtatta a csapot, nem vész kárba a folyékony kenyér, majd ő felhörpinti társa részét is. Ezért becézik őt Hörpintinek. A csapos kifejtette, hogy a feladat teljesítve, az a bizonyos asztaltársaság vállalta a munkát. Köztük a fia. Nem ijed meg semmitől, az ő nevelése. Idén érettségizett, az egyetemre nem jutott be. Segíthetne neki a bárban, de hadd tanulja a „brutkó” életet, mert anyuci elkényeztette. Az asztalhoz kíserte és bemutatta őket, majd a jövő munkatársak következtek. A csapos fia Lackó, magas, kölyök arcú, gesztenyebarna göndör hajú. Sanca, középtermetű, izmos, szemüveges, kreolbőrű, feketehajú, kékszemű srác, egyetemista, villamosmérnök lesz, ha igaz, az évkezdésre kellene neki egy kis zsozsó. Marcsi, tüzes, fekete szemű, alacsony, formás, napbarnított lány, szintén idén érettségizett, szintén lemaradt a pontszámában, és még nem döntötte el, mit kezdjen az életével. Hívják bébiszitternek Angliába, de kissé idegenkedik az idegenségtől. Kriszta, nyúlánk, búza-szőke, izgató mellű tizenhat éves élelmiszeripari szakközépiskolás. Saját bicajt venne majdani keresetéből. Balog a lányoknak szegezte a kérdést, tudják-e, hogy kilométereket kell gyalogolni a pusztában? Lackó azzal bizonyította Marcsi alkalmasságát, hogy a szülei gazdálkodnak, és a csaj, ha szükség van rá, kapálja a „kibaszott gyomokat” napestig, ahelyett, hogy vele smárolna. Marcsi elnézően meglegyintette, cicaként bújt a magas fiúhoz, amiből a földmőrök fölmérték, ők egy pár. Kriszta önmagáért vállalta a felelősséget: atletizál, közép-távfutó, a fizikai megterhelés nem idegen tőle. A fiúk sört ittak, Marcsi martinit, Kriszta megmaradt a narancslénél, noha a csapos felkínálta: eltekint a kiskorúságától. Ő viszonylag korán távozott. Sanca felajánlotta, hogy elkíséri. A lány azt mondta, egyedül is hazatalál. Pinte Gabi, azaz Hörpinti megjegyezte: a visszautasítás inkább felhívásnak hangzott, „keringőre”. Sanca annyit morgott, hogy ő nem fog pítizni egy pisis szakuliskának. A társasághoz később többen csatlakoztak. Balog és Hörpinti megállapították, jövő munkatársaik a városka ifjúságának „krémje”, Balog szavaival, a „falu bikái”.

Reggel az önkormányzat épülete előtt találkoztak, ahova már előző délelőtt kiszállították a műszereket, mérőléceket. Lackó másnapos volt. Közölte Marcsival, hogy mindenki hallja: neki abszolút semmi kedve melózni. Ásítózott, ette a cigit, javasolta Hörpintinek, hogy kezdjék a melót kávéval a bárban, másképp ő nem éli túl ezt a „kibaszott napot”. Hörpintinek nem volt elvi kifogása, ám odalátszott a bár, az is, hogy zárva. Lackó legyintett: a fater már ott van, a vendégeim vagytok. Balog kijelentette, akinek nem fülük a foga a melóhoz, most szóljon, hazamehet. De másnap ne lássa. Lac-

kó némán, durcásan fújta a füstöt. Kis késéssel megérkezett egy pótkocsis traktor. A traktorista közölte, ő lesz a szállítójuk. Tett fapadot a pótkocsiba: ne nagyon ugráljanak, a szállítás nem valami szabályos, de hamar kiérnek a közúti forgalomból, a dűlőutakon meg senki sem ellenőriz. Kapaszkodjanak, „nem műjégpályán lesz a kéjutasítás”. A két fiú felpakolta a szerkót. Beszélni senkinek nem volt kedve, ha lett volna sem igen hallatszott volna a jármű fülsiketítő csörömpölésétől.

A helyszín, ahova megérkeztek legelő lehetett, kiégett füvek, katángkóró, ördög-szekér, repedezett föld mindenütt. Volt gémes kút, víz is csillogott a mélyén, csak veder nem lógott a gémen. Szétszáradt favályúk tárták meddő ölüket az izzó égre. Arrébb terebélyes eperfa kínált árnyékát, s a néhány szem maradék fekete epret. A láthatár szélén kéklettek azok a dombhajlatok, amelyek közt egy patakocska vizét tervezték meggyűjteni. Balog felszólította a társaságot, hogy akasszák az eperfára a cuccaikat, ez lesz a déli ebédszünet helye. Aki nem reggelizett, megteheti. Egyedül ő falatozott, szalonnát, lilahagymát. Hörpinti cukkolta, hogy nem fog csókot kapni a csajoktól. Pedig most smárolhatna, ő nem árulkodik a menyasszonyának. Balog kiadta a feladatokat. Ő Lackóval és Marcsival fog gályázni, Hörpinti mellé Sanca és Kriszta lesz besztva. Térképeket szedtek elő, s némi tanulmányozás után, megjelölték a kiindulási pontokat. Felszerelték a tachimétereket, megmutatták, hogy kell tartani a mérőleceket. Jani baseball sapkát, Hörpinti szalmakalapot nyomott a fejére.

A nap rendesen fűtötte a tájat. Munka közben eltávolodtak az eperfától, volt mit gyalogolni vissza. A lányok nem panaszkodtak, Lackó viszont lerogyott a fa alá: nincs étvágya. Feje alá tette a tarisznyáját: ő most hunyni fog, kussoljanak. Marcsi figyelmeztette, hogy eperbe ült, Lackót nem érdekelte. Evés után mindenki elnyúlt, csak Balog számolgatott egy általa munkanaplónak nevezett kockás füzetben. Az ebédszünetet követően Balog felszólította a társaságot, hozzák a cuccukat is, az eperfa alá már nem térnek vissza.

Délután ötig bandukoltak a napégette tájban tikkadt kukoricatáblák, galambrajokkal tarkított tarlók, kornyadozó cukorrépaföldek között. Balog úgy intézte, hogy újból jusson a fejük fölé napernyő, ezúttal magányos szomorúfűz képében. A munka befejeztével közölte, hogy a traktor kábé félórán belül megérkezik és visszaviszi őket a városba.

A hét így telt el, az egyik napot másolta a következő. Esténként a földmérők lementek a bárba, s csatlakoztak a bandához. Balog két-három sör után visszavonulót fűjt. Megy hetyegni a csajával – mosolygott gúnyosan Hörpinti. A társaságot Lackón kívül egy helyi rockzenekar tagjai alkották. Sanca volt a frontemberük. Palkó a basszusgitáros, alacsony, szőke fiú, azzal is kitűnt, hogy a többségtől eltérően volt vagy öt testvére. Néha magával hozta csinos húgát, Zsanettet. Buci, a dobos, becsületes nevén Zsemle Gábor burkoló szakmát tanult, a kastély tatarozásánál dolgozott, ő érkezett utoljára. A szólógitáros Öcsi, a főtértől nem messze tévészerelő műhelyt vitt, ő volt a banda hangtechnikusa is. Saját kocsija volt. Azzal dicsekedett, hogy ő néhány deci töménnyel a burájában simán hazaviszi a Skodát. Már persze, ha nincs a környéken fakabát. Hörpinti ezt akkor hitte el, amikor egyik este, záróra után, akadozó lábbal esett be a volán mögé, feje a kormányra bukott, Buci irányította, hogy merre tekerje a kormányt. Szerencsére a bal kezét nem tévesztette össze a jobbal. Öcsi a szüleivel lakott, kétutcányira a bártól,

a számára épített külön emeleti részen, ott folytatták a banzájt. A társasághoz tartozott Buci csaja, a szép Margit. Gimis volt, jövőre érettségizik, és fogalma sem volt, hogy utána mihez kezd. Ha kérdezték, ideges ne bosszants-csal rázta le a kíváncsiskodót. Tágra nyitott özszeivel csodálta az izgalmas világot, és úgy szemezett a fiúkkal, mintha mindenkit meg akarna szerezni. Buci azonban állította, hűséges hozzá. Majd minden este velük tartott Szalontai Manyi is, a cukrászék lánya, szóke, nagymellű, mosolygós, mindig elegáns, gesztusaiban Marilyn Monroera hajazó nő. Hörpinti esténként, amikor tapasztalataikat összegezték Baloggal, megállapította: ő a legizgibb. Elhitei minden hapsival, hogy felcsigázták, aztán ha melegg ézzik a helyzet, lerázza őket, mint ama kutya a bolhát. Lackó megsúgta Hörpintinek, hogy vőlegénye katonatiszt a megyeközpontban, ritkán jelenik meg Gáncson. Manyi unalmas éjszakáit nagy titokban megosztja Öcsivel. Ezért noha Öcsinek látszólag nincs csaja, nem töri magát, hogy legyen. Csütörtök este Kriszta is benézett a bárba, mintha csak keresne valakit. Balog Jani unszolására, leült közéjük és megivott egy kevertet. Hatott rá a dumád – jegyezte meg félhangosan Lackó Sancának, aki a mezőn, délelött, fapínának csúfolta a lányt. Hetente kétszer, a báról a művelődési házhoz baktattak. A bandának kulcsa volt egy szűk próbateremhez. Másfél-két órát szaggatták a húrokat Jehova egykori imaházában, míg a többiek hívő áhítattal hallgatták őket. Aztán szétszéledtek, ki-ki ahova a szíve húzta.

A hét utolsó munkanapján a földmérők kihirdették, hétfőn csak fél napot dolgoznak. Hörpinti nem ült fel a traktorra, az önkormányzatnál volt dolga. Kérte Sancát, tartson vele. Cserében fizet egy vodkát, meg egy kávé a bárban. Sanca belement. Az illetékes tisztviselő szerencsére nem kukacoskodott, mindent lepecsételt, mindent aláírt. Túl gyorsan végzett. A bár még zárva volt. Elindultak a városka széle felé. Sanca jelezte, hogy útba esik egy köpködő, ahol Hörpinti beválthatja ígérétét. Olcsóbb is, mint a bár. Kérdés, okos dolog-e vodkázni a hőségben. Hörpinti, biztosította Sancát, ne parázzon, míg őt látja.

Az italmérés a megyeközpontba vivő műút szélén kínálta bájait. Sanca bennfentként kért két rövid feketét és két nagy vodkát, az ifjakat legbájosabb mosolyával kiszolgáló dundi, ám szexi csaposnőtől. A műútra néző könyöklőnél álltak meg, bámulták a forgalmat. A búfelejtőben kevesen voltak. Magas, ötven körüli, elegáns, öltönyös cigányember kért engedélyt, hogy csatlakozhasson hozzájuk, magával hozva egy hosszúlépést. Sanca bemutatta: Vilmos, a helyi cigányzenekar nagybőgőse. Dzsesszt is játszik. És a csúcs, szájjal bögzik. A fiú kapacitálására elbögzte a Summer time-ot. Hörpinti meghívta egy italra. Vilmos még egy hosszúlépést kért, a tömény neki korai. Míg ők a második és harmadik vodkájukat benyakalták, arról regélt, hogy nemrég tért haza Bulgáriából: a tengerparton zenéltek, nagy életet éltek, augusztusban itthon lesznek, aztán szeptembertől szilveszterig Németországba hívja őket szerződés. Vilmos válsztékosan beszélt, és miután a negyedik vodka elnyelését követően érzelmes búcsút vettek, Sancát meghívta együttzenélésre, nincs gitárosuk, ha beválik, akár a turnéra is velük tarthat.

Míg a poros dülőúton elnehezdedő lábbal gyalogoltak, Sanca akadozó nyelvvel tartott előadást arról, hogy ő böcsületes magyar ember, de megmondja őszintén, rühelli a magyar nótát. Félreértés ne essen, nem rasszista, nem azért utálja, mert főleg az etni-

kum játssza. Például Vilmost kimondottan nagyra böcsüli. Ő a magyar nóták világával nincs kibékülve. Giccsesek, márpedig a giccs a jó ízlés ellensége. Következésképpen a giccs árt az echte magyar kultúrának, lényegében felszínes magyarságtudatot éltet. Ha tudja Hörpinti, mi az a magyarságtudat. Van egy számuk, az „A káco sjút, ha végig mögyök rajtad éjn”, amit groteszk stílusban adnak elő nagy sikerrel. Bár volt már úgy, hogy magyarnóta-rajongók el akarták őket kalapálni. Vilmoséknak mindegy, milyen zene, mindenben találnak élvezetet, nincsenek elveik. Kitűnő zenészek, ismerik a kottát, de nem abból, szívből játszanak. Ő nem veheti komolyan a meghívásukat, ősztől kezdődik az egyetem, a másodév nehéz lesz, ám kíváncsian várja az új kihívásokat. Hörpinti megelégedte a magasröptű felszólalást, és megkérdezte: szeretnél baszni Krisztával? Sanca meghökkent, zavarba jött: nem is tudom. Hörpinti azt érzékelte, hogy nagy a feszítő köztük. Szikrázik a levegő, amikor együtt dolgoznak. És bár sokat cikizik egymást, főleg Sanca Krisztát, ugye többször meg is rikatta, ez a magasfeszítés izé, a kölcsönös vonzódás jele. Ha Sanca tettere kész, csak jelezze, ő a háttérbe vonul, nem lát, nem hall. Te tök hülye vagy, már megbocsáss – zárta le a témát Sanca. A továbbiakban az egyenes menésre és izzadságuk törölgetésére koncentráltak.

A környező települések harangszavát sodorta feléjük a hirtelen feltámadt forró szél. A tájat magasfeszültségű vezeték szelte át, pengtek-zengtek-surrogtek a felforrósodott drótok az áramlásban. Mire meglelték a csapatot, szinte elaléltek. Balog félrehúzódva édesdeden horkolt a tarisznáján. Mellette három üres sörösüveg. Lackó a két lánnyal kissé arrébb falatozott. Jöttükre felpattant, vigyázzba vágta magát: Alásan jelentem, a főnökúrnak nem volt kedve melózni, „más helyett is”. Így aztán piáltunk és zsigáztunk. Sajnos a pia hamar elfogyott. Ha tudtam volna, hozok rendesen. Marcsi végignézett rajtuk és nevetni kezdett: Ti aztán jól eláztatok. Pedig eső sincs – tette hozzá Kriszta. Ilyen jól tartják az embert az önkormányzatnál? De még mennyire, vörös szőnyeget is gurítottak a lábunk elé – mondta komolyan Hörpinti. És ott volt a világhírű gáncsi baptista rézfűvőszeneke – tódította Sanca. Csak Kriszta hiányzott a delejes mezzoszopránjával. És sztriptíztáncosnők horadták fel a hűsítőket – röhögött Hörpinti. Éhes disznó makkal álmodik – kacagott Kriszta. A két jövevény széles jókedvvel csapkodta a térdét úgy hahotázott. A sok gyaloglástól nagyon megéheztek, nekiláttak zabálni. Krisztának a hőség elveszi az étvágyát, a saját kajáját is felajánlotta. Azt is felfalták. Sanca arról értekezett, hogy Kriszta fogyózik, azért vendégelte meg őket. Előbb-utóbb gebe lesz, senki sem fogja megkívánni, még ő sem, pedig most nagyon kívánós. Kriszta úgy tett, mintha az okostelefonja teljesen elvonná a figyelmét.

Jani a ricsajra felébredt.

– Hol a bűdös piczába voltatok? Én itt gályázok, ti meg lógtok. Fegyelmet fogok kérni! Érted? Te egy komolytalan gecsi vagy!

– Helyetted megcsináltam a papírmunkát – válaszolta nyugodtan Hörpinti.

– És közben berúgtatok, mi? – Jani hirtelen elnevette magát. – Hozhattatok volna nekünk is egy kis pótlást.

– Hogyne, még cipeljük azt is – replikázott Hörpinti.

– Nincs valakinek kávéja? – Jani nagyokat ásított.

Marcsi előkotorászta a termosztát. Jani nem véletlenül tette fel a kérdést. Kifigyelte, hogy a lány mindig tartalékol délutánra feketét. Mindenkinek jutott egy ujjnyi.

– Mikor jön értünk a sártaxi? – érdeklődött Hörpinti.
 – Ki se értél rendesen, már fordulnál is vissza? Délután meló lesz, megértettük?
 – És te mit csináltál? Ki sincs bontva a tachiméter. Ma szentheverdelt rendezünk, Janikám. Különben úgy tudom, hazakészültél? Nem akarsz elérni az ötös buszt?
 – Te nem jössz?
 – Szombatra Őcsi meghívott bulizni.
 – Elég, ha holnap reggel indulok haza – mondta Jani csendesesen és hanyatt feküdt. – Tőlem azt csináltok, amit akartok. Fejre is állhattok, csak hagyjatok pihenni. Marcsi odasúgta Hörpintinek: Azt hiszem, zúr van. Többször hívta a csaját, de az nem vette fel.
 – Csak nem lettünk szalmaözvegyek? – Hörpinti vihogott.
 – Szállj le rólam! – morogta Jani.
 – Zsugázzunk – javasolta Lackó, s vette is elő a pakli kártyát. Jani nagy kártyásnak tartotta magát, Lackó biztos volt benne, hogy a kedélyek játék közben megnyugodnak.
 – Hát, ha nagyon megkértek rá – éledezett Jani.
 Marcsi hajlongva odalépett Janihoz:
 – Nagyfőnök, tisztelettel felkérlek, ereszkedj le közénk, oszd meg világraszóló zsenidet.
 – Ha te mondd, érted mindent.
 A három fiú elhelyezkedett, kérdőn néztek a negyedikre, aki a fa törzsét támasztotta.
 – Tudjátok, én nem kártyázom. Elvből.
 – Tegnap, mintha hűtlen lettél volna az elveidhez.
 – Az tegnap volt. Meg is bántam. Én csak kibicelek.
 – Utálok a kibiceket – mondta Jani.
 – Kezdjük már, te emelsz! – fordult Janihoz Lackó.
 – Marcsi, nem szállsz be? Utálok hármásban – folytatta Jani.
 – Valamennyire tudok játszani, de nincs nagy gyakorlatom.
 – Nem baj. Belejössz, mint kiskutyá a szarásba.
 – Jani megint játssza a zsenit – kacagott Hörpinti.
 – Emelj! – szólt türelmetlenül Lackó.
 Sanca leült Kriszta mellé, s mintha mi sem lenne természetesebb átfogta a vállát. Kriszta tanácstalanul ránézett, majd lebillentette az ölelő kart. Sanca fapofával visszatette. Kriszta felállt és átült a túlsó oldalra. Sanca követte.
 – Menekülsz előlem?
 – Túl rámenős vagy, nem gondolod?
 – Csak célratörő.
 – És mi a célod?
 – Behatolni a rejtelveidbe!
 – Hülye!
 – Mit játszod meg magad? Tudom, te is akarsz. Zsanett elmondta, hogy kunyeráltál neki, hozzon fel a próbaterembe.
 – Tévedés volt.
 Kriszta hurkapántos, világoskék felsőt viselt, ami kiemelte napbarnított bőrét,

szépvonalú vállát szabadon hagyta, és alig fedte kívánatos melleit. Sanca egy hirtelen mozdulattal lecsúsztatta az egyik pántot a karjára, a fél mell kibuggyant a felsőből. A lány gyorsan visszarántotta a pántot a vállára, és fellökte Sancát.

– Gyűlöllek – sziszegte.

– Hé-hé, nem boxmeccsre szerződünk – szólt rájuk Hörpinti.

– Kussoljatok már, nem tudok a zugára figyelni – panaszkodott Jani. Megszólalt a mobilja. Pofa súlyba, kapásom van.

– Biztos a Kata – mondta jó hangosan Hörpinti.

Sanca feltápáskodott és az akác törzse mögött ruháját igazgató Kriszta felé dülöngélt.

– Hagyd már szegény Krisztát. Nem jössz be neki. Van ilyen.

– Ne szólj bele Marcsi, az ő dolguk – förmedt rá durván Lackó.

– Te csak ne pártold az erőszakot!

– Még hogy erőszak, kocsányon lóg a szeme Sanca után.

Jani letette a mobilt.

– Micsoda banda! Egy percre sem tudtok nyugton lenni? Ezt a játszmát befejezzük, szedjük a cuccunkat és elindulunk gyalog. Az eperfához jönnek értünk. A sártaxink bedöglött. Valami lovasszekeret küldenek. Még jó, hogy nem kell ma elérnem a buszt.

Hörpinti a kártyaasztalként használt fejkendőre dobta a lapjait.

– Más se hiányzik csak a lábbusz.

– Mi lesz a mérőléccel? – ébredt a valóságra Sanca.

– Mi legyen? Mindenki hozza a magáét – Jani dühös volt a fejlemény miatt. Azt hiszed, nekem nagy kedvem van a műszart cipelni?

– Én aztán nem hozom ezt a vacakot. Nem erre szerződtem – morogta Sanca.

– Dugjuk el – javasolta Lackó. Itt aztán tényleg a madár sem jár.

– Ezek kincstári tárgyak. El kell számolni velük.

– Na és, ha ellopnák, mi az értéke? Egy ezres? Leszarom – vitatkozott Lackó.

– Szedelőzködjete! Ne várjon ránk a szekér.

A fiúk a vállukra vették a mérőlécet, a lányok a fogójánál fogva cipelték. A földmérőknek nemcsak a súlyos műszerládikát, az állványt is kellett vinniük. A kis csapat hangtalanul, kedvetlenül cammogott a még mindig erős napsütésben. Lackó átvette Marcsitól a terhet s hősiezen lihegett. Marcsi odaszólt a sor végén dülöngelő Sancának.

– Most mutasd meg mennyire lájkolod Krisztát.

– Épp az ő lájkja hiányzik – tiltakozott Kriszta. Ő volt a legélénkebb a társaságból.

Sanca lemaradt. Nehezen birkózott meg a feladattal. Le-letette a mérőlécet. Vize már csak Krisztának maradt. Körbekinálta.

– Sancának nem adsz? – kérdezte Lackó.

– Ha kell neki, jöjjön érte.

– Hallod Sanca, siess! Mire ideérsz, felforr a Kriszta vize – ugratta Lackó.

Sanca vánszorgott, alig hallották rekedt hangját.

– Tőle más kell.

– Hal meg, s még mindig a mézespogácsán jár az esze – nevetett Marcsi.

A földmérők hozzá voltak szokva az ilyen helyzetekhez, a többiek előtt jártak. Mire

megpillantották az eperfát, alatta a társzekeret, előnyük kétszáz méterre nőtt. Már mind felkecmeregtek a szekérre, Sanca még mindig vánszorgott. Visszaszámolással biztatták: kilencvenkilenc, kilencvennyolc, kilencvenhét... A kocsis megunta, elindította a lovakat felé. Sanca Kriszta mellé telepedett, a társzekér oldalához rögzített fapadra. Mind el voltak gyötörve. Csendben poroszkált a gumikerekű társzekér. Elbóbiskoltak. Kriszta leugrott és futni kezdett a kocsi mellett.

– Kislány, megbolondult? – kiabált rá a kocsis.

– Nem én vagyok bolond, Sanca.

A kocsis megállította a szekeret. Balog Jani érdeklődött: mi történt?

– Nem hagy békén ez az örült. Én nem ülök fel, ne is kérjetek ilyet.

– Letapizta szegény Krisztát – magyarázta Marcsi. Azt hisszük félholt, neki még mindig *azon* jár az agya.

– Ül fel Kriszta, ide mellém – mondta Jani, felöltve a főnöki hangnemet.

– Nem.

– Ne húzzuk az időt kérem. Nekem is haza kell érnem, vár a család.

– Nem. Kriszta hajthatatlan volt.

– Ül mellém a bakra kislány!

Kriszta kicsit gondolkozott, aztán engedelmeskedett a kocsisnak. A férfi a lovak közé csapott.

– Alljunk meg, azonnal álljunk meg! – hallották Kriszta sikítását.

– Mi van már megint? – fordult a bak felé Jani.

– Elvesztettem a mobeszomat. A kocsis megállította a lovakat, Kriszta leugrott, és a poros utat vizslatva szaporázott visszafele. Marcsi is lekászálódott.

– Majd én megtalálom neked – kiabálta Sanca.

– Le ne szállj! Nem állok jól magamért, ha idejössz.

– Hülye fapina, örülj hogy...

Nem fejezhette be a mondatot, Hörpinti visszarántotta a padra.

– Lenne képe megjátszani a nagyszívút? Minden geci szitut neki köszönhetek. A baromságának. Azt hiszi, mindent megengedhet magának, mert egyetemista! – ordibált magából kikelve Kriszta.

– Megvan! – kiáltott fel Marcsi. Próbáld ki.

Kriszta megölelte Marcsit, megtörölgette a portól a műszert és nyomogatni kezdte a gombokat. – Műkszik! Még egyszer megölelte Marcsit. – Egy hónapig ragasztottam a kibaszott zacskókat, hogy megvehessem.

– Ez van, ha a fapina rossz helyre születik – morogta Sanca.

– Mindenki kapaszkodjon! Ha így haladunk, sosem érünk haza! – vezényelt Jani.

A kocsis a lovak közé csapott, az állatok trappolni kezdtek. Az önkormányzat előtt Kriszta ugrott le elsőnek a szekérről.

– Engem hétfőn ne várjatok – kiáltotta oda a még fent nyújtózkodó-szedelőzködő társaságnak, és választ sem várva elszaladt. Szótlanul kászálódtak le, behordták a raktárba a felszerelést.

– Hétfőn déli egy órakor találkozunk – pontosított még egyszer Jani. Kellemes hétvégét mindenkinek.

– Veszek néhány sört – mondta a közért elé érve Hörpinti.

– Nem volt elég?

– Jó, akkor neked nem veszek.

– Nem is kell. Még van tartalékom. Te vagy a hibás mindenért. Nem kellett volna leitatnod Sancát. Szerintem nem Krisztát kell elküldeni. Sanca amúgy is csak ímmel-ámmal melózik.

– Küldd el te, te vagy a főnök.

– Egy piti csávó, abban megegyezhetünk.

– Krisztát nem küldte el senki.

– Hagyjuk. Most kereshetünk másik melóst.

– Amíg te Katázol, én itt maradok bulizni. Biztos találok Kriszta helyett valakit. Tudod, megmondták a főnökök, nincs pótolhatatlan ember.

– Leszarom. A lényeg, hogy hétfőn is legyen, aki tartsa neked a mérőléceket. Fent találkozunk.

Hörpinti a közért előterében összefutott Krisztával. A lány el akart slisszolni mellette, a férfi megfogta a karját. Megbízták a szülei, hogy hazamenet vegyen kenyeret.

– Sajnálom, nagyon sajnálom – vigyorgott Hörpinti. – Jól megvoltunk, nem? Örülnek, ha folytatnád...

– Ne színészkedj, nem áll jól! Egy bandában játszol Sancával. Asziszted nem vettem észre? Engedj! A lány fejhanganon kiabált. Kirántotta a karját és becsapta az ajtót.

Hörpinti pár pillanatig bámult utána, majd szétnézett, hányan látták a jelenetet. Úgy tűnt, senki. Fasz! Nem mintha számítana. De neki ugye másik melóst kell találnia. S akkor ugye nem mindegy a közvélemény. Bement a vásárlótérbe.

Oláh András: Kiúttalanság

korai

örökségem zacis
örökség a
cigarettazás a következők
éppen indult – *elvileg*
hiszen az emlékez
és többé
kevésbé mindig
manipulál –
az első slukk
nagy szívás volt én
meg alig kilenc
múltam *hiii*
a lovam
erre a varázs
igére kellett le
tüdőznünk a
cigit beavató
mesterünk a zolika
tanította így ő
nem fulladozott nem
öklendezett
csak mi
rajtunk röhögött
hogy micsoda
pofákat vágunk és
én akkor szentül
megfogadtam hogy kész
ez volt az
utsó és milyen
különös ma is
ezt mondom
minden egyes
napon

asszó

a semmi
milyen pazar
ló milyen
egy tékoz
ló fiú cső
dör inkább erre
arra mén
mondhat
ni lófrál
és csak
úgy ont
bont tas
huba tőhötöm az
az hogy
teheti hol
ma
szület és
szüret van
arató bál
meg forgat
agg úr
mint baál
isten beáll
sőt ki ha
ő nem semmi
de semmi
de noigen
ez már vala
mi is
ten gyermek
e mi
ti ök
személy
es név
más én sem
ő sem
mi csak ön
maga semmi
úr

néma

sárgult levél a törzse
sorvadt gallyak huzalozzák
száraz testén a lyukacsok
belekapcsolják
a néma áradásba

csonk gally a jobbja
felfújt lufi a balja
tétován kapkodón
az égbe kapaszkodna

egyik lába fémrúd
a másik kampó
róla nyútt bakancs lóg
a bakancsról lassanként leválik
az emlékezés sara

sápadt tojás ül
békanyál gallérján
rajta két vájat
szűkülő kulcslyuk
vakfehér üregből
a vérbe fröccsent vadvilágba

– szája nincs
talán lenne ha szólni akarna –

éjtojás tetején piszkosfehér galamb
az új béke kórján kérődzik
és el nem repül míg be nem hírlik
az újabb harang

riadtan elszáll majd
mint riadtan jött...
őrségváltás éjféلكor...
épül már az új zajkatedrális...

új várak épülnek új templomok
új megváltás-emlékművek
de a levedlettség ikonját már
semmilyen új álom
nem mossa el

nem mossa el semmi
itt áll a jelenbe meredten
múlt és jövő illúzió immár
csak a fogyatkozás van
és a mindent átszövő
örök emlékezés

de már semmi nem tart
egyben

Medistáció

Ülök a WC-n gondolkodó-pózban,
szétárad testemben a gyengeség.
Sápadt anyaként ölel a hideg,
néma kórként költözik belém
a szürkület. Még ősz van,
aztán láz láz után,
épp most adom ki magamból,
ami a nyárból hátramaradt;
kellemes, de hűtlen rakomány.
Kint még felesel egy-egy kósza madár,
de idebent már recseg-ropog az ág.

Felejtsd el az igazit

Ujjbegyével csak pöccentett az x-re, a nő fotója balra elrepült, s a szemétkosárba ívelt papírgalacsin módjára eltűnt, elvegyült a többivel. Végre a sokadiknál felvillant néhány ígéretes arc. Ágoston, akár a szerkesztőségben a megfontolásra érdemes fotókat, fakó mosolyával díjazta. A több ezrediknél járt. Ítéletével, reménye szárnyain, a szimpatikusak és sorstársaik a keresésben jobbra szálltak. A vidám hangulatjelre, a szmájlira, a tetszést kifejező ábrára kattintott. Tudta, valahol vele is szemeznek, őt is ki-dobják, vagy gondolnak rá.

Kalandvágából nézelődött.

Évek óta kutatott, kurkászott az ideális nő, az „igazi” után. Már két órával a munkába indulás előtt a számítógép képernyőjénél ült. Akkurátusan vizsgálta a párpiac önként ajánlkozóit. Rejtőzködő napszemüvegeseket, kocsik és felhőkarcolók előtt pózolókat, csúfokat és kedveseket, stúdióbabákat, öt éves fotóval rajthoz állókat. A sablonokból kiválasztotta a tekintethez leginkább illő szöveget, és elküldte a címzettnek. Várt.

Jóképű negyvenes, sportos, diplomás, egyedülálló férfi hozzá illő hölgy társat keres – fogalmazta meg ötvenöt évesen, kezdő társkeresőként. Azóta alaposan csiszolódtak a kliséi.

Három nappal korábban vidéki tanítónő párjánál együtt bontották fel a szilveszteri pezsgőt. Társa tizenéves kisfiával kimentek a fagyos utcára, hogy láthassák a távoli tűzijátékot. Ott fenn az Orion öve – magyarázta a gyereknek – pont a fényes Szíriuszra mutat.

Olyan bizonyossággal és kiszámíthatóan, mint ahogy akkor, az új év első perceiben, már megérezte, nincs sok hátra a kapcsolatból. Meddig tart ki a cérnaszál?

Mert a nagy törések, testi nyavalyák, állásvesztések, szakítások nem akkor történnek és jelennek meg valójukban, amikor egy bizonyos időben hangszórósan veszekedve kijelentenek vagy lezárnak, vagy érzékelnek valamit. Amikor a látómezőbe kerül a nagy, megrázkódató esemény, már meg is történt minden, nincs más lehetőség, mint örjöngeni, szenvedni és belenyugodni.

Földrengés előtt nyugtalanok az állatok. A finomra hangolt lélek megsejdi, mikor romlott meg visszafordíthatatlanul az együttes élet. Olyan rövid ideig fújja át szívünket e hideg fuvallat, mint ahogy a boldogság sem marad egy szempillantásnál tovább. Mégis nyomot hagy. Kitörölhetetlent. Észrevétlen szálla, mégis mindig megérintik. Bujkáló vírus, mely végül ágynak dönti az egészséget.

Miért volt társkereső?

Nagyon nehezen békelt meg a reménytelenséggel. Azzal a fájdalommal, melyet akár komolyabb testi betegséggel is elcserélt volna. Hogy irtózatosan egyedül van. Birkozott a tudattal, hogy magányára nincs gyógyszer. Reménykedett, kapcsolatokba menekült. Még hazug tüzet is izzított beléjük, ám a társkeresők vizes taplónak bizonyultak. A szikra vagy kialudt, vagy csak gomolygó, szemcsipős, langyos füst szállt fel. Elfog-

laltságokba, tanulmányokba, könyvekhez, azok sorai közé menekült. Értelmével, lelkével felfogta, mindez semmit sem segít. Még akkor sem, ha külsőt-belsőt tekintve jóval saját szintje alatt keresgél.

Tudod, abból a sok ezerből, amit eddig láttam, és amelyek mindegyikében van egy grammnyi az igaziból, össze tudnám állítani a nekem tökéletest. Az igazit. Mindene olyan lenne, amilyen nekem kedves. Amelyekért külön-külön meg tudok bolondulni. A teste minden sejtje, az értelme és észjárása, a lelke és a szíve. Tudod, sokat gondolkodtam ezen: őt nem választanám. Nem tudnék olyan lenni, mint Pygmalion, aki beleszeretett saját alkotásába. Mert ha nincs valami kicsi hibája annak a teremtésnek, akkor már nem kellene.

Hogyan kezdődött?

Egy bájos, boszorkányos fotót láttam, s csak a harmadik randin derült ki, hogy teste a willendorfi Vénuszé. Amire futása még izmot is pakol. De ki az, aki nem azt gondolja magáról, hogy ő a világegyetem betetőzése? Aki kénytelen leereszkedni egy kis naprendszerhez, egy alacsonyabb szintre. Ám akkor ez az Aphrodité egy erős pókhálószállal már megfonta a repkedő csodabogár körüli hálót. A fonál pedig az acélnál is erősebben font körbe.

Elmondom, kiféle ez a nő. Persze annyit, amennyire kívülállóként módom nyílt megtudni. Meg amit én képzeltem bele. Csak ne legyints. Tudod, öregem, azért az valami. Elhiheted nekem. Mert én szinte mindegyik barátnőmbe beleképzeltem az akkori korom és tudatalattim ideálját. Az akkori igazit. Ezért vele kapcsolatban nem csak látásból, hallásból, illatokból, tapintásból származó tapasztalatom hiteles. Hisz a képzelet is él, létezik. Annyi kivetitésem volt eddigi életemben, és ahogy magamat ismerem, még lesz is, amennyit nemcsak irigyelni lehet, de feldolgozni is érdemes. Kötelező. Ez a megfigyelő megfigyelése, gyakorlati értékkel bír.

Kérsz még egy sört? Én csak leveket, löttyöket, ásványvizeket iszom. Olyan tiszta vagyok, mint a forrás vagy a kút, amelyekből ezeket palackozzák.

Mosolyogsz, mindjárt a tárgyra térek. Egy éve, az egyik jobb társkeresőn, egyébként négyen vagyok aktív, küldött egy mosolyt. Mármint ez a Fruzsina. Vallom, hogy a férfi bókoljon vissza hasonló módon, de ha van esze, már ír is valami közhelyeset. Legtöbbjük nem is tud más módon gondolkodni. Sablonokban, semmitmondó, idegesítően üres mondatokban. Hogy hány lánnyal leveleztem egyszerre? Átlagosan négygyelöttem. Ő az egyik volt közülük. De képzeld, megszólalásig hasonlított egy volt páromra, akit vagy négyszer fogadtam vissza. Fruzsina tán a vele kapcsolatos emlékeim testi kivetülése volt. Kópia. Matrica.

Hány matricánk lehet?

Azt kérded, miért válaszoltam? Most megfogtál. Mert nagy hibám, hogy nem tudok nemet mondani. Ennek sem sikerült. Csak a nagy loboncos, szertelen haját és alig kivehető mosolygós pofiját tárta a világ elé, ami a társkeresési gyakorlatban annyit tesz, egyéb testrészeit jobb, ha nem mutatja meg a nyilvánosságnak. Ez gyengeség a részükről, mint volt az övéről is, mert amikor eljön a pillanat, amely egy kapcsolatban kihagyhatatlanul az élet része, akkor te már nem hátrálhatsz meg. Elfogadod olyannak, amilyen. És már akkor megtörtént az első hazugságod. Kezded elmédben tovább csi-

nosítani a melletted lévő alakot, mint Pygmalion a saját szobrát. Lódítasz neki is, magadnak is, hogy nektek csak ennyi jár. Pedig egy nagy frászt. Te még hatvanévesen is lefutsz húsz kilométert, nincs pocakod, fekvőtámaszokban a huszonévesekkel versenyezhetnél.

Mi volt a többivel? Ugyan mi? Szimultán írtam a leveleket, egy kaptafára, képzeld, egyszer sem cseréltem fel a neveket. Gondolom, ő sem tett másként, bár őt egyenesnek, nemes lelkűnek állítottam gondolataimban. Az volt? Ki tudja? A társkereső piac nagy, itt is az üzlet, az adok-kapok törvényei uralkodnak. Ahogy elmaradt az egyik, jött egy másik. Mint ahogy most is történt, ahogy ő becsapta maga mögött az ajtót, három másik nyílt ki.

Miért nem hagytam abba a levelezést? Igazad van, agyaltam is rajta, hisz akkor úgy tűnt, túl messze lakik, nem alakulhat ki élő kapcsolat. Az ő déli kisvárosa messze van az Alföld szívéből. Közben volt egy társalkodónóm, tudod, olyan sétálós típus, akivel semmi komoly kapcsolatba nem kerülsz, akivel kézen fogva grasszálsz a Tisza-parton, és jól megmutatod a kisvárosod lakóinak, ismerősök kiszámítható sűgásán keresztül a volt barátnőidnek, lám, nem vagy egyedül. Ni! Itt vagyok! Látod, milyen ügyefogyottá tesz a hiúság. Elviszed a hegyekbe túrázni, sétahajózni a Dunán. Közben puszit adsz neki, átkarolod. Majd szép lassan, egyszer, amikor már beleuntál a hiábavalóságba, elbúcsúzol tőle, akkor is, ha megint magadra maradsz.

Ki volt az a sétálós? Nem lényeges. Várj csak, mégis. Minap láttam, kerékpáron küzdött a hideg széllel, úgy, mint az a Fruzsina, a tanítónő. És akkor találkozott a tekintetünk. Mosoly helyett fintort sikerült csak egymás felé repítenünk. Akkor belém hasított valami. Fél év múlva ugyanúgy nézek a déli, vidéki nőre is. Hisz ilyen pengeváltásokban legalább félszázszor volt alkalmam megerősödni. Mindez szárazan, szívdobbanás nélkül, megbékélten történt. A legutóbbi, a vörös fényképe halványult, kellemes nyugalom öntött el. Nagyon örültem ennek, mert a szakítás óta nem telt el két hét, még sokszor eszembe villant a kócos.

Maradj nyugodtan, ne ingerelj. A következő már nem sétálós volt. Kérsz egy Unicumot? Legalább felkészülsz. Ilyen képtelenséget nem hallottál. Az a határhoz közeli földszintes város mégis közelebb jött.

Ugyanannál a pénztárcafejő közvetítőnél találtam meg az előzőt. Mármint a Fruzsinát megelőzőt. Persze ugyanazon a településen élt, mint a tanítónő. Összegabalyodtam evvel a „minden mindegy” próbálkozóval. Rendben volt minden, én szokás szerint már elkezdtem terveket szőni. Ragacsos hálóimban fennakadt minden vágyam. Biztonságban éreztem magam. Csak ne beszéltem volna annyit a háromlábú asztalomról, amit te már úgyis unsz: értelem, test, lélek. Ez a tárgy még stabil. Mégis kikotyogtam, nála pedig betokosodott a hasonlat. Én persze nem sejtettem semmit.

Egymáshoz bújva néztünk egy filmet, amikor a mosolygós arc, a kócos pedagógus megjelent a számítógép képernyőjén. Képzeld el, őt utcára voltam a későbbitől! Igen Fruzsitól. Úgy nyomkodtam a kijelzőt, kapkodtam, hogy leesett a gép, de ez a szemvilanás elég volt, hogy az akkori párom emlékeibe beleégjen a fotó, mint a lámpa fénye a szembe, ha lekapcsolása előtt belenézünk.

Olyan mocskosnak éreztem magam, hogy legszívesebben lezuhanyoztam volna. De ezt a rettenetes érzést víz mossa le. Akkoriban busszal jártam le, nem tudtam,

hogy vonattal rövidebb. Majd mesélek még erről. Szeptember volt, az esős úton írtam egy borús levelet a szertelen frizurájúnak, mert nem hagyott békén a lelkiismeretem. Lesz, ami lesz. Arról írtam neki, hogy nincs igazi, és úgysem jön el. Én sem vagyok az. Csak úgy, vigasztalásképpen.

Nem, most nem találál, barátom. Még mindig nem adta fel. Később láttam, valóságos egri nő. Egyébként is nemesek voltak a felmenői. Három gyerek, a huszoneves még otthon, a legkisebb tizenhárom éves. Fáradhatatlan volt. Alig aludt. Mindent megoldott, amit csak bírt. Nyolc óra az iskolában, utána magánórák. Esténként futott, egy kis plusz örömhormont gyűjtött. Irigylésre méltó energia. Erőlködés nem látszott rajta sosem. Közben rendszeresen kaptam a fejemre. Izmos énjét rajtam is kipróbálta.

Úgy tűnik így utólag, egy titkos terv öntudatlan végrehajtója vagyok, akit a feladat végeztével likvidálnak. Na jó, csak szenvedtetnek. Tudod, mint az egy kaptafára készülő mostani filmekben. Még egy hosszú autóbuszutam volt ide. Még egy szép hal-fesztivál belefért a programba, visszafelé tartva már olvastam az üzenetet. Az értelem és a test még megvolnának valahogy, de a lélek hiányzik. Ezt írta a pedagógus elődje. Felborult az asztal. Magával rántotta az álom-hálóba gyűjtött tervek és vágyakat is.

Hogy dühös voltam-e? Már nem tudom. Meglepett, megütköztem a hirtelen vágáson, de nemcsak a társkeresés, az egész élet arra kényszerített, hogy ne csak két, három vagy négy lábon álljak, hanem mint a malomjátékban, tudjak csiki-csukizni. Számptalan diplomát, szakmát szereztem, rengeteg helyen dolgoztam. Ezt már csak az emberi kapcsolatok száma múlja felül.

Miért nézel így rám? Azt hiszed, hogy strigulahúzóगतó vagyok? Ez is megvolt, az is... Öregem, akkor mégsem ismeresz engem. Emlékszel még Évára, az elsőre, a legnagyobbra? Ha ő mellettem marad, és kibírjuk egymást, ülök a fenekemen. Ha nem is nézem le azokat, akik számszerűsítik érzelmeiket, nem sokra becsülöm őket. Arisztotelész mondta, a barom is képes ilyesmire.

És akkor belefogtam egy újabb lény formálásába. Épp elkezdtem egy közeli egyetemen tanulni, ez is újabb kiskapu, egy újabb biztosíték, s kiderült, ez az álmos város még közelebb hozható.

Jó, legyen meg a göndör vörös akarata, találkozunk. Barátilag. Persze. És már belefogtam az ő megalkotásába. Hét hónapig várt. Ez hízelgő. Nem tudom, ez idő alatt volt-e valakije, de a levelezésben kitartó volt. Elutasító, sőt sértő leveleken is túltette magát. Ez már több annál a tiszteletnél, amit megérdemelhetek. Nem szeretem a népi bölcsességeket, de amit adtak, elfogadtam. Nem futottam el. Közben egyre többször találkoztunk. Szinte már mindent tudtunk egymásról. Én pedig egy olyan óceánba kerültem, mint amilyen Tarkovszkij Solarisában gondolkodó lényként kavargok. Belelát a gondolatokba, az álmokba, a gondolatokat uraló felső akaratba, és megalkotja a szeretet képét. Hiába lövik ki az ürbe az életre kelt kedvelt nőket, azok újból és újból megszületnek. Kísértenek. Fruzsina gyerekei körében nem engedhette ennyire szabadon fantáziáját, de ő is elkezdhetett egy tőlem független, de rám ragasztott valóságot vagy inkább egyfajta fénylénymatricát kreálni.

Öregem, ez a tanítónő ritka társ volt. Társ. Olyan, akit nem a rang, a pénz, a születés emel az eddigiek fölé, hanem soha meg nem ismert jelleme, lelke, értelme.

Ja, hogy elkalandoztam a fénylénytől.

Igazad van, magamból indulok ki. Ám a későbbiek során az volt az érzésem: két létező, melyeket emberi agyvelő teremtett, áll kapcsolatban egymással. Nem a test és a hús. De a mi valóságaink találkozásakor inkább sűrűlődtünk, koccantunk, biliárdgolyóként ütköztünk, mintsem hogy szeretetben egymáshoz csiszolódtunk volna. Kópiáink szerették egymást. Azt hiszem.

Igen, mesélt a férjéről. Régóta elváltak. Természetesen ő is ivott. Rengeteg elvált nővel találkoztam. Naná, mindegyik férje piás volt. Micsoda terheket hordoznak ezek a megkínzott ártatlanok! Ez már csak így megy. Ám sehogy sem fért a fejembe, hogy lehet, miért kell még hosszú évek után is haragudni rájuk. A gyűlölet soha meg nem szűnő, óriási barlang falai között morajló visszhang. Örvény, mely nem kidob a sima, napos partra, hanem egyre mélyebbre húz. Elmeséltem ezért történetemet, amikor mindent erőből akartam megoldani feleségemmel. Perrel, hivattal, pénzzel. Barátom tanácsára nagy nehezen megértettem, jobb, ha elengedem a mérget. Felhagyok a bosszúval. Gyakran gondoltam az egykorira, gyermekem anyjára. Fohászkodtam, ugyan, szűnne meg benne a harag. Nemcsak az, ami láthatatlanul felém áramlik, és ezzel egy időben magát is mérgezi, hanem amelyet szerteszét lövell, de mindig visszaérkezik. Fruzsina hallotta azt is, hogy amint elengedtem az indulatterhek önként felvett és gürccölve cipelt részét, megváltozott minden. Addig reggeli első pillanatom már a bosszúé volt, este pedig csak akkor ernyedtek el izmaid, amikor magával ragadt az álom. Okos nő volt, értette, bólintott is, ám azzal le is zártuk ezt a témát.

A gyerekei? Szerettem őket, vagy befogadtak, vagy megszokták, hogy kiszámíthatatlan időközönként egy újabb „igazi” férfi jelenik meg. Egyikőjükkel csak ritkán találkozhattam, a fővárosban tanult.

Már a második hónapban elkezdődött a szeretet kenyérének szeletelése.

Fruzsina tajtékozó dühvel szidott, miért nem gratuláltam neki, hogy fia jelessel diplomázott.

– Nem is mondtad, hogy vizsgázik, és épp ma – védekeztem eredménytelenül.

És meghazudtolt. Gyerekesen viselkedtünk. De igen, de nem, de igen, de nem... Apró horzsolások, emlékezetesek. Miként éllel megjegyezte egyszer, ha csak egy percet kések érkező vonatánál, ő egyből visszafordul. Hercehurcák a telefonhívások fogadása, elfelejtése körül, félreértett üzenetek.

Jó, azt mondd, ez csak a szokásos – a határok megtalálásának a korszaka. Tévedsz. Ez a társkeresők kudarca. A türelmetlenség megjelenésének és a fikciók foszladozásának korszaka. Az összes Fruzsináé, Julikáé, Tímeáé, Angéláé, Ágostoné, Károlyé és Tiboré.

Nem verte nagydobra, hányadik vagyok a hosszú, ahogy én mondtam neki, soha véget nem érő sorban. De talán azért kell újabb férfit vadásznia majd, mert vagy nem meri, vagy nem tudja elfogadni a szeretet ajándékát. Úgy éreztem, kevés volt benne a bátorság, hogy fenntartás és vérig sértő visszavágások nélkül engedje szeretni magát. Mert azokból volt bőven. Békében készültem a háborúra, szégyellem is, de mindig felírtam, ha bántott. Hányszor mondtam, hogy szeretem, de hasonló feleletet egyszer sem tudtam kicsikarni belőle. Olyanná vált volna, mint a legtöbben, akik képtelenek szeretetet adni és kapni? Mert gyávák, félnek valamitől, mert hiúk? Félnek egy szakadéktól.

Egy bukástól. Igaz, nem tudom, én ki tudtam-e mutatni, láthatóvá tudtam-e tenni szeretetemet.

Hét hónapos levelezés, sűrű együttlétek után végérvényesen megrepedt a minket összetartó tojáshéjvékony burok. Egy semmitmondó „ugyan” miatt. Ezt az egyébként jelentéktelen szavacskát akkor ejtette ki, amikor szóba került, tudnánk-e együtt élni.

– Ugyan – mondta, s ezzel a szeretetasztal egyik lábát tökéletesen elfűrészelte.

Ne sietess, az utolsó felvonáshoz értünk. Születésnapomat ünnepeltük, ajándékokat vettem neki, együtt főztünk, sütöttünk, családi hangulatban telt a szombat. Még aznap este, amikor hazaértem, felhívtam, mert már a jövő héten járt az eszünk.

– Pénteken érkezem hozzád – mondtam –, mert szombaton a szomszéd városba jön a gyerek az anyjával. – Egy lakrészt szereztem nekik, én is a közelben leszek.

Ami eddig feltáratlan volt, most a felszínre tört.

– A volt feleségeddel akarsz együtt lenni – csattant a készülékbe kétségbevonhatatlanul és megmásíthatatlanul.

Megdermedtem. Fel sem fogtam, mit nem lehet ezen érteni. Kikapcsolta a telefont, nemsokára egy üzenet érkezett: vége.

Meglepődöttél? Én is. Úgy alakítottam kapcsolataim utolsó taktusait, hogy a „véget”, mint tust a zenekarnál, a nő húzza el. Valahogy így tartottam elegánsnak. Néha olyan jó lett volna már Fruzsínának is mondani a szégyenletesen elkoptatott lezárást: legyünk inkább barátok. Ám még bíztam. Ezért váratlanul ért. Belül félttem a magánytól, féltettem, elveszítem a kópiát. Mint minden hasonló helyzetben, kapkodni kezdtem. Telefonáltam boldog-boldogtalannak. Mérges leveleket írtam neki. Leírtam az igazat, előtte is volt kapcsolatom, és ha akarnám, két helyen is fogadnának.

Hogy cselekedhettem ilyen ostobán? Képtelen voltam felfogni, hogy összetársít azzal, akivel oly sokáig voltunk haragban.

Az fel sem tűnt neki, hogy lakókörnyéke utcáit név szerint ismerem, hogy mindkét telefonomat kikapcsolom, ha nála vagyok, ne kerüljek olyan kényelmetlen helyzetbe, mint hajdanán, néhány utcával arrébb. Nem. Egy képzeletbeli indok valóságosabb volt a valóságnál. Egy élő szeretet hihetlenebb egy lázálomnál. A fantázia legyőzte az életet. Az igazságot csak azért gyűrte maga alá, hogy a ködös múltból felrémlő félelmének megfeleljen.

Az is több mint bűn. Ez is hiba.

Belém nyilallt, miért várt hét hónapot, ezalatt minden titkomat megosztottam vele, majd még újabbakat bíztam rá. Lefagyva álltam, mint egy tanár, akinek a legjobb tanítványa elégtelenre vizsgázik a bizottság előtt. Az értelem meghajlott a tudattalan, az érzelem mellett, akár az égitestek fénye, ha elhaladnak egy óriáscsillag közelében.

Lehet, talált mást, de az még a jobbik eset lett volna.

Vesztettem. Irgalmatlanul fájt. Napokig nem tértem észhez. A szenvedés megalázzott, kicsivé tett, holott úgy éreztem, mindig én adtam neki valami újat. Könyveket, filmeket, fontosnak vélt gondolatokat. Ajándékokat. És most pont ő vagy valaki megfoghatatlan megvonja tőlem azokat az ajándékokat, a szeretetet, a valakihez tartozás érzését, melyről eddig azt hittem, jár nekem. Mert az természetes, hogy kapok. Ekkor döbbsentem rá, hogy piros lámpát kaptam. Mert eltávolodtam a legfontosabbtól, felelőtlenül bíztam önmagamban. Emberre hagyatkoztam, és nem az Úrra.

Dühöm, haragom háttérben hiúság volt a felbujtó. Hisz annyi sikerem volt. Úgy alakultam az élet nagy forgó fazekaskorongján, hogy nem elhanyagolható részemmé lett a hiúság. A fennmaradó több töredékből tevődik össze. Vágyból, nagylelkűségből, önmarcangolásból, megfelelési kényszerből, a halálfélelemből és a becsületből. Az önmaga által a szerető ember szerepébe kinevezett Ágoston szeretné megkímélni saját hiúságát minden karcolástól.

Nem volt könnyű rájönnöm, ez a szenvedés az én rossz döntésem következménye. Rosszul döntöttem, sodródtam, hiúságból belevágtam egy eleve kilátástalan kapcsolatba.

De át kellett élnem a kínlódást, hogy feleszméljek. Ennek a néhány napig tartó szenvedésnek nemcsak oka volt, hanem célja is. S éppen ezért nem volt értelmetlen. Mert ez jellemformáló. „Isten tetteinek kell rajta nyilvánvalóvá válniuk.”

Elfelejtjük, sorsunk minden tekintetben jellemünktől függ. Gazdagodom, ha megéződik, egyértelművé válik, tisztul, s folyamatosan izmosodik a jellem. Lehet sokféle gazdagságom – ilyen, visszatekintve nem is olyan kritikus élethelyzetben nem megy semmire az ember, ha nincs ilyen jelleme. Márpedig ez a jellem a nehézségek legyőzése által, kitartással, állhatatossággal erősödik. Tanulnom kell tűrni, várni, lemondani, ekkor lesz igazi gazdagságom.

Bólogatsz. Igen, ez a lecke. Amit tanulni lehet. Hihetünk is benne. De a képek, az emlékek makacsok. Elővillannak, új benyomásokkal lehet csak elhessegetni őket.

Telik az idő, hígul a méreg. Lassan az utolsó csepp keserűség is távozik. Közvetlenül a szakítás után mindez valószínűtlen volt. Akkor még lázálmos, ködös, szúrós bosszút akartam. Sértőn telefonálni, írni. Úgy, hogy minél több tüske maradjon. Tályogosodjanak csak el. Bolond vágy az után, hogy valami miatt rám szoruljon. Könyörögjön. Míg én a megtorláson töröm a fejem, a nő a kezét dörzsöli. A bosszúvágy, a vágy megkötöttség, a megkötöttség függőség.

De fel kell ismerni a hordozott harag és a büntudat veszélyeit. Eljut tudatunkig – nem csak az infarktusok miatt –, milyen veszélyes indulatokat hordozni. Törekszünk a feloldás és a megbocsátás elérésére.

A másoknak megbocsátás már nemcsak a belső harmónia megteremtésének eszköze, hanem a végső valósággal, Istennel való kapcsolatot mélyen érintő esemény. Normális esetben az az élet delelőjén túl a történetektől, a múlt terheitől való megszabadulás fontos eszköze. Végül is túl vagyok a delelőn.

A bosszúvágy, a vágy megkötöttség, a megkötöttség függőség.

Mindenki függő. Ahány ok van az ivásra, arra pedig sok ezer akad, annyi megköttözött van. A munkától, a játéktól, a pénztől, a szépség utáni örök vágytól a karcsúság iránti sóvárgásig.

Az „igazi” társig.

Amint a régebben még lobogó rosszindulat utolsó szikrája is kihuny, eljön a nap, amikor ébredéskor már nem villan be a képe. Ha telefonál, nem dobban meg a szív. Ha találkozni akar veled, legyen.

Hogy lehet úgy élni, hogy minden reggel mormolják, mantrázzák a sérelmeket? Így nem is lehet feledni, megbocsátani. Az egyetlen megbocsátás az elfelejtés. A bűn klasszikus jelentése céltévesztés. Célt téveszteni, és még bosszút forralni is, hiba.

Ha kihuny a haragszika, látod az eget, a fákat, a madarakat, a vizet, a többi embert, a sok csinos nőt. Érzed az ételek zamatát, élvezed a teremtett világ gyönyörűségeit. Különös és megmagyarázhatatlan módon e kegyelmi állapot a tökéletes bosszú azoknak, akik nem tudnak megbocsátani. Pedig ezt már nem is kívántad, mert a másikért közbenjárva kérted, úgy legyenek eltörölve vétkeid, mint az ellened vétkezőkéi. A bosszú ördöge elveszítette hatalmát feletted. Az a nő, aki ezt egészében felfogja, elkezdhet könnyezni. Mert rájön, ha rájön, és belátja, amit tett. A lehetetlenből – az igazi megtalálásából – vagy a végtelenből kivonta azt az egy lehetségest is.

Sok ezer próbálkozás, feszültségterhes várakozás. A szenvedés mindig ad kamatot.

De szerencsés vagyok. Benyúlhattam az élet páncélszekrényébe. Kivehettem az eddig elrejtett, értelmezhetetlen írást. Ezt most már el tudom olvasni: nincs igazi. Vagy olyan helyen él, ahonnan soha nem jöhet el. Akikkel eddig találkoztam, szikrát hagytak bennem. Ezekből a kis sziporkákból tákoltam össze azt a fantomképet, amelyet mindig rávetítettem a másikra.

Az igazit csak a legnagyobb születésnapod után láthatod szemtől szembe.

Hajnalodik. Ágoston a számítógép előtt. A magányérzet ördöge hajtja. Ujjbegyével csak pöccentett egyet, a nő fotója balra elrepült, elvegyült a többivel. A tizedrediknél felvillan néhány sokat ígérő portré. A képeket fáradt, fakó mosollyal nyugtázza. Reménye szárnyain száll. Lebeg. Az érzelmet, e lassan hőmpölygő, mély és kifürkészhetetlen óriás folyamatot nem szelídítheti meg a józan, belátó ész szava, az értelem. Még mindig hiszi, úgy, mint minden Ágoston, Károly, Gyuszi, Jócó, Klára, Fruzsina, Ági és Klaudia, hogy milliók közül majd valaki, a legjobb, az ideális felel jelzésére, téren átívelő, kábel és műhold nélküli hívására.

Oláh András: Párhuzamos élet

Költő-e vagy?

(a világszerte ismert indiai költőlánynak)

A költő nem szerel vízcsapot,
a vízcsapból nem csepeg vers.
A költő nem tenyészt nyulakat,
a nyulak piros tojást hoznak.
A költő nem nevel tyúkokat,
a tyúkok kikotyogják titkait.
A költő szereti a nyulakat,
pácolva, zsírozott rostélyon.
A költő nem ás kertjében,
a költő áskálódik mások ellenében.
A költő nem mosogat,
nem metsz és nem kacsol,
paradicsomot sem ültet.
A költőnek mindene megvan,
tehetségét is örökölte.
A költő főz és kifőz.

A költő nem mosogat.
A költő nem mosakodik,
a költő tisztálkodik.
Ha mosakodna, kiderülne,
a költő nem is költő.

Rejtett lapok

Ha áldoznom kéne, nem áldoznék,
nevetve futnék a réten mezítláb.
Meg kell kérdeznem magamtól, hogy hiszek-e.
Nem tudok válaszolni.
Le kell merülni mélyre,
moszat, sás, nád közé.
Ő nekem a tisztaság,
hófehérre meszelt vályogház fala,
amit lassan simitok végig.
Irigylem a hajnalt,
amely tanúja lehet ébredésének.
Ő volt, aki ezen a februári napon
átölelt és megnyugtatót.
Eltűnt, de tudom, hogy a nyárfa pihéi,
mint megannyi rejtett lap
a Bibliából, szállnak utána.

Elválás

Eres kezekkel simogattál. Izületes
ujjaid eldeformálódtak a munkától.
Akkor jó a tészta, ha elválik az edény
falától, mutattad a titkot továbbadók
arc kifejezésével, ám csak a szemedben
bujkáló mosolyra tudtam figyelni. Kecses
mozdulattal vitted fel a kézkrémet, ahogy
cseléd korodban eltanultad a zongora-
művésznőtől. Az utolsó tésztát egy keddi
napon gyúrtad. Kifehéredett büttykeidre
koncentráltam, hátha így el tudom terelni
gondolataimat a pupilládban kigyúlt
mécsesekről. Hiábavaló igyekezet
volt. Épp akkor váltál el az edény falától.

A 110-es szoba

Tibike arasznyira nyitotta ki az ajtót, félve kinézett, hogy Zoli bácsi elhagyta-e már a folyosót. Miután nem látta, megnyugodott.

Zoli bácsi volt az egyik ápoló és mindössze 22 éves. A 110-es szoba lakói mind idősebbek voltak nála, de ez nem számított, ő volt a Zoli bácsi és kész. Zoli bácsit nem szerették, nem bántott ugyan senkit, de parancsolt, éreztette, hogy felettük áll, neki engedelmeskedniük kell. Most is, amikor behozta a gyógyszereket, rászólt Halasra, hogy ne vacakoljon, vegye már be azokat a tablettákat, nem ér rá itt strázsálni velük, sok még a dolga. Jobban szerették Pirikét, nem is beszélve a Mamáról.

A Mamát szinte az anyjuknak tekintették. Közel állt már a nyugdíjkorhoz, kerek arcából jóságos szemek sugároztak az ápoltra. Tibort ő nevezte el Tibikének, aki ezért nagyon szerette a Mamát, mert őt csak az édesanyja szólította egyszer Tibikének. Az is nagyon régen volt már, még óvodás korában.

Pirike tűzről pattant menyecske volt, néha még viccelődött is velük. Tibike Pirikét másképpen szerette, mint a Mamát. Ha rátekintett Pirike terebélyes cicijére, legtöbbször merevsége lett. Úgy szerette volna megsimogatni őket, közéjük dugni a fejét, de nem merte. Sohasem merte. Pedig hányszor elhatározta, hogy megkéri, engedje meg. Elgondolta, hogy mit mond, hogyan csinálja, de amikor Pirike megjelent, inába szállt a bátorsága. Félt, hogy megharagszik. Majd legközelebb, határozta el mindig. Egyszer majdnem összeverekedett Tomcsival, a Tanár úr választotta szét őket. Akkor legalább egy hétig nem beszélt Tomcsival. Tomcsi azt mondta, hogy Pirikének jó dudái vannak. Dudája az autónak van, a nőknek cicijük van. De honnan tudná ezt a Tomcsi, hiszen a Tomcsi hülye.

Hogy ki adta Tomcsinak ezt a nevet, már nem tudták. Az eredeti neve Tamás volt, de ezt a szoba lakói nem is tudták. Tomcsi volt a pénzügyes, ezt a kifejezést a főorvos úrtól hallották egyszer. Illett is rá, mert állandóan a pénzzel foglalkozott. Különböző valuták árfolyamait leste az újságokban és azonnal számolt, hogy a lakását terhelő devizahitelét hogyan tudja törleszteni. Szerinte már régen kifizette és nem értette, hogy akkor miért tartják még mindig az adósok börtönében. Mert szerinte ez a hely, ez a 110-es szoba, börtöncella. Az sem volt egészen világos előtte, hogy Tibike miért van velük. A napnál is világosabb, hogy Tibike nem normális, hiszen óvodásnak képzei magát. Nem értette, hogy egy olyan embert, aki óvodásnak képzei magát, miért tartják börtönben, hiszen az nem bűn, hogy hiányzik egy kereke. A Halassal szóba sem állt, a Halast nem szerette. Már a neve is lehetetlen alakot takar, mert milyen név az, hogy Kapucsek? Most vagy kapu, vagy csekk? Így még van valami értelme, de a kettő együtt? Kapucseket a Zoli bácsi nevezte el Halasnak, mert halór. Ez volt a foglalkozása a kinti életben. Véletlenül meghallotta, amikor az orvosok Kapucsekről beszéltek. A Bánáti doktor úr mondta, hogy zughorgászok eszméletlenülre verték, úgy került ide. Lehet, hogy azért van az adósok börtönében,

mert neki kellett volna kifizetni a hal árát, amit a rapsicok elvittek? Úristen – gondolta – hát hová kerültem én. Aki a halak miatt megvereti magát, az tényleg hülye. Ezeknek nem az adósok börtönében kellene lenniük, hanem a bolondok házában. Ezt legközelebb meg is mondom a főorvos úrnak. Milyen jól álcázzák ezt is, azt hiszik, hogy átverhetnek? A főfoglárt főorvosnak mondják. Azt gondolják, nem látok át a szítán.

Tomcsi előtt az sem világos, hogy a Tanár úr miért van itt. Lehet, hogy kísérletei közben annyi vizet használt fel, amit nem tudott kifizetni? Lehet. Drága már a víz. Majd megkérdezi tőle, de most nem lehet. A Tanár úr most is kérvényt fogalmaz.

A Tanár úr kémia szakos középiskolai tanár, akinek óriási tudományos felfedezése, helyesebben, elmélete van. Azt állítja, hogy a H_2O képlet csak egyetlen vízre érvényes, a desztillált vízre. A szabadban előforduló vizek, kútvizetek, folyók, tavak vize, pláne a tengervíz nem víz, hanem valami egészen más csak az alkotóelemek közül a víz a legtöbb bennük. Mindegyik tartalmaz különböző elemeket, sókat. A szennyvízről már nem is beszélve. A tanár úr ezeket a sok vizet tartalmazó folyékony halmazállapotú valamiket próbálta meghatározni, képletbe foglalni. De ez nem ment, legalábbis eddig nem sikerült, ezért csoportosította őket, rendszerbe foglalta és osztályozta. Pl. a szennyvizek külön osztályt képeznek, és 1-5 skálán helyezkednek el. A szennyvíz 5 fekáliás vizet takar, de a szennyvíz 5+k már olajjal szennyezett tengervizet jelent. Az elméletét, rendszereit részletesen kifejtette és könyv formájában szeretné az emberiség rendelkezésére bocsátani. A könyv megjelenése érdekében levelet írt már az igazgatónak, a miniszternek, de még nem érkezett válasz. A témát megsűrgetve most a Tudományos Akadémia elnökének fogalmazza a beadványát. A Tanár úr morgolódik, de türelmes. Türelmes, mert tudja, hogy a nagy felfedezéseket, az igazán úttörő elméleteket először nem értik, nehezen fogadják el az egyszerű emberek. A tudósok pedig irigyek, mert nem ők jöttek rá erre a zseniális felfedezésre. De ez nem tart sokáig aztán az elmélet tért hódít, tanítani fogják a világon mindenütt a Jámbor-féle elméletet, a Jámbor-féle osztályozást. A Tanár urat ugyanis Jámbor Józsefnek hívják.

Miután Tibike jelezte, hogy Zoli bácsi már nincs a folyosón, Tomcsi megszólalt.

– Akkor jó. Most már nem találja meg a kétezer dolláromat.

– Neked ilyen sok pénzed van? Ezt nem is tudtam! – mondta Halas.

– Azt álmodtam, hogy van kétezer dollárom.

– Az sok pénz, hol tartod? Elfér a zsebedben?

– Nem mondom meg, hogy hol tartom, mert elveszitek.

– Én tudom – szólt közbe Tibike – a hátizsákjában.

– Ennyi pénzt a bankba kell vinni – vélekedett Halas.

– Oda nem! – ordította Tomcsi. A bank elveszi, eltűnik, oda nem szabad pénzt vinni, ott rablók vannak!

– Csend legyen! Nem tudok fogalmazni, ha óbégattok – mordult rájuk a Tanár úr.

– Nyugodj meg, nem kell a pénzed senkinek – simogatta meg Tomcsi fejét Tibike. Csak azt nem tudom, hogyan fizetsz a boltban? Leteszed a hátizsákot, kibontod

a zsinórt és kiveszed a dollárt, de akkor mindenki látja, hogy a hátizsákban van a pénz. Megvan – ütött a homlokára – én elkísérlek. Kettőnket már nem mernek megtámadni. De veszel nekem csokoládét, ugye?

– Mégiscsak a bankba kell menni először, mert a dollárt át kell váltani forintra – okoskodott Halas.

Tomcsi feje vörös lett, felpattant a székről és látszott rajta, hogy keresi a szavakat, de mielőtt megszólalt volna, kialudt a villany. Pontosabban majdnem kialudt, mert a dróthálóban lévő égő adott némi fényt, hajnali derengésszerű világításba került a szoba.

A Tanár úr az asztalra csapta a ceruzát, mert nem tudta befejezni a kérvény megfogalmazását. Holnap kell folytatnia, mindig akkor kapcsolják le a villanyt, amikor a legjobb gondolatai vannak – dühöngött magában. Tibike villámgyorsan bebújt a paplan alá, mert tudta, hogy a gonosz fekete manók éjszaka bújnak elő. Nappal nem mernek, félnek a fénytől. Már a félhomály is megakadályozza őket, de azért ez nem annyira biztonságos, sohasem lehet tudni. Akadhat köztük egy bátor, aki még az ilyen hajnali fénynél megkockáztatja, hogy előbújik.

Fél óra múlva horkolt a 110-es szoba és Tomcsi azt álmodta, hogy a háza kertjében nyírta a fűvet, amikor a banki ember becsöngetett. Levegő után kapkodva ébredt.

Oláh András: Rések

Vagy-vágyakozás

Birtokolni, birtokolni, birtokolni,
ha nem hát bitorolni, bitorolni,
megtorolni...
Büntetni, megalázni, megkínozni
multat s jövődőt
ha öntudatlan öntudat
tudatlan büntudat
megfagyott mozdulat.
Valaki lelkét elsiratva
kifosztott öleden
vesztegelve még imák előtt
felszakít
tudatlan büntudat
vagy vágy, vagy vágyakozás
valaki tántorgó, lázas álmaival
irgalom aláhull
vágy vagy, vagy vágyakozás
semmivé múlás
melyik bűnünk bocsánatos
temetetlen

Valahol

Tudom valahol itt forog itt kering,
de kivár még
az ismeretlen meg nem történt
jövendőm kényszere.
Ott vagyok
egy üressé dermedt mozdulatban
árnyéktalan suhanásban
levélhullásban, közuhanásban
nem súlytalan elmúlásban
de itt forog , itt kering
csak szorít, feszít egy ki nem
mondott gondolat,
míg fojtássá válik torkomon
vajúdó sötétségben a múlás
görcsös ujjjaival
eltévedtem...
Megérkeztem
fogadj hát vissza
álmodó szemed mögé
táruzó karod közé
bujtass lázadó öledbe
rejts dacos melleid közé
ébredő megbocsájtás...
mert csak a múlás végtelen

A csütörtök

El kellett volna veszítenem e napot,
hogyan élve maradj...

Meg kellett volna tartanom
az összes többi, mert rád hasonlítottak.

Nem lett volna szabad elveszítenem a szerdát,
mert így közöttünk a valóság és a semmi mezején,
ahol a képzelet is szélként nyargal,
felejtésből ácsolok hidakat,
elfeledett nyelvekből olvasok rád vajákos ígéket.

Jégbe fagyott holt levél arcod mégis messziről világít,
s szobámban már a tenger morajlik.
A hely, ahol ültél, egybehömpölyög festményeid színeivel,
minden kitágul, hogy ismét képekké legyen.

Ilyen szigetekről álmodtál, s érezted, tudnál röpködni,
halálfejeket szögeztél gyöngre testedbe, s egészen
a Napig hagytad szárnyalni tested nedveit,
s már nem tudtad fölítatni az agyadban
egyre tomboló fortissimo jajokat...

És későn döbbsz arra, ha lelked
sirállyá lesz is, tested azért itt marad,
melyet az agyhártyagyulladásod miatt
érintenünk sem volt szabad.

*Debrecen, 2019. február 10-én
(Zsófia földi születésnapján)*

Veszteség

in memoriam Mocsár Zsófi

Fekszik az elmúlás porában
szemében fekete évek,
csak ujjaival markol a
pihenő csöndbe.

Hagytalak elmenni,
hagytam elveszni
hamvas arcod,
tudásod tűnni hagytam.
Három bakacsin éj év
sikolyát suttojják a
humuszt ölelő fák.

Öleléseid eltékoztam,
szeget vertem felnőtt léted
tükkőfényébe,
de nem engedtem,
hogyan védj magad.

Fekszik az elmúlás porában
szemében fekete évek,
s mégis elindul,
mint, akire várnak.

Tulipánosládában hasal a múlt.

Harangjaink megrepedtek,
nyelvünk törött, s már
sohasem leszel egész,
pedig millió csöppnyi
alakban itt vagy még.

Hiába. Kevés.

Utánad mennék.
Felcihelődöm, elindulok,
mint, akire várnak.

Már csak az Angyalt látom.
Ez maradt nekem.

Dob-eső-zápor pergeti a
szél nádját, s velük együtt
mormolom:
csillagok árvája,
apátlan, fiatal
minden bánatot itt hagytad,
s nélkülem szegődtél a
komor Égre csillagnak,
nekem nem maradt más,
mint karácsony idején a
Szív gyújtotta percölelés.

Debrecen, 2019. január 30.

Gyermekkori emlékeim

Nevelőapám meggyilkolása után az anyám állandóan sírt, de nem csak ő, hanem a kisöcsém is, aki a temetés után három hónapra született. Szép kisbaba volt, de csak sírt, sírt az anyámmal egyetemben.

Abban az időben alacsony, masszív, fából készült babakocsik voltak, Arra kértem az anyámat, engedje meg nekem, majd én tologatom a testvérkét, akkor hallgatni fog. Megkaptam anyánk engedélyét a kisbaba tologatására. Ha tudta volna, mi jár a fejemben, biztos megdorgál, meg az utcára sem enged ki. Ugyanis az sem volt ám mindegy, milyen tempóban haladok a babakocsival, így elhatároztam, elmegyek a nagyhegynek nevezett dombra, és onnan ereszkedek le a kisöcsémmel. Úgy is lett. Én ráfeküdtem a kocsiira, kezemmel irányítottam, csak úgy porzott az út utánunk, és nem képletesen, hanem valóban, mert a kocsiúton vastagon állt mindig a por. Tibike, az öcskös nagyokat nevetett. Tetszett neki a száguldás. Jó darabig így kocsikáztunk. Mikor meguntam, akkorra ő is megnyugodott, és hazamentünk. Anyánk mikor meglátta, hogyan néz ki a babakocsi, megjegyezte: „Uram Isten, milyen poros lett ez a babakocsi!”

„Jé, tényleg” – válaszoltam.

***

Ahol albérlésben laktunk, a házi gazdáéknak volt egy fiuk, aki tőlem öt-hat évvel idősebb volt, Rikinek hívták. Nagyon szerettük egymást. Sokat játszottunk együtt. Bevett engem még a focicsapatba is, és megparancsolta a fiúknak, velem nem szabad durván játszani. Télen beosztotta az utcabeli fiúkat, húzgáljanak a szánkómon, ugyanis én voltam az egyetlen lány az utcában.

Egy alkalommal nagyon nagy bajt csináltunk. Riki valahol talált puszkagolyókat, aminek mi igazán megörültünk, mert a parittyánkba jobban beleillett, mint a görröngy. Azért sejtettük, tiltott dologgal parittyáztunk, mert elbújtunk a kiskonyha mögötti falnál, ami közel volt az utcai kerítéshez. Elsőnek Riki célozta meg a szomszéd falát, akkorát dörrent a golyó, hogy ijedten ugrottunk fel. Nekem Riki azt parancsolta: szaladjunk be a szobába, bújjunk el az ágy alá. Meg ne mondjam senkinek, mi lőttünk, mert akkor elvisznek bennünket a csendőrök. A szót tett követte. Nem is lett volna ebből nagyobb baj, ha a csendőrök nem éppen akkor haladtak volna el az utcán a ház előtt.

Ebből arra a következtetésre jutottak: valaki rájuk lőtt. Bejöttek a házba, kérdezősködtek. Persze mi is sorba kerültünk. Még pénzt is kínált nekem a csendőr bácsi, csak mondjam meg, honnan lőttek. Én váltig azt hajtogattam: úgy hallatszott, mintha itt lőttek volna, de én nem láttam semmit.

Riki másnap az iskolából sírva jött haza. Oda is utána mentek a csendőrök, és ott bevallotta: mi voltunk. Csak az a baj, nem egyedül jött haza, hanem a csendőrök kíséretében. Riki, megmondta, illetve elmesélte az igazat. Most rajtam volt a sor. Ne-

kem is el kellett mesélnem hogyan örültünk a vasnak, megmutattam hova lőtt Riki. Erre odafordult a csendőr hozzám: „Úgy hallatszott, ugye?” Én nem feleltem semmit, csak az anyám szoknyája mögé bújtam.

Mikor elmentek a csendőrök, nekiestem kis buta fejemmel Rikinek, a miért árulkozott. Jól összevesztünk, nem tudtam milyen csúnya dolgot vágjak a fejéhez, hát azt mondtam neki, még a temetésére sem megyek el.

Mennyire igazam lett. Rikiből áldott jó ember lett. Nem tudom már miért, de tényleg nem voltam a temetésén, pedig utolsó útjára, biztos elkísértem volna, megadva Neki a végtiszteletet.

***

Valamiért megsértett Gombár Feri, aki az utca végén lakott. Mondtam én Rikinek.

– Bizony akár hogyan is, de megverem Ferit

Riki jót nevetett rajtam, nem csoda, mert Ferinek még a válláig sem értem fel, meg jóval erősebb, idősebb volt.

– Na, te ne röhögj! Tudod hogyan lesz ? Te mivel idősebb vagy, erősebb vagy mint Feri, ezért, ha erre jön, te lefogod, én meg pofozom.

– Hogy neked mit ki nem ad az eszed! Nekem ez nem tetszik.

– Nekem se, de kapja meg, ami jár neki.

Nem sokáig kellett várakoznunk, mert Ferinek minden nap nem egyszer kellett elmenni a házunk előtt.

Minden a terv szerint történt. Pofoztam Ferit, mire Riki megszólalt.

– Hagyd abba! Elég!

Leálltam a pofozással. Feri nem valami kedvesen nézett rám.

– Te kis vakarcs. Még találkozunk, de csak mi ketten.

– Meg ne próbáld, mert akkor én pofozlak meg. Még a szúnyogcsípés is nagyobb volt, mint azok a pofonok, amiket most kaptál.

– Igazad van, nem a pofonok fájtak, bár a szúnyogcsípéstől jobban éreztem őket, hanem állandóan együtt játszunk, most meg nekem estetek.

Felébredt a lelkiismeretem. Oda álltam Feri elé, és azt mondtam neki

– Tudod mit, add vissza a pofonokat, meg aki énrám haragszik, kutyaszarral marakszik.

Riki csodálkozva várakozott, mi lesz most, mert ha Feri pofon vág, hát én biztos hanyatt esek. Határozottan álltam előtte, egyenesen a szemébe nézve.

– Eredj már az utamból, mert sietek. Nincs harag, de többet ne kakaskodj.

Különben kutyaszarral marakodj te, mert te haragudtál énrám.

– Tűnj innen, mert megfogatlak megint Rikivel.

– Hagyjatok ki most már engem a vitátokból, azt sem tudom mi a bajotok egymással.

– Semmi – mondtuk egyszerre.

A média többszáma - hydra

Mint, aki beleveti magát a párizsi életbe, hangverseny, mozi, kiállítás és előkerülő, pardon, előkelő szalonok. Szeged ütött a fejembe!

Az egyikhez csetben látogat. A másik a telefonján őt látogatja. a harmadik mobilon próbálkozik, de nem könnyű a fél szelet párizsi élet centrumába kerülni. Ennyit sem tud nyugodtan reggelizni, gyakran még az ebédje is kihűl. Az asszonyok – die Weiber – már csak ilyenek, közben meg is szólal feltehetően róluk elnevezett alkalmazás.

A Jeruzsálem környéki hóviharból is hívja valaki, aki itthon a szalonjából ritkán lép ki, hogy lakás másik helyiségét, sürgősségi beutalóval meglátogassa. Finom illatok áradnak. Már nem ott vagyunk, ne félj! Valaki őt emberre főz, bár őt kellene kiszolgálni, mert rászorulna.

Most kesztyűben futnak a hazai Szajna parton, pardon. De Szent Mihály útján beszökött a tél, csakhogy annyira tavaszias, hogy már a tojók vagy nem tojók, szóval a nőtény madarak a fészükön nem hagyják abba,

Puha fészük a fészbuk. Tájékozódásukat az egész éjszaka melegedő képernyők megzavarják és költőhelyükre – ahol a költők vannak napközben és éjjel is – nem találhatnak bele az okos telefonnal.

A nők követelőzők, nemcsak a férjükkel szemben. Az empatikus barátnő éppúgy zsákmányállat. Tört vetnek sirámaikkal, miközben hangoztatják a mantrát: eszemben sincs férjhez menni, nem vagyok hajlandó újra gatyát mosni.

Ami az esetleges gatyatulajdonost illeti, nem a saját, hetvenes korosztályára vágyik.

Marad a Kati, mintegy a hatalmas lepedőnyi zsebkendő pótlására.

Kati reménytelenül és vágyakozva néz a szelet párizsira. Amikor megemlíti, hogy mit reggelizne éppen, árad a vonalvégről a párizsi, a spanyol tengerparti utak litániája.

– De kivel menjek? Úgy sincs pénzem. Kellene egy gazdag, gatyával viselős ifjú herceg!

Az arzenál és lehetőség végtelen. A gatyá tulajdonos talán éppen egy húszévest emel ki a habokból – természetesen pálmafák irányába igyekeznek.

Die Weiber, vagyis az asszonyok számára kifejlesztett applikáció tárgyalanná teszi a kézzel fogható szelet párizsit. Már ebédet készíteni is reménytelen.

Ismét egy telefon, egyedül indulok a népkonyhára. Remélem, még nem fogyott el sem a gyümölcsleves, sem az aprópecsenye.

Kevéssel beérem.

Hazaérek, kapom az áldást és a köszönetet: „Mert te mindig a fészbuk előtt ülsz.” Ez a relativitás – a négyzeten!

Az én helyem vetetlen, az ágynemű elásva egy gödörben, amelyet a franciaágy öblözete képez. Mintha Párizsban lennénk a valóságban. A hullámok nálam futnak partra, mint apró, nyekergő rügöcskák.

Mint, akit rügök ébresztenek, riadok fel az első, a második, a harmadik telefonra. Mind mobil csak én nem. Én vagyok Kati immobiliája, de nem fekszem sem az anya-, sem a telekkönyvben – csak az ágytakarón, pihenés reményében

Amikor ebéd után, végre odakerülök, felriadok és szólongatom, de a szoba-levegő, hiába a sok kusza drót, nem a megfelelő médium!

A fészbuk egyébként hajnal óta permanens, amelyik barátnője korán ébred – rossz alvók mind – ritkán elégszik meg a cseteléssel.

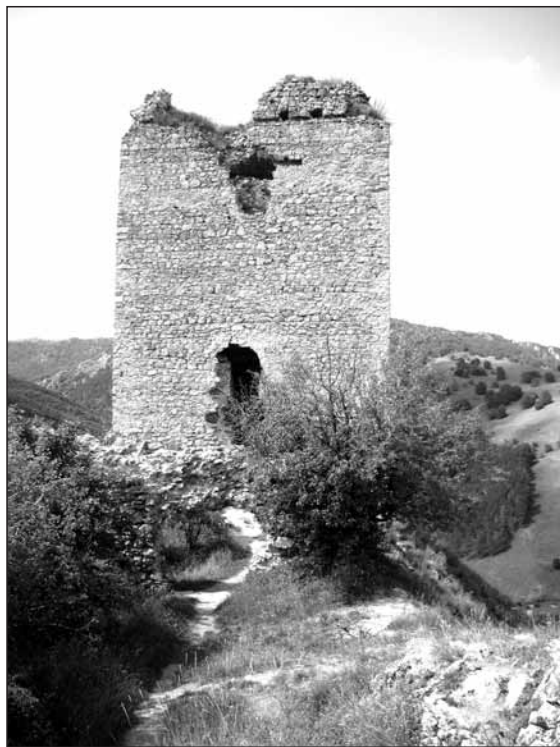
Szkájp, mobil vagy vājber – teljesen mindegy, mi folyik a számítógépen, az okos telefon akkorát csattan, minden hadmozdulatra.

És ekkor jön a letolás bé-variációja:

– Mert te egésznapi alszol! – szólal meg a női logika.

*

Hajnali háromkor jegyeztem le mindezt, a számítógépet hadicsellel elfoglalva!
Jó mulatság, férfimunka volt!

Oláh András: Maradványaink

Arc

Mindegy a homlokboltozat mélye,
az ornyereg hossza-széle,
az arccsontok zabolátlan,
egyenetlen éle.

Mindegy, hogyan terül,
omlik a bőr a vázra,
hol kedves és merre
mélabús az ábra;
mindegy az arc gyűrött geometriája.
Rejtett lankái, gyúrt vidéke,
zavart, kusza, egybenőtt mindensége.

Mindegy, merre apad és
hol dús a szövet,
porcot a hús hogyan követ;
az áll vaskos dombja,
az ajakban az erek égő lombja;
a hajhagymák arcélbe nyúló
száma, szertelen színe,
a szemöldök borzas, lázadó íve.

Mindegy.

A tekintet: alján a szem
újrarendezi őket,
az anyagban rendetlenkedőket –
ha szívbe ér a szemsugár,
mögé simul ez istenadta táj:
arcról, bőrről, csontról formált kép
halványodik némiképp,
s tükrében a tisztán izzó lélek
mutatkozik örökkön, igazán szépnek.

2018. augusztus 28.

Gyöngyhalász, emberhalász

Mint igazgyöngy, érlelődött meg benned
Vágy, bú és bánat és szomorúság,
Körülötte két kagylóhéj két élet-
Szelet volt, hordoztad, felmutattad.

Így lettél te magad temetőkirály,
Vágytalan szépapja önsorsodnak,
Magtalan, bizonytalan jövőbiztos,
Aki szívesen gyöngyhalász lenne,

Lebukna a mélybe újra és újra,
Semmint hogy ráavasodjon az Idő.
Ki hirtelen megvilágosodott,

Az vagy, az leszel te, emberhalász,
Bár menedékre csak magadban lelhetsz,
Elsüllyedsz, de kicsapódik az igaz.

Mesék mindörökké

A mesék este ébrednek fel. Nyújtózkodnak, kicsit tornáznak is, és várják, mikor indulhatnak már el az álmodók varázslatos világába.

Világgá, igen világgá mennek ők. Oda, ahol halomba rakott sárkányfejek fölött énekel a Hold, és a Hős vitéz körül megszabadított királykisasszonyok lejtik hálás táncukat.

Itt már nincs három kívánság, de a Képzelet hidat épít a világvégi Óperenciás-tenger, és a Mesék Birodalma között. Hidat, gyönyörűen ívelőset, virágrajzokkal ékesítettet. Olyan hidat, ahol Virágtündérekkel lehet kéz a kézben sétálni át a túloldali Kerek Erdő felé.

Ha a kicsi tündérek elmaradnának mellőled egymással beszélgetni, cseverészni, ne búsulj!

Csak menj bátran a fák felé, az erdő felé. Mert te bizonyosan tudod, hogy a fák maguk is tündérek.

Nem, nem bántod őket, és már hallod, hogy a zöld lombú levelek mit is sutognak, és karjaikkal szinte már át is ölelnek.

Eredj csak, járd be a Kerek Erdőt! Kalandozz tovább. Mászd meg az Üveghegyet, az Égigérő fát. Igyál az Élet Vízéből, s ha pihenni akarsz, akkor mindig találsz majd tisztást, selyemrétet, varázslatos virágokkal teli virágrétet. Igen, itt megpihenhetsz.

S akkor vedd elő a tarisznyádat, s belőle a még megmaradt hamuban sült pogácsákat, és falatozz!

Közben gondolj haza... Oda, ahol sütődött a pogácsa, ahonnan utadra indítottak a szeretett szavak. Ha elfog az álom, indulj álomparipádon, Táltosodon, és száguldj, mint a gondolat a Mesék örök Birodalmába...

Oláh András: Harangláb

Bertha Zoltán

Az „igaz devotio” apostolai

(Németh László régi erdélyi protestáns drámahőseiről)

Németh László mély kötődése a sok száz éves reformáció szellemiségéhez abban is katartikusan nyilatkozott meg, ahogyan történelmi drámáiban a régi erdélyi protestáns hősök személyiségét, azaz hitvalló őseink legkiválóbbjai közül többeket megelevenített. Misztótfalusi Kis Miklós, Bethlen Kata vagy Apáczai alakja ezekben a művekben történelmi példázat és identitás meghatározó sorsjelkép is egyben: a reformáció eszmei törekvései által meghonosított alapvető és örökérvényű magatartásminták vallási, spirituális, emberi, nemzeti és erkölcsi értéksajátosságainak, markáns minőségvonásainak, máig ható eszméletető jelentőségének a szuggesztív felmutatása.

„A természet az emberhez kétfelől szól: kívülről mint érzékelhető világ s belülről mint nógató állapot. Az isteni ott ragyog a világban s ott feszeng az állapotban. A ragyogás felé vont szemek a kintit érzik inkább, a lelkükkel egy burába zártak: a belsőt. Így születik meg a déli vallás: a görög s így az északi protestáns. De a természet egy (...) a kint csak áthajol a bennbe. Az isteni, mely hűséget követel, nem idegen attól, mely kint-ről, extázisban magához hív (...) Teljes vallás a kettő csak együtt lehet. Az európai vallás, melyre annyit gondolok, nem a görög, nem a protestáns, hanem az a görögprotestáns, mely épp nekünk magyaroknak, természetünk mélyéből ismerős”¹ – elemzi Németh László a természetfölöttinek a természetesbe, az isteninek az égből az „emberbe költözését”² a görögség, majd a protestantizmus lényege szerint összefüggő életérzésében. Szerinte ez a magatartásban „szétivódó” vallás, ez a „protestáns bűvő patak” Kant „intellektualizmusa” alatt, Dilthey munkássága „tövé” (mely „lényegében egy ember vallásos érzésének a történetbölcseleti önigazolása”) éppúgy tovább folyik, mint Ady vallásosságában.³ Kant erkölcstana – fejtegeti – „az erkölcs abszolút gyökerét fogta meg”: a „belénk oltott nagy muszájt, amellyel mint tökéletlen teremtmények állandó küzdelemben állunk”; „ezért az Istentől belénk oltott muszájért folyt az iszonyú szellemi küzdelem itt: ezért volt szükség a tapasztalattól független tiszta észre, az ideákra s az erkölcs elsőbbségére a megismerés fölött. Az emberben van valami világtól független, biztos – amennyire tudatlanságunk ennek a szónak a használatát megengedi: isteni; amire életünkben támaszkodhatunk. A reformáció a vallásos élményt Isten és ember közvetlen viszonyára egyszerűsítette, Kant (...) a reformáció munkáját folytatta, amikor Isten és ember közt a kategórikus imperatívusból csinált köldökzsinórt”⁴.

A feladat beteljesítésének feltétlen parancsát, a minőség és a kötelesség hivatásetikáját kapcsolja össze Németh László a morális ösztön személyességével. A legbelsőbb és legmélyebb indítatások így megfelelnek a külső és felső rendelések igazságainak; az egyéniség számára belső erőt és impulzusokat szolgáltatató növés- vagy emelkedéskényszer értelmi elfogadása összhangba hozhatja a lélek érzelmi és szellemi világát: raciona-

lizálhatja az eredetében nem racionalíslat. Az „igazi szubjektivizmus” és az „igazi objektivizmus”⁵ – előzetesség és teleologikum – az erkölcs autonómiájában azonosulni vagy egységesülni tud, a „minél általánosabb, annál kielégítőbb”⁶ maximák eredendő bensőségként való felismerése és követése egyszerre a lélek gyökéretéhez, a „rajtfelelt köldökszínörhoz”⁷ ragaszkodó hűség és az „ünnepszomjas”⁸ ember emelkedésének lehetősége. Alanyiség és tárgyiasultság, egyszemélyűség és univerzalitás szintézise ez; „majdnem magánörület és majdnem természettudomány”.⁹ Döntően pedig: üdvösségtan. Az ember mögül származó – „tápláló” és „vért hozó” – meghatározottságok és az eszmei-szellemi törekvésirányok egyeztetése: akiért vagy amiért a küzdelem folyik, az egyszerre áll a lélek előtt és mögött: „abban az irányban, amelybe az üdvösség esik”.¹⁰ Ebben a biológista, vitalista (vagy kollektivista) determinizmust túlhaladó, poszt-freudi és részint Szabó Dezső utáni, másfelől protestáns-újkantiánus jellegű, egyszerre mélyen alkattani, individuáletikai és egzisztenciafilozófiai megalapozottságú, egyetemesen lét- és morálbölcseleti horizontú, szekularizált és antropologizált (ily módon fenomenologizált) értékteológiában a küldetés és a „Szent Lehet”¹¹ elhívása összehajlik – összeér.

A „van” és a „lehet” viszonya azonban természetesen csak végső lételméleti tekintetben az összeforrottság: a véges emberi létezésben folytonos vívódás, birkózás, ütközés. Adottság és lehetőség a feladatban egyesül vagy egyesülhet, küzdőtere pedig az élet: így a feladat az étellel csatázik. Az élet kezdettől (az ember „fogamzásától”) mint feladat „nyomul be” a világba, s az azután másfelől feladattá tett élet viaskodik értékadottság és értéklehetőség egymáshoz való közelítéséért. Az üdvösségügy tehát egyúttal törvényszerű üdvösségharc; s az önmagunkért vívott harcunkba fonódik az, ami „új, magasabb bennünk”.¹² (S azt a „vezérletet”, „amely ezt a harcot irányítja, s megállapodva mint szokás bennünk marad: nevezzük erkölcsnek”).¹³ A küzdelem tehát az elvonhatatlan és elvonatkozathatatlan idea megvalósulási, megvalósítási igyekezete. Ez önmagában is többféle, többszörös kettősségek rendszerét hordozza. Az eszménykövető öntökéletesítés aszketikus célra fogottsága nemcsak az autentikus – mélyebb és magasabb – önmagunkért, hanem a valóságos teljes énünkkel, a nem ideális életszerűségekkel terhes önmagunkkal folytatott hadakozást is feltételezi és jelenti. Önépítés és önlegyőzés ugyanazon folyamat két vetülete. Természet és erkölcs, antropológia és axiológia kölcsönösen át kell, hogy járja egymást, mivel létmódjukban nem fedik egymást és szubsztanciájukban nem azonosak. Az abszolút igazság irányába kitérített perfekcionizmus tehát akarattal telített örök mozgás, feszültség, törekvés („conatus”); s a cselekvés erkölcsi értéke akarat- és eszményszerűségétől függ („a cselekvés moralitását az adja meg, ha mind a cél, mind a motívum erkölcsileg tiszta” – ahogyan Pauler Ákos definiálja¹⁴). A másik sorsmeghatározó feszültségforrás a megneemesedő, magas minőségigényében elszánt, önelvű hősnek és a kisszerű környezetnek, az akár ellenséges körülményeknek, a szociális közeg hatalmának az összecsapása. S egy harmadik, talán legkínzóbb gyötrelmem nem a belső vagy külső érték, illetve értéktelenség közötti – elvileg és lelkileg tisztázható – különbségtételből, hanem a lényege szerint egyenrangú két végső érték közötti meghasonlásból fakad. Mert feltétlen érvényességgel bír egyrészt a minőség gondolat, az eszme, az életprogram, a terv tartalmisága, másrészt – éppen a személyiségnek és a hitnek a protestáns ereszeti vallásfilozófia, a profanizált üdvtan szerinti egységéből következően – magának az eszményhordozó szubjektumnak az öntudata és méltóságérzete, önbecsülése és morális integritása. Az, amihez ragaszkodik, és magá-

nak a ragaszkodásnak az életesélye. (Minthogy – Max Scheler kifejezésével – „nincs kötelességül szolgáló norma tételező személy nélkül”.¹⁵) Ha valamelyiket veszélyeztetik, a döntés bármelyik feladásáról: képtelenséggé válik. Eszme és erkölcs hiteles együttesének erőszakos megbontása, dilemmatikussá törése csak életáldozattal – a „szent”-ség mártíriumával –, vagy a méltóságvesztett (de az önbecsülés megtépázódását, feláldozását az eszme érdekében vállaló) „hős”-ies életfenntartással ellensúlyozható, kompenzálható. (Mert „lényegileg kizárt dolog, hogy egyetlen véges személy /.../ egyformán tökéletes példája legyen a szentnek, a lángésznek és a hősnek. Ezért a véges személy számára *megoldhatatlan* minden lehetséges *akarati* ellentét” /Max Scheler/.¹⁶) Vagy eszme és éthosz élet nélkül, vagy a megőrzött élet szellemi reménye – kényszerű erkölcsi öngazolással. Az összeegyeztethetetlen „veritas duplex” egyikének Németh László Husz Jánosa, a másikának Galileije lehet modellje. (S a Galilei-dráma kétféle befejezése további kérdéshelyzeteket exponál: az értelmesnek és perspektivikusnak, illetve az értelmetlennek és perspektívátlanak látszó erkölcsi áldozathozatal mibenlétéről.)

A sorsdöntő vagy megoldhatatlan konfliktusok ilyenfajta sokrétűsége eleven bizonyosság Németh László világszemléletének, színművei, gondolati vagy eszmedrámái világgépének alapvető és átütő drámaiságára. Az erkölcsi és az egzisztenciális konfliktusok lényegi tragikum¹⁷ eleve drámai szituációt teremt – nemcsak személyközi, hanem egy személyen belüli viszonylatokban is. (A „dráma lelke nem az események, hanem az ember vívódása köztük /.../ hogy valami dráma-e vagy sem: nem az eseményeken dől el, hanem ennek a vívódásnak a forrásán és igazságn /.../ a drámát drámává a lelki történet teszi. Igazi színpada nem a világ, hanem a lélek /.../ Elég jelentős-e az ember, elég nagy-e az indulat, megrázó-e a harc: ez az, amit meg kell kérdeznünk. A nagy nemesség éppúgy megbűnhődhet, mint a nagy gonoszság; attól függ minden, hogy beletipor-e a világba, kihívja-e az istenek irigységét” – szögezi le elveit Németh László a *Dramaturgiai babonák* című írásában.¹⁸) S a személyiség őrlődése egyszersmind pokoljárás: metafizikai erők megnyilatkozása; „az igazi drámai vívódásnak kárhózat-szaga van”; „mert az istenek néha valóban nagy s nemes vadakat, s a mi eszünk szerint kegyetlen módon ejtenek törbe, akár végzetnek, akár predestinációnak hívjuk a hálójukat. Meghajolni, de közben az Örök Rend oszlopait is megrecsegtetni egy vad lázongásban: istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere Prométheusz és Szophoklész óta. S ez még inkább Shakespeare-nél”.¹⁹

*

A végső etikai értékek, ideák drámai szemléletét mozgósító ellentét- és feszültségfajták a dialogikus és a monoszituációs létállapotok jellegzetességeinek páratlan bőségével és árnyalatos rétegeztségével nyilvánulnak meg tehát Németh László színjátékaiban. (Amelyek lírai-metaforikus csiszoltsága és bölcséleti gazdagsága, nyelvi-stiláris, esztétikai-poétikai és lélektani-intellektuális telítettsége, sokrétűsége, vibráló patinája amúgy is különlegesen lebilincselő – nemkülönben gondolati-példázatos vagy akár hitvitázó-esszéisztikus összetettségük; s így válnak a sorsparabolikus, az asszociatív veretesség mesterműveivé, a klasszicizáló modern magyar dráma remekeivé.) „Sors, végzet, közösség, érdemes, nem érdemes, miért, minek: ezek azok a nagy amorf szavak, amelyek visszaosztatják a káoszba a lélek építményeit”²⁰ – hangzik, a régi magyarság nagy protestáns alakjait megelevenítő drámák világára is érvényesen. A németi eszmevilág minden lényeges mozzanatának ad külön hangsúlyt így például – és kü-

lönösképpen – az *Eklézsia-megkövetés* (1946). Mert Misztótfalusi Kis Miklós olyan egyéniség, akiben törekvés és minőség valóban egyszerre lényegül természetté, aki a betűmetsző és könyvnyomtató mesterséget művészetté fejleszti és finomítja-nemesíti, akinek a munkájában szerves egységet alkot a spirituális, az esztétikai és a funkcionális: a használati és a hasznossági érték; „ars”, illetve „telos” és „techné”. A minőség forradalmára ő is, tipikus polgári mentalitással, öntudattal és erkölcsiséggel. S ha igaz – amint Kósa László fejtegeti –, hogy a Max Weber-i értelemben vett protestáns etika és értékrend hiánya „jellegzetes vonása a magyarországi protestantizmusnak”, mert bár a polgári szellem a tanokban adva volt, „széles körű kibontakozása” „a feltételek hiánya miatt” nem következett be a XVII-XVIII. században.²¹ Kis Miklós példája és igazsága éppen ehhez az irányú el nem terjedt (mert gátolt) puritán (és nyugati típusú) polgári-értelmiségi progresszivitáshoz kötődik. A weberi fogalom szerinti „aszketikus protestantizmus hivatásetikája”²² a munka gazdasági racionalitását és az elidegeníthetetlenül szubjektív ösztönzéssé erősödő feladat és küldetés transzcendenciáját egyeztetni kívánó igényességgel telítődik. Profán szakértelem, mívésséget és artisztikumot egyesítő szaktudás és szakrális köteleességéhsz, célracionális elkötelezettség és vallásos elszántsággal hevített vállalás, világi és egyházi szempontrendszer ötvöződik benne: ész és hit együttes készítése.

A drámahős Kis Miklós, a Németh László-i eszményrendszer szerint megtestesülő prófétai példa-ember ütközése a fennálló adottságokkal – a nemesi-feudális, államegyház-szerű intézménységgel és hatalmaskodással – törvényszerű, egyben a lehető legmélyebben tragikus. Misztótfalusinak még inkább saját közegétől és még inkább – még szorosabban – közösnek vélhető ügyekben kell elszenvednie a sérelmeket (rágalmakat, vádak, megvetéseket és a többit – s olyanoktól, akiknek a közvetlen érdekében munkálkodik, például az egyszerre szép, korrekt és sokak számára hozzáférhető Biblia kiadásával) – mint akár Galileinek. Azok támadnak rá, akikhez tartozik vagy akikhez tartozónak tekinti magát – legalább elvileg. S a folytonos konfliktuson – a jóakarát állandó akadályoztatásával, megsebzésével és meggyalázásával való szembeszállás esélytelen kényszerűségén – túlmenően a megalkuvó bocsánatkérés, a megnyomorító gerinctöréssel egyenértékű „eklézsia-megkövetés” gesztusával a maradék önérzet kegyetlen lerombolását is el kell végeznie. Nemcsak az eszmetartalom vállalásához fűződő moralitás, hanem az attól független fundamentális erkölcsi önazonosság is végveszélybe kerül ezzel a mindennél – a Galilei-féle „revoco”-nál is – súlyosabb önmegalázással; a szellemi életprogram fenntarthatóságának az elvileg elképzelhető legnagyobb árát kell megadni a humanitás méltóságának teljes feláldozásával. Az eszme elvisége és az erkölcsi épség együtt pusztul az identitásválságban, az alacsonyrendűség előtt a kisszerűség érdekeit elismerő és annak önbizalmát tápláló megalázkodásban: a dignitás mártíriumában (hogy a „hájas, gögtől, kárörömtől és farizeusi kevélységtől duzzadó szívek közt ő, a legtisztább” állt fel „bűnösül”²³). S ezt tetézi a mindezt motiváló remény, az életfolytatás kudarca: a fizikai összeroppanás, a testi összeomlás katasztrófája. (Ezért mondhatta Németh László erről a talán legkeserűbb darabjáról – az 1946-os keletkezési év saját személyét érintő kínzó körülményeit is felidéző önéletrajzissággal: „baráti felszólításokra volt válasz, hogy írásaim megtagadásával vásároljam meg nyugalمامat. Misztótfalusi Kis Miklós megtette, s mi lett eklézsia-megkövetésének a következménye?”²⁴)

Kis Miklós alkatában a virtus makacssága, a düh és a – „káromkodás” és „imádko-

zás” összeolvadására utaló – szenvedély kihívja a végzetet; a „sorsa (...) a természete”²⁵ (ahogyan a tőle való bizonyos idegenkedését bevalló felesége fogalmazza). Másfelől viszont – Grezsa Ferenc értelmezésében – „a szerep válik alkotává. Az eszme megvalósíthatósága, esélye égeti énjébe az egyetlen lehetséges magatartást. Sorsa – a természete? Épp fordítva igaz. Jellemével a viszonyokhoz alkalmazkodó hős”; „Kis Miklóst nem az alkotába írt sors, hanem a társadalom valóságos erői örlik föl”.²⁶ A szenvedély igazsága és az igazság szenvedélye mindenesetre a lélek autonómiáját szilárdítja; igazán illik a tipográfusra, amiről a drámabeli Galilei-pörben résztvevő egyik bíboros elítélően nyilatkozik, így fakadva ki: „nem vagyunk protestánsok, hogy mind a magunk fejével gondolkozzunk”.²⁷ Kis Miklós önfejlése azonban nem zárja ki az akár kétséges kimenetelű engedménytételt sem. Hasonlóan a Kurátor Zsófi eszmei – és lelki, karakterológiai – rokonának tekinthető Bethlen Katáéhoz, az átkos és átkot szülő önfeladásba hajtott „protestáns Antigóné”-éhez, aki „Árva” létére, „bukott életével is köldöke tudott lenni egy megpróbált tartománynak”,²⁸ vagy az újrakezdésre mindig képes Apáczaiéhoz, akit makacs „idealizmusa” „szinte még a halálos ágyán is új, s a kudarc arányában növekvő vállalkozásokra ösztökélte”.²⁹ Megalapozottan írhatta Németh László *Negyven év* című önéletrajzi pályatörténetében: „az erdélyit tartottam a magyarság legértékesebb s legragikusabb ágának”.³⁰

Hasonló szellemben íródtak az ugyanezeket a témákat feldolgozó – erdélyi szerzőktől származó – más drámák is: mind személyiségautonómia és morális identitásvállalás, minőségeszmény és népszolgálat értékszintézisét domborítva ki (ha nem egyazon magas esztétikai szinten is) ezekben a példaáallító történelmi alakokban. Kovách Aladár Apáczai-dramája (*Téli zsoldár*, 1940) – időben megelőzve Németh 1955-ös *Apáczaiját* – hollandiai jelenetekkel kezdve kíséri végig hőse életpályáját – így adva megjelenített keretet az elutasított emberi-szellemi lehetőség okozta fájdalmas hiányérzet folytonosságának. Mert Apáczai nem egyszerűen a hollandiai professzorság külsődleges sikeréről mondott le: hanem művek megalkotásának a belső önértékéről; elhagyta „nem a becsülést, a katedrát, a boldogulást”, hanem „a férfi legerősebb fájdalmát, a művet”, amit nem írhatott meg többé.³¹ A lelki kompenzáció a gyermekekbe vetett hit – a „pedagógiai erősz” halálmegvető energiája: mint Németh Lászlónál is. Németh „apostoli” hőse („tudás és szépség szekulumokon átzengó ének”-nek,³² a „nemzeti lélek”-nek³³ elhívott megtestesítője) – a tudománynak, a tanításnak mint „előtanulásnak”, s a saját népét föl-emelő anyanyelvi műveltség terjesztésének a megszállottja („magát égető szent ember”,³⁴ „aki a szívében levő mennyországgal akarta ezt a szomorú földet beoltani”³⁵) – a nagy gondolatot Isten sugalmazásának tekintve („ami ott fenn van, az itt lenni is van... Mint gondolat”,³⁶ „Az erőt a feladattól, az Istentől kapja az ember”³⁷) halálos betegen is bízik az értelem világosságának továbbörökíthetőségében, jövőjében: „Az ember sehol sem lehet könnyebben virtuosus bölcs, de még vidám is (...) mint a halálos ágyán. Magán már úgysem segíthet, de az embereken át, azzal, amit az emlékezetükbe ír... talán valamicskét”,³⁸ „A felvilágosodás, mint Isten lelke, oszthatatlan, s aki annak a katonájául szegődött, ha maga sárba-vérbe bukik is, a többiek majd győznek helyette is.”³⁹ A rációnak, a szabad gondolkodásnak és a mások „segítésének”, „okosításának” transzcendens szentesítettsége: innen származnak az independens eszmékkal megvádolt puritánus-presbiteriánus Apáczai társadalomkritikai nézetei is (pl.: „A tudományban épp ez a szép, hogy egy szeglet kockájában is több méltóság és maradandóság van, mint az em-

beri becsvágy s vérengző kedv egész teátrumában”⁴⁰) – amelyeket Páskándi Géza is árnyaltan tematizál és ábrázol *Tornyot választok* (1973) című (s a mű előszavának vallo-mása szerint a Németh-dráma elolvasása nélkül készült⁴¹) színdarabjában. „A hit is erősebb lesz, ha az ész próbája edzi!”⁴² „Az ész temérdek új érvet adhat a hitnek, hogy az még erősebbé lehessen”⁴³ „Az ész hatalmával Isten hatalmát szolgálom és mondom”⁴⁴ „A tudomány nem éppen úgy mindenkié, mint az igaz Istenbe vetett hit”⁴⁵ – érvel (mondhatni: Németh László-i szellemben) Apáczai Páskándinál. – Az újrakezdés heroinája Németh László *Bethlen Katája* (1939) is, aki a könyörtelen és kétségbeejtő sorscsapások, sérelmek közepette jut el a szolgálaterkölc, a tevékeny odaadás magasrendűségéig – nemcsak virrasztó ragaszkodással őrizve, hanem átalakítva-átnemesítve is a kezdetben szinte görcsösen merev önérzettel, a szabad akarat és a vallási hűség önelvűségével védett értéktartalmakat. Németh a róla szóló trilógia tervét nem váltotta valóra (csak az első résszel készült el) – Kocsis István monodráma (j) *Bethlen Kata*, (1976) viszont végigköveti önazonosságának és öntörvényű önépítésnek ezt az egész életfolyamatát: a gyógyító, az oktatás- és kultúrapártoló munkába merülő erőfeszítésekig. – S az ugyancsak az ellenséges környezettel viaskodó Misztótfalusiról született drámák szintén erőteljesen exponálják azokat a gyötrelmes dilemmákat, amelyeket Németh László is kiéle-sített. Szabó Lajos *Mentségében* (1970) a többszörösen méltatlanul megalázott Kis Mik-lós (akit nem pusztán munkája irigy és ostoba akadályozásával próbál meg az ellene ger-jedő rosszindulat, hanem még a bocsánatkérésre való képtelen-elképesztő kényszerítés-sel is) már amszterdami válasz helyzetében egyfajta abszurd tragikum részesévé válik. Szinte harcol azért, hogy elháríthassa az ígéretes külhoni karriert kínáló biztatásokat: ha-dakozik az erősködő jóakarattal, csak hogy belső parancsának (mintegy kötelességval-lásának) eleget téve hazatérhessen – tönkretevői karmai közé. Akaratlanul bár: siethes-sen végzete elé. A dicsőség elfogadása helyett küzd – előre ugyan nem látott –: bukásá-ért.⁴⁶ Veress Dániel *A megtévesztett* (1993) című monodráma pedig az eklézsia követés utáni lelkiállapotában idézi fel az önnön gyalázatát, a „préda”-sorsot – a polgári öntudat, buzgalom, mesterség és erudíció gonosz megcsúfolását – kesergő hősét.

*

Misztótfalusi valamiért vállalja a vállalhatatlannak tetszőt, az önfeladás – rohamo-san bebizonyosuló – képtelenségét, lehetetlenségét. Éppen nem a merev hajthatatlanság viszi bele abba a megszégyenítő – a „Virtust meggyötrő”, az „Istent kicsúfoló” – hely-zetbe, amely „utoljára Gázsó Pista” osztályrésze volt – hogy az Úrasztala elé járuljon –, mert „részegségiben egy lányon erőszakot tett”.⁴⁷ (Az erdélyi néprajztudós, Barabás László kimutatja, hogy a kirekesztés és az egyházkövetés szokástradíciója mint büntető eljárás – elsősorban a paráznság, a korhelykedés, a nyilvános botrányokozás stb. bűné-ben elmarasztalhatókkal szemben – Erdélyben, ha titokban is, szinte a mai napig fenn-maradt.⁴⁸)

Mi az tehát, ami egy ilyen mértékű megaláztatás elviselését lelkileg megengedi? A polgári ésszerűség, a hírnév méltóságát szem előtt tartó profán és józan megfontolás aligha; az inkább a személyes érdeket védelmezné, s például az eltervezett (a „pokol mal-mai”⁴⁹ közül történő) kivándorlás ténylegességét motiválná. A *Mentség* egy mondata jel-zi, hogy honnan ered az a családi és köznapi kötelességet felülmúló döntő lelki többlet, amely a racionális vagy etikai érveléssel már nem támogatható maradásra szólít: „Istenem-re inkább, mint egyébre tekintve halasztom mégis az extrementumot.”⁵⁰ A drámában is

az „Isten hangja” az, „ami az embert viszi”, s amely „nem ismer későnt és koránt”,⁵¹ s a legmélyebb tusakodás a közvetlen Isten-viszonyban zajlik; „az én dolgom ez, Istené s az enyém, asszony és kölkök nélkül (...) hagyj engem a lelkeimmel magam”⁵² – fakad ki a nyomdász. S mi a megfellebbezhetetlen, végső sugallattartalma ennek a belső hangnak, ennek a szokratészi „foné tisz daimoniosz”-nak?⁵³ Mondhatjuk: az immár gyűlöletesen ellenségessé vált saját közösség további feltétlen szolgálata. A „házaja javára teljes lélekkel igyekező szegény legény”⁵⁴ magyarságszeretete és nemzetszolgálata. Azé az emberé, aki – Molnár József Misztótfalusi-monográfiája szerint – „csodálatos lelkierőre valló” módon „bénult kézzel, lábbal, többnyire ágyban fekvve, egyre csökkenő testi erővel, megmaradt ép elméjével, de beszédhibával, továbbra is irányította a nyomda munkáját”,⁵⁵ Németh László művében pedig az utolsó pillanatban is engesztelhetetlenül vádoló szóval keserügi: „de még a túlvilágon sem alszik el az én kínom ez ellen a nemzet ellen”.⁵⁶ A paradox „devotio” példázata ez.⁵⁷ Az eredendően nem racionális ragaszkodásé – egy néphez, egy szülőhöz. Ami Isten–ész–autonómia logikái sorába mint konkrét indokot, közvetlen értelmi magyarázatot nem nyújtó transzcendens elem illeszkedik. Az önfeláldozó hazaszeretet (félíg romantikus, félíg deheroizált és naturális) metafizikája, amely a kötődést már nem egyszerű érzelem- vagy értelemszerűségében, hanem (a misztikus irracionálissal érintkező vagy azt felül is múló): isteni lényegszerűségében demonstrálja. A nemzeteszme, a virtuális nemzeti értékideál, a nemzethez tartozás, a feltétlen hűség eszménye és elve (ez a valami belátható erkölcsön túli erkölcsi szubsztancia) így mintegy szentséggé magasztosul, megkérdőjelezhetetlenné szakralizálódik. S ha nem a legvégső isteni abszolútum helyére is, de az azzal legszorosabban összekapcsolódó relativizálhatatlan önértékek sorába emelkedik; a hipotetikus nemzetérték örök, elkötelező lényegfennállásban megmutatkozó, szubszisztenciális igazságérvényt nyer. Az antropologikumban gyökerező Isten-élmény elidegeníthetetlen és meghaladhatatlan része a kollektív identitástól való elszakíthatatlanság, amikor a tényleges közösség nagyrészt csak gyilkosan ellenszenves tud lenni. Adynál így nyilatkozik meg az ambivalenciának ez a misztériuma: „Utálatos, szerelmes náció”. Németh Lászlónál Kis Miklós kijelentésében így: „egy ember legnehezebb munkái (...) a magával vívott órák, melyekben érdeke ellenére is a jóra állt rá”.⁵⁸ Csoóri Sándor ide találó megállapításában pedig így: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni”.⁵⁹

Az Apáczai-drámában a főhős Boros János főkapitánnyal beszélget, imígyen: „APÁCZAI. Mert kegyelmed bölcs világi emberként mindig a maga javát nézte. BOROS. S kegyelmed kiét? APÁCZAI. A nemzetét. BOROS *főlkacag*. A nemzet? Hol van az, Apáczai uram? A csillagokban.”⁶⁰ – Ezt maga Apáczai, vagy a többi szenvedő erdélyi magyar protestáns drámahős sem mondhatta volna szebben. A nemzet – a csillagokban. Ha már máshol nem is: ott mindenképp.⁶¹

Jegyzetek

1 NÉMETH László (a továbbiakban: N. L.): *Görögök és protestánsok*, in N. L.: *A minőség forradalma V-VI*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 304.

2 Uo.

3 Uo.

4 N. L.: *Hume és Kant*, in N. L.: *A minőség forradalma I-IV*, Budapest, Magyar Élet, 1940,

I, 164. Vö. „A protestantizmus az emberből szóló isten vallása. Azé az istené, aki nem a világ rendjében hangos, hanem az akaratumk tövén.” N. L.: *Két templom közt*, in N. L.: *Életmű szilánkokban I-II*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1989, I, 469.; „Ha Istennek a világ mögött álló, abban csak részben megvalósult s bennünk is a megvalósulásért küzdő lehetőséget tekintjük, akkor a világtól elhagyva, de lelkünkben meg nem törve, amíg bírjuk: ennek a lehetőségnek tömjénezni, mégiscsak olyasvalami lesz, mint a karthauzi imája Istenéhez.” (N. L.: *Negyven év*, in N. L.: *Negyven év – Horváthné meghal – Gyász*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1974, 70.)

5 N. L.: *Görögök és protestánsok*, 299.

6 N. L.: *Hume és Kant*, 163.

7 N. L.: *Vallások*, in N. L.: *A minőség forradalma I-IV*, Budapest, Magyar Élet, 1940, II, 148.

8 N. L.: *Magyarság és Európa*, in N. L.: *Sorskérdések*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1989, 269.

9 N. L.: *Hume és Kant*, 164.

10 N. L.: *Vallások*, 148.

11 N. L.: *A „vallásos” nevelésről*, in: N. L.: *Sajkódi esték*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1974, 9–73.

12 Uo. 31–32.

13 Uo. 32.

14 PAULER Ákos: *Bevezetés a filozófiába*, Budapest, Pantheon, 1920, 117–120.

15 SCHELER, Max: *A formalizmus az etikában és a materiális értékética*, Budapest, Gondolat, 1979, 855.

16 Uo. 880.

17 Vö. uo. 882.

18 N. L.: *Kisebbségben I-IV*, Budapest, Magyar Élet, 1942, III-IV, 111–116.

19 N. L.: *Dráma és legenda*, in N. L.: *Két nemzedék*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1970, 578–579.

20 N. L.: *San Remó-i napló*, in N. L.: *Európai utas*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1973, 738.

21 KÓSA László: *Egyház, társadalom, hagyomány*, Debrecen, Ethnica, 1993, 46–47.

22 WEBER, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, Budapest, Gondolat, 1982. – Vö.: „A közvetlen bajban az egész sorsnyomást számon tartani, a közvetlen feladat mögött üdvösségünk nagy ügyét hajszolni nem illuzionizmus. A reformációról írják, hogy éppen mert vallásos üggyé tette a kötelességteljesítést, óriási erkölcsi erőforrása lett a polgárság gyakorlati előretörésének.” (N. L.: *Magyarság és Európa*, 335.)

23 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, in N. L.: *Szerettem az igazságot I-II*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1981, II, 236.

24 N. L.: *A drámák elé*, in uo. I, 13.

25 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, 242., 245.

26 GREZSA Ferenc: *Németh László vásárhelyi korszaka*, Budapest, Szépirodalmi, 1979, 132–135. – Vö. „A saját korukban meg nem értett gondolkodók, művelt fők monológjaiban ott vibrál a meg nem tagadható Németh László-i szellem. A társadalmi háttér hiteléből táplálkozó fá-tumszerű sors és az egyén párviadalában az elbukó, reformer marad alul, és sajátos módon minden drámájában legyőzetik.” (HOPP Lajos: Németh László és a „régii magyarság”, *ItK.*, LXIII. évf., 1959/2, 305.) – „Kis Miklós drámájában Németh a látszólagos megalkuvás és a belőle fakadó önvád alternatíváját gondolja végig, hét évvel a *Galilei* előtt” – „az élet vagy az üdvösség elsőbbségét, a makacs kitartást vagy az önmegőrző kompromisszum dilemmáját” firtatva (CSÜRÖS Miklós: *Németh László drámái*, in CS. M.: *Költők, írók, mitológiaiak*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2004, 136.) – „Németh László drámáinak, de egész életművének központi motívuma, az átlagosnál nemesebb minőség önvédelmi küzdelme az őt nem értő közeggel”; „Szemé-

lyes üdvösségügye nyer kifejezést minden egyes darabjában, s ez elválaszthatatlan társadalmi-emberi küldetésétől, az elképzelésében élő nemesebb emberlétért való töretlen, hivatásszerű munkálkodástól” (GÖRÖMBEI András: *A drámairó Németh László – felülnézetből*, in G. A.: *A szavak értelme*, Budapest, Püski, 1996, 140., 141.). – „Misztótfalusi Kis Miklós – a kényszerítésnek engedelmességgel – meggyőződése ellenére megköveti az eklézsiát, de belehal ebbe a szűgyenbe. Husz bűne – saját öngazoló vallomása szerint – az volt, hogy a látható egyházon kereste a láthatatlan arcvonásait. Misztótfalusié pedig – szintén saját vallomása szerint – az, hogy a kis Erdély zsaluit a világra akarta kinyitni, hogy fölfele akart menni ott, ahol minden lefelé ment” (GÖRÖMBEI András: *A drámairó Németh László dilemmái – Az igazságszeretet drámáiról*, in G. A.: *Irodalom és nemzeti önismeret*, Budapest, Nap, 2003, 148.). – „Kis Miklós története mint-ha csak a magyar 'Galilei-dráma' volna” (TARJÁN Tamás: *Németh László: Eklézsia-megkövetés*, in: T. T.: *Százszorszínház*, Budapest, Magvető, 1983, 238.).

27 N. L.: *Galilei*, in N. L.: *Szerettem az igazságot I-II*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1981, II, 317.

28 N. L.: *Bethlen Kata*, in N. L.: *Kisebbségben I-IV*, Budapest, Magyar Élet, 1942, I-II, 285–316.

29 N. L.: *A drámák elé*, in: N. L.: *Szerettem az igazságot I-II*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1981, I, 14.

30 N. L.: *Negyven év*, 56.

31 KOVÁCH Aladár: *Téli zsoltár*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1940, 92.

32 N. L.: *Apáczai*, in N. L.: *Szerettem az igazságot I-II*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1981, II, 744.

33 Uo. 741.

34 Uo. 728.

35 Uo. 741.

36 Uo. 736.

37 Uo. 740.

38 Uo. 738.

39 Uo. 743.

40 Uo. 719. – Vö. mindezzel: „A puritánusok felfogásában a bűn sötétségéből a hit világosságára ébredő lélek abban találja meg szabadságát, hogy engedelmességgel a teremtő törvényeinek. Ha az ember megismeri a természetet, az alkotó törvényeinek engedelmességgel. Apáczai Magyar Encyclopaediájában a puritánus etika és teológia mint 'gyakorlati filozófia' és belső hit az Istenre, emberre és az ő dolgaira vonatkozik. – Max Weber szociológiai tanulmányaiban kimutatta a puritánusok tevékenysége és a tőkés fejlődés közötti kapcsolatot. A puritán egyszerűség, szorgalom és elhivatottság érzése a polgári fejlődést segítette elő. A polgárosodó társadalomnak a régi kötöttségektől mentes, önállóan cselekvő és gondolkodó, 'belülről irányított' embertípusra volt szüksége, aki munkáját erkölcsi jelentőségűtudattal végzi. A puritánus önmagát a jó ügy képviselőjének, ellenfelét a rossz képviselőjének érezte. A jó és a rossz feszültségében élt, ez adott értelmet életének, emelt gátat vágyainak és ösztöneinek, a lélek szabadságát a munkában, önmegtartóztatásban, megismerésben érezte megvalósulni. – A puritán etika sem Apáczainál, sem kortársainál nem 'teológiai koloncként' kötődött a karteziánus filozófiához, hanem a lélek szabadságának 'gyakorlati filozófiája' volt.” (FÁBIÁN Ernő: *Apáczai Csere János*, Kolozsvár, Dacia, 1975, 136–137.)

41 PÁSKÁNDI Géza: *Vendégség – Tornyot választok*, Budapest, Magvető, 1973, 103. – Az eszmei-gondolati kapcsolódásokról ld. MÁRIÁS József: Apáczai Csere János – kettős megközelítésben. Azonosságok és különbözőségek Németh László és Páskándi Géza Apáczai-drámájában, *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, XXXVI. évf., 2001/3, 309–313. – Ld. még PÉNZES Tiborc Szabolcs bravúros felfedező-összehasonlító tanulmányát („miért induljak a múltba másoktól kölcsönzött általánosításokkal?” – Németh László Apáczai-drámájának szövegforrásai, in

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán /szerk./: *Nemzet – sors – identitás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2015, 101-113.).

42 PÁSKÁNDI Géza: *Vendégség – Tornyt választok*, 168.

43 Uo. 173.

44 Uo. 181.

45 Uo. 172.

46 „Vesztébe” rohanva, „feláldozódva”, a „sűrű sötétségben” „népének ébresztőjeként”; „a nagyvilág dicsősége helyett, a végzetnek is elejébe menve”. SZABÓ Lajos: *Mentség*, Bukarest, Kriterion, 1972, 23., 27., 47., 60., 76.

47 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, 227–228.

48 BARABÁS László: *Eklézsia-övetés a székelj „protestáns szentföldön”*, in B. L.: *Kapun belül, kapun kívül*, Marosvásárhely, Impress, 2000, 16–36.

49 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, 221.

50 Idézi: MOLNÁR József: *Misztófalusi Kis Miklós*, Budapest–Berlin, Balassi – Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2000, 364.

51 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, 217.

52 Uo. 228.

53 Ld. N. L.: *A „vallásos” nevelésről*, 18.; és N. L.: *Két templom közt*, 469.

54 Ld. MOLNÁR József: *Misztófalusi*, 321.

55 Uo. 388.

56 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, 246.

57 Olyan ésszerűtlennek tetsző áldozathozatal, amely nem egyszerűen önérdeket, hanem a személyiség leglényegéhez tartozó (akár legszentebbnek tekinthető) szellemi értékeket veszteget el; mintha valami szerelmi – szerelemhez hasonló – vagy azon is túli készletet nyomán. „Tudom, hogy magam nyomorítottam el az embert, a tudóst is magamban. A nemzetemhez való mérték-telen és soha nem viszonzott nagy szerelmemmel” – vallja meg Apáczai (N. L.: *Apáczai*, 743.).

58 N. L.: *Eklézsia-megkövetés*, 242.

59 CSOÓRI Sándor: *Szálla alá poklokra*, Miskolc, Felsőmagyarország, 1997. 93. – Az erdélyi teológus-kisebbségideológus László Dezső szép megfogalmazása szerint: „A világon – ha sok országba van is szétszakítva és széjjelszórva – csak egy magyarság létezik. Van egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik” (LÁSZLÓ Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai – Publicisztikai írások, tanulmányok 1929–1940*, Kolozsvár, Minerva Művelődési Egyesület, 1997, 77–78.).

60 N. L.: *Apáczai*, 686–687.

61 Vö. mindezzel: „Hűség ez magunkhoz s hűség az emberi helyhez, melyre kitéttünk: lel-künköl nyíló akna, amelyen őseink lelke, környezetünk sugalma, fajtánk sorsa, az emberiség ál-mai, a kozmosz rendje s az unszoló Isten tódul fel, hogy tetteinket a nagy Egész javára megha-tározza”; „a szabadság ez a hűség – a legteljesebb szabadság, amely a legteljesebb megkötöttség. Az ember mindent úgy tesz, ahogy akar, s az egész világ köti, hogy semmit se tehessen más-képp”; „Minden lélek magában hordja a Mindent, ahogy minden fa a természetet. A hűség épp ar-ra való, hogy vele az ember a maga növéstervét, a maga világát, az emberiséget hajtó titok ráeső szavát, a maga istenében az Istent óvja, kihallgassa és megértse”; „A magyar kultúrát, inkább mint bármely másikat, a hűség hozta létre. A legjellegzetesebb magyar műveket nem a magyar társadalom követelte ki: hűségből születtek”; „A magyar vallásos érzésben, a Pázmányokéban éppúgy, mint a Bethlen Katákéban, mindig volt valami konok, ízes kopárság, mely nem abból szí-zínt, amit elképzelt, hanem amihez ragaszkodik. Kevesebb volt a szárnya, és több a gyökere, az Isten a 'gondolatai alján' volt, s nem az imádságai fölött”; „a keresztény kultúra ezt az eredendő koppányi szabadságot csak hűséggé nemesítette” (N. L.: *Kultúra és hűség*, in N. L.: *Életmű szilánkokban I-II*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1989, I, 595–599.).

Az idegen feltalálása

(Elméleti keretezés Szilágyi István regényeinek újraolvasásához)

Előfeltevések

Aki Szilágyi István regényeinek újraolvasását célozza meg, már a kezdetek kezdetén többféle problémával találja szembe magát. Egy korábbi, személyesebb hangoltságú esszé tanulmányomban az író személyéhez és az olvasóhoz tapadó leggyakoribb előítéletek mentén igyekeztem körvonalazni sajátos (kárpátaljai) pozíciómát, ehhez kapcsolódó kulturális identitásomat, amelyből kitekintve értelmezem az életmű regényműfajához sorolható alkotásait.¹ Ezúttal kissé más szempontból közelítem meg a problémát, kitérve a befogadástörténet elméleti keretezésére és a szépirodalmi életmű mint kontextus olvasót orientáló voltára.

Nézetem szerint Szilágyi István regényvilága legalább kétféle módon válhat egy effajta elméleti keretezési szándék számára hozzáférhetővé: tágabb és szűkebb, úgymond elsődleges és másodlagos kontextusban. Nem kétséges, mindenképp érdemes megvizsgálni a közvetlen és tágabb (szöveg)környezetet, az irodalmi életet, a szerző világához és poétikájához leginkább közelálló irodalmi hagyományokat, legfőképp pedig az időben és térben változó irodalmi kánon szerepét az életmű alakulástörténetében, illetve a kiteljesedő, napjainkra még nem lezárt életmű hatását erre a kánonra. Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy egy minden részletre és problémára kiterjedő, alapos befogadás- és hatástörténeti vizsgálódás messze túlmutatna jelen tanulmány keretein. Éppen ezért csupán a legfőbb kérdések és problémák felvázolására szorítkozhatom, amely által esélyt látok arra, hogy a recepciótörténeti közhelyek újramondása helyett hangsúlyátolódásra és új szempontok termékeny bevonására kínálkozik lehetősége a jelenkori értelmezőnek.

Közhely, hogy az irodalomtörténészek folyamatokban és tendenciákban gondolkodnak. De ha e megállapítás mögé pillantunk, nyilvánvalóvá válhat: ezek a korlátok bizonyos szempontból biztonságot is adnak, hiszen valamely feltételezett folyamat részének tekintve könnyebben elhelyezhetővé, hozzáférhetővé és párbeszédbe vonhatóvá válhat egy irodalmi műalkotás. Igazuk lehet azoknak, akik – főleg irodalomhermeneutikai megfontolások mentén – amellet érvelnek, hogy az olvasás tapasztalata, az interpretáció folyamata, sőt maga az irodalomról való beszéd sem bújhat ki soha saját történeti létmódjának béklyói közül. Ahogyan természetesen az irodalomtörténet-írás sem képes erre. „Amikor [...] az irodalomtörténet-írás nekilát annak, hogy egybegyűjtse, felmérje és áttekintse az irodalomban történeteket, azzal a céllal teszi, hogy összefüggéseket, vezérlő erőket, netán rendet ismerjen föl mindannak rendezetlenségében, aminek egyáltalán nyoma maradt az időben.”² Csakhogy azzal is számolni kell, hogy már a nyomok

¹ Vö. Csordás László, *Kisértés és kísérlet (Széjjegyzetek a Szilágyi-olvasáshoz)*, Helikon, 2018/19., 14-15.

² Kulcsár Szabó Ernő, *Az irodalomtörténet(írás) problémája, Megírható-e egy hozzáférhetetlen „mibenlét” története* = Dánél Mónika–Fodor Péter–L. Varga Péter szerk.: *Esemény-trauma–nyilvánosság*, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 15.

vizsgálata sem történik úgymond ártatlanul: a fogalmi rendszerek, amelyekkel az irodalomtörténész és kritikus dolgozik, szükségszerűen különféle előzetes feltevésektől, előítéletektől, ideológiai konstrukcióktól – esetenként többszörösen is – terheltek. Arról nem is beszélve, hogy a fontosabb tendenciák, összefüggések, vezérlő erők feltárása, a rend(szer)szerűség tételezése olyan elbeszéléstechnikai problémákat vet fel, amelyekkel mindig számolnia kell a befogadónak, és amelyek a felismerés, a szükséges (ön)reflexiók nélkül ma már nehezen léphetnének túl az irodalomtörténész naivitás határain.

Alighanem ilyen naivitás azt feltételezni például, hogy a tipikust középpontba állító, majd ez alapján rendszereket alkotó, korszak(váltás)okban, vonulatokban gondolkodó és tájékozódó irodalomtörténeti és/vagy -elméleti megközelítésmód képes kiterjeszteni saját felépített narratíváját valamennyi fontos műalkotásra. Érdemes még egyszer tudatosítani: valamennyi ehhez hasonló tipizálásnak megvannak a korlátai. Így a folyamatos szemléleti és ehhez kapcsolódóan fogalmi felülvizsgálatot éppen az atipikus műalkotás értékeinek és kánonformáló hatásának a felismerése biztosíthatja, amely egyben új kihívást, de akár erősebben is fogalmazhatunk, újraírási kényszert jelenthet a jól bejáratott és már-már túlságosan mechanikussá váló irodalomtörténeti elbeszélések tekintetében. „A tendenciákkal nem is az a legfőbb baj, hogy állandó felülvizsgálatra szorulnak: sokkal nagyobb gondnak látom, hogy gyakran elhisszük, ezek az áramlatok valóban a »teljességből«, az összes számbavehető mű sajátosságainak leszűrése után jöttek létre.”³ A Szilágyi Zsófia által megfogalmazott szemléleti probléma azért tűnik megkerülhetetlennek jelen keretezés elméleti előfeltételezettségét tárgyaló részénél, mert vizsgálódásunk egyik igen kényes pontjával, a 20. és 21. századi magyar irodalom többféle, idő- és térbeli megszakítottságának kérdésével kapcsolatosan merül fel.

Mielőtt azonban rátérnék a voltaképpeni tárgyra, az államhatárokon túl lévő, újabban külhoniak is nevezett, a történelmi kényszerhelyzetben kialakuló és bizonyos szempontokból máig továbbélő regionális kánonok, ezen belül is elsősorban a romániai/erdélyi magyar irodalomnak és olvasásmódjának problematikusságára, érdemes tisztázni néhány további elméleti előfeltevést. Szilágyi István legalább az 1970-es évek közepétől – tulajdonképpen a *Kő hull apadó kútba* megjelenése óta – felhívta magára a legkülönbözőbb értelmezők és értelmezői körök figyelmét Erdélyben és Magyarországon éppúgy, akár csak más határon túli régiókban. Az újnapi kánon képviselői, akik addig is kiemelt figyelemmel követték a nemzetiségi magyar irodalmak alakulását, már nagyon korán irodalomtörténeti léptékben és érvénnyel tárgyalták műveit elsősorban a szociografikus jelleg, a hiteles történeti látásmód és a különlegesen mély valóságábrázolás okán. Ugyanakkor az éppen ekkoriban formálódó, később posztmodernnek (el)nevezett kánon már a nyelvi megformáltság, elsősorban a Németh László-i realista és lélektani regény konvenciójának meghaladására tett kísérlete, illetve az újszerű poétikai törekvések miatt emelte be saját értékrendjébe a regényt. De még mielőtt elfogadnánk a regény megjelenését követően Szilágyi István kánonok közötti (úgymond interkanonikus) po-

³ Szilágyi Zsófia, *Lávaömlés vagy hidláb?*, *A személyesség az elmúlt huszonöt év magyar prózájában*, Alföld, 2007/1, 58-59.

⁴ SZIRÁK Péter, *Emlékezés és példázat – Lengyel Péter, Kertész Imre és Szilágyi István elbeszélő prózájában*, *Studia Litteraria*, 1997, 85.

zíciónak a tényét, érdemes odafigyelni arra a bírálatra is, amit a Szilágyi-olvasással kapcsolatban Szirák Péter fogalmazott meg, immár a kilencvenes évekből visszatekintve. Az irodalomtörténész szerint az igazán árnyalt, sokszempontú értelmezés valójában sokáig váratott magára, mivel a népi kánon nem tulajdonított a műalkotásnak voltaképeni kánonformáló hatást, hiszen beillesztette a regényt a morális példázatok olvasási retorikájának konvenciójába, addig az ekkoriban aktivizálódó értelmezői körök tekintélyes része egyszerűen nem figyelt fel a regényre, „nyilván a honi irodalom magabiztosan kreált centrumától távolesőnek véelve azt” – így világítja meg a befogadástörténeti problémát a bíráló jellegű érvelés.⁴ Ezzel a problémafelvetéssel pedig meg is érkeztünk azokhoz az alapfogalmakhoz, amelyekkel körülírható az a befogadástörténeti narratíva, amely a Szilágyi-értést jellemezte kis túlzással egészen napjainkig. Népi és posztmodern kánon, aktivizálódó értelmezői közösségek, honi és határon túli irodalom – ezek azok az alapfogalmak, amelyek érvényességéről gondolkodni szükséges akkor is, ha jelen tanulmány *alapvetően nem ezek mentén* tesz javaslatot a Szilágyi-regények újraolvasására.

A regionális kánonok bevonása a magyar irodalomtudomány horizontjába. A népi és a hemeneutikai alapozású kánon eltérő kérdésirányai

Mindenki tudja, hogy a 20-21. századi magyar kultúra, azon belül is az irodalom határai nem esnek egybe a mai Magyarország államhatáraival. Ennek elsősorban történelmi-traumatikus és politikatörténeti (trianoni békediktátum, a második világháború utáni területszerzés stb.), nem pedig önelvű, a magyar kultúra, illetve az irodalom alakulástörténetének sajátos belső logikájából következő (ha úgy tetszik: nem feltétlenül poétikai-esztétikai) okai vannak. A területi tagolódás azonban irodalmi, illetve irodalomtudományi problémává (is) vált időközben. Nem csupán az irodalmi intézményrendszer kiépülését (magyar felsőoktatási intézmények, könyv- és lapkiadók, szerkesztőségek, irodalmi társaságok, műhelyek megjelenését), de a rendkívül széttartó irodalmi folyamatokat és beszédmódokat tekintve is. Innen nézve nem tűnik megkerülhetőnek azoknak a hatásmechanizmusoknak a vizsgálata, amelyek az irodalom történetében a regionalitás problémája köré szerveződnek. Ma is feltehető a kérdés, hogy vajon „az anyanyelvi univerzum tartós adminisztratív-politikai szegmentálása hogyan konzerválta, vagy éppen séggel radikalizálta a regionális érteformákat, milyen utakat szabott a nyelvi-irodalmi hatásmechanizmusoknak”?

Már a trianoni békediktátum után elindult egy olyan folyamat, amely értelmezni akarta a kialakult, meglehetősen összetett és árnyalt megközelítést kívánó helyzetet a Magyarország államhatárain túl kerülő régiók vonatkozásában, amelyeken meghatározó volt a magyar kultúra, magyar irodalom túlélési stratégiájának, sőt egyáltalán kifejlődésének a kérdése. Olyan meghatározó értelmiségiek mondtak véleményt az irodalomban ekkoriban kialakult, rendkívül bonyolulttá vált helyzetről, mint Babits Mihály, Szerb Antal vagy éppen Németh László, hogy csak néhány nevet említsek ezek közül. A

⁵ Szirák Péter, *Példázatok a szabadság nélküli rend fokozatairól (A Szilágyi-olvasás)* = Sz. P., *Folytonosság és változás, A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998, 98.

legfontosabb kérdés nyilvánvalóan az volt – amit, azt hiszem, nem sikerült kellően tisztázni ma sem, így tulajdonképpen nyitott kérdés maradt –, hogy külön sorshelyzetet és irodalmi intézményrendszert, ezekből fakadóan pedig értékrendet, egyszóval külön irodalmat feltételezzenek-e az értelmezők ezeket a régiókat illetően, vagy pedig hangsúlyozva a magyar nyelvi kultúra egységességét, ugyanazokkal az előfeltevésekkel közelítsenek (a korban elterjedt kifejezéssel élve) az utódállamok irodalmához, mint amikkel az új magyar államhatárokon belüli irodalomhoz. Németh László jellemzően a külön sorsoknak külön irodalom kell elvét hirdette – igaz, nem mindig kellő következetességgel.⁶ *Magyar irodalomtörténetében* Szerb Antal az összmagyarság nézőpontjából értékeli az utódállamok irodalmát, ugyanakkor érzékeli vállalkozásának közel sem egyszerű voltát, hiszen, mint maga is írja az új erdélyi irodalomról: „Az irodalom megint sokkal több mint irodalom, több mint politikai és társadalmi tett. Innen ered az a tiszta, eszményi mozzanat, a csendes átlekesültség gesztusa az erdélyi irodalom jobb alkotásaiban, melyet hiába keresünk napjaink magyarországi irodalmában, és amely *furcsán, szellemtörténetileg elszigetelten és annál megrendítőbben hat* a korban.” Majd mintegy személyes vallomásként hozzáteszi: „a kritikus hiába szedi össze minden tárgyilagosságát, az erdélyi könyvet *nem tudja úgy tekinteni csupán, mint egy műalkotást*, mert a sorok között *valami irodalomfölötti közvetlen valóság* szívverését érzi.”⁷ Nyilvánvaló, az irodalomtörténetet író esszéistának az a legnagyobb problémája, hogy az esztétikai alapozás vizsgálódásba a rendkívül sajátos helyzet érzékelése miatt minduntalan etikai kategóriák keverednek, a következő belátásra ösztönözve az értelmezőt: ez az irodalom bizonyosan más, mint a magyarországi, nem lehet egy-egy könyvre csupán autonóm műalkotásként tekinteni. Babits Mihály gyakorló kritikusként viszont elég markánsan képviselte a magyar irodalom egységének képzetét. Használta ugyan olykor az erdélyi író vagy költő fogalmát,⁸ de mindenkor a műalkotás megalkotottsága alapján igyekezett értékelni. Erdélyről szóló, nézeteit összefoglaló esszesorozatában írja, hogy „az erdélyi irodalmat én sohasem mint külön, »autonóm« kis literatúrát néztem és méltányoltam.

⁶ Ennek a tételnek és Németh László irodalomszemléletének e vonatkozású részletes elemzését lásd Márkus Béla tanulmányában: Márkus Béla, „*Külön sorsoknak külön irodalom kell...*”, *Németh László a kisebbségi magyar irodalmáról* = M. B., *Külön sors – külön irodalom*, Budapest, Nap Kiadó, 2002, 139-194.

⁷ Szerb Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Magvető Kiadó, 1992¹⁰, 504. [Kiemelések tőlem – Cs. L.]

⁸ Természetesen nem kevés iróniával viszonyulva az erdélyi költő fogalmához. Erre jó példa a Reményik Sándor *Magasfeszültség* című kötetéről írt bírálat néhány ide vonatkozó passzusa: „Reményik magyar költő. A magyar költő mind egy család. Akár innen, akár túl a Királyhágón, szelleme egyazon családfáról szakadt. Ismerem rokonságát, meg tudom állapítani leszármazását. Minden magyar költő egy kicsit erdélyi is, mert a szellemi családfa gyökerei Erdélybe is elágaznak. De viszont mindenki, aki Erdélyben magyarul versel, ha igazi költő, több mint csak erdélyi. [...] Régi olvasója vagyok Reményiknek, sőt Magyarországon alighanem én vagyok egyik legrégebbi olvasója. Hogy úgy mondjam, már »történelem előtti« időkben ismertem, mikor még könyve sem volt, *s külön erdélyi irodalom sem volt.*” Babits Mihály, *Az erdélyi költő* = B. M., *Esszék és tanulmányok*, II. kötet, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, 693-694. [Kiemelés tőlem – Cs. L.]

Számomra ez az egységes magyar irodalom egy része volt.”⁹ Majd néhány mondattal később hozzáteszi: „Mindazt, amit Erdély, népi mélyeiből vagy népi íróinak örökségéből, felszínre hozni tudott, a magyar szellem mindig otthonosnak és magáénak érezte. Ezt inkább keveselltük, mint sokalltuk. Sőt néha azt panasztuk magunk közt, hogy az új erdélyi írók átlaga túlságosan is színtelenül illeszkedik a mai pesti »nyugatos« kórusunkba. A regionalizmus szelleme ezeknél az íróknál, sajnos, egészen más formában jelentkezett. Eszedig a regionális öntudat formájában. Amely kedvezett a dilettantizmusnak, és nem kedvezett a kritikának.”¹⁰

Ezek az értelmezői feszültségek és dilemmák a Magyarország mai államhatárain túl keletkező irodalom szövegeinek értékelésében részben továbböröklődtek a második világháborút követő szovjet típusú berendezkedés időszakában és részben a rendszerváltás után is. A témát mindmáig olyan előfeltevések, előítéletek övezik, amelyek olykor meggátolják a tudományos párbeszéd létrejöttét az eltérő vélemények, szemléletmódok, illetőleg az ezeket tömörítő, sokszor „[e]gy más mellett elbeszélő kánonok” között a magyar irodalomban.¹¹ A legnagyobb hatású és alighanem leginkább vitatott kijelentés Németh Lászlónak a „külön sorsnak külön irodalom kell” képzetéhez köthető. A téma avatott szakértője, Görömbei András kései műveiben is egyetértéssel hivatkozza, illetve parafrázeálja ezt a gondolatot: „A kisebbségi magyar irodalmak a magyar irodalom egységén belül magukon viselik a kisebbségi magyarság külön sorsának jegyeit. A hetvenes-nyolcvanas évektől irodalmunk élvonalához tartozó művek sora világította meg – gazdag esztétikai változatokban – a kisebbségi léthelyzet sajátos dimenzióit, mindenekelőtt a kisebbségi személyiség és közösség önvédelmi küzdelmét. Ez előbb a kisebbségi magyarság sajátosságának, nemzeti identitásának védelmében, majd a szétszóródás és a kisebbségi elidegenedés groteszk fantasztikummal elegyített bemutatásában nyilvánult meg.”¹² Ez a gondolkodásmód, mely szerint a magyar irodalom *egységén belül* kellene elképzelni *külön* a nemzetiségi magyar irodalmakat – szemben a hivatalos állásponttal¹³

⁹ Babits Mihály, *Erdély* = B. M., *Esszék és tanulmányok*, II. kötet, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, 464.

¹⁰ Babits, *I. m.*, 465.

¹¹ „A rendszerváltás utáni évtizedben az irodalmat a hangos politizálás háttérbe szorította. Sokkal kevésbé tudott egy-egy életmű a közösség figyelmébe kerülni, mint korábban. Egymás mellett elbeszélő kánonok sora alakult ki az irodalomértelmezésben is.” Görömbei András, *Irodalom és nemzeti önismeret* = G. A., *Irodalom és nemzeti önismeret*, Budapest, Nap Kiadó, 2003, 22.

¹² Görömbei András, *Az irodalom szerepe a magyar nemzeti tudat alakításában* = G. A., *Azonosság, tudat, nemzet, irodalom*, Budapest, Nap Kiadó, 2008, 27.

¹³ Hivatalos álláspontnak tekintem például Béládi Miklós bevezetőjét, amit *A magyar irodalom története 1945-1975* című kézikönyv IV., a határon túli magyar irodalommal foglalkozó részéhez írt. Anélkül, hogy az előző részletes elemzésébe bocsátkoznék, talán elegendő, ha a szemléleti-fogalmi rendszeréből idézek fel néhány jellegzetesebb mozzanatot, hiszen itt nincs mód arra, hogy a mai szemmel botránys minőségű, az esztétikai-poétikai értékekre meglehetősen érzéketlenül reagáló, a teljes problémát minduntalan aktuálpolitikai síkra terelő előszó valamennyi állítását górcső alá vegyem. Béládi Miklós a kisebbségi, nemzetiségi irodalmak leírására olyan fogalmakat használ, mint a „kisebbségi irodalom státusának jellemzőit és fölös terheit” vázoló „nem teljes értékű irodalom”, „részirodalom vagy másodrendű irodalom”, illetve a „melléktermék”-nek való minősítés, továbbá a következő értékítélet: „jelentékeny hányadában vidéki képződmény és szociológiai, társadalomlélektani dokumentum”. Ezek a példák jól mutatják, hogy a

–, már az irodalomtörténész korai értelmezéseiben is előtérbe kerül, és előrevetíti a regionális kánon integrálásának problémáit.

Görömbei András 1982-ben – feltűnően hosszú nyomdai átfutást követően – megjelent korszakmonográfiájában¹⁴ már kidolgozott és pontosan körülhatárolt fogalomrendszert helyez előtérbe – szemben az addig e téren észlelhető terminológiai zavarral. Ezért ír könyvében határozottan kisebbségi-nemzetiségi (és nem csupán kisebbségi vagy nemzetiségi) magyar irodalmakról, amelyek természetük szerint elsősorban *magyar* irodalmak, viszont egymáshoz és a magyarországi magyar irodalomhoz viszonyított sajátosságaik alapján rendszerint megkülönböztető, elkülönítő jelzöt kapnak. Ilyen alapon különít el Görömbei három alapfogalmat, amely rendszerszerűen írja le a magyar irodalom területi tagolódását. Megkülönbözteti mindenekelőtt *az egyetemes magyar irodalmat*, amely magában foglalja az összes magyar irodalmat, legyen az nemzetiségi, magyarországi vagy éppen emigrációbeli. A másik kategóriát *nemzetiségi magyar irodalmaknak* nevezi, amelyek egymástól és a magyarországi magyar irodalomtól is elkülöníthető jevegy alapján ismerhetők fel. Továbbá e rendszerszerű leírás szerves része természetesen a *magyar irodalom*, amely tulajdonképpen a mai Magyarország államhatárain belül létrejövő magyar irodalmat jelöli, ugyanakkor – teszi hozzá –, mivel a többi irodalomnak már van megkülönböztető jelzője, ehhez a részhez nem szükséges külön jelző – érvel Görömbei András. Tulajdonképpen ez az a három kiemelt fogalom, amely *egymáshoz viszonyítva* alkot rendszerszerű összefüggést, mégpedig úgy, hogy a hangsúlyozottan *virtuális* egyetemes magyar irodalommal a magyar és a nemzetiségi magyar irodalmak rész-egész viszonyban, egymással viszont rész-rész viszonyban vannak. Azt is meg kell jegyezni viszont, hogy a monográfia fogalomalkotása magán viseli adott korszak történelmi-ideológiai jegyeit (ezért kerülhetett például a felsorolásba a csehszlovákiai, romániai, jugoszláviai mellett a szovjetunióbeli magyar irodalom). Arról sem lehet megfeledkezni, hogy az imént ismertetett rendszerezés *diktatórikus természetű hatalmi térben és időben* született, így nem annyira az irodalom belső logikájából következő szabad értelmezés lehetősége, inkább az „ahogy lehet” erkölcsi imperatívusza hozta létre azt. De Görömbei adott történelmi korszakban elsők között jelentkező tisztázó szándéka és az átgondolt szakterminológiára való törekvése ma is figyelmet érdemel. Még akkor is, ha ez a rendszer máról visszatekintve egymástól meglehetősen mereven elhatárolt, ideáltipikus fogalmakból épül fel. Későbbi áttekintő jellegű munkáiban a szerző maga sem feltétlenül használja ilyen következetesen az itt felépített és egy-

---

rendszerváltás előtti, *hivatalos* irodalomtudományi beszédmód mennyire a különféle politikai kategóriáknak rendelte alá a kérdés tárgyalását, és mennyire kevésbé érvényesültek az esztétikai-poétikai szempontok. Vö. Béládi Miklós, *Kisebbségi irodalom – nemzetiségi irodalom = A magyar irodalom története 1945-1975, IV. köt., A határon túli magyar irodalom*, szerk. Béládi Miklós, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 9-17. Ez a megjegyzés természetesen leginkább az előző és néhány elfogult szerző esetében érvényes, hiszen voltak nagyon is következetes irodalomtörténészek, akik a kötetben kifejezetten irodalmi értékrendet kívántak érvényesíteni – persze az akkori cenzúra által kijelölt határokon belül.

¹⁴ Görömbei András, *A csehszlovákiai magyar irodalom 1945-1980*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

értelművé tett rendszert.¹⁵ Megjegyezhető: ez a szisztema például szolgálhatott az értelmezők számára, hogy szem előtt tartsák, aligha lehetséges egy minden szempontot és problémát kellő mélységben figyelembe vevő, egységes logikával megtámogatott fogalmi nyelv használata, amikor a kisebbségi-nemzetiségi irodalmakról esik szó. Csupán néhány dilemmát kiemelve a kínálkozók közül: ha feltételesen el is fogadjuk, hogy célszerűbb beszélni romániai, mint erdélyi vagy szlovákiai, mint felvidéki magyar irodalomról, ebből még nem következik, hogy ukrainai magyar irodalomról is gondolkodhatunk, hiszen értékelhető minőségű irodalmi hagyomány leginkább csak Kárpátalján született a 20. század második felétől egészen napjainkig.¹⁶ Szintén problémaként fogalmazódhat meg a rendszeren belül, hogy a meglehetősen merev területi szempontú tagolás miatt erőteljes határvonalak jelenhetnek meg az értelmezésekben is. Egy Romániában magyar nyelven publikált műalkotás miért ne lehetne egyszerűen a magyar irodalom része – pusztán a megjelenés helye miatt? Ha egy erdélyi származású szerzőnek kettős-hármas identitása van, hová sorolható be a rendszeren belül? Mihez kezdhetünk azokkal a szerzőkkel, akik áttelepültek? A kérdések még hosszan sorolhatók lennének, de talán ennyi is elég ahhoz, hogy a jelenséget és a folyamatokat leíró egységes fogalomhasználat problémáját érzékelni lehessen.

De vajon miért fontos még mindig szembesülni a kérdéssel, amit a 20. és 21. századi magyar irodalom térbeli „egységének”, illetve „darabokra szaggatottságának”¹⁷ metaforikus képzete jelent? Mert felületes megközelítésben talán ez hívhatja elő leghamarabb a befogadóban az idegenség kérdését Szilágyi István szépirodalmi műveinek értelmezésével kapcsolatban. Budapestről vagy bármelyik nagyobb magyarországi kulturális-irodalmi központból tekintve könnyen tűnhet úgy, hogy a mai Magyarország földrajzi-politikai államhatárain túl, az „itt”, az ismerős biztonsága helyett az „ott”, a távoli, az idegen fedezhető fel magától értetődően a nemzetiségi magyar irodalmak ily módon felfogott létében. Az értelmező viszont, aki már *eleve adott és merev keretként* tekint erre a sajátosságra, azt kockáztatja, hogy olyan könnyen abszolutizálódó sémákat használ az irodalmi műalkotások megközelítésekor, amelyek a rendszerbe illeszkedő *tipikus* mellett az *atipikus* szövegek megszólíthatóságát lehetetlenítik el. Ugyanakkor az ennek ellentétéjére való törekvés is rendkívül kétséges eredményekhez vezethet, amikor is az értelmező egyszerűen csak nem vesz tudomást a valóban létező eltérő hagyományérté-

¹⁵ Vö. Görömbei András egyik összefoglaló jellegű munkájának címe például *Kisebbségi magyar irodalmak* (Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001.). Az általa szerkesztett és összeállított reprezentatív tanulmánygyűjtemény címében viszont nemzetiségi magyar irodalmak szerepelnek (*Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*, szerk.: Görömbei András, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000.)

¹⁶ Bár Balázs Imre József érvelése is megfontolandó, miszerint „[v]oltaképpen arról van szó tehát, hogy a »romániai« pontossága illuzórikus. [...] A kifejezés pontossága [...] nem arra vonatkozik, ami a fogalomban az irodalomhoz kötődhetne, hanem pusztán a külső körülményekre. [...] Az »erdélyi magyar irodalom« fogalma pontatlanabbnak tűnik, de azt gondolom, pontatlanságával együtt közelebb áll, vagy közelebb hozható az irodalom jellegéhez.” Balázs Imre József, *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához* = B. I. J., *Erdélyi magyar irodalom-olvasatok*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, 2015, 16–17.

¹⁷ A fogalmat vö. ELEK Tibor, *Arnyékban és fényben, Darabokra szaggatott magyar irodalom*, Pozsony, Kalligram, 2007.

sekről, szemléletmódokról, és minden további nélkül a magyarországi irodalmi kánonokban helyezi el a műveket, ideologikus alapokon eleve megfosztva a befogadót a más-ság, az idegenség, a műalkotás regionális szövegkörnyezetéből megrajzolható multi-kulturális identitásképek megtapasztalásának lehetőségétől.¹⁸

Mert hát kétségtelen, hogy vannak olyan irodalomtörténeti folyamatok, létértelmezési stratégiák, bizonyos irodalmi műalkotásokat meghatározó keretek, amelyek a nemzetiségi magyar irodalmak előzetes feltételezésével ismerhetők fel, illetve meg leginkább. Csupán két nyilvánvaló példát hozva fel: alighanem ilyennek tekinthető Sütő András vagy Kányádi Sándor életműve. Ehhez képest a Bodor Ádámé vagy a Szilágyi Istváné már kevésbé sorolható be egyértelműen ebbe az ismertetett rendszer által létrehozott keretbe. Míg azonban Bodor Ádám megengedőbben fogalmaz ezzel kapcsolatban¹⁹, addig Szilágyi István egyértelműen elveti a „külön irodalom” koncepcióját: „rendkívül érdekel a mai Magyarország északkeleti, tiszántúli, nagyon szegény, cigányproblémákkal terhelt világa. Nekem ez ugyancsak magyarságélmény. Mint ahogy egy időben ugyancsak ráfigyeltem a nyugat-magyarországi vidékre. *És ezért nem fogadom el azt, hogy létezik külön erdélyi magyar irodalom, hanem csak táji vagy régiós sajátosságokat hordozó változata, és csak egy magyar irodalom van.*”²⁰

¹⁸ Vö.: „A megkülönböztető jelző elvétele és megszüntetése éppen azt az egyediséget vonja meg ezen irodalmaktól, amelyet időközben identitásuk elengedhetetlen részévé tettek, és ez – véleményem szerint – nem elsősorban egy magyar identitás, sokkal inkább egy olyan kulturális közegebből fakadó önazonosság, amelynek egyik hangsúlyos tulajdonsága a többnyelvűség, a multi-kulturalizmus. Amikor az irodalomtörténetek ezen szempontok figyelembevételével nélkül illesztik magukba ezen irodalmak produktumait, éppen azt szüntetik meg, vagy éppen azt nem veszik figyelembe, ami megkülönbözteti őket, és így másságukat számolják föl. // Az irodalomtörténetek általi (vissza)gyarmatosításnak van egy másik vetülete is. Minthogy a magyar államhatárokon belüli irodalmi közeg sem egységes, sosem volt az, a kilencvenes évektől a különböző szekertáborok azon törekvése is megfigyelhető volt, hogy valamilyen módon saját perspektívájukból, a saját ideológiájuk mentén illesszék a kánonjukba az államhatárokon kívül születő magyar irodalmi műveket. Az irodalmi rendszerek egymás melletti működésmódját ismerve mindez kicsit sem meglepő és nem elítélendő, viszont mindenképpen figyelmeztetni kell arra, hogy ennek szintén van egy gyarmatosító aspektusa.” VINCZE Ferenc, *Gyarmatok és gyarmatosítók, avagy az identitás (irodalmi?) színeváltozásai*, Kortárs, 2019/3, 53.

¹⁹ Arra az újságírói kérdésre, hogy vajon legenda vagy valóság az egységes magyar irodalom, Bodor Ádám a következőket mondja: „Nehéz ebben a kérdésben egyértelműen érvelni. Természetesen minden mű, amely magyar nyelven keletkezik, az egységes magyar irodalom része, ám kár lenne nem látni azokat a mezsgyéket, és az azokon túli tónusokat, amelyek az összképet árnyalják, egyben a művek differenciált sorsát is meghatározzák. Régóta fennálló markáns történelmi, tájbeli, etnikai adottságokról, sajátosságokról van szó, amelyek tartalmilag is egyediek, behatárolva az olvasói-kritikai elvárásokat. A létező szubjektív tényezők mellett a távolság jogi és gazdasági vonatkozásai is feltételeket szabnak az értékek áramlásának. Tény, hogy például egy Kolozsváron megjelenő irodalmi alkotás magyarországi sorsa, befogadása az átjárható határok mellett is bizonytalan, másfelől kellő kritikai figyelem híján az erdélyi szerző kiváló művének budapesti megjelenése sem biztosíték a méltó fogadtatásra.” *Öncsalás lenne ábrándokat kergetni, Papp Sándor Zsigmond beszélgetése Bodor Ádámval*, Népszabadság, 2015. 01. 31., 11.

²⁰ „Én mindig folyóra, nagyvíz mellé vágytam”, *Fekete Vince beszélgetése a 70 éves Szilágyi Istvánnal*, Székelyföld, 2008/10, 153. [Kiemelés tőlem, Cs. L.]

A rész–egész koncepción kívül, amely tehát alapvetően határozta meg bizonyos tekintetben napjainkig a határon túli / nemzetiségi / kisebbségi / külhoni magyar irodalmakról való beszédet, az úgynevezett hermeneutikai fordulat képviselői ajánlottak erős olvasási stratégiákat a regionális kánonok tekintetében. A rendszerváltás utáni évek talán első nagyhatású összefoglaló szintézisében, a magyar irodalomtörténeti gondolkodás egyik meghatározó alapművében, Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* című kézikönyvében kerül előtérbe a megszakított folytonosság problémája. Míg az irodalomtörténész időbeli megszakítottságként tárgyalja részletesen a folytonosság kérdését, addig alig vesz tudomást a magyar irodalom térbeli megszakítottságáról. Bár érzékeli, hogy számottevő különbség van a Magyarország államhatárain belüli és azon kívüli regionalizmus értésformái között²¹, mégsem fejt ki részletesebben és rendszerszerűen ezzel kapcsolatos nézeteit. Az irodalomtörténet így inkább azt sugallja, hogy az időbeli megszakítottság felszámolásával együtt a térbeli is felszámolódtott a magyar irodalomban, sőt van olyan értelmező, aki az e szemléletben íródott irodalomtörténeti narratívát a magyar irodalom egységben láttatásának kísérletéhez köti: „Kulcsár Szabó Ernő 1945 utáni magyar irodalomról szóló könyve [...] megkísérli a magyar irodalom egységben láttatását – noha, nagyon helyesen, nem erőlteti minél több »határon túli« szerző beiktatását csupán a politikai korrektség érdekében. Azok a megnyilatkozások viszont, amelyek a Magyarország határain kívül élő szerzőkkel és műveikkel kapcsolatosak, többnyire arról tanúskodnak, hogy Kulcsár Szabó más olvasói stratégiákkal és másfajta elő-olvasmányokat aktivizálva közelít ezekhez a művekhez, mint a Magyarországon íródottakhoz – ezt a könyv megjelenése óta már több irodalomtörténész is jelezte.”²²

A ma távlatából könnyen tűnhet úgy, hogy ez az egységben láttatás a rendszerváltás euforikus hangulatában és reményteljes jövőképében született. A magam részéről sokkal szkeptikusabb lennék e rendszer önmagától értetődő érvényével szemben. Hiszen aligha kerülheti el egy mai értelmező, hogy mélyebben számot vessen a magyar iroda-

²¹ Sütő András műveit elemezve ír erről részletesebben: „Az önéletrajzi vallomássóság fokozott jelenléte itt olyan alkotói tanúságtétel szándékára vall, amelyik egy sajátos létfeltételek között élő közösséghez a közvetlen nyelvi és kulturális odatartozás helyzetéből kíván szólni. A megszólított és a beszélő között ezért nemcsak sorsközösség, hanem érzékenységi viszony is fennáll: a mű nemcsak a címzetthez, a címzettért is szól, mintegy ügyei képviselőjében beszél. A képviselő elvénél ezt a különleges személyes hitelt követelményét Sütő András esetében az a rendkívüli történelmi szituáció indokolja, amely egy többmillió nagyságrendű magyar ajkú olvasótábor létében veszélyeztetve választ el az anyaországtól és annak kultúrájától. Az irodalmi kommunikáció alapvető esztétikai tartalmait e feltételek között olyan járulékos komponensek tágtíják ki, amelyek a közösség létkérdéseinek köréből származnak. Az irodalmi beszéd közvetlen referenciája ezért olyan etnikai indokoltaságú elkötelezettségben is tetet ölthet, amelyek nem teljességgel azonos helyzet foglalnak el az anyaországi olvasók esztétikai értékrendjében. Az etnikum lét-kérdéseinek szolgálatában álló irodalmiság áttételmentes valóságviszonyától alapjaiban különbözik az a fajta regionalizmus, amelyiket csupán a denotatív hajlam közelít az előbbihez.” Kulcsár Szabó Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1993, 89.

²² Balázs Imre József, *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához* = B. I. J., *Erdélyi magyar irodalom-olvasatok*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2015, 13-14.

lom térbeli széttagolódásával, hogy ne ajánljon újraolvasási javaslatokat a határátlépés, illetve a határsértés figyelembevételével, illetve hogy ne reflektáljon a különféle részek párbeszéd(képtelenség)ére, valamint az igen eltérő regionális kánonok mozgásirányaira. Joggal veti fel Szilágyi Zsófia a retorikai kérdés rámutató erejével: „az időbeli folytonosság mellett beszélhetünk-e *térbeliről* is [...]. Vagyis a különböző színtereken (a határon túli területeken, Erdélyben, a Vajdaságban, Felvidéken, Kárpátalján vagy a nyugati emigrációban) megszülető magyar irodalom *térbeli* egészlegessége megvalósult-e a hetvenes évek végére? És ha akkor, például cenzurális okokból, nem valósulhatott meg [...], akkor mára helyreállt-e a kánon alakulását is befolyásoló recepcióban ez a hangzatos kijelentésekben szorgalmazott, sőt, létezőnek állított, országhatárokat figyelmen kívül hagyó egység?”²³ Ennél is erőteljesebben fogalmaz Elek Tibor, amikor áttekintésében a következőket állapítja meg, immár kijelentő módban: „Ha a magyar irodalomban körbetekintek, egység helyett sokkal inkább látok azonban darabokra szaggatottságot, megosztottságot, szétesettséget mindenféle (területi, esztétikai, erkölcsi, politikai, intézményi stb.) tekintetben, még ma is, vagy ma talán még inkább.”²⁴

Ha tehát így áll a helyzet, mit tehet az a befogadó, aki nem ért egyet maradéktalanul az önelvű műalkotás mindenén át érvényesíthető eszményével²⁵, ugyanakkor a kialakult kánonok előbb részletezett, meglehetősen zárt rendszerszerűségét sem érzi kielégítőnek? A dilemma alighanem a kánonok dinamikájának és folyamatos változásának feltételezésével oldható fel. Szirák Péter alapvető tanulmánya a 20. századi magyar irodalom történetében vizsgálja a regionalizmus kérdéskörét. Az irodalomtörténész arra hívja fel a figyelmet, hogy a kánon kettős természetű jelenség: egyszerre tekinthető *feltétel*-nek („a kultúrából való részesedés feltétel”-ének) és *korlát*-nak („a kultúrából való részesedés korlátjának, amennyiben előírja és határolja az adott kulturális örökséghez való hozzáférés lehetőségeit”).²⁶ Ebből az előfeltevésből kiindulva jut el odáig, hogy az olvasásközpontú irodalomértést szem előtt tartva különböző értelmezői közösségeket tetelezzon, akiknek „megértési érdekeltsege, múlt- és jövőorientáltsága jelentősen eltérhet, így hát más-más korszakkonstrukcióban, értékhierarchiában ismerhetnek önmagukra.”²⁷ Majd ezzel összefüggésben vezeti be a *kánonok regionalitásának* és a *regionalitás kanonizáltságának* dinamikus, kiasztikus szemléletű fogalomrendszerét, amely tulajdonképpen a megértés „egyidejű egyidejűtlenségének” tapasztalatával vet számot.²⁸ Ennél is továbbmegy Balázs Imre József, aki alapos hatástörténeti áttekintés után kijelenti, hogy „az »erdélyiség« vagy a mára csak történeti konstrukcióként létező

²³ Szilágyi Zsófia, *Lávaömlés vagy hidláb?, A személyesség az elmúlt huszonöt év magyar prózájában*, Alföld, 2007/1, 59. [Kiemelések az eredetiben.]

²⁴ Elek Tibor, *Darabokra szaggatott magyar irodalom (?)* = E. T., *Árnyékban és fényben, Darabokra szaggatott magyar irodalom*, Pozsony, Kalligram, 2007, 9.

²⁵ Ebből a szemléleti irányvonalból kiemelhetők Boka László rendkívül érdekes recepció- és fogalomtörténeti kutatásai, különösen a következő tanulmánya: Boka László, *Kánonok metszéspontjain: érték/határ/érték, Gondolatok az erdélyi irodalom önreflexív stratégiáiról, helyzetértelmezéseiről, kánonmodelljeiről* = B. L., *Egyszólamú kánon?*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2012, 59-123.

²⁶ Szirák Péter, *Regionalitás a huszadik századi magyar irodalomban*, *Literatura*, 1999/4, 397.

²⁷ Szirák, *I. m.*, 398.

²⁸ *Uo.*

»jugoszláviaiság« nem annyira az írásban, sokkal inkább az olvasásban ragadható meg. Ugyanazt a művet lehet olvasni referenciálisan, a kívüllagra, szövegen kívüli kontextusra vonatkoztatva [...], illetve az irodalmi hagyománytörténésekre figyelve.²⁹ Ebben a viszonylagosító felfogásban ugyanaz a mű – különböző olvasási stratégiáktól függően – minden további nélkül egyaránt behelyezhető a Harold Bloom-i értelemben vett nyugati kánonba (western canon), a közép-európai, az összmagyar vagy éppen az erdélyi magyar irodalom történetébe, hangsúlyozza a szerző. Úgy tűnik, ez az elvi-elméleti álláspont kellően szabad mozgást biztosít a művek és a kontextusok közötti kanonikus eltolódások és hangsúlyáthelyeződések folyamatos dinamikájának. Ám azzal is számolni kell, hogy az ehhez hasonló ideáltipikus elméleti előfeltevések a konkrét (hatás)-elemzések során mutathatják meg saját korlátaikat, eszményi mivoltukból fakadó hiányosságaikat.

Ezt a megfontolást szem előtt tartva vetődhet fel a kérdés, hogy vajon mennyire szükségszerű Szilágyi István regényeit ma is az erdélyi/romániai magyar irodalom kontextusában vizsgálni, mint ahogyan a recepció nem kis része tette eddig.³⁰

A megközelítés lehetséges szempontja: életrajzírás helyett szövegértelmezés

Elek Tiborral beszélgetve Görömbei András amellett érvel, hogy „[m]inden remekmű egy kicsit magához is formálja a nemzeti irodalmat. A Kolozsváron készült *Kő hull apadó kútba* vagy *Hollóidő* az egyetemes magyar irodalom jellegformáló és elidegeníthetetlen része, de aligha kell azt elvonatkoztatnunk erdélyi magyar élményvilágától és szellemi közegétől. Nagysága éppen abban mutatkozik meg, hogy a helyi létélményt egyetemes értéké emeli.”³¹ E megközelítés szerint tehát a műalkotás élményvilága, szellemi közege, közvetetten a szerző életrajzi lokalitása, helyi létélménye határozza meg, hogy adott szépirodalmi mű a romániai (vagy erdélyi) magyar irodalom kontextusában (is) elhelyezhető-e. A regények megírásához vezető útnak, a szövegek megszületési körülményeinek, az alkotás lélektanának vagy a szerző számára fontos életrajzi vonatkozásoknak, irodalmi-művészeti hatásoknak a feltárása és vizsgálata egyáltalán nem

²⁹ Balázs Imre József, *I. m.*, 12.

³⁰ Érdemes megjegyezni, hogy nem minden jelentős értelmező véli megkerülhetetlennek ma ezt a befogadástörténeti dilemmát a szépirodalmi életmű vonatkozásában. Márkus Béla például az íróról írt nagyszabású monográfiájában nem szentel részletes elemzést ennek a kontextuális-történeti problémának a műalkotások elemzésekor, más fejezetekben foglalkozik viszont az író saját önértelmezésével, a regionalizmusokhoz kapcsolható viszonyával, ismertetve Szilágyi nézeteit. Vö.: „Meggondolkodtató, hogy Szilágyi is beáll azon alkotók sorába – a sor elején talán Grendel Lajos áll –, akik szerint elavult, használhatatlan a »kisebbségi irodalmak« fogalma. Írása [...] már a címével is azt hirdeti: leáldozott annak a különlegességnek, amelyet a határon túli magyar irodalmak jelentettek. Gunyorosan állapítja meg: »a »-ság, -ség« apológiáknak (felvidékiség, vajdaságiság) volt azért némi »diszkrét bájuk« – s főleg menlevelük a dilettáns kisebbségi búbánat számára«. Arról sem feledkezik meg azonban, hogy az összetartozás gondolata cseppet sem új keletű, lehetett is emlegetni, főként a nyelvi együvé tartozást, ám azt – mint mondja – »már csak hangfogóval, hogy azonos irodalmi, kultúrtörténeti stb. hagyományról» ágaztunk le« az első világháború után»,. MÁRKUS Béla, *Szilágyi István*, Budapest, MMA, 2018, 228.

³¹ *Az irodalmi létértelmezéstől a közösségi felelősségtudatig*, Elek Tibor beszélgetése Görömbei Andrással, Bárka, 2005/1, 65.

becsülhető le, ugyanakkor jelen elméleti rendszerezés szempontjából szükséges különbséget tenni életrajzírás és értelmezés között. „Az életrajzírásnak éppúgy komoly létjogosultsága van, mint a műértelmezésnek, de egyik sem helyettesítheti a másikat. Az értelmezés nem az önéletrajzi eredetet vonja kétségbe, hiszen az alkotás természetéből következik, hogy nem létezhet olyan szépirodalmi mű, amely ne volna önéletrajzi eredetű.”³² Az életrajzi megközelítés a szépirodalmi művekre vonatkozóan azonban Szilágyinál közel sem magától értetődő.³³ Nem csupán arról a dilemmáról van itt szó, amit a befogadásesztétika távlatából Kulcsár Szabó Ernő fogalmaz meg kritikai élel³⁴, hanem arról is, hogy Szilágyi István rendkívül visszahúzódo alkat, kerüli a nyilvánosságot, a szereplést, feltűnően „rejtőzködő”,^{35,36} olyan író – mint ahogyan Márkus Béla jellemzi 2008-ban megjelent novellagyűjteményét szemügyre véve –, „aki művei megjelenésének folyamatát nem felduzzasztani, ellenkezőleg, elapasztani igyekszik. Mint ki annyira irtózik a feltűnési viszketegségtől, hogy inkább meg sem mutatná magát. Vagy ha mégis, csupán annyit fed fel tegnapi magából, amennyivel ma is azonosulni tud, amennyit vállalhatónak vél.”³⁷ Nem biztos tehát, hogy megtermékenyítő lenne egyfajta életrajzi

³² Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 324-325.

³³ Márkus Béla már idézett monográfiájában például külön fejezetben elemzi az életrajzi jellegű Szilágyi-szövegeket, arra is figyelmet fordítva, hogy az ezekben felbukkanó alak a regények vagy elbeszélések mely alakjával és miért rokonítható (vagy csak összefüggésbe hozható). De a monográfia szerzője sem esik az túlzásba a szépirodalmi művek életrajzi olvasatait illetően, sőt egy helyen, *A végállomáson leszállsz* című elbeszélés elemzésekor konkrétan meg is fogalmazza: „Sem (próza)poétikai, sem esztétikai szempontból nincs értéknövelő hatása annak, ha tudjuk, hogy egyik-másik sztori a cselekmény vázát tekintve Szilágyi István önéletrajzi emlékezéséből, a *Vesztések*ből ismert, és a szerző anyai ükapjának, valamint édesapjának a jellemrajza, illetve históriája”. Márkus Béla, *I. m.*, 306.

³⁴ „azt kell világosan látnunk, hogy valóságábrázolást vagy megjelenítést várva ismét csak egy, az irodalmi rendszer transzcendált értelmezésére visszavezethető esztétikai előfeltevésnek válhatunk a foglyaivá. Annak, hogy megint csak egy jelentésében »igazabb« világ megismerésének állítottuk szolgálatába az irodalmat. Ahelyett, hogy a benne megszólaló beszéddel szemközt keressünk a választ: vajon attól még, hogy a műalkotás szükségszerűen magában foglalhat saját környezetére vonatkozható kijelentéseket is, ezt a sajátosságot kell-e különböztető tulajdonságává emelnünk. Vajon igazunk van-e akkor, amikor az esztétikai tapasztalat meghatározására *művészet és valóság* viszonyában teszünk kísérletet, nem pedig abból a kézenfekvő körülményből indulunk ki, hogy ki, hogyan, miként és milyen körülmények között tesz szert esztétikai tapasztalatra?” Kulcsár Szabó Ernő, *Irodalomértésünk néhány örökletes előfeltevéséről* = K. Sz. E., *Irodalom és hermeneutika*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000, 25.

³⁵ Vö. Varga László beszámolójával: Varga László, *A rejtőzködő író – Szilágyi Istvánnal találkozhattak a kolozsvári olvasók*, 2011. október 28., link: <http://www.kronika.ro/kultura/a-rejtozkodo-iro-a-szilagy-i-istvannal-talalkozhattak-a-kolozsvari-olvasok> (utolsó hozzáférés ideje: 2019. 05. 07.)

³⁶ Márkus Béla az íróról szóló monográfiájában – mint már említettem – alaposan szemügyre veszi az életrajzi jellegű szövegeket, és árnyalja a Szilágyival kapcsolatosan elég gyakran említett „rejtőzködő író” toposzát, megfogalmazva (és később be is bizonyítva) a következő hipotézist: „ha föl is merülhet vele kapcsolatban, amit saját maga állít, »egyfajta rejtekezés kérdése« [...], félrevezető, megtévesztő lenne a rejtőzködő, a személyességét megtagadó írók közé sorolni.” Márkus Béla, *I. m.*, 7.

³⁷ Márkus Béla, *A munka vagy az erőszak mítosza (Szilágyi István: Bolygó tüzek)*, Bárka, 2009/6, 73.

olvasatot abszolútizálni, hiszen igaza lehet az író egyik monográfusának, Mester Bélának, amikor kifejti: „Szilágyi prózájában az életrajzi alapon adathalmozó tényezők első pillantásra igen jelentősnek tűnnek, azonban jelentőségük az eddigi életműben a jelen felé haladva egyre áttételesebben jelenik meg, és egyoldalú hangsúlyozásuk könnyen a szövegek félreértésére vezethet.”³⁸

A szépirodalmi életmű mint kontextus. A vizsgálódás határpontjai

Az életmű mint egy lehetséges kontextus tételezése kétségtelenül erőteljes szűkítése, behatárolása adott témának, amely jobbára abból a belátásból adódik, amit Görömbei András így fogalmazott meg: „Az igazán nagy alkotók mindig annyira összetett, sokszínű, sokárnyalátú világot teremtenek, hogy életművük megközelítései eleve is csak részlegesek lehetnek. Az életművet elemző, vizsgáló irodalomtörténész is óhatatlanul rendelkezik bizonyos korlátokkal, szemléleti adottságokkal, amelyek behatárolják munkáját.”³⁹ Annnyiban egészíteném ki ezt a gondolatmenetet, hogy ez a fajta behatárolás nem feltétlenül csakis szűkítést, de elmélyülést is jelenthet. Abból a szempontból mindenképp, hogy így adott keretek között a művek belső világa, sajátos problémája, szövegek közeli olvasása kerül középpontba.

A magyar irodalomtudományi diskurzust jelentősen átalakító posztmodernnek nevezett teoretikus megközelítésmódok viszont rendszerint megkérdőjelezik az életmű egyedül érvényes elbeszélésként való középpontba állítását, arra hivatkozva, hogy a szerzői identitást vagy a művek világát nem lehet minden alkotó esetében egységesnek tekinteni. Ebben a bizalmatlanságban kétségtelenül sok igazság van. Vannak olyan alkotók, akik életük különböző korszakában rendkívül eltérő szemléletű műveket hoztak létre. Éppen ezért jogos Szegedy-Maszák Mihály felvetése: „korántsem vélem magától értetődőnek valamely életmű egységét. Csakis a tematikusnak nevezett kritikuskok fogadhatják el a föltevést, hogy »az irodalom nagyjai csak egy művet hoztak létre« [...], de merné-e bárki állítani, hogy a *Lear* és *A vihar* vagy a *Tristan* és a *Meistersinger* lényegében ugyanaz a mű. Az *Esti Kornél* és az *Ének a semmiről* sem hozható közös nevezőre.”⁴⁰ Természetesen én sem akarom közös nevezőre hozni a *Kő hull apadó kútba* és a *Hollóidő* világát, azt sem állítom, hogy Szilágyi István csupán egyetlen művet hozott volna létre. Az életművet nem egységként fogom fel ilyen értelemben, hanem olyan, a befogadót orientáló szövegek környezetként, amelyben egymáshoz viszonyítva helyezhetők el a műalkotások. Az is e behatárolás mellett szól, hogy Szilágyi munkái minden jel szerint tudatosan kapcsolódnak egymáshoz. Különbözőségük ellenére is sok rokon vonást, poétikai megoldást, esztétikai problémát, motivikus egyezést találhatunk az epikai konstrukciókban. „Ha a regények különbözőségét nézzük, akár azt is mondhatjuk, hogy mindegyik annyira más, mintha nem is egy író írta volna őket. Ha a hasonlóságot keressük, akkor a nagyformák rokonsága éppúgy szembe tűnik, mint a létértelmezés jel-

³⁸ Mester Béla, *Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában*, Budapest, Kijárat Kiadó, 2004, 33.

³⁹ Görömbei András, *Ady-képünk és az újabb szakirodalom* = G. A., *A szavak értelme*, Budapest, Püski, 1996, 15.

⁴⁰ Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 11-12.

legének párhuzamai” – mondja elemzésében Görömbei András.⁴¹ A hasonlóságokat, kapcsolódási pontokat keresve azt is megállapíthatjuk, hogy a regények a novellákkal, elbeszélésekkel nagyon könnyen léphetnek párbeszédbe, a szerző egyik műve megvilágítja, értelmezi a másikat.

A befogadás- vagy szövegközpontú irodalomértelmezések idegenkednek a feltétlen szerzői autoritástól. Gondoljunk csak Roland Barthes radikális, elhíresült megjegyzéseire a szerző haláláról: „A klasszikus kritika sosem foglalkozott az olvasóval; számára nincs más ember az irodalomban, csak az, aki írja. Ma már nem dőlünk be az ilyen szófacsarásnak, amikor jobb körökben éppen azt kezdik nagy garral védelmezni, amit kiszorítanak, elnyomnak vagy tönkretesznek; tudjuk, hogy az írásnak csak akkor lesz ismét jövője, ha megfordítjuk a mítoszt: az olvasó születésének ára a Szerző halála.”⁴² Anélkül, hogy kétségbe akarnám vonni Barthes provokatív kijelentésének megtermékenyítő hatását az irodalomelméletre, ma már pontosan láthatjuk: a mítosz megfordítása csak újabb mítoszt eredményez. Az olvasó nem feltétlenül a nagybetűs Szerző halála, finomabban fogalmazva semmibevétele által születhet meg, hanem úgy is, hogy figyelembe veszi, mérlegeli a szerzői önértelmezéseket, és vitatkozik velük, ha szükséges. Miért kellene eleve lemondani a mélyinterjúk kérdésfelvetéseiről és értelmezési javaslatairól csupán azért, mert a szerzőt övező mítosz történetesen zavaró? Vajon olyan különleges szövegek, mint amilyen például a *Kő hull apadó kútba* című regény megfilmesítéséhez írott szerzői megjegyzések⁴³, nem az olvasás folyamatát, végső soron pedig a műalkotás megértését segítik?

A Szilágyi-regények sajátos szövegvilága és az idegenség feltalálása

Ha nem eleve külső, ideológiailag sokszorosan terhelt elvárásokkal közelítünk Szilágyi István regényeinek sajátos szövegvilágához, akkor könnyebben felfigyelhetünk olyan kérdésirányokra, amelyeket a szöveg megalkotottságának, illetve kulturális reprezentációjának belső logikája közvetít a befogadó felé. Ugyanakkor azt a hermeneutikai problémát sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amit Hans-Georg Gadamer a következőképpen fogalmazott meg: „a szövegek nem úgy szólnak hozzánk, mint egy Te. Nekünk, a megértőknek kell őket előbb megszólaltatnunk. De [...] a megértő megszólaltatás nem valami önmagától adódó, önkényes kezdeményezés, hanem maga is kérdésként vonatkozik a szövegben várt válaszra. Már maga a válasz várása előfeltételezi, hogy a hagyomány eljut a kérdezőhöz, és felszólítja.”⁴⁴

Szilágyi regényeit olvasva igen hamar szembe találhatjuk magunkat az idegenség, a saját és a másik, illetve az elvontabban jelenlévő másság megértésének problémájával. Korai regénykísérletében (vagy kísérleti regényében), az *Üllő, dobszó, harangban* egy

⁴¹ Görömbei András, *Hollóidő*, Szilágyi István regénye = G. A., *Irodalom és nemzeti önismeret*, Budapest, Nap Kiadó, 2003, 358.

⁴² Roland Barthes, *A szerző halála* = R. B., *A szöveg öröme*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 55. (Fordította: Babarczy Eszter)

⁴³ Szilágyi István, *Balladás-keserves ámokfutás (Megjegyzések a Kő hull apadó kútba filmezéséhez)*, Alföld, 1980/10.

⁴⁴ Hans-Georg Gadamer, *Igazság és módszer*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003², 418. (Fordította: Bonyhai Gábor)

katonaszökevény befogadása köré épül fel a koncepció. A Pogácsi-portán menedéket kereső egykori katona és a fiatal, tapasztalatlan, távolról jött tanárno viszonya a regény egyik jelenetében, a meghíusult erőszaktevés pillanatában változik át végleg: az idegen katonaszökevény egy rendszer feltételezett áldozatából tettessé válik, egy személyes trauma okozójává. A *Kő hull apadó kútba* főhősnőjét, Szendy Ilkát a legátusból Jajdonba érkező idegen fiatal fiú vonja bűvkörébe, majd veszi el szüzességét (és egyben teherbe is ejti). A váratlan és Ilka számára kezdetben felfoghatatlan esemény kihát egész további életére, tudatos vagy önkéntelen választásaira, sorshelyzetére és beteljesülő végzetére. A terhességmegszakítás emléke az idegen orvos erős akcentussal elmondott, ironikus megjegyzéseitől a Gönczi Dénes megöléséig vezető úton át a saját meg nem született gyermekeinek vágyképét a holttestet rejtő kút fölött nevelt malacokra kivetítő, már az elme megbomlásának jeleit mutató, meghasadt személyiségig. Az *Agancsbozót* kiemelt szereplője, a rejtélyes sziklahámban ébredő Deres, akinek előéletéről keveset, valódi személyazonosságáról pedig szinte semmit nem tudunk meg, a regény több mint hatszáz oldalán keresztül építi le majd újra saját identitását, szembesülve az új otthonává vált környezet radikális másságával, miközben vándorló életmódja és az ehhez kapcsolódó létbizonytalanság jelenti talán az egyetlen folytonosságot a regény végére sem lezárt életútjában. A *Hollóidő* történelmi idejében (a hódoltság korában) és fiktív terében (elsősorban az első rész központi helyén, Reveken) megjelenő törököket az ott élők következetesen barbároknak nevezik és tekintik. Az egymásnak feszülő kulturális különbségek pedig olyan, megoldhatatlannak tűnő konfliktusokat idéznek elő, amelyek a másik párbeszédképtelenségéről, a kulturális különbségek nehéz kibékíthetőségéről vagy épp kibékíthetlenségéről, a hatalom és a kegyetlenség nyelvéről, a saját értékrend viszonylagossá válásáról adnak tanúbizonyságot.

Már ebből a hevenyészett vázlatból is látszik, hogy az idegenség problémája állandó jelleggel jelen van a Szilágyi-regényekben, egyáltalán nem marginális helyzetben. Ez különben egybevág azzal a gondolattal, amelyet a kultúratanomániai idegenségtudomány egyik ismert teoretikusa, Alois Wierlacher vetett fel – éppen szépirodalmi műalkotásokra és a régi befogadók hibáira hivatkozva –, hogy az idegenség nem csupán egy tudományos, esztétikai, kommunikatív jellegű mellék- vagy peremkérdés [Randfrage], hanem az ember és a saját kultúrája közötti kapcsolatrendszerben felmerülő központi jellegű probléma.⁴⁵ Az idegenség (érzékletes, játékosan kettős értelmű kifejezéssel élve) *feltalálására*,⁴⁶ majd megértésére törekvő igyekezetnek, igénynek így előbb-utóbb

⁴⁵ Vö.: „Das Fach hat auch aus den Fehlern der alten Deutschkunde gelernt, daß Fremdheitsfragen keine wissenschaftlichen, ästhetischen, kommunikativen oder kulturellen Randfragen sind, sondern zentrale Beziehungskonstituenten zwischen Menschen und Kulturen betreffen.” Alois Wierlacher, *Vorrede* = Alois Wierlacher szerk.: *Kulturthema Fremdheit, Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung*, München, Iudicium, 2001², 10.

⁴⁶ Vö. például a következő szócikkkel: „**feltalálás** főnév -t, -a (csak egyes számban) föltalálás 1. A *feltalál* (1) igével kifejezett tevékenység, eljárás, ill. folyamat, történés; az a cselekvés, ill. tény, hogy vmit feltaláltak (v. feltalálnak). A *könyvnyomtatás*, a *puskapor*, a *robbanómotor*, a *rádió feltalálása*. 2. (táj, rég) Vminek, vkinek a megtalálása. *Vészett fiának feltalálása csak apám végnapjainak nyugalmát zavarhatja*. EÖT” *A magyar nyelv értelmező szótára*, II. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 730.

rendszeresíteni kell a felhalmozott ismereteket, nyilvánvalóan elméleteket szükséges bevonnia a vizsgálódásba ahhoz, hogy egyáltalán felismerje azokat a kérdésirányokat, amelyek segítségével szóra bírhatók lesznek a kiválasztott szövegek. Kettős cél lebeg ilyenkor az értelmező szeme előtt. Az idegenség körül kialakult és mostanra áttekinthetetlenül gazdaggá, mondhatni könyvtárványivá duzzadt elméleti diskurzból ki kell választania azokat a tudományos szövegeket, teoretikus belátásokat, amelyek segítenek az irodalmi műalkotások, jelen esetben a Szilágyi-regények megszólításának folyamatában. Emellett ügyelnie kell arra is, hogy az elmélet által megszólított szövegek műalkotás voltuknál fogva soha nem adnak úgymond eminens, könnyen sémává alakítható válaszokat a feltett kérdésekre. A megértés folyamata így tulajdonképpen a teoretikus előfeltevésrendszer és a befogadó érzékenységének próbája is egyszerre. A kísérlet tehát – ami különben megkerülhetetlen fogalomként jelenik meg az író gondolatvilágában – ebben az esetben kétségtelenül arra irányul, hogy kiderüljön, ez a próba sikerülhet-e, és ha igen, milyen eredményeket hozhat a Szilágyi-regények olvasásában. A magyarországi bölcsészettudományban az utóbbi években megélnéül és ígéretes eredményeket felmutatni képes kultúratudományi diskurzus, illetve az ehhez kapcsolódó újszerű fogalomrendszer és gondolkodásmód azon túl, hogy az időnként megmerevedő irodalomtudományi nézőpontokat provokálja, kimozdíthatja a kényelmesnek hitt pozícióból az irodalomtörténészt. Ez pedig az irodalomértésre és a műalkotások befogadásának folyton változó dinamikájára, illetőleg az újraértékelésekre minden bizonnyal megtermékenyítő hatással lehet a közeljövőben.

Oláh András: Otthonaink

A líra sámánisztikus elemeiről

Ha azon gondolkodunk el, milyen szerepet tölt be a költő és a költészet napjaink társadalmában, sokféle megközelítés kínálkozik. Beszélhetünk egyfelől a presztízis kérdéséről, és szomorkodhatunk afelett, hogy a huszonegyedik századba lépve a kortárs irodalom távról sem örvend olyan társadalmi megbecsülésnek, mint akár száz évvel ezelőtt – noha az utóbbi időkben bizonyos tendenciák, melyek a legfiatalabb költészet médium-váltásához kapcsolhatók, biztató jeleket mutatnak. Megközelíthetjük a kérdést szociokulturális szempontokból is: milyen funkciót tölt be a kortárs irodalom – témánk szempontjából különösképpen a líra – a társadalomban? Milyen igénnyel vagy milyen elvárásokkal fordulnak az olvasók ma a költészethez? A válaszok természetesen még több irányban ágazhatnak el, mint maguk a kérdések. Kérdésem feltevésével azonban már előfeltételezéssel élek: arra keresem ugyanis a választ, hogy párhuzamba állítható-e a modern és kortárs líra valamint a költő szerepe az archaikus emberi társadalmak rendkívül sajátos és összetett: vallásos, rituális, etikai, pszichológiai és esztétikai érdekeltségeket, jelentés- és jelenségmezőket is mozgásba hozó, sámáni „intézményével”. Egyszerűbben fogalmazva: van-e korunk költészetének a régi sámánhoz hasonlítható, mágiikus, gyógyító, vagy „beavató” szerepe, törekvése, és vannak-e a költői nyelvben „sámánisztikus” elemek?

A „sámánisztikus” jelzöt nem véletlenül használom idézőjelben. Hiszen már magának a „sámán” és „sámánizmus” fogalmaknak a használatakor rendkívül körütekintően kell eljárni. A sámánizmus gyökerei nagyon régiek és nagyon mélyek, és, bár minden kultúrában más és más, vagy többé-kevésbé eltérő megjelenési formában ragadhatóak meg, mégis, a régi kultúrák (a „rég” jelzöt itt leginkább az írásbeliség előtti szinonimájaként használva) egy közös, mindenhol fellelhető jelenségéről beszélhetünk. A világ minden tájának kultúrájában vannak nyomai, emlékei a sámánizmus „intézményének”, még sincsen egy egységes fogalom alá fogható, megfelelő formula a különböző változatok összefogására. Az etnográfia szaktudományában a „sámán” és „sámánizmus” terminusok erősen vitatottak, csak úgy, mint az „újsámánizmus” fogalma, melyet újabban használnak az archaikus tradíciók mai gyakorlóinak a leírására. Az fogalom- meghatározás nehézsége egyfelől tehát abból fakad, hogy a „sámáni”-nak meghatározott vallásos aktivitás archaikus típusai rendkívül sokfélék. Másfelől abból a helyzetből, hogy egy kultúra igen „intim” és belső, résztvevői magatartáson alapuló jelenségét gyökeresen más kultúrákból származó és világnézeteket valló tudósok igyekeztek-igyekeznek leíró jelleggel megközelíteni, tudományos diskurzus tárgyává tenni. A sámánizmus megközelítésének problémája persze jóval összetettebb, mint amit a spirituális jellegű gyakorlatok „belső” átélése és „külső” szemlélete közötti feszültség okoz. Tény mindenestre: a mai európai kultúra sámánizmushoz való viszonya és viszonyulása áttételes és közvetítettségen alapul. Az európai kultúra ugyanis – a „hivatalos keresztény” kultúráról beszélek – hosszú időre elfeledkezett archaikus-rituális hagyományairól és intézményeiről, mi több, a középkor egyházi hatalma üldözte azok művelőit és ápolóit. De nem csak a középkor egyházi szigorára, boszorkány- és eretneküldözéseire kell gondolnunk:

a népi hagyományokat ápoló sámának a huszadik századi Szovjetunióban is kegyetlen üldöztetés áldozataivá váltak.¹ Az európai kultúra így, mintegy hosszú önfelejtés után, a felvilágosodás idején, a 18. században találkozik újra a sámánizmus jelenségével, mint idegen, egzotikus kultúrák érdekességével, világotazók, hittérítők beszámolóai alapján. Ez az időszak a „romantikus rácsodálkozás ideje”. A nyugat-európai, racionalizálódott, empirikus alapokon nyugvó kultúrában sokféle hangot tartalmazó keveredéssé elegyült a sámánizmus jelenségére adott válasz. Saját kulturális sajátosságaihoz mérve a vallás, a képzőművészet, az irodalom, a mágia, a színház, az orvoslás, a dráma, az etnikai kulturális kifejeződés elkülönülő csatornáin keresztül próbálja megérteni. A sámánizmus jelenségével való foglalkozás azonban nem volt (már ekkor sem) ideológiai megfontolásoktól mentes: a „hivatalos”, felvilágosult európai kultúra voltaképpen a huszadik század eleji etnográfiai kutatások fellendüléséig gyanúval közelített a jelenséghez. Hiszen felvilágosodás-kori kultúránk empirikussá válása, a természethez való viszonyára jellemző, tárgyiasító szemlélete arra hajlik, hogy a sámáni gondolkodást és gyakorlatot figyelmen kívül hagyja, mint fantáziát, trükköt, illúziót, amely nem méltó tudományos kutatásra vagy tanulmányozásra. Ez a hozzáállás alapvetően megváltoztatta a korabeli megfigyelők státuszát: az etnográfusok a résztvevő helyett a jelenség objektíválóiként közelítettek a témához a racionális elemzés nevében. Két évszázad után, a huszadik században felélénkülő etnográfiai kutatások azonban már arra a megállapításra jutnak, hogy a sámánizmus olyan kulturális jelenség, amely csupán saját elmélete és gyakorlata felől érthető meg.²

¹ Legalább ennyire érdekes Andrei A. Znamenski műve, amelyben a szibériai samanizmus és a kereszténység találkozásának történetét írja le a szerző. 1820 és 1917 között a korai romantikus rácsodálkozás helyébe a XIX. században fokozatosan a sámánok megvetése és üldözése lép (Znamenski 1999), hogy aztán a sámánüldözés a maga politikai teljességében a XX. század 20-as évektől egyre tragikusabban kibontakozzon (Kehoe 2000:16–19; Glavatskaya 2001; Reid 2002). Mivel a volt Szovjetunió területén a titkos vagy zárolt levéltárak csak nemrégiben nyíltak meg, az ott lévő anyagokból a korai sámánüldözések sok új részlete tárható fel. Így például a Kazim vidéken élő hantik és nyenyecék, 1930-as évek elején felkelést szerveztek sámánjaik vezetésével az orosz hatóságok túlkapásai és kegyetlenkedései ellen (Leete 1998, 2002). A felkelést természetesen leverték, a résztvevőket kivégezték vagy elvitték a munkatáborokba, ami majdnem egyenlő volt a biztos halállal.

² A hetvenes évek elejére egész sor szemléleti változás állt be az etnológiai (nyugaton antropológiai, vagy kulturális antropológiai) szemléletben, az elmélet terén és a gyakorlatban is. A sámánizmussal foglalkozó könyvek hihetetlen megszorodása a jellemző az utóbbi évtizedben, pontosabban a kilencvenes években. 2001 novemberében a Royal Anthropological Institute (London) könyvtárában 386 könyvet tartottak nyilván, amelynek tárgya a samanizmus volt, és ezekből 240 (vagyis több mint 60%) az 1990-es években íródott és jónéhány már ebben az évezredben (vö. Kim Hogarth 2003:51). Ennek oka egyrészt az antropológiai kutatások fellendülése, a terepmunkát végző fiatal kutatók érdeklődése a téma iránt, hiszen tanáraik hatására sokan éppen ezt a témát választották. Másfelől viszont az is igaz, hogy a nemzetközi tudós társaság, az International Society for Shamanistic Research megalakulása (1991) és a kétévenként megrendezett konferenciák a Társaság folyóiratának (Shaman, szerkeszti Molnár Ádám és Hoppál Mihály, tiszteletbeli főszerkesztő: Áke Hultkrantz) és könyvsorozatának (Bibliotheca Shamanistica Akadémiai Kiadó, Budapest, Sorozatszerkesztő: Hoppál Mihály) rendszeres megjelenése is nagymértékben hozzájárult az összehasonlító vallástudomány e részterületének fejlődéséhez. A századforduló a nagy összefoglalások ideje. Igaz, hogy Mircea Eliade ötven évvel korábban (1950 kö-

A felvilágosodás-kori Európában, a különféle művészeti ágak, filozófusok és művészek lesznek azok, akik, szembe fordulva az uralkodó racionális megítéléssel, a sámánizmushoz mint ihlető jelenséghez, belső megértéssel közelítenek.

Elsőként Johann Gottfried Herdert említhetjük közülük, aki az 1770-es években, szemben a korabeli racionális kultúra elitével hozzáállásával azt hangsúlyozza, hogy saját kultúránk felől a sámán művészként, költőként, énekesként, prófétaként, látnokként érthető meg. Mint más, nem-európai kultúra és az etnográfia iránt rendkívül élénken érdeklődő gondolkodó, egyúttal kezdeményezte is az összehasonlító leírását, elemzését a különböző kultúrák sámán-jelenségeinek. Az európai kultúrában a mitologikus ógörög dalnok, Orpheusz alakjában fedezi fel vagy jelöli meg a sámán prototípusát. Herder arról is beszél, hogy minden ógörög költő erősen kötődött a természethez a költészet révén, s az írásbeliség előtti idők sámánjai tekinthetők a költők elődeinek az ógörög kultúrában – megelőzve ezzel az állításával számos későbbi összehasonlító-irodalmi munka következtetését. Ezt a meglátást később E. R. Dodds dolgozta ki, azt állítva, hogy az ógörög vallás és lélekkifilozófia alapjai mind a sámánizmushoz köthetők. Herder, más kultúrákat tanulmányozva a sámán szociális szerepét is hangsúlyozta. Meglátásában a sámán működésének lényege a hallgatóság képzeletének irányítása tánc és éneklés által, annak az érdekében, hogy kapcsolatba léptesse őket a sámán világának spirituális kozmológiájával.³ A sámánizmus jelensége iránt való érdeklődés a művészetértelmezésben is megjelenik: az 1770-es években Ludwig Tieck Shakespeare-t mint a legmagasabb fokú, tökéletes sámánt értelmezi: Shakespeare személyében egy olyan művészt lát és láttat, aki a drámai karakterek által egy mágikus világnézetbe avatja be a nézőt, egy olyan világnézetbe, amely különböző, archaikus angol ezoterikus tanokból épül fel.

A 18. században más írók is támogatták azt az elképzelést, hogy a költő és a művész spirituális energiák médiuma, egy olyan képességekkel bíró vagy felruházott személy, aki túl a teológia és a tudomány normatív, előíró szemléletén közönségét spirituális élményekben képes részesíteni. Egy korai példa erre a francia irodalomból Denis Diderot népszerű műve, a *Rameau unokaöccse* című értekező novellája (*Le Neveu de Rameau*). A novellát az eredeti kézirat alapján Goethe publikálta 1805-ben, aki szintén igen komoly érdeklődéssel fordult a korabeli etnográfusok kutatásai, különösen a sámánizmus felé. A *Rameau unokaöccse* című írás alapvetően egy dramatizált párbeszéd, amely a művész és a művészet etikai vonatkozásait boncolgatja, illetve esztétikai nézeteket ütköztet az egyes szám első személyű elbeszélő és egy különc ismerőse között, aki a Rameau nevet viseli, és egy híres zenész unokaöccse. A novella egyik különös jelenete, mikor Rameau

---

rül) írt munkájához hasonló nem született (vagy legalábbis nem jelent meg) viszont két kiadó is úgy érezte, hogy az átfogó képet adó olvasókönyvre nagy szükség van. Már csak azért is, mert a ma már klasszikusnak számító művek rég eltűntek a boltok polcairól, elfogytak. Ezért döntött úgy J. Narby és Fr. Huxley hogy néhány régi írást újra ki kell adni. Könyvük talán mindmáig a legjobb válogatás, amelyet a sámánizmus történeti kialakulásának és történeti megértésének szenteltek (Narby – Huxley [eds.] 2001). Nagyon jól sikerült a rövidített szövegrészek kiválogatása, a legrégebb adatoktól kezdve napjaink samanizmusáig. Egy másik kötet is eljut a mai napig. A sámánság különféle aspektusainak, a beavatás, a szertartások, az esztétika, a társadalmi kontextustól, a kozmikustól a lokális környezetvédelemig minden megtalálható a sámánok tevékenységében (Harvey [ed.] 2003). <http://silver.drk.hu/MVT/letolt/vt3.pdf>

³ ld. Herder: *Eszméék az emberiség történetének filozófiájáról*

„sámánizálódik” a kávézóban, ahol filozofikus párbeszédeiket folytatni szokták, békésen sakkozó kávéházi vendégek között. Nagybátyja egyik operájának nagyszerűségén fellelkesülve valósággal transzba esik.

A novella-jelenet különös irodalom- és kultúrtörténeti jelentősége, hogy a 18. századi európai irodalomban egyik elsőként asszimilálja a sámánt az irodalmi paradigmába, abban az időszakban, amikor a sámánizmus, mint szociális jelenség éppen is kétely és megvetés tárgya a tudományos diskurzusban, mint primitív babona, család, illúzió.

Mint említettük, a novella közreadója nem más, mint Goethe, aki szintén élénk érdeklődéssel fordult a primitív népek kultúrája felé. Goethe és a sámánizmus kapcsolatát Gloria Flaherty tanulmánya elemzi mélyrehatóan. A tanulmány egyrészt felrajzolja, hogy a 18. század értelmisége milyen információkkal rendelkezett akkoriban a primitívebb társadalmak sámán-jelenségéről. Az akkoriban folyó, főként a korbeli Orosz Birodalom területén művelt német etnográfiai kutatások révén a sámán alakja a következő tudással felruházott személyként volt ismert: a szellemvilágba átjáró sámán, aki, annak ellenére, hogy a valóságba való vissza-visszatérése potenciálisan fájdalmas, mégis, képes a szomorúság és a fájdalom szakadékába betérni és képes onnan visszatérni (!), valamint képes a tapasztalatait oly módon adni át a közösségének, hogy az megérinti őket és valami jót tesz velük; a sámánok előrejelzéseket adnak a látomásaiknak köszönhetően; igazgatják vagy megváltoztatják a jövőt a szellemvilággal való kommunikációjuk révén; katarzist váltanak ki az emberekből eksztatikus rítusok révén, az eksztatikus állapotot drogok, tánc vagy hangos zene hatására érik el.

Flaherty tanulmányában kimutatja, hogy Goethe életművét mennyire befolyásolták a sámánizmusról való ismeretei, ilyen irányú érdeklődése. Goethe érdeklődését filológiai tényekkel is igazolja: a weimari könyvtári adatok révén tudható, hogy Goethe olvasta Jonathan Gottlieb Georgi és Peter Simon Pallas könyveit az Orosz Birodalmon belüli etnográfiai kutatásokról. Tanulmányai arra vezették Goethét, hogy a sámánizmust kezdetleges vallási formának tekintse. Ismerte továbbá Herder fentebb említett munkáit és tudatosan vagy sem, de beépítette műveibe a sámánizmusról való ismereteit. A tanulmány az *Ifjú Werther szenvedéseivel* foglalkozik behatóan, és meggyőzően bizonyítja, hogy a főhős sámánisztikus karakterrel rendelkezik. A szerző Werther alakját, mint az elbukott, sikertelen sámán példáját értelmezi, akinek minden testi és pszichés adottsága adott a szellemvilág érzékeny ismeretére, idegi gyengesége azonban nem bírja viselni ennek velejáróit, túlérzékenysége öngyilkosságba kergeti. *A Wilhelm Meister tanulóévei* című műben Mignon alakjában fedezi fel a korabeli leírásokból ismert, genetikai problémákkal küzdő és emiatt korán elhalálozott sámán alakját. A *Faust* sámánizmushoz való kapcsolatát egy nagyobb terjedelmű, az egész 18. század sámán-ismeretére kiterjedő könyvben elemzi.⁴ A *Faustot* különösképpen a hely- és az időhatárok átugrása miatt, sámánikus módon előadott struktúrájú, „spirituális manifesztáció”-nak tekinti. A könyv második részében foglalkozik sámánizmus és a művészet kapcsolatával, Diderot novellájával, Herder írásaival, Goethe sikeres és elbukó sámánjaival, Mozarttal, mint az újraszületett Orpheuszal és külön fejezetet szentel a *Faustnak* „Faust, a modern Sámán” címmel.

⁴ Gloria Flaherty: A sámánizmus és a 18. század – Shamanism and the Eighteen Century

A filozófiában hasonló tendenciát figyelhetünk meg, mint az irodalomban: Wilhelm Schelling az 1700-as évek végén a természet és a szellem egységét valló „azonosságfilozófiájával” utasítja vissza a kurrens fenomenológiai nézeteket. Meglátása szerint a természet magában foglalja az embert a maga teremtő és kreatív folyamataival együtt. Így a természet nem elkülönültségében és működési mechanizmusainak objektív megfigyelésével ismerhető meg a legjobban, hanem empátia, befogadás és a teremtőképeséghez való kapcsolódás által. Gondolkodói működésének első szakaszában Fichte volt gondolkodásának legjelentősebb alapja. Fichte-hez hasonlóan a filozófiát ő is racionális tudományként próbálta értelmezni és bemutatni. A második szakaszban visszatért Kant-hoz, saját szavait idézve egy „a racionális megismerést túlszárnyaló pozitív tudomány”-hoz. Mindkét időszakra jellemző, hogy a tudomány egészét egyetlen alapelvre igyekezett visszavezetni. Azonban amíg 1809 előtt ezt az alapelvet (filozófia = racionális tudomány) magán a racionalitáson belül megalapozottként feltételezte, amelynek következményei ezért csak racionálisan foghatóak fel, addig a második szakaszban már úgy látta, hogy ez az alapelv a racionalitáson kívül, sőt azon felül keresendő, amelyből ezért szabad, önálló következtetések vonhatóak le, és amelyeket ezért csakis megtapasztalni lehet. A tapasztalásban szubjektum és az objektum egybeesik, a tárgy képzetének és a tárgynak a találkozása az öntudatban történik meg. A természetben a szellem tudattalan tevékenysége van jelen, a szellemben pedig az öntudatra ébredése: az emberben reflektált önmagára a természet. Szellem és természet egysége a művészetben jelenik meg: a világ és az én harmóniája, a reális és az ideális összhangjában.

Ebben a paradigmában a sámán úgy értelmezhető, mint a természeti világra és annak rejtett misztériumaira való ráhangolódás tökéletes példája. Ezt a fajta természetfelfogást a 19. században Goethe és Novalis művei viszik tovább, később Victor Hugo vagy az amerikai transzcendentalisták, Emerson és Thoreau. A természet szakralizálása és az emberi természet empátiára való képessége, a természet spiritualitásának megragadása ezeknél a szerzőknél költői, sámánikus témává válik. Novalis a természetet „szent organizmus”-ként írja le, melynek rejtett szimbólumait és ezoterikus jelentését csak a költői empátia tudja felfedni. Víziója az örökké virágzó természetről a sámánokéhoz hasonló. Novalis szerint csak a sámánhoz hasonló költők képesek leírni az élő természet örök változását és megérteni annak szent nyelvét, ami a természetfeletti birodalom között van.

A sámánok jelensége a Kr.e 5. század óta érdekli az értelmiséget, Hérodotosz beszél pl. Ariszteaszról és Abaraiszról, akik halállal dacoló szkítiai igazmondók és költők voltak. A klasszika-filológusok azóta számos más sámánikus elemet és gyakorlatot mutattak ki az antikvitás kultúrájában, s arra jutottak, hogy a színház és a mitológia, így a költészet kezdete is a sámánokhoz köthető. A sámánizmus jelensége nagy figyelmet keltett más tudományágakban is, az irodalomtörténetben, művészet-történetben, a zenetörténetben is.

Az irodalomtörténetben nagy jelentőséggel bír az először 1932-ben publikált, Munro és Nora Chadwick szerzőpáros nevére jegyzett, három kötetes munka, a *The Growth of Literature* (Az irodalom növekedése). A különböző régi irodalmak (anglo-szaxon, kelta, norvég, ír, wales-i) kezdeteit vizsgáló első kötet azt a célt tűzi maga elé, hogy általánosságban érvényes szabályok nyomait kutassa fel az irodalom alakulásában. Az összehasonlító kutatás során olyan irodalmi szövegekre, nyelvi emlékekre támaszkodik, amelyek az egyes nyugat- és észak-európai nemzeti irodalmak belső fejlődésének

termékei, azaz, amelyek még nem viselik magukon a latin kultúra és irodalom hatását, izoláltságban vagy legalábbis a latintól való részleges függetlenségben alakultak és születtek. Minthogy a latin nyelv és irodalmi minták térnyerése az egyes európai kultúrákban sokszor egybeesik a szóbeliség és az írásbeliség közötti átmenettel, a vizsgált szövegek gyakran eredetileg a szóbeliségben élő, csupán utazók vagy misszionáriusok által lejegyzett kulturális emlékek. A szerzők ugyanakkor megjegyzik: az izoláltság kritériumát nem csak az időbeliségben, a latin térhódítása előtti időkben lehet fellelni. Egyes nemzetiségeknek a mai napig van „nem hivatalos”, a háttérben élő irodalma, melyek vizsgálata a téma szempontjából érdekes lehet.

Kérdésfelvetésük nem az irodalom kezdeteire vonatkozik, sokkal inkább arra, vannak-e az irodalomnak, általánosságban véve, fejlődési „szabályai”, lehet-e megállapítani bármilyen közös hasonlóságot vagy szabályszerűséget egymástól teljesen függetlenül alakuló irodalmak természetébe vagy története között. Minthogy a latin irodalom már megszületésétől kezdve igen erősen a görög minták befolyása alatt állt, annak vizsgálatától eltekint. Az ógörög irodalom azonban, mint meghatározó külső mintáktól független, alapvetően belső, független nemzeti fejlődés terméke, teljes történetét tekintve fontos területe a kutatásnak. A könyv megállapítja, hogy a vizsgált irodalmak egymással párhuzamba állítható történeti szakaszaikban (az ógörög irodalom Kr.e 7. századi alkotásai az európai irodalmak középkor előtti, 6-7. századi alkotásaival vethetők egybe) számos hasonlóságot mutatnak fel. Az írásbeliség megjelenése előtti időkig keletkezett irodalmi szövegek az írásbeliségbe később áttűtetve töredékesen maradtak fenn, így a görög irodalomban közismerten a Homéroszi himnuszok, Hésziodosz töredékekben fennmaradt költeményei, lírai, metrikus alkotások, sírfeliratok; az angol irodalomban a mintegy 5-6000 sornyi töredékben fennmaradt hősköltemények. Megállapítható, hogy a szóbeliség időszakában a hősköltemények voltak az irodalmi szövegek leggyakoribb és legnépszerűbb formái, s a próza teljesen ismeretlen műnem ekkor még. A korai irodalmak tehát minden vizsgált esetben költészeti alkotásokat hoztak létre. Ami témánk szempontjából különösen érdekes, hogy azt a szabályszerűséget állapítja meg a különböző irodalmak korai szakaszait vizsgálva, hogy az irodalom három jól elkülöníthető megjelenési formában jelentkezett: (1) a hősi irodalom (hősköltemények, istenekről, családkról, hősekről, királyokról szóló, metrikus történetek); (2) leíró irodalom (vagy ún. deskriptív és gnómius irodalom: törvények, szabályok, előírások, törvényszerűségeket megállapító irodalom, amelyből az etikus illetve a tudományos irodalom női ki magát az egyes irodalmak történeteiben); valamint az ún. (3) „mantikus irodalom” (mantic poetry), amely fogalom bővebb magyarázatra szorul. Az ógörög μάντις (mantis) „próféta, látnok” jelentésű szavából származik a terminus, s a szerzők azért nem használják a „prófétikus irodalom” kifejezést, mert a mai kultúránkban a proféta szó jelentése különbözik attól, amit az ógörög időkben jelentett. Mai nyelvünkben a proféta szó olyan személyt jelöl, aki elsősorban a jövőbe lát, jósol és afféle vezérként irányt mutat a közösségének. Az ógörögben a *mantis* olyan látnok, aki a világ ismeretlen, nem látható rétegeit, a rejtőzködő tudást volt képes előhívni múltban, jelenben, jövőben egyaránt. Szerepe sokkal inkább a sámánokéhoz volt hasonlítható, mint a bibliából ismert profétáké. A „mantikus irodalom” tehát a spirituális vonatkozású irodalmat jelenti, ahol a spirituális tartalom médiuma, átadója kezdetekben nem egy könyv, hanem egy élő személy volt, akinek a szubjektivitása fontos szerepet játszik az átadásban. „Jósirodalom”-

ként lehetne talán a legmegfelelőbbben fordítani, a továbbiakban ezt a terminust használom.

A *The Growth of Literature* című, nagyszabású összehasonlító-irodalmi munka tanulsága a jelen tanulmány szempontjából nem is annyira a történeti összehasonlításból fakad. Sokkal inkább az a mérvadó, hogy az irodalom alakulását nem a három műnem különállásában ragadja meg (líra-dráma-epika), hanem az alkotói-művészi attitűd hármasságáról beszél, az alkotó világhoz, illetve a választott tárgyához való viszony szerint. A hősi irodalom elbeszélő irodalom, a szerző itt a tárgyául választott személy vagy történet külső, „távolságot tartó” elbeszélője. A leíró vagy gnómius irodalom a megfigyelő pozíciót felvevő és a tárgyat szemlélő, filozofáló művészi attitűd terepe; míg a jósirodalom a világot, a választott tárgyat megszólító, a világgal személyes viszonyba keveredő, a viszonyt személyesen elszenvedő, átélő-meghaló-feltámadó művészi attitűdé. Ez a hármasság nem csak az irodalom korai szakaszának fejlődési „vágányait” jelöli, hanem a mai napig érvényes művészi attitűdöket, versszerező erőket. Kortárs irodalomunkban, kortárs líránkban e felosztáshoz hasonlóan beszélhetünk alapvetően elbeszélő jellegű, leíró jellegű és spirituális líráról, lírai szövegekről vagy költői pozíciókról, alkotókról valamint szövegszerező erőkről.

A következőkben azt igyekszem körüljárni, mik a lírának azok a jegyei, amelyek a fentebb bevezetett „jósirodalom”-hoz köthetik. A kurrens, vagy mai napig meghatározó hatású közelmúlt irodalomtudományának retorikai, ritmikai és mediális kutatásainak e téma szempontjából eredményeit citálom elő. Három sarokpontja ennek a rövid összegzésnek az aposztrophé trópusa, a versértelmezés ritmikai aspektusa valamint a szóbeli kulturális hagyományhoz való közelség lesznek. Ezek ugyanis azok a lírai jegyek, amelyek a leginkább kapcsolatba hozhatók egy-egy szöveg misztikus hatásával, misztikusan nem a valamilyen valláshoz való köthetőséget értve, hanem azt a misztikus élményt, amit a sámánokhoz köthető „világok közötti átjárás” képességéhez köthető.

A nemzetközi és magyar irodalomtudomány számára is meghatározó irodalomtudós, Jonathan Culler klasszikussá vált, *Aposztrophé* című tanulmánya második felében két alapvető szövegszerező erőt állapít meg a költészetben, melyek egymással ellentétes irányban hatnak: az egyik az aposztrophé, a másik a narrativitás. Tehát a költemények egyik szervezőeleme érvelése szerint a megszólítás alakzata, a másik pedig a történetmesélés. S bár mindkét szövegjelenséget a líra tulajdonságaként tételezi fel, mégis jelentős különbséget tesz közöttük: a kettő közül csak a megszólítás alakzatát tartja a líra meghatározó ismérvének, sőt, az aposztrophét a lírai költészettel azonosítja⁵. Culler észrevételei az aposztrophé trópusával kapcsolatban különösen relevánsak gondolatmenetünk szempontjából. Hiszen, mint fentebb említettük, a jósirodalom a világot, a választott tárgyat megszólító, a világgal személyes viszonyba keveredő, a viszonyt személyesen elszenvedő, átélő-meghaló-feltámadó művészi attitűddel jellemezhető, a megszólítás alakzata, az aposztrophé tehát központi jelentőséggel bír. Mit állapít meg Culler az aposztrophéről? Olyan figuraként vezeti fel, mely „a legradikálisabb, legzavarbaejtőbb, legmesterkéltbb és legmisztikusabb” trópusa a lírának. Northrop Frye-t idézi fel a megszólítás, mint alapvető lírai aktus magyarázatához: „A lírikus rendes körülmények között úgy tesz, mintha magában beszélne, vagy valaki máséhoz, a természet szelleméhez,

---

⁵ horváth kornélia

a Múzsához, egy közeli barátához, a szerelméhez, egy istenhez, egy megszemélyesített absztrakcióhoz, vagy egy természeti tárgyhoz... A költő úgyszólván hátat fordít a hallgatóinak”. Ezek után annak ered nyomába, milyen szerepet játszik az aposztrophé a lírában, és annak, hogy a korábbi retorikák hogyan értették, értelmezték jelentőségét és jelentését. Szembe fordul a pszichologizáló magyarázattal, mely szerint az aposztrophé szerepe egyszerűen a nyomatékosítás, a szenvedély hangsúlyozása lenne. Ez a közelítés nem veszi figyelembe a megszólítás erősen vokatív jellegét, amely nem „magyarázható” tényekkel, nem fejthető ki leíró módon, hiszen olyan erős kommunikációs gesztus valójában, amelynek valamiféle rituális jellege is van. Az aposztrophé szerepét éppen e rituális költői hagyományra való támaszkodásként is érti: „Az aposztrofáló költő saját világát, mint érző, fogékony erők világát ismeri fel” – hangsúlyozza, hozzátéve, hogy a tárgyak, természeti jelenségek megszólítása e hagyomány szerint valójában egy láthatatlan erőt feltételeznek megszólítottként, egy „végső Te”-t invokálnak. A megszólítás jelentőségének megértésében azonban még egy „szinttel” feljebb lép. Megállapítja, hogy egy fiktív „Te” megszólítása, amely a világgal való találkozást interszubjektív viszonyként jeleníti meg, valójában énképet dramatizál, hoz létre és erősít meg, azaz a költői hang „egy tárggyal olyan viszonyt alakít ki, amely segít megképeznie saját magát.” „Aki eredményesen invokálja a természetet az, akihez aztán a természet is beszélhet. Vagyis *látmoknak, költőnek teszi meg magát* [kiemelés tőlem – K. L.]. Így tehát az invokáció az elhivatottság egy figurája” (377). Az aposztrophé tehát, egy fiktív „te” megszólítása szolipszisztikus gesztus, s a költői hang valójában saját megerősítésére, meghatározására koncentrálnak. Az aposztrophé így „a költői igény tiszta megtestesülése: a szubjektum azon igényének megtestesülése, hogy költeményében ő ne csupán az empirikus költő, a versíró, hanem a költői hagyomány és a költészet szellemének megtestesülése legyen”. Az aposztrophé által a költői hang tehát látnok-költőként képezi meg magát, „aki képes beszédbe elegyedni az univerzummal”.

Az aposztropé ereje, mint a legutóbbi idézetből is kitűnik, erősebbnek, különlegesebbnek ítélik, mint a pusztá leírásé (narrativitásé). A narrativitás ellen dolgozik, azáltal, hogy a megszólítás révén olyan fiktív időt teremt meg, a költői beszéd idejét, amely nem függ az egymásutániságtól, az ok-okozatosságtól, az idő törvényszerűségeitől. Culler Shelleyt idézi fel állításának megerősítésére, aki szerint az elbeszélés különálló tények katalógusa, melyet „az idő, a tér, a körülmény, az ok-okozati kapcsolatok” szerveznek, a költemény pedig olyan aktusok létrehozása, „amelyek az emberi természet változatlan formáihoz igazodnak, ahogy azok a teremtető tudatában léteznek”. A megszólítás, az aposztrophé aktusának/formájának köszönhetően tehát a költészet nem világreprezentáció, hanem világteremtés. Az aposztrophé „az idő semlegesítésén dolgozik”, s épp ennek köszönheti misztikus vonatkozásait.

Visszakanyarodva történeti kiindulópontunkhoz, megállapíthatjuk, hogy a hősi (elbeszélő) irodalom és a gnómius (leíró) irodalom alapvetően a narrativitás erejére támaszkodik, a mantikus (jós-)irodalom szövegeinek szervezőereje azonban éppen a Culler által éleslátással megragadott költői pozícióban áll, melynek szövegben való megjelenése, formája, toposza az aposztrophé, azaz a világ megszólítása – mely egyszerre teremt meg a megszólaló hang pozícióját és teremt saját időt, saját világot. Téves úton járunk azonban, ha ezután csupán olyan irodalmi szövegekben keresnénk a jósirodalom to-

vábbélését, melyek az aposztrophé eszközeivel élnek. A jóirodalom másik fő jellegzetessége a nyelv zeneiségére való ráhagyatkozás. A zene, a zeneiség, s főként a ritmus (mely a beszélt nyelv nélkülözhetetlen velejárója) éppen olyan fontos szervezőeleme a lírának, mint az értelmi, jelentésbeli szervezőerő. Itt azonban (nem akként, miként az aposztrophé és a narrativitás esetében) a ritmus és a jelentés „játéka” vagy „ereje” nem egymással szemben, hanem egymással karöltve bontakozik, bontakozhat ki, különös kölcsönhatásban. Horváth Kornélia hívja fel a figyelmet *A versértelmezés ritmikai aspektusáról* című tanulmányában arra, hogy, bár a kurrens irodalomtudományban, melyben az írás materialitásának kutatása áll inkább középpontban vagy élvez elsőbbséget, ignorált területnek számít a vers ritmikus jegyeivel való foglalkozás. s habár a formalizmus letűntével sok szempontból meghaladott és divatjamúlt lett, továbbra is izgalmas kérdés, hogy a mai irodalomtudományos diskurzusban milyen kontextusban, milyen problémakörökhöz kapcsolódóan válhat mégis foglalkozásra érdemes kérdéssé a vers zeneiségének problémája. Horváth Kornélia tanulmányában ritmus és jelentés kapcsolatának kérdésében az orosz formalizmus eredményeihez nyúl vissza és azoknak mai „hasznavehetőségét” vizsgálja meg. Tinyanov és Lotman – azóta természetesen kritika alá vett – megállapításaiból indul ki, mely a versritmus és a szintaxis illetve a nyelvi és metrikai kódok kölcsönhatását a ritmus, a hangzás dominanciájával írják le: a versritmus maga alá rendeli a szintaxist, a hangzás deformálja a jelentést. Joggal hívja fel rá a figyelmet, hogy a ritmus és a nyelv szembeállítása a linguistic turn, azaz az irodalomtudomány nyelvi fordulata óta kevéssé tartható. Ugyanakkor hasonlóságot lát Tinyanov és de Man egyes megállapításai között: Tinyanov éppúgy tényezők harcának, nem pedig egymás mellett élésének látja a verset („a vers... bonyolult kölcsönhatásban élő elemek rendszere”), mint de Man, aki a grammatikai és retorikai aspektus folyamatos küzdelmeként („a retorika radikálisan felfüggeszti a logikát és a referenciális eltávolítás szédítő lehetőségeit nyitja meg”). A szabadvers problémája feletti töprengés hozza majd el azt a belátást, hogy a „költemény reális ritmusa nem esik egybe az elvonatkoztatott metrummal” (Eichenbaum). Eichenbaum lesz az, aki – épp a szabadversek tanulmányozásának tapasztalatai alapján – a versmértéket nem lezárt struktúraként, hanem a versnyelvet mozgásba hozó dinamikus erőként értelmezi. Azaz, a versmértéket nem statikus jelenségként, hanem nyelvi tevékenységként interpretálja, ezáltal lehetővé téve „a versritmusnak mint „most létrejövőnek” a versszöveggel együtt keletkezőnek az elgondolását.”

Oravecz Imre: Távozó fa

2005-2014

Téli éjszaka

(ciklusrelációk)

„Hol az idő, hol a tér,
mely bennünket utolér?”

/Weöres Sándor: Philemon és Baucis/

1.

Az irodalmi megnyilatkozásnak az a rendeltetése, hogy kezdeményezze és vezérelje a lehetséges jelentések keresését, hogy a diskurzus jelentésperformanciáit lehetővé tegye.

A 'távozó fa' narratívum ezt a szerepet tölti be. Mint tő-metaphora,¹ olyan metafizikai állítás és világhipotézis, mely meghatározza a szöveg szemantikai, strukturális és esztétikai rétegeit; a szubjektum narratív identitásrelációinak szövegeit.² Megteremti a hőst, aki önmaga keresésére indul, hogy megtudja, ki ő, hogy megtalálja saját sorsának igazságait.³ A 'távozó fa' képnarratívum kettős textualitással bír: a felidézett kép az eredet-szövegre adott válasz(tás), tehát szöveg és kép együttállása érvényesül.⁴ Az én a másban, a falétben artikulálja önmagát és világát, a nem-létté és a nem -énné válás metaforikus reprezentációját.⁵

A tér s az idő a pozicionálás kerete, mely a szubjektum állapotától s a közlés céljától függően változik; a történet s a történet előidéző együttesen teremti meg és használja.

Az előidézett tér-idő kontaminációk transzszemantikai jeleket 'írnak' a lét és nemlét formációiba, a narratív identitástörténet relációiba.

A narratív identitás a 'távozás' kontextusában, a költői szöveg élettörténeti modelljében létesül. A 'távozás' olyan sorseseeményt jelöl, „amelynek hatására az önazonosság, mint az élettörténet foglalatja meghasad és felnyílik,”⁶ így különböző relá-

¹ T.Z. Sarbin: „Minden metafizikai állapot vagy világhipotézis egyfajta alapvető vagy tő-metaphorából ered.” (hiv. S. Peperre) A narratívum „szimbolikus számadás az emberi cselekvésekről.” In: Az elbeszélés mint a lélektan tő- metaforája. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó 2001:59-73

² P. Ricoeur: A narratív azonosság (identitás) „az azonosság azon formája..., amelyre az ember az elbeszélő funkció révén tehet szert.” In: A narratív azonosság. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó 2001:15

³ Mc Adams: „... az identitás maga az élettörténet...” In: A történet jelentése az irodalomban s az életben. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó 2001:165

⁴ Thomka Beáta: Képi időszerkezetek. In: Narratívák 1. Képleírás: Képi elbeszélés. Kijárat Kiadó, Budapest, 1998:15

⁵ I. P. Ricoeur: „... az én a mások közvetítésén keresztül megalkotása lehet önmagunk feltárá-
sának.” In: A narratív azonosság. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó 2001:24.

⁶ Tengelyi László: Élettörténet és sorseseemény. Atlantisz, 1998:43

ciókban mutatkozik meg, melyeket a Távozó fa Téli éjszaka című ciklusában kísérik figyelemmel.⁷

2.

A Téli éjszaka ciklus alaprelációja az alkony s az éjszaka, melyet a ciklusnyitó Alkony s a cikluszáró Téli éjszaka című költemények reprezentálnak.

Az alkonyból az éjszakába forduló időkeretbe foglalják az emberi lét 'alkonyának' és 'éjszakájának' archetipikus és tranzitív relációit. Az alkony dimenziói a távolodás és a távolítás felé viszik a vizuális perspektívát a háztól a napig, s azon túl, az eltűnés végtelenjéig.

A házkép a szemlélődés kezdete, a világban lét otthona, s egyúttal elvesztésének lehetőségé is. A perspektívaújítás horizontja az egyre feljebb s az egyre távolabb. A helyzettopográfia pontos, a leírás egzakt, evidenciaértékű. Az előtti-alatti-túli-mögötti távolodásban, az eltűnő látványában, a létező még a láthatóság tartományába kerül. A „leáldozóban van” az emberi lét elmúlásának antropológiai tragédiáját a „létdráma” szintjére emeli, melyben a humán lét 'alkonyának' bekövetkezését látjuk. A léthordozó öskép, a Nap távozása, az egyetemes léttelenség szimbolikus jelenségévé válik.

A narrátor attitűdje a szemlélődés, a tudomásulvétel, a regisztráló megszólalás reflektálatlan közlése. A költemény az emberi lét s a mindenség alkonya közti distanciát a transzcendensbe utalja. A redukciós nyelvi 'minta' az elhallgatás toposzát a 'világcsend' metanyelvi funkciójához rendeli.

Az alkony s az éjszaka átfogó relációja a cikluszáró Téli éjszakával válik teljes szemantikai egységgé. A lét nemléte fordulása az alapérzet, ám az elmúlásba kódolt létformációk jelei a szubjektum létigenlésével 'feleselnek'.

Az elmúlás-távozás a világhalál stációképeiben érzékelhető. A szubjektum állapotának térbe, időbe, tárgyjelenségekbe, természeti formációkba, érzettípusokba, beszéd-szólamokba történő manifesztációi a 'távozás' tematikai relációinak tekinthetők; az adott relációk 'szubjektummá válnak'. Az érzetkomplexumok és érzetváltások a látás (pl: oldott sötét, olvadt-fekete ,kölcsönfény) ; a hallás és elhallgatás (pl: repülőgépzúgás, a pázsit fagyott füve török ropogva, lélegzését sem észlelem) ; a tapintás (pl: hideg, kemény, dermedés, égés) képzeteiben rögzítik a kihülés-elmúlás metaforizált képeit. A versszöveg kontextusai ellentétek asszociációit vetik fel (pl: fény-sötét, hang-csend stb.), melyek a lét- és nemléte relációkkal szemantikai kapcsolatot teremtenek.

Az ember, aki 'kilép' a létből, még megszólal, mint aki az emberi magányból a nemléte magányába készül: „felébredtem és kijöttem a házból, /barátkozni a kihüléssel, dermedéssel,/ mely véget vet majd magányomnak, az égésnek.” Az egyedi elmúlásképzet ki-vetülésében (vagy befogadásában) egyetemes evidenciákat érzünk. Az énből s az énkívüliségben az identitásvilágok 'elhalására' vonatkozó érzetek szintetizálódnak a „minden hideg, kemény” végső, egyetemessé tett konklúziójában. A 'kiüresedés' és a 'kihülés'

⁷ vö. J. Andereg: „A nyelv nem csupán vonatkozik a már adott valóságra, hanem ilyenféle vonatkozásháló felvázolásával megkonstruálja a valóság ama világát, amiről a kommunikációban szó esik. A nyelvnek éppen ezt a funkcióját-viszonyok konstruálása, a kommunikációs folyamatban világként vagy valóságként észlelendőnek az aktualizálása-relacionalizáló funkcióknak lehet nevezni.” In: Fikcionalitás és esztétikum. Narratívák 2. Történet és fikció. Kijárat Kiadó, Budapest, 1998:48

a szubjektum énjére és világára utaló perspektívátágítás és távolítás dimenziójába kerül e versben is, ahol a végtelenben elhaló véges utolsó pillanata 'készül'.

A ciklus nyitó és záró verse ontológiai és metafizikai szintézisbe vonja a versbeszéd szubjektumát. Az élettörténeti tapasztalat és gesztus szembesül az imagináriusba foglalt élményképletek relációs viszonyaival.⁸

A József Attila-i költemény palimpszeszt típusú oravecki parafrázisa az 'összeolvasás' lehetőségeiben válik 'verstársá'. Az oravecki költemény szubjektuma (is) még birtokba veszi és regisztrálja a végtelenbe hulló lét 'pillanatát', mely így mégis lét- és identitásbizonyító érvként hat.

3.

A ciklus nyitánya és zárlata közt motívumrelációk, intratexturális esztétikai formációk teremtik meg a ciklus szerkezeti, nyelvi, szemantikai kohézióját, az elmúláshoz és a létezéshez fűződő élet- és halálrelációk toposzait.

A tárgyrelációk rendszert alkotó motívumai a tárgyi s az emberi lét párhuzamait, azonosításait kifejező metaforizáló hálózatot alkotnak. A kiemelt ház-kép meghatározó tárgymetafora, a szemantikai hálózat központja (pl. Alkony, Ház, Naptár, Reggel, Karácsony). A ház, mint metaforikus otthonképzet, a világban létező tárgyi rekvizituma, olyan civilizációs-antropológiai faktum, mely jelentésváltozásokon át, saját ellentétévé válva, eredeti archetipikus jellegét elvesztve, a lét otthonából a nemlét terébe kerül. A tárgykép az életmérleg metaforájaként, mint a megkésetttség, a kiüzetés, a leértékelődés elmúlásrelációjává válik (Naptár). A ház pusztulásának jelei naptárként funkcionálnak, az idő múlását s az ember romlását deklarálják, „mikor már nem leszek” létállapot bekövetkezését jelzik. A ház szimbólumként viszonyítási pont, a világszemlélet kezdete és vége, 'határ' a belső és a külső lét ; a lélek s az intellektus, a szubjektum s a világ minősége közt. Kommunikációs tér, ahol megszületnek és elhalnak az ideák, ahol létezőnk, s ahonnan elmegyünk. A külső világ 'küszöbe'. Ide 'lép be' a váratlan vendég, a halál, „kit nem hívtam, / de bejön majd, / rám töri az ajtót ..., / és a fagyos földbe döngöl.” (Karácsony). A ház a 'hely', melyben őrizzük és elveszítjük létünket, önmagunkat: „egy házzal álmodtál, / nem lakott benne senki, / a te házad volt.” (Reggel).

A ház-kép centrumhoz társul az a tárgyi világ, mely a külső és a belső teret építi tovább az élettörténet maradandó emlékjeleiből (pl. szoba, ablak, fal, terasz, sziklakert, udvar, melléképület, garázstető, kocsiszín, stb.) (Látkép, Karácsony, Téli éjszaka). A referenciák a valóságos élettér szociológiai és történelmi emléknymoi a valamikori otthonról, az élettörténet alakulásáról (l. Szajla, l. Helyreállítás ciklus).

A természetmotívumok perspektívaépítő struktúrák funkciói szemantikai relációkat alkotnak. A háztól induló perspektívakép fölrajzolja és megjeleníti azt a tájegységet, azt a házat körülölelő helyet, ahonnan ered a lét, s ahova végül visszatér (pl. Alkony, A távlat beszüremlése, Látkép, A látvány dicsérete). A ház belső teréből a külső térbe vezet a tekintetet, ahol a völgy – heglánc – nap – napnyugta - az ég kékje – felhők a belátható határig terjednek. A világ szépsége, gazdagsága, változatossága, teljessége fogadja: „alapjában véve az egész egy és ugyanaz, napról napra, évről évre, / mégsem unom meg, / mindig újak látom, / mindig lenyűgöz, rabul ejt, / elnézném egész nap, / nem is értem, hogyan érdekelhet még más is.” (A látvány dicsérete). A költemény az életvilág himnu-

⁸ imaginárius: l. W. Iser: A fikcionalizálás aktusai. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1997:51-54

sza, melyben a világ s az ember harmonikus léte (az egyedi élmény általánosítása) és kölcsönhatása formálja. A képsorozatok árnyalatai a napkeltétől a napnyugtáig, a keletkezéstől az elmúlásig terjednek, miközben az ember teremtő tevékenységének színterévé, kultúrtájjá változik a tér: „ami elem tárul, az évszaktól, napszaktól, időjárástól függően más és más, / hol ez az alakzat, hol az a szín, hol a fény, hol a homály, hol a változás, / hol a mozdulatlanság dominál benne, / megsokasodnak valamely pontján az emberek, / kiirthatják az erdőt, bányát nyithatnak, utat építhetnek, szemétkerakót létesíthetnek.” (I. Szajla). Reflexió viszonya az „elámulok”, a „mindig újnak látom” attitűdjé. A létezés, a világbani lét gyönyöre 'felesel' a paradicsomi lét búcsújával (Téli éjszaka, Tél). A változás, a változatosság uralja a látképet, melyet az ellenpontosítás szemantikája formál. A himnikus világ életigenlése e világ elmúlásának relációjaként a természet pusztulására vetül.

A tárgyi s a természeti motívumegyesülések az élet- és haláldimenziók színtereiben válnak a részletekből felépülő világteljesség és világhiány 'élményévé'.

4.

A perspektívaszemlélet a jelentésvizonyok sajátos relációja. A távlat mérce: a létálapot reprezentálása mindkét említett motívumtípusban. A látószög ellentétes irányai (közel-távol, lent-fent, külső-belső, fizikai-metafizikai, múlt-jelen, véges-végtelen, élet-halál, lét-nemlét stb.) a létkép-élethelyzet szemantikai ellentétrelációira utalnak, a dinamikus együttlétet erősítik.

A távolítás – mint ahogy tapasztaltuk –, az elmúlás bekövetkezésének metaforikus szinonimája (pl. A távlat beszűremlése). Ugyanakkor az életvágy létezésére és fenntartásának igényére is utal. Így a távlat negatív és pozitív irányban is hat (pl. A látvány dicsérete). A térbeli és időbeli távolodás, az előző esetben, a beszélő én önmagától, lététől, identitásától való eltávolodás közlése: „így készülök a másik télre, / a még nagyobb, vágytalanabb télre.” (Tél). Az utóbbi esetben saját létehez való visszatérés, az identitáskép az életszeretet, a világléthez való ragaszkodás lenyomata: „mindig lenyűgöz, rabul ejt” (A látvány dicsérete).

A metafizikai létforma részeként jeleníti meg önmagát. Ez a 'túlról' induló perspektíva kettős létformát érzékeltet: azt a létet, ami volt, s a létmás formáját, ami van, de az előzővel szemben, már nincs. A kétféle tudat, a létező s a 'nemlétező', azaz a metafizikai létező határát 'átlépve', a túli tud az inneniről, az inneni a túliról; létezik a létezőben s a nemlétezőben is.

Az Egy hívő naplójából című vers az Ő létét faggatja, a transzcendencia 'urát': „olyan, mint a fény, / csak annyit látnak belőle, hogy világít.” Talán ez lenne a végső igazság és létprogram, hinni a hihetlent, megismerni az ismeretlent, s eljutni a létezés transzcendens formáiba? A paradoxonok hordozzák az igazságot?

A művészi létet is kettős arculatú relációval ruházza fel: a valóság s a végesség tudata felülírja azt (Olvasás), másrészt a művészet (írás) létfenntartó szerepet tölt be: „Talán az öregedés, az idő szorításának jele, / hogy újabban mindennap írnék, ... mintha ez adna még értelmet mindennek.” (Irodalom). Az írás mégis a lét foglalata, 'halhatatlan' jel, a létezés nyoma, s a létező elmúlását megakasztó jelzés és viganstálás.

5.

A költői lét alapja mégis az életreláció, az élet élménye: a Márai-intertextus: a „valamilyen nagy élmény élni”. A költői reakció mégis az, hogy „az, / volt, / de egyszeri”. (Megerősítés és kiegészítés). Az egyszerisége a léttragédia? Vagy az „egyedül”, az „öregem”? (Reggel). Az élmény valójában önmaga s az a viszony, ami saját létehez fűzi; az, hogy kevés, behatárolt, beteljesületlen (fiat kivéve), hogy hiányzik. Talán ezért szünteté né meg az idő linearitását, ezért köt össze, szembeállít és integrál idő- és térkategóriákat, hogy megnyújtsa az életidőt, hogy mindenholnan lássa, értse s élje önmagát. Alapkérdése ezért az is, hogy megismerhető-e a múlt s benne önmagunk? (I. Helyreállítás ciklus). Milyen információkat nyújthat? Meg-vagy felismerhetjük-e benne önmagunkat? Azok vagyunk-e, akik voltunk? Válaszai egyértelmű felismerések: a múlt ellenőrizhetetlen, nem közös senkivel, nincs kit megkérdezni, elfelejti, mi, hogy volt, téves következtetésekre jut, felcseréli az élőt a holttal, az alantast a magasstossal, a tisztátalant a makulátlannal, a rosszat a jóval, az igazat a hamissal. Következtetése: „menthetetlenül eltevelyedtem”. (Múlt). Minden, amit múltjának nevezhet, megismerhetetlen, az igazság rejtve marad. Ez a regresszív identitás? Szubjektumválság? Identitáselbizonytalanodás? A szubjektum relativizálódása és eltűnése (eltüntetése)? Vagy talán épp ezért: „Fel- felidézem az életem, újrajátszatom” – írja (Készülődés). Megkettőzi önmagát, a múltbeli s a jelenlegi önmagát; önmagával szembesíti? Tehát ha újraalkotja önmagát, akkor az élet életbentartására is van remény? Vagy csak 'találkozás' önmagával? A magány feloldása nem önmaga? A valaki önmaga? – „beszélni valakivel”, „aki megérti”. (Készülődés). Az önfenntartó önreflexió identitásmegetartó kísérlet is lehet. Mégis, az életmérleg negatív konklúziója egy minimális (önironikus) program: „Gyorsan kiszámolom, / hány évet éltem eddig egyedül, / egymás alá írom a részösszegeket, / összeadom a számszerűsített vereségeket, / és huszonnyolc jön ki, / sok, / de ha ennyit kibírtam, / a kevés, / mi hátravan még, / gyerekjáték lesz.” (Alapművelet). A 'kibírni' a létminőség mércéje?

6.

A Téli éjszaka ciklus arról szól, hogy ami létező volt, hogy fordul át a nemlétezőbe, s a nemlétező hogy válhat létezővé (a reláció transzformációi). A 'távozó fa' mitikus értelme ez. A fa a 'határ' ('küszöb' is), a lét és a nemlét közti határ, utolsó vagy utolsóelőtti 'pillanat' az életből? (I. Távozó fa c. vers). A 'távozás' a mítosszá váló lét előestéje, a mitikus idő és tér mítosza.

Az „én mint relációk rendszere”⁹ nyílt meg az olvasó számára; miközben az olvasó 'beleolvassa' magát a szövegbe¹¹, s talán azt képzei, hogy a részévé is válik. A költészet igazságai elragadják és megrendítik. Ez a mentsége. S ez a költészet mítosza.

Az „individuális én... relációs formák alkotórészeinek tekinthető”¹². E relációkban kerestük a szubjektum énjét és világát, identitásformáinak történetét.

⁹ vö: K.J. Gergen-M.M.Gergen: A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó, 2001:91-92

¹⁰ vö: K.J. Gergen-M.M.Gergen: A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó, 2001:78

¹¹ I. P. Ricoeur: A szöveg világa és az olvasó világa. Narratívák 2. Történet és fikció. Kijárat Kiadó, Budapest, 1998:21

¹² vö: K.J. Gergen-M.M.Gergen: A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. Narratívák 5. Narratív pszichológia. Kijárat Kiadó, 2001:78

Szakirodalom

- Anderegg, Johannes: Fikcionalitás és esztétikum.- Budapest: Kijárat Kiadó, 1998
- Gergen, Kenneth J. – Gergen, Mary M.: A narratívumok és az én mint viszonyrendszer.
In: Narratív pszichológia.- Budapest: Kijárat Kiadó, 2001.- (Narratívák 5.)
- Iser, Wolfgang: A fikcionálás aktusai.- Pécs: Jelenkor Kiadó, 1997.- (Az irodalom elméletei IV.)
- McAdams, Dan P.: A történet jelentése az irodalomban s az életben. In: Narratív pszichológia.- Budapest: Kijárat Kiadó, 2001.- (Narratívák 5.)
- Ricoeur, Paul : A narratív azonosság. In: Narratív pszichológia.- Budapest: Kijárat Kiadó, 2001.- (Narratívák 5.)
- Ricoeur, Paul: A szöveg világa és az olvasó világa. In: Történet és fikció.- Budapest: Kijárat Kiadó, 1998.- (Narratívák 5.)
- Ricoeur, Paul : Válogatott irodalomelméleti tanulmányok.- Budapest : Osiris Kiadó, 1999
- Sarbin, Theodor R. : Az elbeszélés mint a lélektan tő-metáforája. In: Narratív pszichológia.- Budapest: Kijárat Kiadó, 2001.- (Narratívák 5.)
- Tengelyi László: Élettörténet és sorseseemény.- Budapest: Atlantisz, 1998
- Tengelyi László: Tapasztalat és kifejezés.- Budapest: Atlantisz, 2007
- Thomka Beáta: Képi időszerkezetek. In: Képirás. Képi elbeszélés.-Budapest : Kijárat Kiadó, 1998.- (Narratívák 1.)

Oláh András: Gyökerek

Arany János: Magányban

(Verselemzés)

I.

Világéletében az utópiák, illúziók, a történelmi múlt voltak Arany erkölcsi értékeinek forrásai. Elsősorban a népvándorlás és az Anjouk korában látta megvalósulni társadalmi és nemzeteszményét, amelyre a népi és nemzeti, archaikus és demokratikus valamint a patriarchális jegyek voltak a legjellemzőbbek. A múltba nézett hát inkább, mintsem a jövőbe. Tekintete irányulásának éppúgy megvan a miértje, mint annak a ritka esetnek a magyarázata, amikor a jövővel foglalkozik. Vissza azért néz, mert akkor független, erősebb, önfeláldozóbb volt a magyarság. Ezekből az érényekből táplálkozik a nemzeteszménye. A büszke, szabad hajdú értékrendjével, nézőpontjával veti össze saját korának társadalmi helyzetét, így mondja ki a „szabad hajdufészek” múltbéli dicsőségét, amely mára már lehanyaglott.

Szülőföldjének hőse a hajdúknál is régibb, a híres Toldi vitéz, aki tetteivel nemcsak a mesét szomjazó gyermek fantáziáját mozgatja meg, hanem a felnőttek körében is eleven hagyományként él „majd kilenc-tíz emberöltő régiségben”. Mondhatni még Arany befelé forduló jellemét a múltba révedése magyarázatául, de legfőképpen a nemzetté válás korának volt szüksége a dicső múltra erőforrásul a jelenben. A költő pedig a politikát is az erkölcs oldaláról vizsgálta. Nem az éles osztályharcok történelmének tekintette a múltat – a jelent se –, mint tette azt a nála egy évvel később született és halt Marx.

A régi korok árnyai és fényei közt erkölcsével eligazodó Arany számára a legdicsőbb pályabért is a múlt hozta.² E sikere iránt soha nem vált közömbössé, hiszen amit a legtöbbre tartott, Petőfi barátságát, azt vele együtt nyerte el.

A Magányban című verse azon kevés Arany-mű közül való, amely közvetlenül kapcsolódik saját korához, nevezetesen egy igen bonyolult időszakhoz, amikor az 1850-es évek végén és a '60-as évek elején megszűnt a Bach-rendszer teremtette tespedtség – a rendszer maga is –, mozgásba lendült a társadalom. Az Udvard a kényszer készítette lépni, hiszen elmélyült a birodalom politikai válsága.³ Forradalmi hangulat alakult ki, és a figyelem újra Franciaországra és Itáliára terelődött, ahonnan az emigráció befolyása nőttön-nőtt.

Mintha a reformkor született volna újjá, amikor az ifjúság kifütyülte a német táncot, és tüntetőleg csárdást járt; a magyarság legjobbjainak évfordulóit nemzeti üggyé emelte⁴; Madarász Viktor festményei a nemzeti romantikát erősítették; 1860. március 15-ét megünnepezték, amelyre szuronyroham volt a hatalom válasza. A jelentős történések

¹ Az ó torony.

² Toldi.

³ Olaszországi vesztes háborúja; a varsói értekezletről üres kézzel tért haza a császár; nőtt a tartományokban – főképp Csehországban és Galíciában – az elégedetlenség; '57-re már megingott a monarchia pénzügyi helyzete is, amely gazdasági előzményként is fölfogható.

⁴ Országos mozgalommá nőtt például '59-ben Kazinczy születése 100. évfordulójának megünneplése, de Zrínyi, Berzsenyi emléke is országos figyelmet kapott.

ezekkel az eseményekkel csak megkezdődtek. Áprilisban Széchenyi tragikus halálával folytatódtak. A „legnagyobb magyar” Néróhoz hasonlította a császárt. A kormányról kiderült korruptsága, mely nyomán a pénzügyminiszter öngyilkos lett. Bécs félt a forradalomtól, és bizonyos önrendelkezést ígért. A „hálátlan” magyarok Pesten, Debrecenben, Kassán tüntettek, Kossuthot és Garibaldit éltették, akinek a seregében sok magyar harcolt Türr István vezetésével az osztrákok ellen. Számos középületről leverték a birodalmi címet, helyére a magyar jelvényt tették. Az adómegtagadás is mindennapos ellenállási formává vált. Az ötvenes évek passzív rezisztenciája így váltott át aktív ellenállásba. Deák is fölemelte szavát, egyelőre azonban csak baráti körben és a szalonokban.

A művek elemzésekor gyakran olvasható: a társadalmi háttér... Nyugodtan elhagyhatjuk ezt a szókapcsolatot, hiszen az ember, a költő, más művészek számára sem háttér a társadalom, hanem életér, a dolgok pedig nemcsak történnek velük, hanem élnek, csinálják is, ki ilyen, ki olyan módon és mértékben. A lényeg, hogy millió szállal kötődnek – mi is – a kor társadalmához, hagyományaihoz, és annak hatására születik a festmény, szobor, zene, vers és más alkotás.

Arany sem maradhatott közömbös, ha még oly befelé fordulóvá is vált a nagykőrösi évek alatt, akkor sem. Kezdetben ugyan jól érezte magát, de az ötvenes évek közepére kicserélődött a tanári kar nagy része, elmagányosodott: „Hetenként vagy 16 órát leörölni, ezután hazajöni, olvasgatni, ha van mit, legtöbbször unatkozni, kisétálni a professoratus egyetlen majorjába (a temetőbe)... ebből áll életem.”⁵ „Pár év óta mindinkább elfelejtek beszélgetni” – panaszkodik Tompának. „Én már küzdeni akár hol is tört ember vagyok” – válaszolt barátainak, amikor hívták Kecskemétre, Szalontára, Debrecenbe, Pestre. Marad Nagykőrösön, ám szeretne kitörni a magányból. Barátai nem hagyják egyedül bajában. Megkapja a Marcibányi-díjat '58-ban, majd levelező és rendes tagja lesz az Akadémiának. Székfoglalójának témája Zrínyi és Tasso volt. Máig sem túlhaladott munka! Kazinczy Társaságot szervezne 1859-ben, a születésének 100. évfordulóján. Közben csökkentették a tanárok létszámát, nőtt az egy főre jutó feladat. Ez már sok volt Arany számára. Kapóra jött számára a Kisfaludy Társaság igazgatói-titkári állása, amely ha nem is tette gazdaggá, lapot alapítania is lehetett mellette.⁶

Fölment tehát Pestre, levetvén a tanári pálya napi nyűgeit, fölvéve az irodalom, tudomány, egyáltalán a kultúra szervezésének a sokkal nagyobb terhét. A munkahely váltásidőpontjában mind a hátrány, mind a fölpezsdült politikai élet, a felcsillanó remények alakították a költő hangulatát. A megmozdult társadalmi, politikai állóvíz versében már sodró folyamává vált: „... mi benn vagyunk a fősodorban.”⁷

A nagykőrösi elégiák, balladák és elbeszélő költemények után az új helyhez, megbízatáshoz fűződő reményei, küldetésstudata addig nem tapasztalt témát, színt, hangulatot, aktuális politikát vittek költészetébe. Nem érdemes különösképpen csodálkoznunk azon, hogy lám, Arany is politikáz. Mit tehetne mást, időszerűbbet, ha abban a pillanatban éppen a társadalom fölgyorsult mozgása volt a legfontosabb, amit emberileg, költőileg meg tudott élni, költőként szükségesnek tartott megírni? Írna újra a fa törzsé-

⁵ Ercsey Sándorhoz írta (Arany felesége Ercsey Julianna volt).

⁶ Szépirodalmi Figyelő.

⁷ Magányban.

nek kihalásáról, amelyet csak egy percig él túl virága? E fölpezsdült helyzetben természetesen adódott egy technikai hasonlat, az ember alkotta mű, az óra, amely egy teljes fogalomkört, sőt rendszert épít ki tartalmával maga körül, képszerűsítve az elvont fizikai és társadalmi időt.

Amit Vajda János a Virrasztók című versével jelölt ki saját és költőtársai feladatául – például a nemzet tetszhalott állapotában örködni –, azt Arany a szomorú időszerűségű Széchenyi-témával (Széchenyi emlékezete), a mit, hogyan kérdés, a nemzeti lenni vagy nem lenni dilemma (Magányban) gyötrő tépelődésével és a Rendületlenül imába emelkedő hangjával, a hazafiúi hűség ódai szármalásával jeleníti meg. E három vers így szokatlan az Arany-életműben, együtt, gyors egymásutánban, hiszen azonnali reflexiók a napi kérdésekre és a nemzet jövőjére. Ő volt a legkevesbé forradalmár, de ő őrizte meg legtisztábban barátja, Petőfi szellemét, amely 1860-ban mintha újjáéledt volna.

II.

Pesten bekerült az irodalmi, politikai élet fősodrába. Nem sok öröme telt a Szépirodalmi Figyelőben arra számítván, hogy majd komoly, meghatározó kritikai lappá lesz, amely serkentően hat a megjelenő művek szintjére. A „felhígítása” a Koszorú sem bírta sokáig. Elfordultak Aranytól mindazok, akikre a legjobban számított. Ki ír szívesen az immár intézménnyé emelkedő, a mércét igen magasra tevő irodalomszervezőnek? Néhány év múlva a Koszorú levelei is lehullottak, de egyelőre csak 1860-at írunk. A császár októberre új birodalmi alkotmányt kénytelen kiadni (Októberi Diploma), ami tartalmazott ugyan némi engedményt, de Magyarországon még a konzervatívokat sem elégtette ki. Hiába állították vissza a helytartótanácsot, a közigazgatásban a magyar nyelvet, a megyei rendszert, nem tudták vele leszerelni az országszerte kirobbant tüntetéseket. Még az új kormány is arra kényszerült, hogy a választásokat '48-as alapon írja ki. Kusza helyzet teremtődött, amely a Magányban című vers tépelődő, bizonytalan, egyszerűsreménykedő hangját is adja.

Erre az időre elérhetetlenné válik Arany népies és archaikus, a történelmi múltból táplálkozó nemzeti színe. Maga a kor és az emberek is elfordultak ettől az értékrendtől, sőt az irodalomban is folytathatatlanná válik ez az irány. Ő mégis őrizte, mert benne Petőfit és '48-at érezte. Ez a maradás és a haladni vágyás feszültsége adja a másik hangulatát a versnek. A harmadik életérzést más műveiben is olvashatjuk. A költő fél a haza sorsának eljátszásától, mint ahogy tette Csóri vajda a cigánysággal; Etele, Buda a hun nép dicsőségét, nagyságát tették kockára testvérharcukkal; Toldi fiatalon szerelmét, öreg pedig karddal szerzett nimbuszát veszítette el, vagyis a meggondolatlanság, a vétkes könnyelműség idő előtt romlásba döntheti a magyarságot. E fátum nemcsak a balladákban jelenik meg ilyenformán, hanem párhuzamot kínálva a hun feltámadást elemzi a Buda halálában, mintha a '49 utáni magyarság felemelkedésére keresné a módokat. Ez az eposz is a németet teszi meg ellenségünkül, mint a reformkori Vörösmarty-, Kölcsey- stb. művek. A hatvanas évek így nemcsak az utópiák és illúziók ideje, hanem az éledező nemzeti romantikáé is.

A korábban említett három mű mindegyike az ódai emelkedettség hangulatát árasztja. Ha csak alakzatait néznénk, azok is romantikus jelleget adnak a verseknek: „Óhajt, remél, hisz és imádkozik”; „Hordván közöny havát és gúny jegét;... Őrizze életosztó melegét.” (Széchenyi emlékezete) A halmozás, sőt fokozás és az ellentét versének éppúgy

építő eleme, mint a Magánynak: „Élet? halál? átok vagy áldás lesz?”; „Ész, egybeforrt vágy, tiszta honfihűség”; de a Rendületlenül jelzői, ellentétei is a romantikáról árulkodó jegyek: gyarló, retentó; fényben vagy homályban. Legfőképpen azonban a nagy-nagy erkölcsiség; a fogalmak közül azok a legünnepélyesebbek, amelyek a hazát nevezik meg: hon, népem, nemzet, hazám, magyarok, ős ugar stb. Mindezek mellett gondolati versek, amelyekkel kapcsolódik a Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty stb. által kezdett folyamathoz, a gondolati költészethez.

Úgy tűnik hát, hogy Arany „szabadulásai” mindig lelkesültséggel párosulnak: a '48-as események mintha feltüzelték volna őt is: Nemzetőr-dal, Lóra, Egy életünk stb. A nagykőrösi évek után beleveti magát a politikai életbe is tőle szokatlan mértékben (az említett három vers). Amikor az Akadémia is „elengedi”, tehát megszabadul a hivatali munkától, szabályosan, szó szerint virágba borul költészete (Őszikék). Az ihletettségen túl ezek szerint idő, ráhangolódás is kell a vershez. A szabadulások nemcsak időt adtak a költőnek műve folytatásához, de egy-egy új irányt, témát, lendületet is. Ennek köszönhetőek a politikai felhangú megnyilatkozásai is a hatvanas években. E korban, a kiegyezést előkészítő időben nehéz is lett volna bárkinek is úgy tennie, mintha '67 soha nem jött volna el, mintha egyénként és nemzetként nem állt volna a magyarság a nagy választás előtt.

A nemzettudat ébresztői és élesztői e versek. Nem jelezni a '60-as évet pontosan, ha csak annyit mondanánk: történt egy s más a politikában, mert eljutott a nem rég megkezdett változás, változtatás 1867-ig, amelyet akárhogy is tagadnánk, megosztotta a magyarságot, de reális alapjául szolgált a polgárság megerősödésének is, sok mindent tisztázott, amelyre alapozva lehetett hatalmat, törvényt, társadalmat tervezni. Túl az eseményeken már világosan látható, végül mit is hozott a kiegyezés, de 1860-ban, a nagy forrongás közepette csak az volt biztos, hogy tisztázódnak majd a viszonyok, helyükre kerülnek a politikai értékek is, de hogy végül milyen helyzet teremődik, azt csak sejteni lehetett.

Íme a lírai, sőt drámai töprengésre az ok, vagyis a nemzeti sorskérdés verssé olvadásának folyamata, legyen bár a költő Vajda János, aki azt mondta a kiegyezésről, hogy Petőfi – ha megélte volna – beleőrül; vagy éppen Arany, aki távol tartotta magát a napi politikai eseményektől. Az ekkora horderejű kérdések tehát nem maradhatnak meg a politikai méricskélések, taktikázások körében, az érzelmi, erkölcsi szférába is föl kell emelkedniük, hogy irodalmi dimenziót is kaphassanak. Ezért is mondvacsínált kérdés az: legyen, vagy ne legyen az irodalmi alkotásnak politikai tartalma. Jobb talán úgy politizálni, hogy az irodalom és más művészetek az érzelmek, az erkölcs, az esztétika magára emeljék az eseményeket újabb, nagyobb jelentőséget adván nekik.

III.

Lehetetlen észre nem vennünk Arany első pesti évének, éveinek szerves kapcsolódását a reformkörü törekvésekhez. Nemcsak a kimondott szó, a megfogalmazott vágy folytatódik a megnyilatkozásaiban, hanem a reformkor vezéreszméjét megtestesítő „Rendületlenül” is megismétlődik, hovatovább a Szózat egyik strófájának változata is, természetesen nem Arany ötletzegénysége miatt. A kor, a megragadható lehetőségek kínálják magukat a vesztes szabadságharc után valamit mégis megvalósítani az elvetélt álmokból, ha már arra alkalmas helyzet teremődött. A vers lírai válasz arra, miként éli

meg az ember – ha magyar, ráadásul költő, Arany János, aki a legtöbbet veszítette '49-ben – a kockarázás kínjait, amely helyzetben lehetőségként a még rosszabb, de a jó is benne lehet. Ez az igen és a nem, az élet vagy halál nem lebeghet örökké a magyarság fölött. Lépni kell: „És mi fogódzunk a hitvány jelenbe...”

A bizonytalanságot a külső erők kényszerítették a magyarságra, bár szinte minden költőnk kárhoytatja a belső viszálykodást is. A bekerítettség, kiúttalanság állapotát sajátos költői képpel festi Arany: számlap, mutató nélkül járó óramű, az idő, ami múlik, jár, mint egy élesztett bomba tartozéka, csakhoy nem lehet tudni, mikor robban, robban-é egyáltalán. Ilyen helyzetben is tenni kell valamit, különben „vert reménnyel” indulunk csatába, amely így mindenképpen vereséggel végződik. A hatvanas év eseményeiből azonban éppen valami biztatón lehet kiolvasnia annak, aki belegondol hazánk helyzetébe: legfőbb ellenségünk veresége az olasz fronton; az osztrák-orosz szövetség már nem támasztható fel '49-es formában;⁸ a passzív ellenállás a kivezényelt fegyveresek elleni tüntetésbe, összecsapásba torkollott; erősödött a nemzeti érzés, amelynek egyszerű jeleiként magyar táncot jártak, csúfolták, gúnyolták a németet. Könnyelműség, vétkes felelőtlenség lett volna azonban csak ezeket a lehetőségeket látni, holott katonailag, politikai rendszerét tekintve még működőképes volt a birodalom, sőt a nemzetiségek – mint korábban is – kijátszhatók voltak egymás ellen, elsősorban ellenünk. Kellott tehát a bölcsesség, a gondosan latolgatott mérlegelése minden lehetőségnek. Méltán vetődik föl a bölcs fogalma, amely később Deák Ferencre testálódott, aki a kiegyezés történelmi helyzetében merre két táborra „osztani” a magyarságot, és elsősorban csak az utókortól várt megértést, elismerést. Szívesen félreállt volna, átadva a helyet, lehetőséget másnak e történelmi folyamatban, de világosan látta: az ő puritanizmusára, logikájára, törvénytiszteletére volt a legnagyobb szükség, hoy érveivel táborot gyűjthessen a kiegyezéshez, a legoptimálisabb kompromisszumok létrehozásához: „Vár tétován a nép, remegve bölcsé./ Vakon előtte kétség és homály.” Ekkor tehát még nem Deákra gondolva mondhatta Arany, de jönnie kellett valakinek, aki elvégzi ezt a nagy történelmi feladatot.

A költő nem szavazott egyik vagy másik változatra, mint ahoy az irodalom sem akar a politika helyett valamit is megoldani. Elég tőle, ha a költő félelmét vagy örömet festi, fogalmazza meg egy-egy élethelyzettel, történelmi fordulattal kapcsolatban. Érzése, meglátása így is maga a valóság lenyomata. A politikai megoldások pedig egyszerűen technikák, amelyek cserélhető, helyettesíthető elemekből állnak. Az író erkölcsi érzései, gondolatai nem taktikai érzékből fakadnak. Így az irodalommal szemben támasztott olyan igény, hoy „kivezető utat” mutasson, egyszerű összetévesztése a művészet és a politika feladatának. A költő csupán szokatlan életérzésének adott itt egy új dimenziót, amellyel a tudat szférájából az érzelem síkjára helyezi át tárgyát, vagy mindkettőre a sejtéséről, hoy a versbe vett téma, igazság fölerősödve jelentősebb hatást gyakoroljon az olvasóra. Ebben a hatásban kell megtalálnunk az irodalom valódi szerepét.

Mintha most ébredt volna fel Arany a nagykorösi szendergéséből, ahol a múltat álmodta a jelen helyébe, azonban a '60-as év valósága már nem mosható össze álmoké-

---

⁸ Ferenc József Varsóban találkozott az orosz cárral és a porosz régenssel. Semmi eredményt nem ért el birodalma válságának enyhítéséért tett lépései során. '60. okt. 23-án Pesten tüntetés volt az Októberi Diploma ellen, mert az engedmények mellett Magyarország Ausztriába való beolvasztásán nem változtatott.

pekkel, képzeletiekkel. Azoknál sokkal érzékelhetőbb, élesebb. Mindez nemcsak a magyarországi helyzetre igaz, hanem egyéni, családi viszonyaira is: nagy tisztesség övezi; nincsenek különösebb anyagi gondjai, egzisztenciális félelmei; első lehet az egyenlők közt, ha költészetéről, esztétikáról, nyelvről, hazafiságról van szó; ő szemlélteti költői, emberi tartásával azt is, ami Petőfiből értéként megmaradt a magyarság szemében, érzelmeiben, tudatában. És most újra megmozdult az ország, mint akkor, de nem olyan egyértelműen, áttekinthetően. E bizonytalanság jelentésmezejébe tartozó szavak sokaságával szemben a bízva szárnyalók egyensúlyt tartanak: redő, vajúdni, tétován, vakon, kétség stb; illetve: ész, egybe forrt vágy, tiszta honfihűség, bátorság, győzelmi dal, támadni kell, bízzál stb.

Fentebb a romantika jegyeit említettem. Ennek nem mond ellent az, hogy a vers szerkezete az újszerű képei ellenére – óraművet jelenít meg – klasszicista elveket követ. A hét versszak 3 – 3 – 1 osztással tagolható abban a tekintetben, hogy az első egységben a kibírhatalanságig fokozódó bizonytalanság érzete a lét és a halál örvényébe torkollik. Vele szemben a második szerkezeti egység – ugyanúgy három strófából⁹ – a haza megmenekülésének bizonyosságát zengi. E szerkezeti rész középső stanzájában a Szózat gondolata – mint a Rendületlenül vers címadó szavában – ismétlődik meg perelve a sorssal:

„Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamálljon rólad ég!
És annyi vér – a szabadság kovásza –
Posvány maradjon, hol elönteték.”

„Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért...”
„Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.”

Így, egymás mellett a részletek mintha nem mutatnák, micsoda negyed századon jutott túl a magyarság a két vers születése között: reformkor, forradalom, szabadságharc, terror, új remények! A fohász még a Himnuszba is beleillik: „Mebűnhődte már e nép/ A multat s jövődőt!”, tehát az élet újrakezdése, már csak a felemelkedés lehet a jövőben nemzeti sorsunk, hiszen kell legyen értelme annyi áldozatnak, amennyit meghozott a magyarság történelme folyamán.

Mind érzelmileg, mind gondolatilag lezárja a harmadik szerkezeti rész az előző ket-tőt. Újra kiemeli az idő fontosságát, összefolyását a képben a vízzel, mely mozgás életet visz a posványba, változást a társadalomba, és mi, magyarok benne vagyunk „a főso-dorban.”

Jellemző elemek párhuzamának, mozgásának lehetünk tanúi a versben. Három kate-gória közül konkrét a vér és a víz, míg az idő elvont, de mindhárom a kezdő kép, az óra-mű sajátosságait erősíti az egyenletes folyásával. E fogalmak együtt alkalmasak idézni a történelmi mozgást is. Ezek képe kiegészítve a hajóval, a „mi járművünkkel”, már

⁹ A stanza – ottava ríma – strófaszervezetet alkalmazza, amely nyolcsoros versszak. Általában az első hat sor keresztrímes, az utolsó kettő páros rímű, de Arany mindvégig keresztrímes, jambikus metrumú sorokat alkalmazott. Dante is használta e formát, amely a reneszánszban, majd a 19. században gyakran követett forma lett, 10 – 11 szótagos, jambikus sorokkal.

majdnem közhely, de így teljessé válhat az allegória, ezzel kapjuk annak érzetét, hogy úrrá lehetünk a nekünk juttatott sors viharain, még ha nehezíti is helyzetünket „a végzet tengelye harsog tovább.” Nincs időnk modellezni, kísérletezgetni, variációkat kipróbálni. A magyarság fölgyorsult életritmusa soha nem engedett sok időt a jámbor megfontolásokra, mert akkor veszélybe sodródott volna a nemzet, hátrányba került, amikor kivárással akart javítani sorsán. Az 1860-as évben sem vált volna előnyünkre, mint ahogyan a hebehurgyaság, a hübelebalázs mentalitás is romlásba taszított volna bennünket.

Tartalmát tekintve ez, vagy ehhez nagyon hasonló a mű, kiegészülve azzal, ahogyan a költő megéli, érzi és kelti is bennünk a kiegyezést megelőző társadalmi, politikai, erkölcsi hangulatot.

IV.

Formai jegyei, esztétikai értékei közül a korstílusra, szerkezetre, az említés mértékéig a verselésre is kitértem. A vers egészét szervező elem az idő, amely végigvonul kép vagy éppen fogalom, határozószó stb. formájában a versszakokon: az óramű, idő, meddig, tovább, perc, még, örökké, jövő, mindig, olykor, majd. Az idő meg nem áll, de a vers lekerekített, mint ahogyan az ellentétes szerkezeti mozzanatok, elemeket a szembeállítás után egy harmadik részben föloldja. Az idő kulcsszavai is egyféle szerkesztési elvet sejtetnek: a kétségben vajúdstól a remény felcsillanásán át az előre, jó irányba mozdulásig tart a mű:

- „Vajúdni meddig tart még e világnak?”
- „Légy hű, s bízzál jövődben, nemzetem.”
- „De szállva, ím, elsők között a sorban,
- Vászunk dagad, hajónk előre megy.”

E kulcsszavak által meghatározott maga a cím is: a várakozás, a tanácstalanság, bizonytalanság érzete is a magányban a legkínzóbb. Ott érzi az ember kilátástalannak a sorsát, amely itt nemzeti és világméretűre magasodott, de a magány érlelheti meg a reményt, a megnyugvást is.

Jambikus a ritmusa sorainak, de szorongó, reménykedő szívének is:

„Ébren a honfigond virrasztva mécsel.”

--- v v --- / v --- / --- --- / v --- ---

A vér áramlását is ilyen idő osztással hajtja a szív. A choriambusok (példánkban az első négy szótag) gyakorisága igen jellemző Aranyra (korábban lengedező ritmusnak hívták a trocheusból és jambusból álló képletet). Zrínyi – akitől részben származtatható az Arany János-i hangsúlyos verselési forma – is alkalmazta. A következő tiszta négyütemű sor két choriambust is tartalmaz:

„És mikor érkezik Szigetvár föliben”

--- v v --- / v --- / v --- / --- v v --- /

Egy másik sor ugyanonnan, a Szigeti veszedelem, A hajnal című részből:

„O maga öltözött arany páncér-üngben” sor is jambikus, egyszersmind hangsúlyos ritmusú, hiszen

--- v v --- / v -- / v --- / --- --- / --- --- /

a tizenkét szótagos sor négyes osztású, azaz három-három szótagúak az ütemek. Bimétrikus, vagyis szimultán ritmusú, mert egyszerre időmértékes és hangsúlyos. Elsősorban a hangsúlyos ritmus érződik bennük, de nagyon botfűlűnek kell lennie annak, aki nem hallja ki a jambikus lejtést a sorokból. Ez a kettős ritmus bár csak a század végének

és a XX. század elejének a fölkapott módja (Kiss József, főképpen Ady), de lám, Arany, sőt Zrínyi is alkalmazta.

Arany e művében összesen tíz choriambus található, míg más, szintén jambikus ritmusú versében – például az Epilógusban – öt. Valamennyivel rövidebb ugyan ez a verse, de jelzi így is, hogy Arany kedvelte a jambusok megtörését, vagy inkább megerősítést a choriambusokkal. E ritmus alkalmas az emelkedettség érzelmi tónusának keltésére. Rá is erősít a nagy érzelmi töltésű szavakkal: túrhetetlen, kín, szörnyű; győzelmi dal, milliók fohásza, bízzál jövődben, feltarthatatlanul. A romantika természetes érzelmi állapotja a művekben ez az emelkedettség, hiszen fontos, magas eszmeiséghez – itt a haza sorsához – csakis az ünnepélyesség illik. Magát az őrlődést, a bizonytalanság kínját a jambikus lejtést gyakran lassító spondeuszok adják vissza híven (88 darab), míg a pirrichiások (18 darab) fölgyorsítják a sorokat. A meditatív hangnemet ritmusban jellegzetessé teszi az a körülmény, hogy az 56 verssor közül 32 spondeusszal, míg pirrichiusszal mindössze kettő kezdődik.

E zenei lüktetésen túl megemlítendő a versnek a költői alakzatokkal való tagoltsága. Egyféle ritmus teremtő az ismétlés: jön, jön; ne még, ne még; el, el; nem, nem; előre... előre. Ellentét: élet – halál; lét – halál; átok – áldás. Halmazás, fokozás: „Ész, egybeforrt vágy, tiszta honfihűség”; „De szállva, ím, elsőik között a sorban, / Vászunk dagad, hajónk előre megy.”//A további alakzatok – elsősorban gondolatiak – a költő megindultságára utalnak, elbizonytalanodására és reménye feltámadására. Lelkiállapotából egyenesen következik a sok kérdés, felkiáltás: „Megvert reménnyel induljunk csatába?”; „Ah, ki mondja meg!” A vak végzet, a sors, az ég, az idő mind-mind Megszólítottatott: „Sors! óraműved oly irtóztató.”; „Idő! szakadna bár méhed gyümölcse.”; „Az nem lehet, hogy milliók fohásza/ Örökre visszamálljon rólad ég!”

A képeket festő és elkülönítő elemek a már taglalt három kategória köré szerveződnek (idő, vér, víz); az időt festő jelzők és hasonlatok, metaforák, metonímiák sajátosan újak az irodalomban: a szörnyű szerkezet, hitvány jelen, „nyújtánók a percet” (metonímia); „vér – a szabadság kovásza” (metafora); holt víz, fősodor...

Aranynál a páros rímű sorok a gyakoribbak, de e három verse mind keresztímű: gépül – épül, árja – hínárja, körökben – rögben. Egyféle távolodásként is fölfogható a népdalok páros rímű soraitól, így talán a népiességtől magától is. Fontosnak tartotta a dalmot erősítő rímeket abban a tekintetben is, hogy verse hangulatát is segítsenek egyensúlyban tartani: ugyanannyi magas, mint mély hangrendű szót rímeltet. A magas és mély magánhangzók száma is közel azonos a versben. A néhány alliteráció is hol a képmény k, hol a légies h hangból áll: kockarázás kínja, a holt-víz hátára kanyarul. Más műveiben is szerepel a sorshűzés, az élet-halál mezsgyéjén ez a kihívás magunk ellen különböző formákban, például a Híd-avatásban a kártya, ami „nem fest”; „En a quaternót elszalasztám” (azaz nem tette meg a kigondolt nyerőszámokat a szerencsejátékban); „En most tanulám az elsőt: pénzem elfogyott”; „Menj hát elől, sötét golyó!” (amerikai párbaj). A Magányban meghatározó hangulata van „a szörnyű csont”-nak, a szerencsekockának, amelyhez alliterálva kapcsolódik a kín szó, ráerősítve a bizonytalanság érzetére: „A kockarázás kínját érzünk.”

Természeti képek híján csak a társadalmi és technikai szférát vetette össze, így az óramű hasonlat köré fogalmazódik a vers. Színek, hangok is e képből adódóak: szín csak közvetve érezhető, az is a szürkesség, a vér, posvány, hínár; a hangok: percegés, har-

sogás. A hangutánzó-, festő szavak így csak a lomha, a tétova, amelyek meghagyják a léleknek a mozgásteret. Az pedig nem harsog, nem fest tarka színeket.

Ritkán alkalmaz sorátlépést (enjambement), inkább csak a rövid sorú versekben találkozunk vele, például A walesi bárdokban, de a tíz-tizenegy szótagú sorokból épített Magányban című versében is van néhány: „De nyújtánók a percet, míg vetetlen/ a szörnnyű csont...”; „Csüggedve olykor hagyja lomha gépül/ Magát sodorni az ember fia:” Az enjambement hatására kissé közelebb kerül a vers a beszélt nyelvhöz, amely így a gondolati jellegét erősíti. Ebben az érzelmi és a gondolati jelleg mintha kiegyenlítődni látszana.

Érdemes megfigyelnünk, mennyire statikus a szöveg. Eluralkodtak benne a névszók, különösen a mellék- és főnevek, de szokatlanul gyakoriak az igenevek: kimérve, virrasztva, remegve; vajúdni; irtóztató, gomolygó, élő, indult, egybeforrt, dült, megvert stb., de ezek sem teszik dinamikusabbá, mozgalmasabbá a verset igei tartalmuk ellenére se. Az igeik maguk se vibráló, mozgalmas jelentésűek: ha lüktet is, csak „lassú percegéssel”; „gyűjti a redőt” (ugyanis a homlokra, ami szintén lassú folyamat). Ha csak az első versszak igeit nézzük e tekintetben, szintén a statikusság jegyei erősebbek, de az utolsó szerkezeti egység igei kontrasztját adják az első versszak igeinek, így szerkesztvén, a mozdulatlanúságból, egyhangúságból az aktív cselekvésig, a reménytelenségtől a reményig ível Arany hangulata, verse: hallom, egybevág, nincs, tart, illetve duzzad, dagad, (előre) megy. Kilandulása ez nemzetünknek a se kint, se bent állapotból. Érdekes lehet egybevetnünk Vajda János Virrasztókjával Aranynak e művében is megnyilvánuló költői és hazafiúi állapotát, bár az ifjabb kortárs¹⁰ a krími háborútól¹¹, számunkra annak pozitív kimenetelétől várt valamit (tudjuk, semmi hasznunk nem lett belőle), Arany pedig egy új helyzetben aggódott nemzetéért. A virrasztás egybeesik így is, hiszen a tetszhalott ugyanaz: a haza. Az éjszaka képe a reménycsillaggal, a honfigonddal is egy: „A nagy tenger-éjszakába

Ki-kinézünk olykoron.
Mert nem tudjuk, hány az óra,
Hallgatunk a kakasszóra,
Merengünk egy csillagon.”

V.

Mint Petőfi szinte minden versében, úgy Arany költeményeiben is föllelhetjük ars poeticáját, legalábbis a hazához, az egyetemes emberi erkölcsökhöz, a világhoz való pozitív viszonyát. Így van ez a Széchenyi emlékezetével, még inkább a Rendületlenül című verssel, de a Magányban is pontosan körülrajzolja a követendő költői magatartást. Aki önmaga is biztatására szorul, öntudat, hazafiság, költői elhivatottság kell ahhoz, hogy ezt mondja: „Légy hű, s bízzál jövődben, nemzetem.”

Az utóbbi években mintha nem volna illő ilyen forrón megvallaniuk a költőknek – de még a közembereknek sem – érzelmeiket. Petőfit is elmarasztalták családi versei inti-

¹⁰ Vajda János (1827 – 1897); Arany János (1817 – 1882)

¹¹ A szabadságharcunkat leverő oroszok és törökök között dült 1853-ban. Anglia beléptével az orosz nagyhatalmi nimbusz csökkent, hiszen a Fekete-tenger semleges terület lett a békekötésekkor, de nekünk semmi jót nem hozott.

mitást árasztó hangulatáért. Nem nekik lett igazuk, mert a költészetben nem lehet úrrá a szenvtelenség. Abban a magyarázatban van igazság, hogy a korábbi rendszer az internacionalizmus hazugságaival igyekezett kiölni az emberekből a nemzeti érzést. Némelelyekből sikerült is. A mai világ pedig a pénz utáni hajszára kényszerítéssel teszi érzéketlenné, kozmopolitává az embert. A költészet mindig megmutatja a társadalmi, történelmi valóságot e téren is. Ha Arany az 1860-as esztendőben ilyen magasztos eszmévé emelte a hazát, a nemzetet, az nem üres szólam volt. Ő és sokan mások is így érezték, így is viszonyultak hozzá. Korábban azért tudott egy-egy nemzeti ügühöz lelkesedéssel hozzáállni akár egy gróf is egy éves jövedelmével (éppen Széchenyi például), mint akkor még hivatalosan föl sem szabadított jobbágy a fillérjeivel, munkájával, mert a hazaszeretet, a nemzeti fölemelkedés nem az óhajítás szintjén állt. Fél szívvel csak elveszíteni lehet a legdrágábbat. Tulajdonképpen nem a szöveg tekintendő emelkedettnek abból az időből, romantikusnak se, hanem maga a kor, a milió volt az, amely ma elképzelhetetlen magasságokba emelte a lelkeket. A szó és a tett így tudott bármekkora áldozat árán is egyg válni nagyjainknál. Meditálni csak a haza sorsán kellett, a sajátón pedig ennek függvényében igazítani. Valóban nem túlzás a fentebb stíl, az ünnepélyesség. Annak ott volt az aranyfedezete a lélekben, tettben, az egyetemes emberi értékek tiszteletében. Ennek kapcsán elgondolkodhatunk azon, milyen a mai világunk, ha a költészet híjával van a lelkesedésnek, sőt egyenesen sorvad, mert elfordulnak tőle a megélhetés hajszolására kényszerítettek.

Ha mégis olvassuk a verset, és akarunk magunknak vagy másoknak valami fontosat mondani róla, egy idő után úgy lehetünk vele, hogy szinte csak ürügy az adott alkotás, mert magáról, érzéseiről, gondolatairól beszél az ember, melyeket a költő váltott ki belőle. Méltán történik ez így, mert az olvasóban válik verssé végül, benne éri el célját a költő. Ehhez kapcsolatok, kapcsolódások, találkozási pontok, összevethető élethelyzetek, vagy azokat szimbolikusan földidéző mozzanatok kellenek költő – olvasó, vers és olvasó közt. Így válhat lendületté az olvasóban, amely mozgás irányt a költő alakítja ki az olvasóban, azaz így hat rá. Egy-egy mű tehát annyi példányú valójában, ahányunkra hat.

Arany Magányába is így vagyunk beleszöve, így osztozunk emberi gondjain, így lehetünk vele virrasztó honfigonddal, hiszen ma is ketyeg az óránk, és nem mindenholnan és mindenkor látható a számlap, mutató, pedig elsőik között szállunk a sorban nem könnyű.

A felhasznált irodalom

Németh László: Petőfi és Arany

Barta János: Arany János (Nagy Magyar Írók)

Pogány József: Arany János politikai nézetei

Hatvány Lajos: Arany János költészetének társadalmi háttére

Sötér István: Arany János romantika és realizmus

Bóka László: A lírikus Arany

Árpási Zoltán

Egy bátor grófnő

A gyulai kastély utolsó lakóinak egyike, Almásy Denise beírta magát a történelembe. Azzal, hogy zűrzavaros körülmények között bátor volt, kész lett volna életét áldozni Magyarország miniszterelnökéért. A csodabogárnak tartott modern nő, Denise kissasszony tanúja volt gróf Tisza István meggyilkolásának. Amit lehetett, mindent megtett a tragédia elkerüléséért, de önmagában kevésnek bizonyult a merénylet megakadályozásához.

Almásy Denise Tisza István feleségének unokahúga volt, ezért gyakran vendégeskedett náluk Budapesten, a Hermina úti villában. Azon a végzetes napon, 1918. október 31-én is náluk tartózkodott.

Délután öt órakor a volt miniszterelnök inasa nyolc fegyveres érkezését jelentette izgatottan, sírva Tisza Istvánnak, azt tanácsolva, hogy meneküljön, ugorjon ki az ablakon. Tisza azt válaszolta: „Nem ugrom én sehova. Ahogy éltem, úgy fogok meghalni.” Korábban Budapest főkapitány-helyettese is – aki tartott a volt kormányfő elleni merénylettől –, felajánlotta Tiszának, hogy menjen hozzá lakni, de visszautasította azzal, hogy „Nem bujkálok!” Ebéd után pedig a szomszédja figyelmeztette arra, hogy délután vagy este támadás éri a házat, ezért tegye meg a szükséges intézkedéseket, mire azt válaszolta: „A szükséges intézkedéseket majd megteszik ott!”, és az égre mutatott.

Tisza István csőre töltött revolverrel kijött a fegyveresek elé a belső szobából, jobbán a feleségével, balján Denise grófnővel. Velük szemben a házba betörő nyolc katona közül ott állt négy, lőésre kész puskákkal. A láthatóan a Tiszával való leszámolására érkezettek távozásra szólították fel a hölgyeket. A miniszterelnök felesége és Almásy Denise hihetetlen bátorságról téve tanúságot maradtak, nem hagyták magára Tiszát. A fegyveresek arra kérték a kormányfőt, tegye le a fegyvert, aminek hosszas huzavona után eleget tett. Ezt követően szemrehányással illették: „Maga az oka a háborúnak! Roppant sok család veszett el az ön gazembersége miatt. Lakoljon érte! Maga hozta ránk ezt a szörnyű vést, most itt a leszámolás.” Tisza megpróbált védekezni: „Tudom, hogy mi történt, hogy rengeteg vér folyt, de én nem vagyok az oka.” A katonákat nem hatották meg Tisza szavai, negyed vagy fél hat lehetett, amikor újra felszólították a hölgyeket, hogy távozzanak, de ők továbbra is maradtak. Ekkor az egyik fegyveres közölte: „Kegyelmes úr, ütött a végső óra!” Erre Tisza egy ah kiáltással rávetette magát a fejére célzó fegyveresre, s a részegeződő puskát a kezével lefelé nyomta. Almásy Denise – akinek korábban épp Tisza mondta, hogy támadás esetén nem a támadónak kell nekiesni, hanem a fegyverének –, ugyanezt tette, egy másik fegyveres puskáját elkapta és balra húzta, hogy ne érje lövés a nagybátyját. Ebben a pillanatban 3-4 lövés dördült el, közülük kettő eltalálta Tiszát, az egyik nagy ütőeret érintve a jobb alsó lapockánál ment be és a bal hónalj alatt jött ki, a másik a hasát érte. Előbbi lövés halálos-

nak bizonyult; néhány perc alatt elvérzett. „Meglőtték... végem van ... ennek így kellett lennie...” – ezek voltak az utolsó szavai. A lövések eldördülésekor Tisza felesége elájult, a merénylet során megsérült Almásy Denise pedig pár pillanatra eszméletét veszítve lerogyott Tisza mellé. A grófnőt három horzsolásos lövés érte az orrán és a halántékán, nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket okozva.

A gyilkosok az Astoria szállóban székelő Magyar Nemzeti Tanácsra mentek, tájékoztatni a testület tagjait a történekről, majd a tanács egyik képviselője a hotel erkélyéről tudatta az ujjongó tömeggel, hogy Tisza István halott.

Károlyi Mihály miniszterelnök, a Tanács elnöke – akit később alaptalanul vádoltak a gyilkosság kitervelésével –, azonnal elítélte a merényletet. Résztvétáviratot sürgönyözött az özvegynek a következő szöveggel: „Legnagyobb politikai ellenfelem tragikus halála alkalmából fogadja Nagyméltóságod részvétemet.” Tisza ravatalára pedig koszorút küldött, de az özvegy és Denise grófnő kidobatta azt.

Tisza holttestét drámai körülmények között szállították az őszirózsás forradalom miatt felbolydult országok keresztül Gesztre és temették el. A Keleti pályaudvaron sziszegő tömeg fogadta a gyűlölt miniszterelnök koporsóját, a vonaton pedig az éjszakai út alatt folyamatos kiabálástól volt hangos a szerelvény, a gyászolók attól tartottak, hogy a csöcselék betör a nagy halottat szállító kocsiba. Nagyléta tájékán kövel bedobták a vagon ablakát, ekkor – további támadástól tartva – azt tanácsolták az özvegynek, hogy feküdjön a padlóra. A Békés megyei lapok – nyilván az akkori közhangulat miatt – sem Tisza hazaszállításáról, sem a temetéséről nem tudósítottak.

A gyilkossági történetbe ennek ellenére Békéscsaba is „belekeveredett”. A Friss Újság november 1-jei száma a következő hírt közölte: „Hódmezővásárhelyről ma délelőtt azt a telefonértesítést kaptuk, hogy hajnali 4 óra 50 perckor a csabai állomáson Tisza István grófot, aki hazautazóban volt Gesztre, meggyilkolták. Az ellenőrizhetetlen hír szerint az állomáson katonák ráismertek Tiszára, és egy kézigránátot vágta felé, amely darabokra tépte. A hírt főnntartással közöljük, mert Békéscsabával közvetlen telefon összeköttetést nem sikerült kapnunk.”

A Tanácsköztársaság bukása után a Tisza gyilkossággal vádolt személyeket 1920 augusztusában bíróság elé állították, a tárgyalássorozaton Denise grófnőt is meghallgatták. A bíróság két vádlottat halálra, egy személyt pedig 14 évi börtönre ítelt. Az egyik halálra ítelt a másodfok előtt a börtönben meghalt, a másik fogolycseré keretében a Szovjetunióba távozott.

A gyilkosság, majd a gyilkosok elleni per nagyon megviselte Almásy Denise-t. Élete végéig a történelem hatása alatt állt. Őrizte a miniszterelnök emlékét, akinek minden beszédét ismerte, sőt idézni tudott belőlük. Haláláig minden évben elzarándokolt Gesztre, hogy a gyilkosság évfordulóján lerója kegyeletét Tisza István emléke előtt.

Tisza özvegye 1925 márciusában hunyt el, Geszten, a családi sírboltba helyezték örök nyugalomba.

*

Denise grófnő a gyulai kastély utolsó tulajdonosának, Almásy Dénesnek a második gyermekeként született Gyulán, 1890-ben. (A grófnak nyolc gyermeke volt, hat lány és két fiú.) Zárkózottsága és arisztokratikus viselkedése miatt a személyzet csodabogárnak tartotta. Sokat jelentett számára a Tisza Istvánnal való ismeretsége. Felnézett a miniszterelnökre, a közelállók szerint azonban ez több volt egyszerű rajongásnál. Tisza

halála után Klebelsberg Kuno kultuszminiszterhez fűzték baráti szálak, ami a rossz nyelvek szerint inkább volt nevezhető plátói szerelemnek.

Modern nőként hivatást választott magának. Iparművész lett, elsajátította a bődízművészetet, grafikát és festészetet tanult. 1924-ben könyvkötészetet nyitott Gyulán, művészi rangra emelte a mesterséget, ex libriseket tervezett és sikeres, népszerű szépirodalmi műveket kötött be, amit ipari vásárokon és kiállításokon árult. A bevételből semmit nem költött magára, a Vakok Intézetének utalta át. Munkáját az alkotás lehetősége miatt szerette. Kiváló kézügyessége volt, ennek tudható be, hogy 1933-ban őt kérték fel a gyulai törökzugi ferences templom kapujának megtervezésére és felépítésére. Az első világháború kitörése után – mivel ápolónői vizsgával rendelkezett – frontszolgálatra jelentkezett. „A háború folyamán emberbaráti és közegészségügyi téren szerzett kiváló érdemei elismerésül” a királyné a II. oszt. Erzsébet rend kitüntetését adományozta részére. Később – a családi hagyományokat követve – jótékonyági munkájával hívta fel magára a figyelmet: felkarolta a háziipari mozgalmat, és részt vett a Vöröskereszt megyei szervezetének megalakításában, ahol 1936-ban ügyvezető társelnökké választották. Az 1925-ös karácsonyi árvíz után pedig a természeti csapás károsultjainak megsegítésére elnökletével Árvízkárosultakat Segélyező Bizottság alakult, a rászorulókat élelmiszerral, tüzelővel, ruhával és pénzzel látták el.

Denise két testvérrel, Inkey Zsigmondné született Almásy Mária grófnővel és Pongrácz Jenőné született Almásy Johanna grófnővel 1942-ben 150.000 pengő alapítókéval Fürdő és Üdülő részvénytársaságot alapított, és az alapítóke céljára átadták a kastélyt és parkját. Céljuk a gyógyvízfürások megkezdése, annak sikere esetén egy fürdő együttes, a kastélyból pedig egy gyógyszálló kialakítása volt. Kezdeményezésére 1929-ben a kastély pincelejárataánál – ahol a hagyomány szerint az 1849-ben lefegyverzett aradi vértanú Knezich Károly kardját kettétörte, hogy ne kelljen átadnia az osztrákoknak – emléktáblát helyezett el. Az 1920-as években Almásy Dénes Eötvös József tiszatarjáni birtokán – ahol A falu jegyzője regénye született – emléktáblát helyezett el az író tiszteletére. A rajta lévő verset Denise grófnő írta.

Almásy Denise soha nem ment férjhez. 1945-ben elmenekült Gyuláról, Budapesten telepedett le, a Bródy Sándor utcában lakott 1950-ben bekövetkezett haláláig.

Gábor Pál 1980-ban *Háromszoros halállal* címmel filmet forgatott a Tisza-gyilkosságról. A filmben feltűnik Almásy Denise alakja is, akit Hernádi Judit személyesített meg. Pozsgai Zsolt *A Vasgróf* címmel drámát írt Tiszáról, a Szegedi Nemzeti Színházban bemutatott darabban Almásy Denise-t Borsos Beáta alakította.

Három obeliszks*

Az első

abban az értelemben is, hogy ez első obeliszks-látvány az életemben. A környékbeliek (köztük én is) nem sokkal a felavatása után úgy kezdték hívni, hogy „pákozdi emlékmű”. Halvány rózsaszínben derengő süttöi mészkőből faragott, nem igazán karcsú alakja sokfelől és messziről látható. Ez nem a napkeltére emlékeztet, nem a felragyogó napfényt dicséri, de átvitt értelemben mégis a hajnalhasadásról szól. Az **első** olyan **győztes ütközetről**, ami az ébredező szabadság üzenetét hirdette 1848-ban. Vagy, ha úgy tetszik, a Vén zászlótartóban is megénekelte Josip Jelačić horvát bán megfutamatásáról.

Pedig. Akad itt néhány pedig, amit meg kell magyarázni.

Legelőször is azt, hogy ez az emlékmű nem az egykori csatatéren áll, hanem a Velencei-tóba némileg benyomuló félsziget, a Mészeg-hegy (valójában domb, 'mély szeg') tetején. A tó és tókönyék minden pontjáról látszik, és aki tudja, hogy a tekintetével hol keresse, sokkal távolabbról is megpillanthatja. Tehát a láthatóság érdekében került ide, és ez nem olyan nagy baj. Nevezetes, jubileumi időpontban emelték, méghozzá 1950 szeptemberében, 102 évvel a nagy esemény után. (A századikon juthatott valakinek eszébe, hogy az akkor mindenek felett álló propaganda kitűnő eszköze lehetne.) Így aztán, amiként errefelé lenni szokott, nem csak az emlékezést, de felállítás pillanatától a mindenkori politikát is szolgálta. Így hát a Néphadsereg, majd a Fegyveres erők előtti tisztelgés okán, mint kivezényelt diák én is évről évre nézegethettem a mindegyre omladozó obeliszket, egészen közelről. Ötven évet bírt ki, akkor fel kellett újítani.

Pedig (!) lett volna, és lett is, volt is más kitűnő emlékhely. Akár messziről látszó is. Egyikük nemcsak emlékhely, de helyszín: tanú is. Csak egy baj volt vele (nem csak 1950-ben), hogy az Isten háza volt, református templom. Sukoróban.

A másik

a második.

Ó, minő igazságtalanság! Hisz' ez a második az első! Az igazából első pákozdi emlékmű. Amely obeliszks az 1874. március 15-i országos felhívás eredményeként készült, és egy lelkes honpolgár, Tuboly Gyula székesfehérvári kőfaragó alkotta. Felirata: „*Az 1848. évi szeptember hó 29-én, a jogtalanul megtámadott ország és nemzet védelmében e község határában szerencsésen vívatott csata emlékére kegyeletes hazafiak közadakozásból emelték.*” A tetején ágyúgolyót viselő obeliszket azonban csak 1889-ben avathatták fel.

Vele is akadt hát nézeteltérése a hatalomnak. A kisebbik az volt, hogy a faluban (Pákozdon) az országút mellett állították fel. Ahol a horvát sereg megtorpant és visszafordulásra kényszerült. Szóval topográfiailag a másikinál valóságához hűségesebb helyen.

* Az obeliszks a görög obeliszkosz szóból ered (ami az obelosz, 'nyárs, szög, hegyes oszlop' kicsinyítő képzős alakja), magas, felfelé keskenyedő, négyzet keresztmetszetű kőoszlop, és gúla alakú csúcsban végződik. Az ókori Egyiptomban napszimbólum. Csúcsát, amelyen először csilant meg a reggeli napfény, fém-, legtöbbször aranylapokkal fedték be. (A Wikipédia nyomán)

Ahol azonban csak a mellette elhaladó vehette észre. A nagyobb baj a ráhelyezett bronzplakettel, és a rajta szereplő kifestett címerrel lehetett. Igaz, Kossut-címer volt, de rajta a csalafinta módon Habsburgnak látszó Szent Koronával valóságos tördőfés az új hatalom hátába. Így az első obeliszk – hiába állt a patinás római hadiút, a Budára vivő országút mentén – a hatalom által el nem ismertett. Igaz, érthető okból már a felállítás korában sem kedvelték. A hanyagolás évtizedeiben majd, hogy elvitte az enyészet, míg végre restaurálták.

És a harmadik? A harmadikkal várjunk még egy kicsit. Most, március idusán gondoljunk csak vissza azokra az időkre. Lessünk bele, olvassuk el, mit írnak a korabeli krónikások. Mi igaz például abból, hogy a csata „pákozdi” volt? Hát minden is, meg nem is. Mert ugyanígy lehetne sukoróinak is nevezni, sőt pátkainak! És talán még a lovasberényiek is megköszönnék, ha őket is figyelembe vennék. Na, a fehérváriak most maradjanak csendben! Szóval három vagy négy falu szenvedte el a horvát támadást, vagy tett ki magáért. Ha másként nem, hát úgy, hogy eldugta a horvátok elől a zabot és a szénát, szalonnát, kolbászt, kenyeret, illetve ugyanezekkel traktálta a magyar nemzetőröket és huszárokat. Akik között olyan világfí kalandor, de inkább vakmerő katona is ide vetődött, mint Guyon Richárd. Akinek az isztambuli angol katonai temetőben lévő sírján csak magyar és török felirat van, és ez a magyar szöveg: „*Itt nyugszik Guyon Richárd gróf, Török főtábornok, Frankhon ivadéka, Angolhon születő, Magyarhon vitéze, Meghalt október 11-én 1856, Élete 44. évében.*” A hugenotta származású Guyon őrnagyot többek között a pátkaiak tisztelhetnék, nemzetőreivel ugyanis ő verte ki a faluba beözönlő és fosztogató serezsánokat.

Andrássy Gyula gróf, huszár nemzetőr-tiszt, Világos után halálraítélt és jelképesen kivégzett emigráns, a Kiegyezéskori Magyar királyság miniszterelnöke, a később Monarchia külügyminisztere ugyancsak a Pákozdi körüli ütközetek hőse. Huszársai élén megakadályozta, hogy Lovasberény felé utat nyerve az ellenség Nadap-Velence felől bekerítse a magyar sereget.

Mesélhetnék még többet is, persze azokra az elődökre támaszkodva, akik a feledést ellenző szándékkal frissiben vagy későbbi emlékezetből leírták tapasztalataikat. Közülük a székely Pálffy János emlékezéseit emelhetem ki (Magyarországi és erdélyi urak címen adta ki az Erdélyi Szépművés Céh; írója sajnos a névsorban csak a „k” kezdőbetű bezárásiig jutott, mert meghalt). Különösen a Batthyány Lajosról írott részletek figyelemre méltók, mert nem a tankönyvek sematikus álláspontjából mutatják be a pákozdi összeütközés előtt álló első magyar miniszterelnök vívódó alakját.

A harmadik obeliszk,

ami tényleg harmadik, de lehetne utolsó is az itt tárgyalt tartalmi összefüggések értelmében, a székelyföldi Nyergestetőn inti figyelemre az arra járókat. Az **utolsó vesztes** ütközetnek állít emléket, ami 1849. augusztus elsején kezdődött, tehát már Világos után. Tuzson János őrnagy és a vele harcoló kétszáz huszár a magyar Thermopülei örök példázatát szolgáltatották a Nyergestetőn a cári túlerővel szemben. Csak az árulás és a halál vethetett véget ellenállásuknak.

Mit sem tudtam erről az epizódról és obeliszkről, míg a véletlen úgy hozta, hogy éppen egy augusztusi napon megláthattam. És annak a kötődésnek a nyomait, koszorúk és virágok fájdalomcsillapító halmait is, amelyek azt üzenték: az ütközet valahol a lélek

belsejében még mindig tart. Nem ismertem a sziklaként porló maroknyi székely fájdalom emlékhelyét, amiről Kányádi Sándor többek között ezt írta:

*„Nem tud róluk a nagyvilág,
hőstettükről nem beszélnek,
hírük nem őrzi legenda,
dicsőítő harci ének,
csak a sírjukon nőtt fenyők,
fönn a tetőn, a nyeregben,
s azért zöldell az az erdő
egész Csikban a legszebben.”*

Kányádi Sándor: Nyergestető

Nem ismertem, de azóta a szívembe zártam. Nálam ez a három obeliszk tartja egyben a Nagy Idők emlékezetét Pákozdtól a Nyergestetőig. Majd 600 kilométerre egymástól, de most nem a távolság számít. Hanem a helytállás tanulsága. Aminek megértése mintha fogyatkozna az emberekből.

Oláh András: Nyomaink

Füzet a zöldségeskertről

(napló: beszámoló, tüzetesen)

Mottó: „A három szép: a gyermek, a nő és a virág.” (Szabó Pál)
 „helyezettét őt az Éden kertjébe, hogy mívelje és őrizze azt.” (Móz. I. 2. 15.)

Kovács Szilviának, Karcag város alpolgármesterének, „A legszebb konyhakertek” programigazgatójának, valamint Lingné Orosz Hajnalkának és Sipos Gábor kertész-mérnöknek, továbbá Németh László, Somogyi Imre és Veres Péter emlékének

Ez az én idei különleges történetem, *Nagy Kalandom a Kerttel.*

2015 novemberében léptem be a Rózsa Ferenc Kertbarát Körbe. Bokor József volt az elnök, Halász András a kertgazda. (Az idén Bokor József a betegsége miatt lemondott, és a közgyűlésünk Halász Andrást választotta meg elnöknek. *Persze eddig is ő volt a kert mindenese.*) 2015. november 7-én szántattunk, közösen. Nekem 600 négyzetméterre (4,44 sorra), mivel még a tarackost is felszántattam, 2500 forint esett. Halász Bandi tudja, van neki egy könyve, „térképe”, hogy a tizenvalahány embernek, kinek-kinek mennyi a parcellája. A tagdíj 2000 forint lett volna, de az első évben nem kellett fizetni. Tavaly is 2500 forint volt a szántás, az idén is. Tavaly március 15-én fogasoltattunk, közösen, az idén csak április 14-én. *Az idén nagyon szalonnás lett a föld, megnyomta a sok eső. Az idén nem valószínű, hogy sok lesz a termés, hiszen a növény gyökérzete ilyen talajban nem tud jól kifejlődni.* Ráadásul itt valaha téglagyári gödrök voltak, azt hordták tele ilyen-olyan földdel. *Az enyém agyagos.* Kinek milyen lett a szerencséje: így kapták meg a fegyveres alakulatban szolgáló katonatisztek, rendőrök és egyéb alkalmazottak. A szomszédomé már homokosabb. Igaz, én 2016-ban *hozattam rá három nagy fuvar jó érett trágyát, a talajszerkezetet javítandó.* Na és ne felejtjük el, hogy ráadásul *az idén már lerövidült a tenyészidő is egy hónappal.* Ez is baj, gondolom én, tudvalevő, hogy *Nagyúr az időjárás.* (Na, de: vasakarát sikert arat, nem!?)

En szeretek itt lenni. A jó levegőn, **„a rousseau-i természet lágy ölén.” Együttlét a Teremtővel?** Az istenhívő még azt is feltételezi, hogy tevékenysége során az ősi parancsot teljesíti: **„őrizd és műveld a kertet!”** Az itteni emberek beszédesek, segítő szándékúak. Már messziről kiabálnak, köszönnek, érdeklődnek. Kis Péter kezdi, amikor meglát: *Helló! Minden rendben van?* Én folytatom: *Fantasztikus tisztelem, jó uram! Igen. Minden.* És máris jól, derűsen kezdődik a nap. A kunyhóm, de inkább szerszámos bódém mellett már 2015. november 8-9-10-én *56 tő földi epret és 6 tő málnát telepítettem, a felszántatott tarackos helyére. A földi eper mellé 2016 tavaszán 1 sor sósokát vetettem. A málna fele sárga, fele piros termésű.* Azért ragaszkodtam ehhez a földhöz, mert a bódé előtt is van egy fűrt húzós kút, és a földem elején, a bejáró út túlsó felén is. Vagyis csak legfeljebb a föld derekáig kell cipelnem a locsolóvizet. Ez a rekkenő hőségben, amikor szakad az emberről a víz, igen nagy előny. Ha meg elfáradok, hogy pár percet szusszanjak, a kutam mellé négy nagy méretű téglából egy ülökét raktam, egy deszkalappal lefedve. Nem az a keleti kényelem, de praktikus. Kitettem a kút mellé egy kissé csorbult fe-

hér porcelántálat is, a madarak itatására. Merthogy 2012 óta, mióta Kovács Szilvia, Karcag alpolgármester asszonya sikeresen meghirdette *A legszebb konyhakertek* programot, de inkább mozgalmat, én is minden évben benevezek. Többször voltam már első helyezett. *Pedig nem a verseny kedvéért tartom rendben a Kertem, hanem mert úgy szeretem, ha egyszerre jó, hasznos és szép.* Így tündökölnék benne a növények, és olyan jó elnézni, amint igyekeznek, az egyik napról a másikra mennyit nőnek, milyen szívósak, milyen hálásak a kapálásnak, a locsolásnak. Hiába, Ady szavaival élve: „*Az Élet él és élni akar.*” És amikor ezeket ideírom, *tudom a törvényt, a Kertben mindennek meg kell adni a módját!* Akiben nincs meg az alázat, azt bosszúból kedveszegetté teszi a Nagyúr, az Idő.

1. Tavaly március 15-én kezdtem el 3 sorral a veteményezést. A sorok 10 méter hosszúak. Az idén **április 14-én, szombaton.** (*Hogyan lehetne itt a „semmiből” előttemeni valamit?*)

Első nekifutásra *22 sort vetettem el.* Haladjunk, minél többet dolgozzunk le az időjárás okozta hátrányból! *Figyelembe véve a vetésforgó szabályát* (a következő évben azon a helyen más növényt kell termelni), illetve a *növénytársulás lehetőségeit is kihasználva*, készítettem el a vetési tervemet. Egyszerűen: nem ott, mint tavaly, hanem a föld másik végén kezdtem el a veteményezést. *Vannak növények, amelyek „szeretnek” egymás mellett lenni.* Így például a zöldborsó + vöröshagyma, a fokhagyma + sárgarépa, a sárgarépa + vöröshagyma, a sárgarépa + retek, az uborka + (vaj)bab, a petrezselyem + saláta, a bab + paradicsom, a bab + burgonya, a földi eper + petrezselyem. Ezeket már is kipróbáltam. Működött. Az idén tehát a földem elején kezdtem el a vetést, nem a végén. A tavalyi kukorica, sütőtökök, krumplik helyébe más került az idén: belépőnek 1 sor citrom- és narancsszínű *bársonyvirág*, 1 sor *legényrózsa* (*rézvirág*, színkeverék), majd 5 sor **Rajnai törpe** borsó (a sortávolsága 65 cm), 1 sor *hosszú vöröshagyma* (saját termesztésű), 1 sor *lila vöröshagyma* (saját), 3 sor **Kelvedon csodája**. Folytatva a sorokat az 55 cm-es sortávolságokkal: 2 sor *fokhagyma* (saját), 1 sor **Nanti 2 sárgarépa** - jégcsapretek sorjelzővel, 1 sor fokhagyma, 1 sor sárgarépa, 1 sor lila, kerek vöröshagyma, megint 1 sor sárgarépa, 1 sor *kerek vöröshagyma*, 1 sor sárgarépa, 1 sor vöröshagyma. A dughagymákat én szoktam termelni. Saját hagymagom, retkem, babom, csemegekukoricám, tökmagom, krumplim, erős paprikám, virágmagom van. Viszont rendszerint a vetőmagboltban szoktam vásárolni a borsót, céklát, dinnyét, uborkát, karalábét, petrezselymet, sárgarépát. főzőtököt. A retek már 23-án kikelt (a vetés napját is figyelembe véve) a 10. napon. 24-én bújtak ki a vöröshagymák, a fokhagyma a 11. napon. 25-én a legényrózsa és a bársonyvirág, a Kelvedon csodája, a Rajnai törpe: a 12. napon. A sárgarépa csak a 32. napon, május 15-én. – Most veszem észre, hogy *ösztonösen tulajdonnevesítem, emberközelivé teszem az egyes növények neveit*, mint ahogy például a szimbolista Ady kiemeli, megteremti az egyes fogalmak jelentőségét (*A magyar Ugaron*, 1905)! Rejtett oka van: hiszen *jórészben e „növényi embertársainktól” várjuk és kapjuk az egészségszűnket!*

A borsó fontos fehérjeforrás. Sok benne a magnézium, ezáltal segít meggátolni a kalcium kiválását a csontokból. *Magnézium- és káliumtartalma segíti a szívünk működését. Vérnyomás-szabályozó.* (*Magas a vérnyomásunk: nekem és a feleségemnek is!*) B1-vitaminja (*tiamin*) kedélyjavító. Én fontosnak, hasznosnak tartom tudni mindezeket!

Nagy híve vagyok a hagymáknak. Nagyapámtól hallottam, hogy az avas szalonna és

a fokhagyma tisztítja a vért. Az egyiptomiak e szent növénye *vírus-és baktériumölő, féreghajtó.* Erős büze a kénnek köszönhető. Legértékesebb hatóanyaga az *alliucin*, ami, jó tudni, hogy *összezúzva* nyerhető ki belőle legteljesebben: *fertőtleníti, azaz elpusztítja a kórokozókat!* A fokhagyma *erősíti az immunrendszert*, rugalmasabbá teszi az érfalakat, így *segíti a vérnyomás szabályozását.* A *vércukorszint szinten tartását is segíti.* Jó a megfázás ellen: *enyhíti a torokfájást*, kitisztítja az orrot. Jó tudni a kismamáknak, hogy *az anyaméhben növeli a magzat súlyát!* **A vöröshagyma** *Paracelsus szerint felér egy patikával!* Tartalmaz A-, B1-, B2-, B3-, B12-, C-, és D-vitamint. Továbbá ásványokban gazdag (vas, jód, kálium, kalcium, foszfor, cink). Magnéziumtartalma például megakadályozza a magnéziumhiányt: *az izomrángást. Baktériumölő. Jó a nátha és a gyomorfekély, az emésztőrendszeri daganatok ellen.* Enyhíti a bélgörcsöket. Segít megelőzni az érlemeszesedést, mert *véd a zsíros ételek miatt kialakult koleszterinszint növekedésével szemben. Vizelethajtó.* Bevethető magas vérnyomás ellen. *Gennyes sebre rakva gyógyít: fájdalomcsillapító, tisztító hatású.*

A sárgarépa *gazdag vitaminokban (A, B, C, E, K).* Tartalmaz továbbá foszfort, kalciumot, káliumot, krómot, magnéziumot, nátriumot, vasat. Az A-vitamin (a retinol állati, a *karotinoid* növényi forrásból való, a szervezet állítja elő belőle az A-vitamint, és a májban raktározza el) *nélkülözhetetlen a szem jó fényérzékenységéhez.* A farkasvakság megakadályozásához. (A sárgarépa és a paradicsom *párolva sokkal hatásosabb*, mint nyersen!) *A sárgarépa csökkenti a koleszterinszintet*, segít az *ízületi gyulladások* leküzdésében, csökkenti a tüdőrák, a vastagbél-, a gyomor-, a méhnyak-, a légúti- és bőrdaganatok kialakulását. *A sárgarépa rostjai* magukba szívják a mérgeanyagokat, savtalanítják a vért, így *segítik a májműködést.* Az E-vitamin *védelmet nyújt a bőrsejteknek, egészségben tartja a körmöt, a fogakat.* Az E-vitamin *csökkentheti az Alzheimer-kór és a Parkinson-kór tüneteit.* (A Szegedi Egyetemen kedves, felkaroló tanárom volt K. S. I., aki később megkapta az Alzheimer-kórt, és a baj úgy elhatalmasodott nála, hogy ma már alig tud valamit magáról. Szomorú történet.) A K-vitamin segíti a D-vitamin és a kalcium beépülését a szervezetbe. *A sárgarépa jót tesz a szív egészségének.* (Vicc. – Tudod te, hogy a nyuszika szereti a sárgarépát? – Igen. És? – És azt tudod-e, hogy a sárgarépa javítja a látását? – Nem, és te honnan tudod? – Hát, láttál te már szemüveges nyulat? Hahaha!)

A jégcsapretek *gazdag A-, B-, C-vitaminban.* Magas a kalcium-, a vas- és a foszfortartalma is. *Máj- vagy epehólyag-gyulladás esetén gyorsítja a gyógyulást.* Jótékonyan hat a keringési betegségekre. *(Közben azt gondolom, nem ártana, sőt: kifejezetten jót tenne a magyar – és a világ – „egészséges” kertkultúrájának, ha a kertészeti szakkönyvek, illetve a magvak csomagolásai a növények vetési, szedési útmutatói mellett azt is feltüntetnék tömören és szisztematikusan, hogy mi miért értékes, miért kell nekünk: mire jó, miért hasznos, mik a jótékony élettani hatásai!)*

2. Április 15-én, vasárnap *17 sort vetettem el. 2 sor Mohikán uborkát* (a sortáv 80 cm), *fészekre.* Ezt nagyon pártoljuk, mert bőven terem, és nem lesz keserű, ellenáll a betegségeknek, a lisztharmatnak, a peronoszpórának. Kikelt április 27-én (a 13. napon), fut május 23-án. Az uborkaföldön kaprot szórtam szanaszéjjel, azért, hogy hamar kéznél legyen az uborkasavanyításhoz, a kovászoláshoz. **Az uborka** régi csodaszer. Kalciumban, vasban, B1-, B6-, C- és D- vitaminban, magnéziumban gazdag. Legértékesebb részei a héj és a magvak. *Nyugtató hatású, gyulladáscsökkentő.* **A kapor** fő hatóanyaga az

illóolaj. *Étvágyjavító, vérnyomáscsökkentő, vizelethajtó. Gyógyítja a vesegyulladást. Segíti a szívkoszorúér működését.*

Az uborka mögé került 3 sor *Vida-féle vajbab*. Ennek az a nevezetessége, mint ahogy Vida Lajos barátom, akitől kaptam, tavaly elmesélte, hogy az ükanyjától kezdve *élet-ték, mindig meghagyták a vetőmagot*. Nem hagyták kipusztulni! Vagyis: *Karcagon például az I. világháború idején ilyen babot is ettek, ehettek*. Eszembe jut, hogy istenem, Petőfi Sándor mennyi babételt és káposztát evett a pápai kollégiumban! Hála, hogy a kollégium évkönyvei hűen megőrizték az étrendeket! Eleinkre, erre a zsenire is, mi minden hathatott!

Tavaly, 2017 szeptemberében a berekfürdői Körmendi Lajos Írótáborban nem vett részt a kárpátaljai József Attila-díjas barátom, Nagy Zoltán Mihály, a méltán híres, eddig négy kiadást megért *A sátán fattya* (1991, 2000: az Év Könyve díj, 2003, 2012) című, magyar sorsot, kisebbségi sorsot és általános emberi sorsot lélektani, balladai, drámai hitelességgel feltáró szabadverses regény (vagy költői próza) kitűnő írója. A népelet tökéletes ismerője sajátos formát talált a mondandójának: az egyetlen mondatos, de hatalmas műgonddal megírt hatalmas mű fonatos, indás előrehaladású, de egy-egy sora (pontosabban: „szerencseszámú” huszonegy sora) címszerűen kihangosítva (kővérrrel szedve) tagolja a zaklatott előadásmódot, eposzias szövegfolyamot, amelyben az oroszok megerősakolta, majd a „sátán fattyát” megszüülő hajadonlány kálváriája bomlik ki sokkolóan. Ennél nagyobb olvasmányélményem nem volt nekem a kilencvenes évek derekán! Egy irodalmár ismerősömtől, M. Takács Lajostól kaptam Edelényben, 1996. január 16-án, amikor a Szabó Pálról szóló könyvét („*A sírás nélküli emberi életért*” – *Szabó Pál kisépikája*) bemutattam. Itthon, Karcagon, a tanári szobánkban tűnt el. *Valaki „meglovasította” az asztalomról. Tehát nem csak nekem tetszett meg.* (E remekműből színdarab készült, sőt: tavaly film is.) - De ott volt Bereken Vári Fábán László költő, aki szívesen vállalta, hogy postásom lesz! Tőle küldtem el egy félliternyi „karcagi vajbabot” Zoltánnak. Aki ilyet tud írni, az megérdemli, hogy hozzájusson ehhez a féltett kincshez! Örömmel köszönte-újságotla, hogy megkapta, el is vetette, szépen ki is kelt. *Tehát ez a „karcagi csoda” már elindult a külföldi hódító útjára is!*

A bab igen laktató, és sok benne a foszfor, ami nagyon elősegíti az agyműködést. („A babtól okosodik az ember” – mondotta nekünk, a gyerekeknek Pusztaszenttornyán, a tanyavilág osztatlan iskolájában a mi nádpálcás néptanítónk, Benczúr János. Mi pedig hitünk neki. Ettük is azután, meggyőződve, mert ki nem akart volna okos lenni ebben a világban! Túljárni a másik eszén.) B1-vitaminja kedélyjavító. A feleségem nagyon pártolja a Vida-féle vajbabot, mert fehér: zöldbabnak is jó és szárazbabnak is igen kiváló. A hűtőben eltéve pedig nem lágyul meg. Rám is parancsolt: ebből a fajtából vessél mindig a legtöbbet!

A mai internetes világban ilyeneket is olvashatunk a babról: *a bab rák megelőző, szabályozza a vércukorszintet, vérnyomáscsökkentő, az agyműködést a B1 vitamin miatt javítja, megszünteti a migrént, csonterősítő, jó a vesekő ellen, javítja a szív működését.*

4 sor *félhosszú petrezselyem* következett. Az árkokat mélyre hagytam, hogy majd könnyebben tudjam öntözni. Sorjelzője a *Május királya saláta*. *A petrezselyem vízajtó hatású. Vesetisztító. A fejes salátában igen nagy mennyiségű a C-, B-vitamin, a foszfor és a vas. Jó hatású a gyomor működésére, frissít, méregtelenít. E-vitaminja gátolja az öregedési folyamatot: a bőr hamvasága, rugalmassága időt állóbb lesz. Ha fiatalosak*

akarunk maradni, együnk minél több fejes salátát! A saláta 25-én kelt ki, a 11. napon. A petrezselyem csak a 20. napon, május 4-én. Mindig rém sokat kell rá várni, közben nagyon begazosodhat a sora. Persze csak akkor, ha nem figyelünk oda. Ha nem vagyunk jó gazda.

Aztán jött a *fehér bokorbab* (saját): kelt április 27-én, a 13. napon. Majd 2 sor *paradicsom* (saját), 80 cm-es sortávval. Az egyik sor **Lucullus konzervparadicsom**. Ez a legjobb, vastag a húsa, amikor ledarálom (passzírozom), púposan megáll a tálban, mint a mártás, ivólének főzzük. A második sorba vegyesen kerültek a magvak: nagy kerek, tündöszínű, kis rövid konzerv, óriás. Kikeltek április 30-án, a 16. napon. Rendes időben.

A paradicsom egészségőrző. Likopint tartalmaz, amely csökkenti a daganatos betegségek kialakulásának esélyeit. Mi nagyon kedveljük a paradicsomot, paprikát, – szalonnával.

Jött aztán 1 sor *cirmos bab* (saját): zöldnek is jó és száraznak is, babgulyásnak kiváló. Kelt április 27-én, a 13. napon. 2 sor *sárgadinnye* következett 80 cm-es sortávval, az egyik *Magyar kincs*, a másik *Tétényi cserhajú*. Boltban vettem őket, a cserhajúból csak 2 szem kelt ki a kincessel együtt május 2-án, a 17. napon. Ismét 1 sor *cirmos bab* következett, ami 27-én kelt.

A sárgadinnye B1-vitamint tartalmaz, sőt B-vitamin-komplexet. Segíti a szívizom és az idegsejtek megfelelő működését. Kedvez az agyműködésnek. C-vitaminban gazdag: ezért erősíti az immunrendszert. Sok benne a kálium: ezért vízajtó. És édes, mint a méz.

3. Április 16-án, hétfőn csak krumpliztam. 4 sor *Balatoni rózsával* kezdtem (saját gumók, 80 cm-es a sortáv). 1 sor *Agriával* folytattam. Ezt Váczi Imre, kedves mezőgazdasági mérnök tanár barátom, régebbi kertszomszédom hozta el nekem tavaly ősszel. Ez már május 4-én bujkált, pedig a krumplinak én mélyebb árkot árok, mint más. Más úgy gondolja, „elég csak olyan mélyre vetni, hogy meghallja a harangszót”. És én rögtön fel is töltöm, hogy minél több víz legyen a gumó fölött. Az *Agria* tehát korai fajta. *A Balatoni rózsza szétmenős, legjobb a püréhez, tört krumplihoz. Az Agria sütni kiváló.* A feleségem szereti, ha sokféle krumplink van otthon! Ó a konyhafőnök: ő tudja, mi mire jó! Mindennap főz: a kívánság-étrend szerint.

4. Április 18-án, szerdán 8 és 16 óra között 7 sor krumplit vetettem el. 2 sor **Somogyi kiflit**, 3 sor **Desireet**, 2 sor **Kondort**. *A Somogyi kifli inkább sütni való, a Desiree és a Kondor mindenre jó.* Kelnek május 12-én, a 25. napon. **A burgonya** bővelkedik A-, B- és C-vitaminban, kalciumban. *Jó hatással van a szív működésre. Foszforsója serkenti az idegrendszer működését.* Krumpliból mindig nagyon sok szokott fogyni az évben.

5. Április 19-én, csütörtökön, a piacon egy derecskei kertésztől, Erdei Sándortól 3000 forintért vásároltam 22 paprikapalántát és 10 tő zellert. Az 1 sor *vajbab* (kelt április 30-án, a 12. napon) után „*vályúba*” 1 sor paprikát palántáltam. Azaz 3 tő **Alba Regiát**, 3 **Kaliforniait**, 3 **Ceceit**, 3 **Fehér özőnt** (Szenátornak is hívják), 5 **Erős kost**, 5 **Édes kost**. A sor végére 1 m hosszan *céklát* vettem. A 2. sor elejét (vályúba) 10 zellertő palántálásával kezdtem. Aztán saját, meghagyott magból *csilinél hosszabb erős paprikát* és *csúcsosan gömbölyűt* vettem. A 2 sor elejére 2 szép nagy lapos vöröshagymát és 4 nagy gömbölyű vöröshagymát ültettem, hogy legyen belőlük jövőre vetőmagom. Eddig még mindig sikerült a magtermelés.

A cékla rendkívül értékes, rubinvörös „gyógynövény”! Jótékony hatásának se szeri, se száma. *A cékla lúgosít, kiváló antioxidáns hatásokkal bír, segíti a vörösvérsejtek kép-*

ződését. Méregteleníti a bélcsatornát, szabályozza az anyagcserét. Kiváló kálium-, kalcium-, vas-, szilícium- és magnéziumforrás. Tartalmaz rezet, cinket, mangánt, ként, jódot, kobaltot, krómot, nikkelt, B1-, B2-, B6 és C-vitamint, folsavat. A rengeteg kálium jót tesz az izomzatnak. Erős vérképző. Különösen a májat, a legfontosabb méregtelenítő szervet segíti. A méreganyagok lebontása során képződött szabad gyököket a cékla antioxidáns hatóanyagai semlegesítik. Folsava a terhesség korai szakaszában megelőzi a rendellenesség kialakulását. A nitrát-tartalma következtében állóképesség-fejlesztő. Elősegíti a véráramlást, vérnyomáscsökkentő. Gyógyítja a demenciát (az elbutulást): mivel a nitrogén-monoxid javítja a véráramlást, és így segíti az agyműködést. Hatásos lehet az Alzheimer-kór ellen is.

A zeller is valóságos csodaszer! Gazdag káliumban, C-vitaminban. Megakadályozza a húgyúti fertőzéseket, segít elpusztítani a fertőzést okozó baktériumokat, megakadályozza a vesekő kialakulását. A luteolin nevű antioxidáns anyaga gátolja, hogy a rákos sejtek elszaporodjanak. Magas nátrium- és káliumkoncentrációja miatt természetes vízhajtó. Mivel sok magnézium van benne, csökkenti a stresszt. A sok A-vitamin javítja a látást. Az A-, C-, E-vitaminban való gazdagsága miatt késlelteti az öregedést, növeli a libidósíntet. A benne lévő androsztenol- és az androsztelon miatt vágyfokozó hatású. (Sokan nem tudják!)

6. Április 20-án, pénteken 1 sorral folytattam a paprikavetést. Tüzes pirost, csilinelő hosszabbat, csúcsosan gömbölyűt, kisujjnyit, csilit, sárga pepperonit, cseresznyepaprikát vettem. Évek óta ilyen alapanyagokból őrölöm az erős, zamatos keverékemet, a koktélt. (Erős paprikát én szinte minden levesbe teszek, még a borsólevesbe is.)

Több helyen olvastam már az erős paprika jótékony hatásáról. A benne lévő kapszaicin okozza a csípősségét, amely durván elbánik a penészgombával. 1. Aki erős paprikát is eszik, az kevesebbet eszik, mert étvágycsökkentő, és növeli az elégetett kalóriák számát, hiszen a kapszaicin növeli az anyagcserét, fokozza a zsírégetést. 2. Jótékony hatású gyomorfekélyre, mert növeli a vérellátást a gyomor nyálkahártyájában, megelőzi, gyógyítja a belek gyulladásos betegségét. 3. Erős nátha esetén enyhíti az orrdugulást. 4. Csökkenti a koleszterinsíntet, feloldja a fibrint, amely a vérrögök kialakulásáért felelős. 5. Hatékony rákölő.

Utána 1 sor **Gigant karalábét** vettem. Ez nagyon jó fajta, nem fásodik, és nagyra nő. Sajnos, a bolti magból az idén csak egyetlenegy szem kelt ki. Tavaly annyi volt, és olyan nagyok, hogy mindet le se tudtuk fagyasztani: 1 köbméteres vermet ástam neki, „a kedvéért,” az udvaron. **A karalábé rendkívüli C-vitaminforrás.** Káliumtartalma segíti a szív- és érrendszeri betegségek megelőzését. Vitaminraktár (B1, B6). Sok benne a kalcium, vas, foszfor, magnézium. **Magas antioxidáns tartalma miatt asztmaellenes.** (Ki tudta eddig?)

A következő sorba vöröshagymamagot szórtam: 2 méteren át lilát, 3 méterig gömb alakút, 2 méteren laposat, 3 méteren hosszút. Ebből lesz a jövő évi dughagymám. Majd 1 sor bolti **MV Július** nevű hibrid csemegekukorica következett. (Sajnos, nem kelt ki.) Aztán kimértem a csapás mellett 7 métert, és 1 sorba saját **Mazsola csemegekukoricát** vettem. Bújt április 30-án, a 11. napon. **A csemegekukoricában** sok az A-, B1-, B2-, B3-, B6-, C-, E-vitamin. **A B1 vitamin (az úgynevezett boldogságvitamin) javítja a kedélyállapotot, oldja a feszültséget, a rosszkedvet.** Gazdag ásványi anyagokban (foszfor, kálium, kalcium, kén, magnézium).

A 7 méteres távolságot megfelezttem, és az utolsó vetett sortól visszafele 3,5 m-re húztam egy barázdát, amibe, 5 fészekbe, saját termelésű sütőtökmagot vetettem. Az 1. fészekbe, a csapástól 1,5 m-re **Kanadai sonkát**, majd tőle 2 méterre **Nagydobosít** (fehér a magja), a következő fészekbe 1,5 m-re **Kiszomborít** (sárga a magja), tőle 1,5 m-re **Nagydobosít**, és végül 2 m-re **Székely kontyost** (fehér a magja). A sor vége 1,5m-re volt tőle. Eddig azt tapasztaltam, hogy *a sonkatők megtartja a fajtulajdonságokat*. Remélem, hogy nagy baj nem lesz a többivel sem. Más lenne a helyzet, ha például takarmánytők lenne valahol, a közelben. Majd látom az idén, milyenek lesznek a termések. *Lehet, hogy legközelebb csak Nagydobosít fogok vetni a sonka mellé. A Kanadai sonka garantáltan édes szokott lenni*. Régen, vagy 10 évvel ezelőtt, ettünk valami isteni, nagyon finom Nagydobosi tököt! *Parázs volt, de nem fojtós, és édes, mint a méz, szinte ragadt a cukortól. Szerintem az idén igen jók, istenien jók lesznek a sütőtökök, hiszen száraz, meleg nyarat jósolnak a meteorológusok. És a meleg kedvez a cukor képződésének*. A tök gyökere mélyen lemegy a talajba, talál magának éppen elég vizet. Ha meg nagyon esős lenne ez az év, akkor vízdúsak lennének a sejtek, és kevésbé édesek. Lám, az aszályos éveknél is vannak előnyei!

Azért jegyzem én le, alkotom meg hitelesen ezt a naplót, mert biztosan sokkal többen szeretnek kertészkedni, mint ahányan értenek is hozzá. Ezért aztán próbálok látótávolságon belülre hozni „a megszállott alkotó munka szerelmesét”, a Kertészt. Hátha lesznek, akik kedvet kapnak a nyomdokába lépni, sőt még sokkal, de sokkal jobban és szebben csinálni!

A sütőtök a máj, aztök, inkák gyümölcse. Magas a C-vitamintartalma: *védi az immunrendszert, gyógyítja a gyulladós betegeket*. Bővelkedik ásványi anyagokban (kalcium, cink, mangán, réz, vas, foszfor). Jelentős vitaminokat tartalmaz (A, B1, B2, B6, E). *Csökkenti a prosztatata- és húgyhólyaggyulladást, vese-, máj-, tüdő- és ízületi-dő*. – Most közbevetőleg meg kell jegyezni, Berekfürdő szellemes, jó humorú, közösségi-kun érzésű írója, „*az elveszett kunok hercege*”, Oláh Sándor (1934-2013), mint annyi más férfitársunk, prosztatarákban halt meg. Boldog vagyok, hogy barátjául fogadtam, és az utolsó négy kötetét én lektorálhattam, szerkeszthettem és népszerűsíthettem a hazájában, a Nagyikunok országában. Ezek: *Hazamegyék* (2010), *A hagyatéék* (2011), a *Szivárvány az alkonyatban* (2011) és a *Csillagok alatt* (2012). - *A sütőtök serkenti a májműködést, segít a koszorúér-problémák megelőzésében. Rostos. Megelőzi a székrekedést, bél-tisztító, hashajtó, vízajtó. A benne található tiamin (B1-vitamin) következtében emlékezet- és hangulatjavító. Enyhíti az allergikus köhögést. Enyhíti az asztmás panaszokat. Vérnyomás- illetve koleszterincsökkentő, csökkenti az érlemeződést, a szürke hályog kialakulásának kockázatát. Együnk hát belőle minél többet!*

Még ebbe a napba belefért, hogy a kút és a ringló elé, a 2 sor török szegfű mellé (amelyet tavaly tavasszal vettem, az idén tehát már nyílni fognak a maguk gyönyörű színvarázsával és jó, üde illatával) elvessek 2 sor zsidóhagymát, hogy jövőre kora tavasszal legyen friss hagymánk a zsíros kenyér vagy a szalonna mellé. Azért nevezik zsidóhagymának, legalábbis én így tudom, mert gazdagon terem. A berdőkön (az üres szárazon) kis hagymácskákat nevel. Ezek lesznek a „vetőmagok”. Azokat leszedjük, az elszáradt berdőket levágjuk, és a tő szépen kihajt. A hagyma mellé őszibarack-csometéket ültetek. Nagy Imre, az új szomszédom adta, mondván: – *Meglátod, ez igazi őszibarack, olyan, amilyennek lennie kell!*

Az idén nagyon jó, sőt: kiváló új szomszédok jöttek. A rossz szomszédság török átok. A tavalyi (Varga Jóska) sajnos beteg lett, nem tudott dolgozni, így aztán a földem két oldalán – majd egész évben - gatzenger virult. Mígnem a kertgazda le nem vágatta. A gaz megszáradt, és ősszel közösen, „társadalmi munkában”, eltűzeltük. A másik szomszédom, Nagy Gyula is nagyon rendes. Mindig lekaszálja a földem végén és a kunyhóm körül a fűvet. Azt mondja, örül, ha segíthet. Én is úgy vagyok vele, hogy a másikon segíteni nagyon jó érzés. Az ember visszakapja a jó szót. Én itt mindenkivel mindjárt letegeződtem. Így sokkal könnyebb egymás közt közlekedni. Nagy Gyula tengerit vetett, Nagy Imre pedig zabot. Az idén tehát jó környezetbe került a földem. Legalább nem ömlik rá szeles időben a gyommag, mint tavaly!

A barackok mellé egy sorba sárga, *kis égő formájú koktélpardicsomot* vetek. (Jól kel, május 5-én, a 16. napon.) A koktélpardicsom igen drága, „úri passziós” étel!

A veres szilvafa és a csapás közötti részen, egy sorban 3 fészket készítek. Az elsőbe **Óvári fehér patisszon** kerül. Kel május 2-án és 11-én, tehát a 13. és a 21. napon. Pedig belocsoltam a fészket. Kelet felé haladva, a második fészekbe **Alba főzőtök** kerül (olykor 4 kilósra is megnő). A harmadikba **Kveta főzőtök** (ez csak negyed akkorára nő, mint az előbbi). Ezek május 2-án, a 13. napon keltek. Mondtam Nagy Imrének, ha nem leszek is itt, amikor nézed a zabot, és lesz itt csillagtök, nyugodtan vehetsz le egy párat, a születésnap ünnepi ebédhez.

7. Április 22-én, vasárnap kifeszítem a besztercei szilvafa elé a műanyaghálót. Éppen átéri keresztben a földemet. Az egyik évben kaptam az első helyezésemért. Nagyon jó tudom hasznosítani, mert *futóbabot* és *futópardicsomot* vetek, illetve palántálok mellé. *A bőven termő futóbabot most vetem el*, a háló hosszának feléig, tehát 5 méter hosszan. (Április 30-án, tehát már a 9. napon kel.) A magját Barabás Sanyi bátyámtól kaptam, még a másik kertben.

2 sor *kardvirág* kerül a **Mazsola kukorica** és a háló közé. Vida Lajos komám adta őket egy kis kosárral. Tavalyelőtt én Kanadai sonkatököket, egy pár Nagydobosit és egy hatalmas Kiszombori tököt adtam neki. És most meghálálta. Jó, rendes ember. Kedvelem.

A besztercei szilvafáktól északra még van a földemen hely, oda 7 kisebb sor *vajbab* kerül. A bab ugyanis *szeregi árnyékos helyet is*. A barázdákat rögvest belocsoltam, mielőtt behúztam volna. (Május 2-án kel, a 11. napon.) Hamarosan nem várhatok esőre!

Tehát 7 nap alatt (7 alkalommal) elveteményeztem. Lehetőséget teremtettem. Minden talpalatnyi földet kihasználtam. Közben *egy csepp nem sok, annyi eső sem esett! A télből egyből – Petőfi szavaival – „lángsugarú nyár” lett. Vagyis, ha kelnek a növények, nyomban megkezdhetem a locsolásukat!* Közben, persze, hol itt fáj, hol ott fáj, mint az öregembernek. Főleg a jobb bokám. Reggelente kenegetem, aztán „bejáródik”. A koromhoz képest jól vagyok, mint a kéményseprő. Nem panaszkodom. A feleségemnek sokkal több baja van, mint nekem, és mégsem nyafog. 12 féle gyógyszert szed ő is, én is. Ez kettőnknek havi 20 ezer forint. Persze, amit megtermelek, az tudjuk, egészséges, és azzal takarékoskodunk is! *Egyébként rászorulunk-e a Kertre? Egyelőre még nem tartunk ott. Csak szenvedélyesen szeretem a kerti munkát. Ma már a testem, a lelkem érzi a szükségét! Ha ki kell hagynom néhány napot, már alig várom, hogy jöhessenek. Talán ez bennem az irigylésre méltó?!*

Emlékezés

Nagy Gáspár – 70

A 2007-ben elhunyt kiváló költőre, Nagy Gáspárra emlékezünk, aki idén lenne 70 éves – és akit már életében legendássá tett két verse (*Öröknyár: elmúltam 9 éves, A Fiu naplójából*), amelyekben nyíltan szembe mert fordulni a hatalommal.

Nagy Gáspár életművéről – mely persze messze túlmutat a két említett emblematicussá vált alkotáson – munkásságának legjobb ismerőjét, Görömbei Andrást idézzük:

„Költészete a tragikum és irónia, a megrendültség és az ítélkező játék különleges szintézise. Lírai személyiségének erkölcsi, magatartásbeli alapelvei kikezdetlenek, történelmi, kulturális és kultikus erőforrások biztosítják érvényességüket. Költői látásmódja a magyar líra metaforikus hagyományához kapcsolódik, de koranalízisét sokszor játékosan, a posztmodern számos elemét is kamatoztatva végzi. Egyéni szóösszetételei, gazdag jelentésű intertextuális játékai, szállóigévé vált tömör ítéletei egyszerűre tanúsítják erkölcsi igényességét és szemléleti nyitottságát.

Verseiben a politikai és morális ítélet az esztétikai érték részévé tud válni. Költői világának belső biztonsága, szinte szakrális nyugalma van, miközben érzékeny látéleletet készített a diktatúrától és készíti a rendszerváltás bonyolult jelenségéről éppúgy, mint a személyiség »egyenestartásá«-nak igényéről.

Az összetett esztétikai minőség és etikai szigorúság mellett külön értéke művészetének a folyamatos cselekvő történelmi jelenlét, az emberi sors és benne a magyarság élete alakulásának éber figyelése és megítélése, tamúskodás a háttérbe szorított értékek mellett, az intenzív szellemi tájékozódás, a példászerű nyitottság.

Verseiben egy szakrális tisztaságú és az etikai magatartást minden körülmények között vállaló költő ítéli meg a kort, amelyben él. Különlegesen gazdag magyar költői hagyományt mozgósít, nagyon sok elődjét és pályatársát szólítja meg verseiben, hogy a szellem és erkölcs tisztá értékeinek táborát szervezzék. Esszéinek közel ezer lapot kitevő

*két köteté is a szakmai tájékozottság, érzékenység és a közösség-
gasztó figyelem példászerű talál-
kozása.”*

Nagy Gáspár és Görömbei András
a Képes Géza Városi Könyvtárban (2006)

Nagy Gáspár és Görömbei András dedikál
(Mátészalka – 2006. május 5.)

Kortárs magyar sorsköltészet

Mivel a szó maga is sorsesemény, s feladata abban teljesedik be, hogy „magát az embert tegye igazzá” (G. Ebeling) – a szavak egzisztenciális érvénye, létezőmegvilágító, létigazító jelentősége kétségbevonhatatlan. Kiváltképpen a magasrendű nyelvművészet, az irodalmi költészet által, amelyben – a műalkotásban – „a létező igazsága lép működésbe”, s „az igazság történik meg” – s „ama kimondás megtörténe, melyben egy népek történetileg kibomlik világa” (M. Heidegger). Mélységek és magasságok sugárkörei nyílnak meg, az emberlét evilági és transzcendentális dimenziói. A költészet tehát par excellence sorsköltészet, amelynek nem teherképe a tisztánlátó sorsos igazságbeszéd, hanem a művészet autonómiájából fakadó teljesség, méltóság és szabadság biztosító. Ki merhetné kirekeszteni az irodalom szabad univerzumából mindazt, ami az emberi létezésben torokszorító sorsélményként, gondtapasztalásként, humanitásigényként felgyülemlett? Miféle szabadság lenne az ilyen önkorlátozás? Hogyan volna szembefordítható egymással úgynevezett szövegszerű és világyszerű irodalmiság, amikor az írásmű jelentéstartománya el sem gondolható szövegnyelvi megalkotottság nélkül?

Megrendítő, katartikus, egyszersmind finom és szubtilis evidenciákra ébreszt rá ez a legújabb monumentális lírai antológia: az Oláh János szerkesztette *A szavak lélegzete*. A kortárs magyar költők színe-javához (az MMA tagjaihoz) tartozók – s szándéktalanul is krisztológiai szám szerint, harminchárman szereplők (Ágh István, Bogdán László, Buda Ferenc, Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Farkas Árpád, Fekete Vince, Ferenczes István, Füzesi Magda, Gál Sándor, Iancu Laura, Jókai Anna, Kalász Márton, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Király László, Kiss Benedek, Kodolányi Gyula, Kovács István, Mezey Katalin, Nagy Gábor, Nagy Zoltán Mihály, Oláh János, Oravecz Imre, Orosz István, Serfőző Simon, Szentmártoni János, Tamás Menyhért, Tornai József, Tóth Bálint, Tóth Erzsébet, Tózsér Árpád, Vári Fábián László) – életművük kereszt- és hosszmetézetével, válogatott régebbi és új, ismert vagy gyűjteményes kötetben talán még meg sem jelent költeményeik révén mutatkoznak meg benne. A szerzők maguk ajánlották alkotásaikat, de nyilván a kötetösszeállító Oláh János elképzeléseit is figyelembe véve: hogy egészében a személyes és közösségi sorsproblémákat tematizáló, a nemzeti és történelmi létkérdéseinkre reflektáló poézis eszmei, erkölcsi, érzelmi hangsúlyai, jellegadó esztétikai értékminőségei rangjukhoz méltó módon erősödjenek föl. A nemzeti ön- és lélekismeret lenyűgöző költői tárháza, kincsesháza emelkedik így előttünk: műfajok, stílusformák, hangnemek sokaságában is kidomborodó dignitással – revelatív és reprezentatív horizontteljességgel. A felelősségviselő önkifejezés elháríthatatlan késztetéseinek, gyötrelmeinek, reménysegeinek hangulati árnyalatosságával, jelentéssokrétűségével telítve. Az ima, a könyörgés, a sirató, a himnikus fohász, a szakrális planctus, a biblikus- zoltáros lamentáció, a világgép-hordozó öntanúsítás, a létösszegző, számvető hitvallás, a

kollektív historikus sorstragikumra érzékeny krónikás-konfeszionális intonáció impozáns színgazdagságában – de a játékos, derűs bordalok, vidámító szerelmi énekek, röpké pillanatképek, makámák, epikus vagy drámai sodrású poémák és rapszódiaik, vagy haikuk, szonettek, népdalparafrázisok, balladai zengésű versszimfóniák (meg az érzéketlen vagy elvont, alanyi vagy tárgyias, fogalmi vagy szimbolikus alakzatok) széles spektrumában, s a fényjelző elődökre (szellemóriásokra Balassitól Mikes Kelemenig, Berzsenyitől, Széchenyitől Bartókig, József Attiláig, Tamásitól, Weörestől Nagy Lászlóig) hivatkozó (egyben a szellemi-morális szövetségérsítést példázó) portrész, imitációs, invokációs darabok formanyelvi változatosságának is pazar bőségében és eleven ragyogásában.

A hiteles szó, mint a levegő, életfeltétel; és természetesen nem szűkíti, hanem tágítja az egyetemes szemléleti és poétikai szférákat. A „vigasztaló-nagy csendes ének, / lélegzete a mindenségnek” (Farkas Árpád) érzete áthatóvá válik, s a „frissen / lélegzett / beszéd” (Iancu Laura) áhítatává éterizálódik; az Utassy Józsefet episztolában szólító Kovács Istvánnál pedig így sűrűsödik fájdalmas-spirituális vallomássá: „Lelkünk sebes, vagy sebhelyes, / s az lélegzetvételünk is.” S ha megjön a szó, akár „legvégül” – az „élő szó” („the breath of words”) –, abban bízunk kell és lehet: „A kimondott / szót becsüld”; „Becsüld a szavak / lehelletét, mely a semmi méhéből / szakad ki esetlenül, mint újszülött, / véresen, a torok fájó gátján” (Kodolányi Gyula). S ezekből a motívumokból szövődik a bravúrosan átfogó kötetcím: a lélegző szavak létérdekűségét nyomatékosítva. Hiszen valóban nincs olyan súlyos emberi tapasztalat, mely a szavak sugallatosságával, titokzatos jelentésövezeteivel ne érintkezhetne; mert még a lét és a nyelv határai is feltétlenül a végtelenre mutatnak – minden metafora metafizikumára.

Így lényegül és nemesül artisztikus képzetvilággá mindaz az élmény, látvány, látomás, amely az emberi-nemzeti szenvedéstörténet ezernyi konkrét és jelképes mozzanatahoz, a hagyományos és markáns magyar nemzeti gondtudat kitörölhetetlen összetevőjéhez kötődik. S ami mind a bajlátó, bajvívó magatartást hívja elő: a magyar nép folytonos kiszolgáltatottsága az idegen birodalmaknak és leigázó nagyhatalmaknak, forradalmaink és szabadságharcaink leveretése, az ország többszöri szétdarabolása, a huszadik század háborús borzalmainak, pusztító diktatúráinak sora, a felmorzsoló vereség-helyzetbe taszított kisebbségi magyarok örökös traumája, a magyarság etnikai, demográfiai, érdekképviseleti zsugorodása, szétszóratása, identitásvesztő önfeladása, a nemzethalál réme; „szóródik folyton porlódik / él pedig folyton porlódik / szabófalvától san franciscóig / szabófalvától san franciscóig” – Kányádi Sándor megrázó szállóigéit idézve. És ekképpen keseregnek, figyelmeztetnek, tanítanak a többiek is, szerte a Kárpát-medencéből megszólalva – a csakazértis minden tájat és vidéket felölelő gyökeres hűségvállalás jegyében –, a Felvidékig, Kárpátaljáig, Erdélyig; „a magyar Atlantisz” (Döbrentei Kornél) egészéig. Az „ablak mögé / akasztott történelem” légkörében, „hátal a történelemnek” (Tözsér Árpád), elnyomatásban, kisebbségiségben, megalázottságban. „Csak a keserűség zászlaja / mered a magasba”; „Fekete tájban jár az éjszaka, / hazátlanok közt hontalan vagyok” (Füzesi Magda); „e hazátlan haza a Hazám!” (Tamás Menyhért); „szétszabdalt, kivégzett, hazátlan ország”: „néma vagy és néma vagyok én is” (Oláh János); „kihűlt a levegő a Kárpátok alatt”, s „kilöknek egy hazátlan virradatba” (Ferenczes István); „vérdarabok / a rögök” is „a megüresedő, / jövőből kitagadott falvak” körül (Serfőző Simon); „ötszáz év óta mire ment / ez a fejtetlen-csonka-ország”

(Tóth Bálint). Keresztrefeszítések jelenkori stációi ezek – élénk emlékü világegésektől, trianoni katasztrófáktól ötvenhatig és napjainkig; a szovjet gulagokra hurcoltatásoktól („jön a muszka, akit semmi meg nem állít, / vele hadakozva elveszünk egy szálig” – Nagy Zoltán Mihály) ötvenhat újbóli hatalmi meggyalázásáig még annak félévszázados évfordulóján is („Letépik, megtapossák a zászlót a zászlóra fölesküdt rendőrök. / Gumbotoznak, rúgnak, ütnek, – az emlékezés túl jól sikerült, / ötven év múltán sem látni, hogy enyhült a düh, netalán kihült” – Mezey Katalin).

Ez a „nagyénteki” – minden romlás, elidegenítő közöny, hontalanság kiváltotta – alaptonus azonban rendre átítatódik a bensőségesen vagy emelkedetten üdvös létbizodalom és a küzdelmes életreménység lelkesítő atmoszférájával is. Mert „elég volt, hogy folyton-folyvást ismétlődjék ez a / kibírhatatlan / elképzelhetetlen / beláthatatlan / leírhatatlan / megbocsáthatatlan / s félek, *jóvátehetetlen* / Isten és ember elleni merénylet” (Jókai Anna); ezért „a mennyei vízesések / és a világosság / megtartó erejében is hinni kéne” (Gál Sándor); s hogy „egyszer jókedvüinktől is dörgő lesz még / a Kárpátok medencéje!” (Kiss Benedek); „Ember, a földre! S te lóra, Uram, / ha még hiszed, hogy országod eljő!” (Vári FABIÁN László).

E három (*Mai magyar versek, Kortárs irodalmi szöveggyűjtemény, A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának versantológiája*) alcímet is viselő, pompázatosan színes, egyúttal dúsan koherens olvasókönyv vagy chrestomatia: akár iskolai tananyag, oktatási segédkönyv is lehetne – hiszen autentikus és korfüggetlenül aktuális szellemisége révén többet jelent, mint egy alkalmi kiadvány: komplex irodalmi magyarságtudatunk tiszta forrása és igaz tüköre ez. *Exegi monumentum aere perennius* – mondhatná (mint egykor Horatius) szerzőtársaival együtt méltán Oláh János is.

A szavak lélegzete – Mai magyar versek. Szerkesztette: Oláh János (FOKUSZ Egyesület – Budapest, 2016)

Oláh András: *Kilátásaink*

Elnémult harangok

Van, amikor a szavak képtelenek visszaadni a megélt valóságot. Az élet ugyanis nemegyszer olyan hihetetlen dolgokat produkál, amelyek mellett a legmerészebb írói fantázia is elbújhat. Ezért is különleges olvasmány Kocsis Csaba kisregénye, melynek alapját egy valóságos történet – a kárpátaljai születésű *Bucsella József* kalandos sorsa – adja.

Bucsella Józsefet azért ítélte golyó általi halálra a hadbíróóság, mert 1956-ban a magyar forradalom eltiprására indult szovjet sereg katonájaként megtagadta a tűzparancsot és dezertált.

S aztán túlélte a kivégzést. Saját bajtársai közül rendelték ki hat katonát az ítélet végrehajtására, ám a hat lövedék közül egyetlen egy találta el, s bár az fejlődés volt, mégsem okozott halálos sérülést. Már önmagában ez is dráma: hat fiatalember kap egy parancsot – ők lesznek a kivégzőosztag. Mi játszódhat le a fejekben? Hogyan élük ezt meg? S a fegyver elsütésének pillanatában mekkora bátorság és bajtársi szolidaritás kell ahhoz, hogy merjék vállalni a kockázatot: nem ölik meg az elítéltet.

Bucsella József túlélte a kivégzést. A jelenlévő katonaoorvos nem engedélyezett kontroll lövést. Az áldozat kórházba került, megoperálták, majd egy elmegyógyintézetbe zárták, ahonnan végül Szibériába száműzték. A rendszerváltást követően – ötvenhárom évnyi távollét után – térhetett haza szülőföldjére.

Ezt a hihetetlenül drámai történet képezi Kocsis Csaba könyvének alapját, aki számtalan kordokumentumot, visszaemlékezést is felhasznált munkája során.

A kisregény a félévszázados gyötrelmek után a szülőföldjére visszaigyekvő öregember emlékfoszlányaira épül. S ahogy a valóságban is megeshet: az emlékek közé olykor más-más emlékek tolakszanak, megtörve a történet sematikus időrendiségét.

Így kerül előtérbe a kötet elején a főhős édesapja, aki az első háború után szintén megjárta hadifogolyként Szibériát, s akinek a gyermekkorából felderengő átkozódása mintegy determinálja fia sorsát. (Az édesapa Przemysl legendás ostrománál esett fogásba. A fiú – utólag visszagondolva – úgy is éli meg a helyzetét, mintha az apai rontás rajta maradt volna: „*Sajnos, én is ilyen örökséget kaptam... Lehet azért, mert nagyanyám nem tudta levenni rólam a rontást, mikor születtem. Keresztelni is csak pár nappal később tudtak, apám tudta nélkül. Kilenc szem parazsat tett egy pohár vízbe, majd ráolvasott...*”)

Föltűnnek a gyötrelmes gyermekévek. Az édesanya korai elvesztése, a mostohaanyjának gonosz áskálódásai, a dohányföldi bandázások, apja konfliktusa a zsidó boltossal, végül az eltűzött apai szigor: a kitagadás körülményei.

Birkapásztorként tengeti életét. Magányban. S talán ez a magáraulaltság adja majd az erőt a túléléshez a szibériai száműzetése idején. Hisz itt sem számíthatott senkire, csak a saját akarására, elszántságára, kitarására és ügyességére.

A katonáskodást persze ő sem kerülheti el. S ez pontosan egybeesik az 1956-os pesti forradalommal. A szovjet hadsereg a megtorlásra készül, de a közkatonáknak fogal-

muk sincs, hová vezénylik őket. Csak a századparancsnok „éberségre” szólító üzene-
te lüktet bennük. (Persze a parancsnok másként fordította le a krisztusi tanítást, mint a
kiskatonák. Így történik, hogy főhősünk egyik társa, egy – a bibliaismeretével a többi-
ek figyelmét kivívó – kiskatona értetlenségének ad hangot, és kijelenti: „*nem akarok
lőni ártatlan emberekre*”. A parancsnok nyomban föbe lövi az engedetlenkedőt.

Az eset után hősünk rádöbben helyzetének tarthatatlanságára: ha magyarként nem
hajlandó magyarokra lőni, akkor mi keresnivalója van itt? Dezertál. Fegyverét eldob-
ja, és egy pesti házban talál menedéket. Mentőangyala egy Anna nevű fiatalasszony,
akinek a férje szintén katonaszökevény, és éppen Ausztriába készül átjutni. Anna – az
édesanyja miatt – nem vállalja az ország elhagyását. Itthon marad, s ekként részesévé
válík a forradalomnak. A frissen befogadott szökevényrel együtt röplapokat szórnak,
amíg tehetik, majd amikor a helyzet reménytelenné válík, elsöknek a fővárosból, a
Bükben bujdosnak.

Itt esik később a pufajkások fogságába, akik mint dezertálót, átadják a szovjetek-
nek, ahol hadbíróság elé kerül. S a sikertelen kivégzési kísérletet követő kórház ke-
zelés után egy pszichiátriai intézetbe hurcolják – kényszergyógykezeltésre. Tébolyító
helyzet.

Ez is olyan pont, ahol a többség elbukik. Mert nem bírja a megpróbáltatásokat. Hő-
sünk is fél. („*Féltem, félek, jön egyszer majd valaki, és végrehajtja rajtam a halálos
ítéletet. Ungváron meséltek egy apró termetű nőről, Maruszjáról, aki legalább ötven
embert lőtt föbe a KGB börtöneiben.*”) Az elektrosokk-kezeléseket követően úgy
érzi, ezerszer inkább a börtön, a KGB-s kínzások, mint a „tudományos” megoldás. De
a pásztorok magukba zárkózni tudásának és szikár életfelfogásának köszönhetően ezt
is átvészeli. És megtapasztalja a lelket megerősítő csodát is: amikor az intézetből
áthelyezik egy munkatáborba, az egyik pszichiátriai kezelt egy papír fecnit csúsztat a
kezébe, rajta a Szózat sorai. Kiderül: ő is magyar.

Aztán következik tíz év egy kényszermunkatáborban. Ahol megtanul hallgatni és
engedelmeskedni, és ahol minden évben egyszer, november 10-én, felkeresi a tábor-
parancsnokot, és megkérdezi, meddig lesz még bezárva. S ahol 10 év után 1 hetes el-
távozást kap azzal a reménnyel, hogy felkeresheti szülőföldjét, családtagjait. Az egy
hetet gyakorlatilag felemészti az utazás. Csak annyira futja, hogy láthatja szülei sír-
ját a temetőben, megnézheti testvére házát, beszélhet a szomszédasszonnyal. Nem
sok. De a továbbéléshez épp elég muníciót jelent. Holott akkor még nem is sejti,
hogy a táborba visszavezető út sem lesz olyan egyszerű. A hómézőn gyalogolva kis
híján megfagy. Ám a sors kegyes hozzá: egy Volga-mentéről származó német nő
megmenti az életét, majd – vállalva a száműzetés további terheit – elkíséri a tajgába,
a senki földjére, új száműzetésének helyére.

Új korszak kezdődik: egy év múlva engedélyt kapnak, hogy összeházasodjanak,
gyermekük születik, és élhetőbb körülmények közé, Krasznójarszk közelébe helye-
zik át őket. Itt – hat órás gyaloglással – már emberek közelébe juthatnak. S itt él egy
orvos is a családjával. „*Veliük tudtam beszélni magyarul. (...) Kérdezte, nem gyötör-e
a honvágy, mert ő nagyon szenved. Nekem csak a Tisza hiányzott...*”

Feleségét ugyan hamar elveszíti (flekkfuszban hal meg), de gyermeke új értelmet
ad az életének. S mire a kislány felnő, a politikai rendszer is jelentősen megváltozik,

és épp a gyermeke lesz az, aki megszervezi, hogy visszatérhessen szülőföldjére, s találkozhasson a testvérel. Happy end – mondhatnánk. Akár szirupos hollywoodi történet is lehetne. De ez egy valódi – élet által írott – emberi sors. Illetve nem is egyetlen sors. A szerző ugyanis Bucsella József történetét számtalan mellékággal egészítette ki.

A történetfűzés során gyakran adódott alkalom a kitekintésre. Olyan szereplők emlékét és megpróbáltatásait építette be a szövegbe, akiknek a sorsa keresztezte hősünk életét.

A kötetnek külön érdekessége, hogy valós dokumentumok felhasználásával készült életregény. A szereplői pedig nem csodatévő hősök, nem a történelem kiemelkedő jelentőségű figurái, hanem egyszerű kisemberek, akiknek esélyük sincs arra, hogy beleszólhassanak a világ nagy dolgaiba, inkább csak elszenvedői a történeteknek, ám mégis emberek tudnak maradni egy embertelen világban.

*Kocsis Csaba: Elrabolt ötven évem...
(Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest – 2017)*

Oláh András: Kőarc

Unitárius szemmel

Támba Renátó

A szentlélek kiáradása és ikonográfiai megjelenítése

A keresztény vallás egyik meghatározó ünnepe a pünkösd, mely nem más, mint a Szentlélek kiáradásának ünnepe. A legtöbb keresztény irányzatban a Szentlélek a szentháromság egyik tagja az Atya és a Fiú, Jézus Krisztus mellett, azonban az isteni egység eszméjét valló unitárius vallás számára ez a hatóerő nem más, mint Isten szent lelke vagy szent ereje. Ezt a mozgó ünnepet, mely idén 2019. június 9-ére (pünkösdvasárnap) és 10-ére (pünkösdhétfő) esik, az unitárius hívők is ünneplik, noha számára kissé más jelentéstartammal bír. A lényeg azonban mégis egy: a szentlélek kiáradásának ünnepe voltaképpen nem más, mint annak megünneplése, hogy Isten a maga szent erejével megérinti a híveket, bensőleg átérezhetővé téve jelenlétét.

A Szentlélek kitöltetése már az újszövetségi időben történt, Jézus mennybemenetel után, az ő közbeavatkozásával; a klasszikus, a Bibliában rögzített eset szerint először hirtelen harag támadt a mennyből szélvihar formájában, majd lángnyelvek nyugodtak a jelenlévőkön: Isten szent szelleme előntötte a tanítványokat (az apostolokat) a teremben, ahol korábban az utolsó vacsorát elköltötték. A tanítványok különböző nyelveken kezdtek el beszélni, így aztán megértették őket a sokféle vidékről hozzájuk zarándoklók. Péter bűnbánatot ajánlott, valamint a Jézus nevében való megkeresztelkedést és csatlakozást a Messiáshoz, így aztán sokan megtértek, hogy aztán a megtértekből létrejöjjön az első keresztény gyülekezet, amit jeruzsálemi ősegyháznak hívunk, hiszen az első keresztényi közösségeket Jeruzsálemben hozták létre. Ekkor kezdték el hirdetni az apostolok a krisztusi tanítást.

Isten szent szelleme kiáradásának pillanatában nem más teljeseedett be, mint a Szentlélek általi kereszttség, ami csakis Jézus közbenjárása által vált lehetővé. Ily módon ez az esemény teljes mértékben összefügg Jézus Krisztus kereszthalálával aratott diadalával és mennybéli felmagasztalásával. Minderről az Apostolok Cselekedeteinek több fejezetében és az evangéliumokban olvashatunk részletesebben. Az Apostolok Cselekedeteiben például ezt olvashatjuk: „Amikor pedig eljött a pünkösd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek” (ApCsel 2,3). Krisztus eljövételét és a kiáradást már Keresztelő János is megjövendölte, amikor azt úgy fogalmazott, hogy „Szentlélekkel és tűzzel fog benneteket megkeresztelni” Jézus (Máté 3,11).

Az említett esemény részleteiből kiindulva a Szentlélek gyakori szimbólumává az elbeszélésekben és a képzőművészetben a lángnyelv és a szél vált, de gyakori jelképe a galamb is. Utóbbi azzal magyarázható, hogy miután Keresztelő Szent János megkeresztelte Jézust, Krisztusra fehér galamb formájában szállt Isten szent szelleme. Így aztán a keresztény ikonográfiában ezen jelképek mindegyike szerepelhet a kiáradást megörökítő ábrázolásokon, ez a téma azonban nem tartozik a leggyakoribb témák közé a művé-

*Jan van Eyck (1390-1441):
Mária és a Szentlélek, 1426-1432*

szet történetében. Ugyanakkor ismertek e témában többek között Jan van Eyck, El Greco, Van Dyck és Jean Roustet ábrázolásai.

Jan van Eyck, a németalföldi kora reneszánsz festészet kiemelkedő alakja, az olajfesték feltalálója meglehetősen új szellemben fogant képen örökítette meg Máriát, amint galamb formájában száll reá a Szentlélek, mely a „Mária és a Szentlélek” címet viseli és a genti Szent Bavo katedrálisban került elhelyezésre. Mária immár a reneszánszra jellemző geometrikusan tagolt, perspektivikusan ábrázolt térben jelenik meg, nem „illusztráció” immár valamely bibliai passzushoz, mint a középkor didaktikus ábrázolóművészetében, hanem hús-vér valójában van jelen. A reneszánsz festészet teológiai értelemben az újszövetségi szellemiséghez állt közelebb, melynek értelmében a testi és a szellemi nem áll egymással kibékíthetetlen ellentétben, sőt, ezzel ellentétben a kettő egységét vallja. Feltűnő a kép tónusegysége, mely által még inkább kifejezésre jut a Szentlélek munkálkodása: ebben a formanyelvi megoldásban az válik érzékelhetővé, hogy ő lényen hatja át az egész képet. Mária révületet, áhítatot kifejező arckifejezése, az áhítattól oldalra hajló feje is a mély hitélményt fejezi ki, ahogyan a keresztben elhelyezett kezei is.

Már az előző ábrázoláson is tetten érhető a kiáradástémából fakadó miszticizmus, ez azonban még fokozottabban van jelen El Greco „A Szentlélek kiáradása” c. képén, mely a manierizmus stílusában fogant, a figura serpentinata eszközével juttatva kifejezésre az ábrázolt tanítványok és Mária érzelmének szenvedélyességét, dinamizmusát. A kép éber kolorizmusa, a hidegek és melegek ritmikus játéka, részben átlós összekapcsolódása, valamint a bőven redőzött drapériák által teremtett fény-árnyék jelensége adja a kép mély érzelmi töltését, így érzékeltetve a hívekben tomboló mély hitélmény valóságát. Ráadásul az alakok valószínűtlen megnyújtásával El Greco – a szent szellem munkálkodásán és a mély hitélményen túl – képes kifejezni az apostolok fenségességét is. A képen azt láthatjuk, ahogyan a Szentlélek galambja lángnyelvek formájában száll a hívekre, akik aztán majd különböző nyelveken megszólalva értetik meg magukat a különböző vidékekről hozzájuk zárandoklókkal. E kép nagyfokú miszticizmusát többek között a festőre hatást gyakorolt bizánci hatással magyaráz-

*El Greco (Doménikos Theotokópoulos, 1541-1614):
A Szentlélek kiáradása, 1604-1614*

hatjuk, melynek nyomán festményei nélkülözik a természetes fényt, a távlat érzékeltetésére való törekvést, a fő szerepet a finoman tompuló kolorit és a kontúrok játszáik. Mindenesetre ez a kép az egyik legismertebb ábrázolása a Szentlélek kiáradásának, már csak azért is, mert misztikus átszellemültsége és a kompozíció rituális jellege révén valóban kiválóan képes érzékeltetni e hittörténeti esemény lelki-spirituális valóságát.

Ismeretes továbbá Anthonis Van Dyck azonos című barokk stílusban fogant képe is, melyen sötét fellegekből tör elő a Szentlélek galambja, ugyancsak lángnyelveket bocsátva a tanítványokra és Máriára, aki hideg színével, az alakját a transzcendens tartományokhoz kötő, illetve az alázatosság és odaadás tulajdonságát kifejező kék szín válik ki az apostolok csoportjából. A képet komor színekkel jellemzi, ám a Szentlélek fényözőne érzékeltetővé teszi a közeledő megváltást, megvilágosodást. A tanítványok egy része Máriához fordul, a csoport más tagjainak tekintete azonban a közeledő Szentlélekre szegeződik.

Végül a korábbiaknál érzelmileg visszafogottabb alkotás Roustet „A Szentlélek kiáradása” c. képe, mely immár a kései barokk stílusában fogant; a szereplők itt is hús-vér figurák, ám a kompozíció rend itt áttekinthetőbb, rendezettebb, mint például Van Dyck alkotásán, ugyanis itt a középpontban Mária alakja áll.

A csoportszervezés módja az ókori görög tympanonok csoportozataira hasonlít, ennyiben ezen alkotás már közelít a klasszicizálódás tendenciájára felé, de erre utal az oszlopcarnokban való ábrázolás is. Színekkel tekintetben a kiindulópont Mária hűséget és áldozatkészséget (s ezáltal egyúttal az egyetemes anyaságot) kifejező pirosa, valamint a lényét a mennyek országához kapcsoló kék; a kompozíció többi alakján kisebb színfoltokban, arányosan elosztva ismétlődik meg a piros szín. A mennyből hatalmas fényzőzön támad, s a Szentlélek lángcsóvák formájában száll a hívekre, akik szinte kivétel nélkül az ég felé fordítják tekintetüket.

A kiáradás megtörténtével Krisztus eljövele beteljesedett immár, kezdetét vette egy új korszak. Emlékezzünk tehát erre a hittörténeti eseményre e képek közvetítésével is!

---

*Jean Roustet:
A Szentlélek kiáradása,
1732*

*Anthonis Van Dyck (1599-1641):
A szentlélek kiáradása, 1618-1620*

Az ariánus Biblia¹

A bibliakritika történetének egy ismeretlen fejezete

Antonio Possevino, a Báthory István szolgálatában álló jezsuita tudós és diplomata, aki részben személyes tapasztalatai alapján, részben pedig Kolozsváron dolgozó rendtársai révén az erdélyi antitrinitáriusokról igen részletes információkkal rendelkezett, egyebek között a következőket írta Blandrata és Dávid Ferenc terveiről, s a tervek megvalósítása érdekében tett lépéseiről:

„Di Germania poi fecero venire per essere rettore di scuola Giovanni Sommero, uomo loquace et il quale, secondo in giudizio loro, era perito delle lettere greche; sendo da luterani discacciato per l'altre heresie, le quali dopo la loro andava spargendo. Costui essendo insieme colla moglie et colla suocera morto di peste, hebbe per sostituto un certo Mathia, condotto di Polonia, il quale dagli ariani era tenuto per dotto nelle lettere hebree; et costui fecero rettore della scuola di Kolozsvár, ponendogli però per presidente un certo Giacomo, che si faceva della famiglia de'Paleologi, già imperatori de Constantinopoli. Et questo é colui Vostra Santità costí havendo perdonato la vita, mostrando di essere pentito delle sue bestemmie, et havendo manifestato, ch'egli mentiva non solo negli articoli di fede, ma ancor in quel, che si era attribuito di quel parentado, fu finalmente, come piú di una volta relapso, fatto morire. Or costui, il quale mostrava ingegno et di essere molto dotto nelle lettere greche, hebbe per carico di correggere (cioé sfalsare, a guisa che i Calvinisti in Ginevra in un modo, i luterani in Germania in un'altro et altri in altra maniera havevano fatto) la Bibbia, contra la traduzione antica et vulgata.”

Possevino elbeszélésében van néhány olyan pontatlanság, amelynek oka esetleg az, hogy informátorai erdélyi látogatása idején a 8-10 évvel korábbi eseményekre már nem emlékeztek elég világosan. Tudjuk például, hogy Sommer nem közvetlenül Németországból érkezett Kolozsvárra, hanem már 1561 óta Kelet-Európában élt. A kor egyik legérdekesebb politikai kalandora Jacobus Basiliscus Heraclides Despotes, a számoszi hercegek állítólagos leszármazottja, Ferdinánd herceg jóváhagyásával és néhány magyar és lengyel főnemes anyagi támogatásával 1561-ben foglalta el Moldvát. A görög kalandor radikális egyházi és kulturális reformokat tervezett a keleti egyházhoz tartozó románok között. Sommer Heraclides vállalkozásának hírére utazott Németországból Moldvába, ahol Cornariban iskolaszervezésre kapott megbízatást. Miután Heraclides 1563-ban megbukott, Sommer Erdélybe menekült és az 1560-as évek második felében az egyik erdélyi szász városban, Besztercén volt tanár. Possevínónak az az adata, hogy Sommert a lutheránusok elűzték maguk közül, mert újabb – a lutheránus vallás tételein túlmenő – „eretnkségeket” hirdetett, nyilván Besztercéről való távozására vonatkozik. Sommer 1569-ig volt Besztercén, 1570-ben keletkezett műveiben már a kolozsvári iskola lectorának írja magát.

Az a bizonyos Mátyás, aki az idézett szövegrész szerint Kolozsváron Sommer utóda lett, – mint ez Possevino más, ugyancsak reá vonatkozó feljegyzései alapján egyértelműen megállapítható – más, mint az erdélyi és a lengyel antitrinitáriusok körében az

¹ Pirnát Antal: Kiadatlan tanulmányok. Budapest, 2018. Reciti (Szerk.: Ács Pál). 145–170. o.

1580-as években elterjedő ún. „judaizáns” irányzat megalapítója, Mathias Vehe- Glirius. Róla viszont ismeretes, hogy nem lengyel származású, hanem német, s eredetileg a Neuser-Sylvanus-féle heidelbergi antitrinitárius csoport tagja volt. Abban viszont Possevinónak igaza lehet, hogy Glirius Kolozsvárra – valamikor 1578 körül – Lengyelország felől érkezett, mint ahogyan Lengyelországba is tért vissza, amikor 1579-ben Erdélyből, Dávid Ferencsel való kapcsolata miatt el kellett menekülnie.

Az is valószínűleg Possevino informátorainak tévedései közé tartozik, hogy Sommer és Glirius, a kolozsvári iskola rectorainak mondja. Feltétlenül megbízhatóbbnak kell tartanunk ennél Enyedi György információját, aki Hunyadi Demeter temetésén mondott beszédében egyértelműen úgy nyilatkozott, hogy a kolozsvári iskola rectora 1572 és 1579 között Hunyadi volt. Sommer, illetve Glirius tehát csak a második tanár, a lector állását tölthették be ugyanezen időszak alatt. Ha Enyedi imént idézett adata hitelt érdemel, természetesen Palaeologus nevét is törölnünk kell a kolozsvári iskola egykori rectorainak névsorából. Palaeologus erdélyi látogatásainak időrendje egyébként művei alapján jól rekonstruálható. Miután a gazdag forrásanyag alapján szinte hónapról hónapra nyomon követhetjük az 1570-es években a nyugtalan görög utazásait, nyilvánvaló, hogy a Kolozsvári iskolánál rendszeres tanári, vagy igazgatói munkát nem is végezhetett, hiszen egyhuzamban néhány hétnél tovább sohasem tartózkodott a városban. Palaeologus elsősorban politikai kalandor volt, s vakmerő terveivel és mérhetetlen ambíciójával nehezen is volt összeegyeztethető, hogy elvállaljon egy olyan, viszonylag szerény jövedelmet és még inkább szerény társadalmi rangot biztosító, de ugyanakkor sok munkával és lekötöttséggel járó állást, mint amilyen a kolozsvári lectorság volt akkoriban. Palaeologus tehát Gliriusnak vagy Sommernak mint kolozsvári tanároknak, sohasem volt a főnöke. Az 1570-es évek második felében – Glirius kolozsvári lectorsága idején – egyébként már nem is járt Erdélyben az eddig ismeretessé vált adatok szerint, hanem mint bukott politikus, morvaországi pártfogójának Jetricz z Kunovic úrnak a birtokán húzta meg magát. Palaeologus tehát nem az iskolai oktató munkában volt a kolozsvári lectorok főnöke, hanem egy más munkaterületen. Ez a másik munkaterület aligha lehetett más, mint a Possevino által is említett nagyarányú vállalkozás, a Biblia szövegének korrigálására, s egy olyan új latin Biblia-fordítás elkészítésére, amely alkalmas lett volna arra, hogy helyettesítse a *Vulgátát*, sőt nemcsak azt, hanem a protestáns teológusok által mérvadónak tekintett tudományos igényű humanista Biblia-fordításokat is. Jezsuita informátorunk természetesen a lehető legrosszabb véleménnyel van az „ariánus” Biblia-fordítók jelleméről és tudásáról egyaránt. Az azonban még az ő erősen elfogult előadásából is kitérünk, hogy a munkaközösség szervezői ügyeltek arra, hogy abban a görög és a héber nyelv alapos ismerői vegyenek részt. A fordítók nyelvi felkészültsége lehetővé tette, hogy a latin fordítás elkészítésével párhuzamosan az eredeti görög és héber szövegeket is alapos revízió alá vegyék. Ugyanakkor a fordítói gárda heterogén nemzetiségi összetétele eleve kizárja annak lehetőségét, hogy valamilyen modern nyelvi fordításra gondolhassunk a munka közvetlen céljaként.

Palaeologus, Sommer és Glirius Bibliája nem maradt fenn. Az egész mű valószínűleg nem is készült el soha. Mégsem Possevino meglehetősen pontatlan és helyenként tendenciózusan is homályosan fogalmazott híradása az egyedüli, amelynek alapján e vállalkozásról tudunk.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy a Biblia eredeti szövegeinek kritikai felülvizs-

gálására és lefordítására Palaeologus és munkatársai, az erdélyi unitárius egyház vezetőitől – tehát Dávid Ferentől és Giorgio Blandratától – kaptak megbízatást. A munka kezdeményezője és irányítója azonban valószínűleg mindvégig Palaeologus volt. 1571 előtt a görög főeretnek és a kelet-európai antitrinitáriusok között intenzívebb kapcsolatot nemigen feltételezhetünk. 1571 őszén azonban Palaeologus arra kényszerült, hogy elhagyja Prágát, addigi menedékhelyét, s miután Krakkóban – minden bizonnyal Dudith András segítségével – alaposan tájékozódott a Lengyelországban és Erdélyben fennálló politikai és ideológiai erőviszonyok felől, rövid időn belül az említett országokban folyó vallási és politikai küzdelmek egyik legaktívabb harcosává vált.

Dudith krakkói házában Palaeologusnak többek között Adam Neuserrel és Johann Sommeral is alkalmá volt személyesen megismerkedni. Neuser az 1570-ben leleplezett heidelbergi antitrinitárius szervezkedés egyik vezetője – miután szerencsétlenül végződött első menekülési kísérlete után másodszor is sikerült megszöknie a pfalzi hatóságok elől – 1571-72 telén Krakkóban keresett és talált menedéket, átmenetileg. Sommer – 1569 óta a kolozsvári iskola lectora – 1571 második félévében és 1572 elején Lengyel- és Németországban utazgatott. Bevallott úticélja egy egykori lengyel ariánus feljegyzései szerint az volt, hogy anyját látogassa meg, aki valószínűleg ekkor is Sommer szülővárosában, a Drezda melletti Pirnában élt. Az utazás legfontosabb állomása azonban Krakkó volt, ahol Sommer elsősorban éppen Dudithcsal igyekezett személyes kapcsolatot teremteni. Palaeologus – Dudith tudósítása szerint – 1572. február 6-án utazott tovább Erdélybe, Sommer és Neuser néhány héttel később, április közepén. Palaeologus egyelőre nem szándékozott hosszabb ideig Kolozsváron maradni, s legkésőbb júniusban valóban vissza is tért Dudithhoz Lengyelországba. Sommer 1572 májusában ismét elfoglalta kolozsvári katedróját és ettől kezdve mind Dudithcsal, mind pedig Palaeologusszal igen szoros kapcsolatot tartott fenn levelezés útján, s Palaeologus erdélyi látogatásai idején természetesen személyesen is.

A leginkább kalandosan hármuk közül ekkor Neuser sorsa alakult, a következő hónapok folyamán. A pfalzi menekült Dávid Ferenc részéről igen barátságos fogadtatásban részesült. Dávid, mint kolozsvári plébános kieszközölte a városi tanácstól, hogy a kolozsvári német gyülekezet egyik prédikátori állását Neuser kapja meg. A fejedelmi udvar kálvinista és lutheránus papjai azonban pontosan informálva voltak Neuser németországi viselt dolgairól, a fejedelem figyelmét is felhívták rá. Báthory István általában elég toleráns magatartást tanúsított a különböző rendű-rangú vallási emigránsokkal szemben. Neuser azonban nemcsak eretnek volt, de politikailag is súlyosan kompromittált embernek számított. 1570-ben Heidelbergben a Krisztus-tagadásnál is súlyosabb vád volt ellene, hogy a Speyerben tárgyaló Bekes Gáspár útján a török szultánnal kívánt kapcsolatot létesíteni. Báthory a Miksa császárral kötött megállapodást egyelőre nem kívánta felbontani, és teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy ellenségei igen hatásos politikai propagandaérvet kovácsolhatnak ellene, ha országában menedéket ad egy olyan személynek, akit a német közvélemény török ügynöknek tekintett, és akit két évvel korábban éppen Bekes Gáspár leplezett le, a császár és a pfalzi választófejedelem előtt.

Báthory István nem egészen egy esztendeje volt még csak Erdély fejedelme. Megválasztását ugyan – bizonyos fenntartásokkal – Miksa császár is elismerte; nem volt azonban titok az erdélyi fejedelem előtt az sem, hogy a Habsburg-udvar továbbra is Bekes Gáspárt támogatja ellene, s Bekes és bécsi pártfogói minden eszközt hajlandók felhasz-

nálni azért, hogy nemzetközi politikai kapcsolatainak kiépítését megnehezítsék és erdélyi uralmának megszilárdulását ez által megakadályozzák. Neusernak tehát Báthory István parancsára távoznia kellett Kolozsvárról is. Dávid Ferenc azt a tanácsot adta neki, hogy keresse fel a török területen tartózkodó Karádi Pált, akinek birtokában volt egy primitív nyomdafelszerelés, s Karádi segítségével bocsásson ki egy apológiát, amelyben a vádakkal szemben tisztázza magát. A védőirat kinyomtatására azonban nem került sor, mert Temesváron, ahol Karádi és Neuser megpróbálta a nyomdát üzembe helyezni, a török kormányzó is gyanúsnak találta tevékenységüket. A helyi viszonyokkal ismerős Karádi Pált nem fenyegette nagyobb veszély, a szerencsétlen heidelbergi prédikátort azonban a török basa azzal gyanúsította, hogy a németeknek kémkedik. E váddal szemben Neuser csak úgy tisztázhatta magát, hogy áttért a mohamedán vallásra. Muzulmán hitre térése után Neuser Konstantinápolyba küldték, ahol a szultán udvarában, mint tolmács kapott alkalmazást.

Neuser és az erdélyi antitrinitáriusok kapcsolata nem szakadt meg a kényszerű válásváltoztatás miatt. Abban a levelében, amelyet első ízben G. E. Lessing publikált egy wolfenbütteli kézirat alapján, a következőket írta erről Neuser, számunkra ismeretlen németországi barátainak 1574. április 7-én:

„Ich hab auch vetustissima exemplaria Novi Testamenti vor dieser Zeit in Siebenbürgen geschickt, manuskripta, welche ich wollt, dass ihr sie sehen solltet. Ich glaub, dass solche Exemplaria nicht sehr lang nach Christi Geburt sein geschrieben worden.”

Hogy Neuser ezeket a véleménye szerint igen régi Új-Testamentum-példányokat mikor küldte Erdélybe, arról is van néhány adatunk. Palaeologus 1575 nyarán Törökországban járt. Konstantinápolyban 24 napot töltött, június 14 és július 8. között. Mint úti beszámolójában utal rá, ez alkalommal találkozott Neuserrel is. Az elmondottak alapján igen valószínűnek látszik az a feltevés, hogy Neuser idézett nyilatkozatát, valamint a Palaeológus 1573. évi konstantinápolyi utazására vonatkozó adatokat kapcsolatba hozzuk a 18. századi unitárius egyháztörténeti kézirat által fenntartott tradícióval, amely szerint az erdélyi unitáriusok 1572-ben, illetve 1573-ban Tordán több ízben is zsinatot tartottak, és ezek egyikén Palaeológus egy igen régi görög, Új-Testamentum-kéziratot mutatott be az egybegyűlteknek. Mivel Palaeológus Erdélyben huzamosabb ideig először 1573 második félévében maradt, nyilvánvaló, hogy a minket érdeklő tordai zsinat is erre az időszakra esik. A Tordán bemutatott Új-Testamentum-kódexre, – mint erre már az egyháztörténeti kézirat szerzői is felfigyeltek – hivatkozás történik Palaeológus 1574. december 25-én befejezett *Apocalypsis*-kommentárjában is. Palaeologus itt az Ap. 19.13-hoz („és öltözött vérrel hintett ruhába, és a neve ez: az Isten Igéje”) magyarázatként a János-evangélium első mondatát idézi, megjegyezve, hogy a birtokában lévő igen régi görög kéziratban a και θεδξ ην σ λσγοξ szavak helyett az olvasható, hogy και θεου ην σ λσγοξ. A szöveget pedig – Palaeologus véleménye szerint – az alexandriaiak rontották el szándékosan a //θεσξ nominativussal helyettesítve a θεου genitivusi alakot. Az Ap. 19, 13, και κεκληται το δνομα αυτου σ λσγοξ του θεου fontosságát e feltevés szerint éppen az adja meg, hogy megerősíti a János 1, 1. e kritikus szavának helyes olvasatát, amelyet különben Palaeologus szerint csupán egyetlen kódex tartott volna fenn.

Palaeologus szövegkritikai fejtegetései egyben annak a kérdésnek a tisztázását is lehetővé teszik, hogy mire alapozta Neuser azt a feltevését, hogy az általa Konstantinápolyban beszerzett görög kódexeket – vagy legalábbis ezek egyikét – *nem sokkal Krisz-*

tus születése után másolhatták. E kérdés megértéséhez azonban röviden vázolnunk kell a János-evangélium első fejezetének értelmezéséről és általában a bibliai szövegek hitelességéről 1568-72. között folytatott viták néhány fontosabb mozzanatát.

Nem szorul bővebb bizonyításra az, hogy a János-evangélium első fejezetének minden féle krisztológiai koncepció szempontjából alapvető fontossága van. Mihelyt tehát a 16. sz.-i antitrinitarizmus vitássá tette Krisztus istenségének évszázadok óta fenntartás nélkül elfogadott hittételét, a János-evangélium első fejezetének értelmezése szükségképpen a legfontosabb kérdések egyikévé vált az új tanok hirdetői és ellenzői számára egyaránt. Az antitrinitárius tanoknak az a korai változata, amelyet 1556 körül Lengyelországban Petrus Gonesius kezdett terjeszteni, még viszonylag könnyen összeegyeztethető volt e hely hagyományos értelmezésével is. Gonesius ugyanis Servetus krisztológiáját fogadta el, s Servetus még nem vonta kétségbe *λδοξ* istenségét, és praeexistentiáját, tehát létezését Jézus emberi testben való megszületése, sőt, általában minden létező anyagi és szellemi teremtmény előtt. Az Ige a servetiánus felfogás szerint nem az Atyától megkülönböztetett *hypostasis*, nem önálló személy, – legalábbis addig, amíg Jézusban testet nem ölt – de mégis létezik minden teremtmény előtt, mint a személyében egységnek felfogott istenség egyik *dispositiója*, s e minőségében mindkét teremtménynek, az anyagi világ megteremtésének és a szellemi világ újjászületésének egyaránt részese. A János-evangélium első mondatainak szó szerinti értelme ezzel együtt a hagyományozott szöveg hitelessége ekkor tehát még nem vitás; a vita e fontos bibliai hely filozófiai háttérének értelmezése körül folyik. E felfogás azonban implikálja mindazokat a logikai önellentmondásokat, amelyek a szentháromságtan hagyományos változatát is terhelik:

„Si enim propter patris divinitatem Christo inhabitantem deus est, non video, quo modo non unus sit deus filius cum patre; et si unus, quo non aeternus, infinitus et dico respectu divinitatis. Si vero hominem illum asserimus esse deum, quo modo non erit creatus et formatus, imo recens deus; si vero Christus in Veteri Testamento cognitus et invocatus est, cum ab illis solum unus deus sit creditus et invocatus, non video quo modo effugere possimus, quin Christus dicatur esse ille unus deus. Ego vellem sane, si scripturae analogia admitteret, nos Christum fateri et numero et substantia differre a patre, Vetus et Novum Testamentum non esse unum et idem substantia, sicut nec pater et filius unum sunt substantia, neque patribus Christi cognitionem, fidem et invocationem tribuere.” (Dávid Ferenc levele Palaeologushoz, 1570. november 29.)

Mint az idézett levélrészlet bizonyítja, Dávid Ferenc – s vele együtt nyilván az erdélyi antitrinitarizmus más vezetői is – 1570 körül már teljes mértékben felmérte azokat a logikai nehézségeket, amelyeket sem a hagyományos *trinitas*-dogma – sem az antitrinitarizmus mérsékeltőbb változatai nem képesek feloldani.

Az ellentmondások feloldására Laelius Socinus elmélete látszott a legalkalmasabbnak. Az 1562-ben elhunyt szerző magyarázata a János-evangélium Prológusához Stanislaw Budwinski feljegyzése szerint a lengyel antitrinitáriusok körében már 1565 körül ismeretes volt, s kézírata rövidesen eljuthatott Erdélybe Blandratához is. 1568-ban a Dávid és Blandrata által szerkesztett *De falsa et vera* című kiadvány II. részének 11. fejezeteként Laelius Socinus fogalmazványa Gyulafehérváron nyomtatásban is megjelent. Laelius Socinus a János-evangélium első fejezetét igyekezett mindenfajta metafizikus, ontológiai értelmezéstől megszabadítani. A *λδοξ* szerinte nem más, mint a tanítás, amelynek hirdetésére Jézus elküldetett, metonimikus, vagy metaforikus értelemben

pedig az a személy, akinek küldetése e tanítás hirdetése és megvalósítása volt. Az „ige” tehát sem a Szentháromság második személyének, sem az Istenség valamiféle *dispositio*jának nem tekinthető és Jézusnak az *embernek* megszületése előtt semmiféle reális léte nincs. Ennek a feltevésnek az értelmében a János 1. 1 „kezdet” szava nem a világ kezdetét jelenti, hanem csupán az evangéliumban elbeszélt történet kezdetét, azt az időpontot, amikor Jézus már megszületett, de igehirdető munkáját még nem kezdte meg, és Keresztelő Szent János sem tett még bizonyosságot róla az emberek előtt. Az, hogy „az Ige Istennél vala és Isten vala az Ige”, e felfogás szerint szintén csak metaforikusan értelmezhető, s reális jelentése csupán annyi, hogy Isten már ekkor is ismerte és magáénak tudta az igét. Az hogy „mindenek őáltala lettek, és nála nélkül nem lőn semmi sem, ami lett”, Laelius Socinus értelmezése szerint nem az anyagi világ teremtésére vonatkozik, hanem csak a „második teremtésre”, az emberiség szellemi újjászületésére a krisztusi tanítás által.

A magyarázat filológiai gyengeségét Blandrata alighanem kezdettől fogva érezte, vagy legalábbis igen hamar felismerte. Az 1568 tavaszán tartott gyulafehérvári hitvitan – jóllehet a fejedelem személy szerint felszólította erre – védelmezésére, vagy bővebb kifejtésére nem vállalkozott. Ugyanakkor Melius Péter a magyarországi reformátusok nevében igen súlyos logikai-filológiai és történeti érveket vonultatott fel Laelius Socinus interpretációja ellen. Melius érveire az erdélyi unitáriusok válasza az volt, hogy még ugyanezen év nyarán kiadták a Laeliusi magyarázat egy átdolgozott változatát. Az átdolgozás magán a bibliai szöveg értelmezésén, és annak szorosabb értelemben véve teológiai konklúzióin nem sokat változtatott. Ugyanakkor azonban néhány rendkívül fontos elvi megállapítást fejtett ki tömören, de igen világosan. Az egyik közülük az, hogy hittitkok nincsenek. Amelyik teológiai tétel irracionális, az igaz sem lehet. A másik az az egyelőre még bizonytalanul maradó történeti feltevés, hogy a $\lambda\delta\gamma\omicron\xi\gamma$ -tan a pogány görög filozófusoktól közelebbről a platonista irányzat képviselőitől származik. A kiadvány névtelenül jelent meg, s ez utóbb Faustus Socinus számára lehetővé tette azt, hogy szerzőségét magának tulajdonítsa. 1571-ben azonban Sommer neve alatt forgalomba került egy tézis-sorozat, amely az *Explicatio primi capituli Ioannis* által még csak előlegezett dogmatörténeti tételt, a Szentháromságtan egészére kiterjesztve bizonyítani is igyekezett, Platon, Plotinos és más filozófusok műveiből válogatott idézetek segítségével. Sommer e művében a következőképpen magyarázta a János-evangélium első fejezetéhez fűződő általánosan elfogadott teológiai értelmezés kialakulását:

„Graecia propter philosophiae studium Christi et apostolorum tempore florebat admodum, et sectarum auctores praecipui erant Chrysippus, Plato, Aristoteles et quorum opiniones qui ignoraret, in eruditis nequaquam numerabatur. Ex illorum scholis cum multi ad Christum accederent, ne cum vulgo communem haberent doctrinam, studuerunt Euangelium cum Platone conciliare, quod ipsis perquam videbatur facile, cum utrinque eadem voces... verbi, spiritus, animae principii, quanquam sensu diverso reperirent. Vide et Paulum verisimile enim queri, quod Graeci requirerent in ipso sophiam, quod coniectare licet ei, qui Dionysii illius, quem Pauli fuisse discipulum volunt, scripta legerit. Amelius philosophus Platonius, discipulus Ammonii, cum legisset initium Euangelii Joannis, exclamavit: Dispeream, nisi barbarus ille – nam ipse Graecus erat – breviter complexus est, quae .... divinus Plato et Heraclitus tradiderunt.” Laelius Socinus a hagyományozott evangéliumi szöveg hitelességét nem tekintette kétségesnek. 1571-

ben az idézett tézisek megírása idején még Sommernak is az volt a véleménye, hogy maga a bibliai szöveg érintetlen és csupán a görög filozófusok befolyása alatt álló egyházatyák interpretációja az, ami zavart okoz. Elméletét fenntartotta, és további patrisztikai érvekkel támasztotta alá Károlyi Péter elleni vitáiratában is, amelyet – előszavának tanúsága szerint – 1572 június 24-én fejezett be Kolozsváron. Sommer azonban 1572 nyarán a János-evangélium Prológusának általa elfogadott magyarázatával szemben ismerhetett olyan ellenérveket is, amelyek jóval tárgyilagosabbak, és éppen ezért meggondolkodtatóbbak voltak, mint az orthodox református teológusok érvei. A *Refutatio Stripti Petri Karoli* célja azonban az erdélyi antitrinitáriusok 1571-ig kialakított álláspontjának védelme volt a magyarországi reformátusok támadásaival szemben, ezekre az ellenvetésekre tehát a szerző már csak taktikai okokból sem reflektálhatott.

Laelius Socinus krisztológiájának recepciója heves vitákkal járt Lengyelországban is. Az ellentétek itt magán az antitrinitárius mozgalmon belül bontakoztak ki a már korábban elfogadott servetianus álláspont követői és az újítók között. Az Ige praeexistentiáját valló Servetiánusok 1567. június 14-én Lancut városkában hívtak össze zsinatot, minden jel szerint azzal a szándékkal, hogy ott olyan egyhangú határozatot hozzanak, amely elítéli a veszedelmes újítást és lehetőséget ad nekik arra, hogy terjesztőik ellen erőlyesen fellépjenek. A zsinaton azonban hivatlanul és váratlanul megjelentek a krakkói gyülekezet képviselői és vitát provokáltak. A humanista műveltségű nemesi patrónusokat egyfelől érdekelte a vita, másfelől viszont idegenkedéssel töltötte el a prédikátorokat fűtő *furor theologicus*, amely egy újabb egyházszakadás veszélyét idézte fel. A lancuti gyűlést tehát feloszlatták, s 10 nappal később Skrzynnó-ban újabb zsinatot hívtak össze, amelyen immár mindkét fél nagyjából azonos erővel képviseltethette magát:

„Haec igitur pars, quae contendebat Verbum sive Filium Dei ante matrem exitisse ac caelum et terram cum Patre creasse, elegit collocutores Joannem Casanovium, Farnovium, Ioannem Niemojevium, iudicem Inovladislaviensem jam tunc a Cechovicio baptizatum, Nicolaum Zitinium, Joannem Falconium, Martinum Cechovicium, Danielem Bielinium, demandata notariorum provincia Laurentio Criscovio et Thomae Swzechovio. Pars vero altera, quae tuebatur veritatem primaevam sacris proditam monumentis, Filium Dei Verbum sive Sermonem, quod paternae voluntatis interpret fuerit dictum, non exitisse ante mundum conditum, sed initium existentiae accepisse certo tempore, viventibus scilicet Joanne Baptista et altero Joanne, evangelista et apostolo, sub imperio Romanorum imperatoris Octavii Augusti, expresse perhibente id Sacra Historia, elegerunt collocutores Georgium Schomanum, Gregorium Pauli, Joannem Securinum, Mathiam Albinum, Joannem Baptistam e Litvania, Martinum Crovicium, Simonem Budneum et Jacobum Calinovium. Notarios constituerat Albertum Coscianum et Stanislaum Budzinium, cuius, ut testis locupletis, fide intexenda ista historia nitimur.”²

A vita, amelynek jegyzőkönyvét a lengyel antitrinitáriusok egyik főnemesi patrónusa Stanislaw Gikowsky nyomtatásban is nyilvánosságra bocsátotta, természetesen eldöntetlen maradt. Az elnöklő Hyeronim Filipowskinak csupán a nyílt egyházszakadást sikerült megakadályoznia azáltal, hogy végülis a jelenlévőkkel elfogadtatott egy határozatot, amely arra intette a szembenálló feleket, hogy a nézeteltérések ellenére tartsák magukat a keresztényi szeretet parancsaihoz és egymás kölcsönös szidalmazásától és ex-

² Stanislaw LUBIENIECKI: *Historia Reformationis*. Amsterdam. 1685. lib. 111. c. VIII. p. 218.

kommunikálásától tartózkodjanak. A határozatot azonban nem mindenki tartotta meg. A lengyel antitrinitarizmus atyja, Petrus Gonesius, aki 1556 óta propagálta hazájában Servetus nézeteit, alighanem jelen sem volt a hitvitán. Nem jött el Skrzynnóba Iwan Karinski sem, mert az Ige praexistenciájának tagadását Istenkérdésnek tartotta, s a káromlókcal a lancuti gyűlés után minden kapcsolatot megszakított. A skrzynnói hitvitán Stanislaw Farnowski volt a servetiánus álláspont legmakacsabb védelmezője. Rövidebben ő is kivált az *ecclesia minor* tagjai közül, s a helyi földesúr védelme alatt Nowy Sacz környékén külön szektát alapított.

1568 októberében Pelsznicában 1569 márciusában Belzicén újabb zsinatokon találkoztak az ellenfelek, megegyezésre jutniuk azonban úgy látszik, ezeken a gyűléseken sem sikerült. A Skrzynnóban tartott hitvitán jelen voltak a Litván Nagyhercegség legmagasabb antitrinitárius prédikátorai is. A következő hónapokban azután ők is tovább folytatták egymás között az eldöntetlenül maradt vitát. Szymon Budny feljegyzése szerint az 1568 januárjában Iwiében Jan Kiszka birtokán tartott litván zsinat első napirendi pontja annak a kérdésnek a megvitatása volt, hogy Krisztus, mint személy létezett-e mielőtt Máriától megszületett.

A Skrzynnói zsinat jegyzőkönyvéből csupán egy rövidített összefoglaló kivonat ismeretes. Méginkább szűkszavúak a többi lengyelországi és litvániai zsinatra vonatkozó híradások. Volt azonban Krisztus praexistenciájáról vitatkozó lengyel prédikátoroknak egy tudós és elfogulatlan kortársuk, akinek munkájából ma is pontosan rekonstruálható mindkét fél érveinek rendszere. A kor legkiválóbb humanistája és politikai teoretikusa Andreas Fricius Modrevius (Andrzej Frycz Modrzewski) éppen az antitrinitárius mozgalom által felvetett kérdések megoldására és a Szentháromság-tagadók megjelenésével még bonyolultabbá és súlyosabbá váló egyházszakadások eliminálására koncentráltá élete utolsó éveinek munkáerejét.

Modreviust – még 1565-ben – Dudith győzte meg arról, hogyha a kereszténység egységének helyreállításán kíván munkálkodni, elfogulatlanul kell mérlegelnie az egymással vitázó teológusok érveit, és egyik vallási szektához sem szabad csatlakoznia. A lengyel humanista e szellemben vállalta el Zsigmond Ágost király megbízatását, a hazájában akkor már közel 10 éve folyó szentháromságtani viták elemzésére és ismertetésére. E megbízás alapján készült el Modrevius nagy teológiai művének, a *Sylvae*-nek első változata, amelyet szerzője 1566-ban a nemzetközi hírnevű baseli kiadóhoz, Oporinushoz juttatott el. A tervezett kiadást a lengyel kálvinistáknak sikerült megghiúsítani. A krakói Krzysztof Trecius svájci útja során felkereste Bázelen Oporinust, s a szerző megbízatására hivatkozva elkérte tőle a kéziratot. Az így megszerzett kéziratot sem Modrevius, sem a nyomdász nem látta viszont többé soha. Modrevius nem nyugodott bele abba, hogy műve elkallódott, s 1568-69-ben jegyzetei alapján újra összeállította az elveszett fejezeteket, s a művet további két könyvvel egészítette ki, amelyekben feldolgozta azoknak a vitáknak a tanulságait is, amelyek a munka első változatának lezárása után bontakoztak ki Lengyelországban és Erdélyben. A János-evangélium első fejezetének Laelius Socinustól származó magyarázatát a *Sylvae* III. könyvnek I. tractatusa ismerteti, mint a pinczówiak álláspontját. A forrásmegjelölés arra vall, hogy Modrevius elemzése elsősorban a Skrzynnói zsinat jegyzőkönyvének alapul, mivel itt Jerzy Schoman pinczówi prédikátor volt a Krisztus praexistenciáját tagadó csoport vezető szószólója. A részletes és tárgyilagos ismertetést egy valamivel rövidebb, mindössze két fejezetből álló trac-

tatus követi. Ebben Modrevius azokra a főként filológiai természetű nehézségekre hívja fel a figyelmet, amelyeket – véleménye szerint – a pinczóviak magyarázata nem tud megoldani. A cáfolat egészének részletes ismertetését talán mellőzhetjük. Néhány idézettel azonban feltétlenül érdemes szemléltetnünk azt a logikai és filológiai módszert, amellyel a lengyel humanista interpretálta a vitatott szövegrészeket:

„Iam quid operatus sit Christus ipse prius, quam natus ex virgine, audiamus Ioan. I.: »Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil, quod factum est.« Etsi autem verba Ioannis aliqui de regeneratione interpretantur, tamen videant, ne violenter trahant scripturam ad sua inventa. Quid autem impedit, quominus verba Ioannis altius repetamus? Dicit Ioannes in principio fuisse verbum. Hoc tu de initio praedicationis seu officii ac ministerii Christi interpretaris. Quid autem ad hunc modum novi enunciaret Ioannes? Quis ignorat oportere eum prius existere, qui aliquid docere debeat, agereve? Certe scriptoris est inepti et tempore abutentis scribere ea, quae ita nota sunt omnibus, ut qui de iis dubitet, insanus sit oportet. Quod igitur mundo ignotum est, hoc putemus Ioannem scribere. Ersi autem vox principii multa significaret, tamen videndum, quae huic loco significatio apta esse possit. Tu vis vocem initii intelligi de initio praedicationis ac ministerii Christi, confersque verba Ioannis cum verbis Marci sic ordientis: »Initium Euangelii Iesu Christi, prout scriptum est in prophetis«, deinde et cum illis, quibus canonicam suam orsus est Ioannes: »Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus et manus nostrae contrectarunt, de verbo vitae, annunciamus vobis.« Verum diligentius te inspicere oportet de alio initio haec loca intelligenda esse, quam hunc euangelistae, de quo disputamus. Marcus expresse loquitur de initio Euangelii Christi. Itaque Tigurini verba eius sic explicant: Euangelium Iesu Christi sic incepit, prout scriptum est in prophetis. An vero idem est loqui de Logi initio et de Euangelii ipsius initio? Certe Ioannes loquitur de Logo: non quidem aliquod initium assignando, sed illum in initio extitisse affirmando. [...]

In Canonica autem sua Ioannes, quasi apostolorum nomine. »Annunciamus – inquit – vobis quod audivimus de verbo vitae ab initio, quodque et vidimus et manibus nostris contrectavimus.« Nonne palam loquitur de rebus ab initio a se visis, auditis, contrectatis? At Euangelium Ioannis omnino loquitur de existentia Logi, dicens illum fuisse in principio. Quid igitur magis huic loco convenit, quam ut existimemus Ioannem de eo loqui principio, de quo Moses, describendo initio originis rerum omnium, loquutus sit, nempe de initio creationis rerum? Erat igitur Verbum initio rerum conditarum. Addit Ioannes, ubinam fuerit in illo principio: »Et verbum erat apud Deum.« Hoc tu ita interpretaris, ut dicas Deo notum fuisse Verbum illud, affersque loca quaedam, ubi similes loquutiones de notitia accipiuntur; quae quidem habeant se quomodocunque. Verumtamen debebas ostendere similes loquutiones nunquam aliter interpretandas esse. Hoc si non praestas, quid est, quod e particularibus infers et hanc particularem? Quid autem hoc novi esset, si Ioannes intelligeret Verbum Deo notum fuisse? Profecto Deo nota esse omnia et praesentia et praeterita et futura et quidem aequae omnia, nemo est, qui dubitet. Cum igitur Ioannes dicit: »Et Verbum erat apud Deum«, haec verba, ut sonant, accinienda sunt.»³

³ 2 A. F. MODREVIUS: Opera Omnia. Kiad.C. KUMANIECKI. Varsó, 1953-60. vol. V. 222-223. }

Modrevius erőssége orthodox háromság hívő kortársaival szemben, hogy ő nem a dogmát, hanem a szöveg korrekt filológiai interpretációját védelmezi. Teljes mértékben elfogadja vitapartnereinek azt az elvét, hogy a Szentírást csakis a Szentírásból szabad magyarázni, s a döntő kérdésekben Biblián kívüli tekintélyekre ő sem hivatkozik. Ahol ellenfelei érveit elég nyomatékosnak érzi, ott szívesen elismeri igazságukat is. A János-evangélium Prologusának a pinczóviai által elfogadott magyarázatát azonban önkényesnek és ugyanakkor semmitmondónak érzi. Modrevius, legtöbb humanista kortársához hasonlóan, az Erasmusi stíluseszményen nevelkedett. E stíluseszmény legfőbb követelménye éppen a világos és egyértelmű fogalmazás. Ha János apostol Evangéliuma kezdetén valóban csak annyit akart volna mondani, hogy volt egy ember, aki az üdvözítő tanítás hirdetésére küldetett, miért kellett azt ennyire körülményesen, s ugyanakkor homályosan és félreérthetően megfogalmaznia? Ha a Bibliában a „ige”, a „kezdet”, az „Isten” szavak s a Prologus többi kulcskifejezései mind előfordulhatnak eredeti és átvitt értelemben egyaránt, mi bizonyítja, hogy a János-evangélium első fejezetében minden szót metafórikusan kell érteni? Socinus interpretációját elfogadni valóban csak akkor lehet, ha előzetesen három premisszát elfogadunk. E három premissza a következő:

1. A rendelkezésünkre álló bibliai szöveg a maga egészében hiteles és minden szava isteni kinyilatkoztatás.

2. A kinyilatkoztatás nem tartalmazhat önellentmondásokat, és a logika törvényeivel ellenkező képtelenségeket.

3. A kinyilatkoztatás nem tartalmaz az emberi elme számára felfoghatatlan hittitkokat.

E premisszák azonban egyedül a Biblia szövegéből nem bizonyíthatók. A skrzynnói zsinaton a lengyel testvérek megegyeztek abban, hogy érveit mindkét félnek egyedül és kizárólag a Bibliára kell alapoznia:

„Utraque pars citra anxiam ordinis scholastici curam in colloquiis, in quibus non de philosophicis quaestionibus ac inani laureola, quae vulgo pedibus manibusque in mustaceo quaeritur, sed eruenda primaeva veritate ac consequenda aeterna caelestis gloria agebatur, solis Scripturarum Sacrarum verbis rem peragebat” – írja a szemtanú Budzinski beszámolóját ismertető Lubieniecicus.

E megegyezés eleve kizárta annak lehetőségét, hogy a vita során Schoman Gregorius Paulus és munkatársaik egyértelműen kifejtsék azokat az alapfeltevéseket, amelyeket magának a Bibliának a szövegéből közvetlenül bizonyítani már nem lehet. A Laelius Socinus és követői által hallgatólagosan elfogadott, de 1568-ig seholy ki nem fejtett premisszák közül Modrevius tulajdonképpen csak egyet nem fogadott el, s véleménye ebben a humanista bibliai exegézis olyan mestereiével egyezett – mint például Erasmus vagy Castellio –, akik rendkívül nagy tekintéllyel rendelkeztek az antitrinitáriusok körében is. Modrevius meg volt győződve arról, hogy a Biblia az egyértelmű és világos erkölcsi tanítások mellett – amelyeket éppen ezért minden kereszténynek kötelessége megtartani – tartalmaz olyan hittitkokat is, amelyek megértése meghaladja az ember intellektuális képességeit, s a teológusoknak az az igyekezete, hogy e titkokat racionális formában fejtsék ki, tulajdonképpen szentségtörés. A pinczóviai véleményének cáfolatát Modrevius ezért a következő intellemmel zárta le:

„Nos vero concertationes istas missas facimus Christumque sermonem Patris agnoscamus monentis nos, si ad vitam coelestem aspirare velimus, ut sermonem suum

audiamus et perdiscamus, hoc est, Christum audiamus, hoc autem est, ut iterum interpretemur, fidem illi habeamus, spe inhaereamus, charitate proximo serviamus et in operibus Deo placentibus spacium vitae huius decurramus. Hoc est, quod ab ipso Christo et ab apostolis ipsius docti sumus. Non illi nos arcana maiestatis divinae scrutari, non Christi viscera rimari voluerunt.”

Az Ige megtestesülése tehát Isten titka. Aki ezt a titkot racionális formulák segítségével kívánja kifejezni, vagy – ami ezzel egyre megy – körmönfont okoskodással eliminálni kívánja a Bblia igazságai közül – szentségtörő kézzel turkál Krisztus beleiben.

Modrevius munkája meglehetősen szűk körben volt csak ismeretes. A szerző meghalt röviddel a *Sylvae* második változatának befejezése után, s írásának terjesztéséről vagy kinyomtatásáról már nem gondoskodhatott, így az csak két évtizeddel később, 1590-ben került Rakówban sajtó alá. Két olyan személyről tudunk azonban, akikről bizonyítható, vagy legalábbis nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy már 1570 körül ismerték a *Sylvae* teljes szövegét. Közülük az egyik Dudith, akinek a *Sylva*eről készített másolata a Leideni Egyetem könyvtárában napjainkig fennmaradt. A másolat tanúsága szerint Dudithnak 1568-ban – nagyjából egyidőben azzal, hogy Modrevius az általunk ismert III. könyv írásán dolgozott, – sikerült Treciustól megszereznie az ellopott kéziratot és lemásoltatnia. Az 1568-69-ben elkészült fejezetek szövegét Dudith valószínűleg magától a szerzőtől szerezte meg, s a második kidolgozás szövege alapján átjavította és kiegészítette a birtokában lévő másolatot. A másik személy, akiről joggal feltételezhetjük a modreviusi mű ismeretét, Stanislaw Budzinski volt. Lubieniecki 17. sz. lengyel unitárius egyháztörténete, amely bevallottan elsősorban Budzinski azóta elvesztett munkáján alapul, a *Sylvae* keletkezésének történetéről és Trecius mesterkedéseiről olyan részletes információkat tartalmaz, amelyek feltételezik, hogy Lubieniecki forrásának szerzője azon kívül, hogy a mű teljes szövegét ismerte, személyes kapcsolatban állt magával Modreviusszal is.

Dudith és az erdélyi bibliafordítók kapcsolatáról szó volt már eddig is. Budzinski és Palaeológus kapcsolatáról szintén van egy igen sokat mondó dokumentumunk: Budzinskinek 1574. március 17-én Palaeologushoz írott levele. A levél tanúsága szerint Palaeologus erdélyi tartózkodása idején Budzinski volt az, aki írásainak lengyelországi terjesztéséről gondoskodott. Budzinski e levelében utalás történik Sommer műveire is, amelyeket a levélíró szintén ismert és igen nagyrabecsült. Lubieniecki általunk már eddig is többször idézett egyháztörténete arról tanúskodik, hogy Budzinski Sommerrel és Neuserrel már 1572 elején személyes kapcsolatban állt. Lubieniecki ugyanis – nyilván Budzinski nyomán – minden más forrásnál részletesebben és pontosabban ismeri Neuser lengyelországi itineráriumát. Tudja, hogy a Németországból menekült antitrinitárius lengyel földön először Smigielben Duditz birtokán talált menedéket, majd onnan Krakkóba ment, majd 1572. április 15-én indult tovább Sommer társaságában Erdély felé.

Akár Budzinski volt Sommer, Neuser és Palaeologus krakkói informátora, akár pedig Dudith, Modrevius munkáját mindenképpen megismertethette és megvitathatta velük. Palaeológus, Sommer, vagy Dudith egyaránt kitűnő filológiai iskolázottsággal rendelkezett. Modrevius érveinek bizonyító erejét tehát mindenképpen fel tudták mérni. Ugyanakkor eléggé racionalista beállítottságúak is voltak ahhoz, hogy a már elért kritikai eredményekhez ragaszkodjanak. E helyzetben szinte szükségszerűen kellett vetniük

azt a kérdést, hogy bizonyítható-e annak a bibliai helynek a hitelessége, amelynek magyarázata ennyi nehézséget okoz?

A csoport Biblia-kritikai nézeteinek kialakításában Sommer mellett feltétlenül igen fontos szerepet kell tulajdonítanunk Dudithnak is. 1571 nyarán Dudith meglehetősen éles vitába keveredett a Lengyelországban élő Francesco Stancaróval. Stancaro ekkoriban már nemigen hangoztatta a maga korában sok vitát okozó teológiai különvéleményét, Krisztus közbenjárói funkciójáról és a szerinte is fő veszélyt jelentő antitrinitárius irányzattal szemben az orthodox reformátusok álláspontjához közeledett. E szellemben igyekezett Dudithot is meggyőzni arról, hogy a hagyományos *trinitas*-tan a Bibliából – mégpedig nemcsak az Újtestamentumból, hanem az Ótestamentumból is – egyértelműen igazolható. Stancarónak Dudithhoz intézett iratát nem ismerjük. Alapgondolata, vagy legalábbis egyik kardinális tétele azonban Dudith válasza alapján könnyen rekonstruálható.

Dudith 1571 szeptember 22-én Francesco Stancaróhoz írott levele, amelyre a legutóbbi években Domenico Caccamo, majd Dán Róbert munkái hívták fel a figyelmet, terjedelmesen, olykor rendkívül ingerült hangnemben igyekszik megcáfolni Stancarónak azt a tételét, hogy az Athanasius, Basilius, a két Gregorius, Ioannes Chrysostomus és más 4. századi egyházatyák által kidolgozott orthodox Szentháromságtan az Ótestamentum héber szövegéből a zsidó kabbalisztika módszereivel egyértelműen bebizonyítható, s éppen ezért a héber nyelv és a zsidó Biblia-magyarázatok ismerete az üdvösséghez elengedhetetlenül szükséges a keresztényeknek is. A Szentháromságnak ótestamentumi szövegekből való bizonyítására az antitrinitáriusokkal folytatott hitvitákon a lengyel és magyar kálvinisták részéről Stanzarótól függetlenül is számos kísérlet történt az 1560-as években, s ezek során nemigen hivatkoztak a héber Biblia egyes szavaira, vagy éppen mondataira alapozott kabbalisztikus spekulációkra is. Dudith jól tudta, hogy mindenfajta kabbalisztikus okoskodás érvényes volta azon áll vagy bukik, hogy a Biblia héber szövege betű szerint hiteles-e vagy sem, mint filológus meg volt győződve arról, hogy a Biblia ilyenfajta hitelessége nem bizonyítható. A vita konkrét tárgyának megfelelően a Stanzaróhoz írott levélben elsősorban a héber szöveg és a zsidó írásmagyarázatok megbízható volta ellen felhozható érveket fejti ki. Az Ótestamentum hiteles kéziratai a Dudith által idézett zsidó tradíció szerint már akkor elvesztek, amikor az asszírok feldúlták Jeruzsálemet (tehát az i.e. 7. században!) A szent szövegeket a zsidó írástudók restaurálták, különböző bizonytalan hitelű források nyomán. Ezekről a zsidó írástudókról Dudith az evangéliumok és egyes egyházatyák elítélő véleménye alapján minden rosszat hajlandó feltételezni, nem utolsó sorban a tudatos Biblia-hamisítást. A héber szöveg utolsó átdolgozását a tiberriási rabbinusoknak tulajdonítja és a i.sz. 512-re teszi. E feltevés lehetővé teszi számára, hogy a zsidók által használt bibliai szövegek, és az i.e. 3. századi görög fordítás a *Septuaginta* között mutatkozó eltéréseket legalábbis részben azzal magyarázza, hogy a rabbinusok kifejezetten a kereszténység elleni polemia céljai szerint módosították a héber bibliát. A héber szöveg megbízhatatlanságát bizonyító érveket Dudith jórészt a kortárs katolikus polemikuskok – elsősorban Wilhelm Lindanus és Sixtus Senensis – munkáiból veszi. Tendenciája azonban gyökeresen különbözik a forrásként felhasznált katolikus vitairatokétól. A tridenti zsinat évtizedeiben kibontakozó katolikus polemikuskok irodalom elsősorban a reformátorok „Sola Scriptura” elvének megcáfolására törekedett. A zsinat által a katolicizmus dogmájának rangjára

emelt felfogás szerint a hit elsődleges forrása nem a Biblia, hanem az egyház tanítása. A Biblia is csak azért érdemel hitelt, mert szövegének integritását és helyes magyarázatát az egyházi tradíció garantálja. Mivel a katolikus egyház az igaz hit egyedüli letéteményese, az általa fenntartott és folyamatosan használt latin szöveg a *Vulgata* feltétlenül hiteles. A protestánsok által a *Vulgata*-val szemben előnyben részesített héber és görög szövegek ezzel szemben mivel a zsidók, illetve a Schismaticusok kezén hagyományozódtak évszázadokon át, számtalan önkényes változtatást szenvedtek el, véletlen szövegromlást és szándékos szöveghamisítást egyaránt. Dudith átveszi a katolikus teológusok szövegkritikai érveit, az egyházi tradíció tiszteletében azonban nem osztozik velük, s mi sem áll tőle távolabb, mint az a gondolat, hogy a – *Vulgata* bármilyen vonatkozásban is megbízhatóbb, mint a héber vagy a görög szövegek. Szerzőjéről Hieronymusról több vonatkozásban is megállapítja, hogy nem tudott elég jól héberül és nem álltak rendelkezésére elég megbízható kéziratok. Fejtegetései nemcsak a zsidó, de lényegében az egész keresztény bibliai szövegtradíció értékét is kérdéssé teszik:

„Deinde, si negem textum biblicum, verum atque antiquum illum esse, quo veteres, atque adeo 72 interpretes usi sunt, quid habes, quod contra afferas? Non leves coniecturae passim ex doctis viris sumi possunt, quae tantum corrumpendi et verum scripturae sensum posteris eripiendi rabbinorum vestrorum studium nobis demonstrant, ut si prorsus negemus verum hunc esse textum, quo hodie utimini, non multum a vero aberemus. Vides quid vestris istis verbis debeamus?

Miraris fortasse audaciam meam. Quid aliud, quaeso, suspicer, quum videam praeter 72 illos summa doctrina praeditos viros, aliosque ad interpretationem librorum sacrarum manus admovisse, qui omnes inter se multis locis discrepabant, quod sane varietati exemplarium tribuendum sit, non malitiae, non ignorantiae. Nam et Aquilam et Symmachum et Theodotionem magnos viros fuisse constat. Sed et his aliae tres versiones accesserunt, quae quinta, sexta et septima vulgo vocabantur, quin et octavam Hieronymum elaborasse creditur. Nota sunt Origenis Hexapla et Octapla.

Aliae quoque fuerunt diversae editiones ad horum imitationem fabricatae. Nam scribitur 30 viros Aquilam Ponticum in sua interpretatione secutos esse. Sex item interpretes quosdam fuisse memorantur, quorum editio multos errores habuerit. Fuit etiam alia quaedam editio, quae post Babilonicam captivitatem in dolio reperta dicebatur. Hieronymus in praefatione Paralipomeni satis aperte docet etiam eiusdem diversa et plane inter se pugnancia exemplaria fuisse circumlata. Hinc nimirum natae sunt tot emendationes, tot castigationes, tot recognitiones ad Hebraicam, ut dici soliti sunt, veritatem.

Quin aliae provinciae aliis atque aliis exemplaribus utebantur, non aliam ob causam, quam quod suam quoque editionem aliis emendatiorem esse persuasum haberent. Ac Alexandria quidem atque Aegyptus editionem usurpabant ab Hesychio, Hierosolymitano presbytero recognitam, Constantinopolitana ecclesia ad Antiochiam usque a Luciano Martyre, Antiocheno presbytero ac Nicomediae episcopo emendatam legebat, his vero interiectae regiones Palestinis codicibus utebantur, qui Eusebii testimonio ab Origene castigati fuerant. Samaritanorumque codicum quorundam Hieronymus non raro mentionem facit. Quibus omnibus Hieronymus quoque suam adicere non dubitavit, Augustino, Rufino, Palladio Gallata, studium eius improbantibus.”

A keresztény egyházatyák közül Dudith a legerősebb kritikával éppen Origenészt

illeti, akinek ugyanakkor a görög nyelvű bibliai szöveghagyomány kialakításában – s Hieronymus közvetítésével a latin nyelvűében is – központi szerepet tulajdonít:

„Dic quaeso, quid Origeni Adamantio ad sacras litteras intelligendas adiumenti attulit ea (scl. linguae Hebraicae) cognitio? Fuitne aliis omnibus interpretis aut doctoris, aut verior, aut sincerior? Non dices, opinor. Nam ne tu quidem negare potes maximam in eo scriptore errorum et pestilentium opinionum segetem esse, ex qua multa in ecclesiam falsorum dogmatum portenta redundarunt. Quis enim plus sibi in allhgoróiz et alienis quibusdam a simplici veritate commentis indulisit, quis magis ridiculus fuit? „

Dudith a Stancaróval folytatott vitában – már csak taktikai okokból is – szigorúan ügyelt arra, hogy a bibliai szövegek hitelességével kapcsolatos fenntartásait kizárólag az Ótestamentumra korlátozza. A kereszténynek – véleménye szerint – semmiféle kára nem származik abból, hogy az egész ótestamentumi szöveghagyomány megbízhatatlan, mivel hite kizárólag az Újtestamentum tanításán alapul:

„Sed ne minius sim, quid, quaeso, mihi iam tandem rei esse dicam sive cum totis ipsis Bibliis, sive cum rabbinis tuis? An adhuc sub lege sumus? Quid prodest nobis Christi mors et resurrectio, si adhuc ex Veteri Testamento pendemus et illuc respectamus? Non opus est mihi alio testimonio, quam Christi, magistri et servatoris mei. Eum iam Dei beneficio fide apprehendi. Quaerant fidei suae fulcimenta ex Bibliis, qui Christo fidem abrogant. Mihi satis est Euangelii doctrina tum ad necessarium eruditionem, tum ad fidei meae firmitatem et consolationem.”

E kizárólag újtestamentumi forrásokra alapozott vallási meggyőződés, amely a katolikus és az orthodox protestáns felfogástól egyaránt igen távol áll, nem jelentette azonban azt a végső határt, ameddig Dudith és munkatársai eljutottak vizsgálódásaik során. Ugyanazokat a kritikai szempontokat, amelyeket Dudith Stancaróval vitatkozva az ótestamentumi szövegekkel szemben alkalmazott, rendkívül könnyű volt érvényesíteni az újtestamentumi szövegek elemzésénél is. Az eddigiiek során idéztük már Dudith elítélő véleményét Origenész exegetikai módszereiről. Bemutattuk Sommer hipotézisét is, amely szerint a János-evangélium praefatiójának hibás magyarázata az Ammoniosz Szakkasz platonista iskolájának befolyása alatt álló alexandriai keresztényektől származik.

Origenész, Clemens Alexandrinus után vagy három évtizeden keresztül (202-tól 231-ig a hagyomány szerint) ennek az alexandriai iskolának a vezetője volt, s maga is Ammoniosz Szakkasz tanítványinak sorába tartozott. A reneszánszkori platonista irodalom, amely Ficinótól Postellusig a keresztény, a zsidó, a görög és a görög nyelvű források alapján feltételezett egyiptomi vallási és filozófiai tradíciók szintézisének kialakításán munkálkodott, jól ismerte s olykor talán reális jelentőségüknél is jobban hangsúlyozta ezeket az összefüggéseket. Sommert – s őt megelőzően talán már Laelius Socinus is – éppen e platonista elméletek kritikai vizsgálata vezette el arra a konklúzióra, hogy a trinitas-dogma általában és különösen a János-evangélium első fejezetére alapozott *logos*-tan nem a Bibliából, hanem a profán filozófiából származik.

Miután a dogma kialakulására ez az elmélet racionális magyarázatot adott, ám ugyanakkor a dogma alapjául szolgáló bibliai helyek közül egynek – s a megelőző évek hitvitáinak tanúsága alapján úgy látszott, hogy csakis ennek az egyetlen egynek, a János evangélium első fejezetének – az új elmélet szellemében való magyarázat továbbra is komoly filológiai nehézségekbe ütközött, elég kézenfekvőnek látszott az a feltevés, hogy

ugyanazok az egyházatyák, akik a platonista *logos*-tant átcsempészték a kereszténység hittételei közé, ugyanakkor szándékosan megváltoztatták magát az Újtestamentum szövegét is, legalább ezen az egy kritikus helyen. Szigorúan logikai szempontból ez a hipotézis természetesen nem volt kifogástalan, s ezt valószínűleg jól tudta Sommer vagy Palaeologus is. Szövegkritikai hipotézisükről éppen ezért hallgattak, egészen az 1573. évi tordai zsinatig. Ugyanakkor azonban úgy érezték, hogy az egyelőre még erősen támadható feltevés, bizonyosságot nyer, ha sikerül a kézirati hagyományban kimutatni az alexandriai átdolgozás előtti szövegváltozatot. Sommer Palaeológus és Neuser számára így 1572 tavaszán az Új testamentum szövegének kritikai felülvizsgálata a legsürgetőbb feladatok egyikének látszott, s terveiknek nem volt nehéz megnyerniök Dávid Ferencet sem, aki maga is jól érzékelte azokat a nehézségeket, amelyek abból adódtak, hogy a szó szerint értelmezett bibliai szövegek bizonyos pontokon ellentmondani látszóttak az általa képviselt antitrinitárius teológia logikailag koherens, racionális előfeltevéseinek.

Miután Neuser kényszerűségből Törökországba távozott, a csoport tagjai rövidesen megtalálták a módját annak, hogy a maguk javára fordítsák a szándékok ellenére kialakult helyzetet. Joggal feltételezhető, hogy Neuser röviddel Konstantinápolyba való megérkezése után már megkapta a kolozsváriak megbízatását régi görög újtestamentumi kéziratok gyűjtésére. Nem egészen egy éven belül Palaeológus konstantinápolyi látogatásakor már el is küldhette Erdélybe azt a kéziratot amely – úgy látszott – ragyogóan bizonyítja munkatársai előzetes hipotézisét. A kézirat, amelyre Neuser levelében hivatkozik, s amelyet Palaeologus apokalypsis-kommentárjában idéz – ma nem ismeretes. Arról is igen keveset tudunk, hogy mennyire voltak megbízhatók Neuser, Palaeologus, vagy Sommer görög paleográfiai ismeretei. A kézirat reális értékéről, valóságos koráról éppen ezért tulajdonképpen semmi bizonyosat nem tudunk. Azt viszont az elmondottak alapján már könnyen megállapíthatjuk, hogy mire lapozta Neuser azt a nyilatkozatát, hogy az általa Konstantinápolyban talált görög újtestamentumi kéziratok egyike nem sokkal Krisztus születése után keletkezett. Somer és Palaeologus hipotézise Clemens Alexandrinus és Origenesz alexandriai munkásságának idejére, tehát a II. század utolsó és a III. század első évtizedeire datálta a János-evangélium első fejezetének átdolgozását. Amennyiben Palaeologus Neusertől kapott Bibliában olyan szöveget vélt felismerni, amelyet még nem érintett ez az átdolgozás, úgy szükségszerűen adódott számára, és munkatársai számára az a feltevés, hogy a kézirat legkésőbb a II. század folyamán keletkezett. Tehát Krisztikus és az apostolok korához valóban elég közel, s jóval régebben, mint bármelyik a 16. században ismert bibliai kéziratok közül. Jelenlegi tudásunk szerint természetesen rendkívül valószínűtlennek kell tartanunk, hogy a kézirat valóban ennyire páratlanul régi volt, s ha Palaeológus és társai tévesen ítélték meg a kódex korát és Provenienciáját, akkor a belőle általuk idézett egyetlen *varia lectio* bizonyító ereje is igen keveset ér. A konkrét szövegjavítási kísérlet értékétől függetlenül rendkívül fontosnak kell azonban tartanunk az elért módszertani eredményt, a mögötte kitapintható szemléleti változást.

Azt, hogy a Bibliának – ugyanúgy, mint bármely más szövegnek – abszolút hibátlan kézirata vagy kiadása nincs, bizonyára korábban is tudta mindenki, aki figyelmesen tanulmányozta a szövegeket. A szentírástudomány ennek ellenére feltételezte, hogy az egyház az ideális szövegnek mégis birtokában van. E feltevést racionális formában kifejtve annyit jelent, hogy az egyes kéziratokban tapasztalt szövegromlásokat véletlen

másolási hibák következményeinek tekintették, és ennek megfelelően biztosak voltak abban, hogy megfelelő számú kézirat egybevetése esetén valamennyi hiba korrigálható. E feltevés végső alapja a szövegek szent jellegében és az isteni gondviselésben – vagy ami ezzel egyet jelent – az egyház tévedhetetlenségében – való hit volt. A Szentírás igaz, mert isteni kinyilatkoztatás, ugyanezen okból Isten azt sem engedheti meg, hogy szövegeit önkényesen eltorzítsák az emberek. Hogy melyik az a szöveg, amely ily módon Isten különös védelme alatt áll, a felől a 16. században már megoszlottak a vélemények.

A protestáns felfogás szerint, mivel a bibliai szerzők héberül, illetve görögül írták műveiket, a héber, illetve héber alapszöveg az, amelyik feltétlenül hitelt érdemel. A tridenti zsinat által jóváhagyott katolikus felfogás szerint – mint már utaltunk rá – Hieronymus latin fordítását illeti meg ugyanez a rang. Bármennyire is eltért azonban az egyes felekezetek véleménye a különböző nyelvi szövegek értéke felől, abban valamennyi teológus egyetértett, hogy van olyan szöveg, amelyet semmiféle önkényes és tendenciózus torzítás nem ért. Ezt a közös alaptételt vonta kétségbe Dudith, amikor 1571-ben feltételezte, hogy már a Septuaginta fordítói sem ismerték az Ótestamentum hiteles szövegét. A keresztény teológia számára még kényesebb területet érintett Palaeológus és Sommer 1572-73-ban kialakított hipotézise, amely nem kevesebbet kívánt bizonyítani, mint azt, hogy a János-evangélium kezdő sorait a 3. század eleje óta az egész kereszténység tendenciózusan elferdített formában ismeri, s a hiteles szöveget szinte csak véletlenül tartotta fenn egy lappangó, több mint 1300 éven át senki által figyelemre nem méltatott kézirat.

A kelet-európai antitrinitárizmus racionalista ága tehát az 1570-es évek elején eljutott addig, hogy szükségképpen kétségbe kellett vonnia a bibliai szövegek szakrális jellegét. A Biblia számukra már csak annyiban volt igaz, amennyiben tartalma racionális előfeltevéseiknek megfelelt, – tehát logikai képtelenséget nem tartalmazott – és amennyiben a történelmi és filológiai elemzés is bizonyította egyes szövegrészleteinek hitelét.

1573-ban Palaeologus De veritate narrationis novae sacrae scripturae sine vitio sancti spiritus címen külön traktátusban is kifejtette a bibliai szövegek értékéről és hitelességéről vallott nézeteit. A tanulmány világosan leszögezi, hogy a bibliai szerzőkkel kapcsolatban ugyanazokat a kritikai szempontokat lehet és kell alkalmazni, mint a profán szerzők munkáinak vizsgálatánál:

„Quod ad illam partem, quae ad veritatem narrationis nostrorum scriptorum, Matthaei, Marci, Ioannis, Lucae, Pauli, Petri, Iacobi et Iudae pertinet, illud observandum est, quod in aliis omnibus scriptoribus sacris, profanis observari solet: quaedam scilicet esse sui temporis, quaedam superioris eorum, quae narrant. Adduntur his divinationes, quae sequentem aetatem pertinent, cum ex his quae fiunt, vere prudentes introducuntur in historia divinare bona, malave, quae sunt secutura. Nostris auctoribus datur illud praeterea, quod non a tripode aut Sibyllae foliis, sed a Deo, omnium rerum conditore edocti certa tempora adesse aut foere claris verbis indicarunt, in quibus Deus statuisset aliquid facere.”

Ami a múltra és a jelenre vonatkozó tudósításokat illeti, Palaeologus véleménye szerint ezek megírásában az isteni inspirációnak semmi szerepe nem volt. A bibliai szerzők ugyanúgy, mint bármely megbízható profán történetíró vagy saját tapasztalataiból, vagy szemtanúk elbeszéléséből vagy esetleg írott forrásokból szereztek információikat. E tör-

téneti jellegű szövegekben, Palaeologus szerint, az evangélisták és az apostolok sehol nem is hivatkoznak állításaik bizonyítékaként Istenre, Jézusra, a Szentlélekre, az angyalokra, vagy egyéb földöntúli hatalmakra. Az olvasónak tehát nem szabad megbotránkoznia, ha az Újtestamentumban hibás ótestamentumi idézeteket talál, vagy ha evangéliumok elbeszélései bizonyos részletkérdésekben egymásnak ellentmondanak. Tudomásul kell venni, hogy a bibliai szerzők is emberek, ugyanúgy tévedhettek, mint bárki más. A történelmi és filológiai kritikának ezek szerint joga és kötelessége is kutatni a bibliai szövegek belső ellentmondásait, s ha lehet, kimutatni és korrigálni a tévedéseket. A Biblia történeti elbeszéléseinek igazságába vetett hit Palaeologus szerint racionális meggyőződés kérdése, s éppen ezért az üdvösség szempontjából indifferens. Jézus tanítását feltétlenül igaznak tartja Palaeologus is. A bibliai csodák megtörténtében sem kételkedik. Az evangéliumok azonban véleménye szerint már csak közvetve tartalmazzák a kinyilatkoztatást: igazak annyiban, amennyiben szerzőiknek sikerült helyesen reprodukálni az élőszóban elhangzott tanítást. A kinyilatkoztatás Palaeologus véleménye szerint a jövődre vonatkozólag csupán egyetlen lényeges üzenetet tartalmazott: a pogányok Jézus halála után Isten választott népévé lehetnek, ha hiszik, hogy Jézus Isten küldötte volt. Jézust Isten a zsidókhöz küldötte Messias gyanánt. Azonban a zsidók nem hittek benne, elvesztették kiváltságaikat: népük szétszóródott, országukat elpusztították a rómaiak. Örökükbe azok a pogányok léptek, akiknek az őszövétségi törvények megtartása nélkül egyedül a Jézusba vetett hit által megadatik, hogy üdvözüljenek. E tételét Palaeologus e tanulmányában is – akárcsak más munkáikban – hosszasan, a párhuzamos bibliai helyek nagy sorát felvonultatva igyekszik bebizonyítani. Meggyőződése szerint e tétel ellentmondás nélkül az összes újszövétségi szerzőnél megtalálható, s hitelessége ezért kétségtelen.

Az Újtestamentumra vonatkozó tételeket nem nehéz kiterjeszteni az Ótestamentumra is. Ha a Biblia történeti könyvei nem isteni sugalmazás termékei, s hitelük kizárólag attól függ, hogy szerzőjük az elbeszélte eseményekről rendelkezett-e megbízható információkkal vagy sem, akkor nyilvánvaló, hogy a *Genesys* első fejezetei a teremtés és a paradicsomi bűnbeesés története a Biblia legmegbízhatóbb szövegrészei közé tartoznak. Az események évezredekkel Mózes kora előtt történtek, a Biblia szerint is, s a *Genesys* szerzője a bizonytalan értékű szájhagyományon kívül más forrásra nem támaszkodhatott. Palaeologus gondolatrendszeréből tehát logikusan következett, hogy kétségbe kellett vonnia a bibliai teremtéstörténet hitelét. A lépést meg is tette az *An omnes ab uno Adamo descenderint* című miniatűr tanulmányban, amely ugyanannak a valószínűleg 1573-ban írt traktátus-sorozatnak a részeként maradt fenn, mint az imént ismertetett *De veritate Novae Sacrae Scripturae*.

Palaeologus írt egyrészt a *Genesys* könyvének néhány önellentmondónak látszó részletét feszegeti (kik voltak Ádám fiainak feleségei? Kik azok az „istenek fiai” és „emberek leányai” akikről a Gen. 6.2. beszél?), másrészt pedig kora új földrajzi felfedezésekkel szembesíti a bibliai tradíciót. Sem a Bibliában, sem más forrásban nem esik szó arról, tudomása szerint, hogy Ázsia vagy Európa lakói – tehát azok a népek, amelyekről némi valószínűséggel még valószínűsíthető, hogy Ádám leszármazottai – eljutottak volna az Újvilágba Kolombus előtt. Honnan származnak tehát Amerika és számos távoli sziget lakói, akiket csak a közelmúltban fedeztek fel az európaiak? A kérdésre csak egyetlen elfogadható választ talál: a mózesi történetet nem lehet szó szerint hitelesnek

tekinteni. Isten nem egy emberpárt teremtett, hanem többet, s a bibliai elbeszélések színhelyétől távoli vidékek lakói bizonyára nem Ádám leszármazottai. E feltevés számára elsősorban teológiai következménye miatt érdekes. Ha nem származik minden ember Ádámtól, Ádám bűne sem szállhatott át mindenkire. A paradicsomi bűnbeesés története tehát csupán erkölcsi parabola annak illusztrálására, hogy Isten parancsait a legkisebb dologban sem szabad megsérteni. S hiteles történeti forrásnak nem tekinthető. Következésképpen az „eredeti bűn” dogmája sem bizonyítható, nem bizonyítható Luther vagy Kálvin predestináció elképzelése sem. Palaeologus alighanem tisztában volt azzal, hogy e tétel milyen ellenkezést fog kiváltani még az egyébként racionalista beállítottságú erdélyi és lengyel antitrinitárius prédikátorok körében. Így későbbi műveiben mellőzte a mózesi teremtéstörténet cáfolatát. Nem értelmezhetjük azonban ezt úgy, hogy vissza is vonta tételét. Az *An omnes ab uno Adamo descenderint* traktátus lényeges teológiai konklúziói ugyanis gondolatrendszerének organikus részei maradtak az 1574 augusztusában befejezett *Cathecesis Christiana* tanusága szerint továbbra is. Palaeologus e művének egyik főszereplője egy indián. Az indián beszámol arról, hogy honfitársai hírből sem ismerték a bibliai kinyilatkoztatást az európai hódítás előtt. Ennek ellenére világos fogalmaik voltak a természetes erkölcs törvényeiről, amelyek lényegében megegyeztek a Biblia erkölcsi tanításaival és – ellentétben az európaiakkal – meg is tartották az alapvető erkölcsi szabályokat. Bálványimádók sem voltak az indiánok. Palaeologus véleménye szerint hittek a teremtő Istenben, s az égítesteket csak azért tisztelték, mert ezeket tekintették Isten legmagasztosabb megnyilvánulásainak.

Az indián-történet nyilvánvalóan azt a tételt szemlélteti, hogy az ember Isten létét és az erkölcsi alapvető törvényeit természetes intellektusa segítségével is felismerheti, s az emberiség soha el nem vesztette jóra és rosszra egyaránt képes szabad akaratát. A paradicsomi bűnbeesés történetéből levont teológiai konklúziók tehát Palaeologus szerint mindenképpen érvénytelenek, s ennek következtében a mózesi elbeszélés hitelességének kérdése az üdvösség szempontjából indifferens. Bizonyítása vagy cáfolata tisztán történeti kérdés, amely a teológiai tárgyú munkákban éppen ezért mellőzhető.

A *De Veritate Novae Sacrae Scripturae* nyilván a készülő újtestamentumi szövegrevízió előmunkálatai közé tartozott. Sommer éppen ezért e traktátust alaposan át tanulmányozta és a maga számára kivonatot is készített belőle, amelyet Palaeologus munkájával együtt szintén fenntartott Torockai Máté másolata. A munka további folytatásáról azonban már nincsenek dokumentumai. Palaeologus az 1570-es évek első felében nagyon is lekötötték politikai tervei, utazásai, vitái a lengyel antitrinitáriusok anabaptista befolyás alatt álló szárnyával és az olyan nagy terjedelmű szintetikus művek megalkotása, mint amilyen pl. a már idézett *Catechesis Christiana* volt. A bibliai szövegrevízió, illetve a bibliai szövegfordítás munkáival kapcsolatban éppen ezért legfeljebb az elvi irányítás feladatára vállalkozhatott, a sok időt igénylő filológiai apró munka valószínűleg Sommerra maradt. Sommer azonban 1574. augusztus 8-án Kolozsváron pusztító pestisjárvány áldozata lett, s ezzel valószínűleg félbe is maradt a vállalkozás. Körülbelül egy év múlva Palaeologus is végleg eltávozott Erdélyből, s alighanem magával vitte a Neuser által szerzett görög kódexeket is. Válaszúti György 1588-ban a pécsi dispután már csak hallomásból hivatkozott e kéziratra, s Palaeologus 1575-ig elkészült munkáitól független idézetet más erdélyi szerzők irataiból sem ismerünk.

Sommer és Palaeologus elsősorban grécisták voltak. A héber Ótestamentum szöve-

ge, amelynek hitelességében Dudith érvei nyomán amúgy is jó okuk volt kételkedni, nem érdekelte őket túlságosan. Képzettségük és érdeklődésük irányára jellemző, hogy mindenkor görögül vagy a Septuaginta alapján rögtönzött saját latin fordításban idézték az Ótestamentumot is. Valószínű, hogy az ótestamentumi szövegek rendszeres felülvizsgálata 1574-ig nem is szerepelt a programjukban sem. A helyzet csak 1578-ban változhatott meg, amikor Mathias Vehe-Glirius is Kelet-Európába érkezett. Glirius útvonalát nem ismerjük. Feltehető azonban, hogy Kolozsvárra már Palaeologus ajánlólevelével került. Glirius kelet-európai útját megelőzően Kölnben alapos hebreológiai tanulmányokat folytatott. Megjelenése lehetőséget nyújtott arra, hogy Dávid és Palaeologus – akik levelezés útján minden jel szerint továbbra is kapcsolatban voltak egymással – felújítsák a Biblia-kiadásra vonatkozó terveiket, s esetleg kiterjesszék azokat az Ótestamentumra is. Glirius azonban e feladata megoldásába éppen csak belekezdhetett. Faustus Socinus és Blandrata ugyanis Gliriusban látták Dávid Ferenc rossz szellemét, aki szerintük megbocsáthatatlan, radikális újításokra ösztönzi az erdélyi unitáriusok szuperintendensét, s ezért Blandrata még a Dávid Ferenc elleni hajza megkezdése előtt gondoskodott arról, hogy Báthory Kristóf fejedelem utasítsa a Kolozsvári Tanácsot, hogy Gliriuszt tiltsák ki a városból. Glirius közreműködésével a bibliai szövegrevízió munkája 1579-ben Kolozsváron legfeljebb néhány hónapig folyhatott, s így nem csoda, hogy Possevino híradásán kívül más emléke nem is maradt.

*

A tanulmány egy-egy változata elhangzott németül Varsóban a Lengyel Tudományos Akadémia Filozófia és Szociológia Intézetében, valamint magyarul Szegeden, a

Magyar Reneszánsz Kutatók Munkaközössége által tartott kétnapos országos konferencián (1974. november 22-23.) A Szegedi előadás címe: Az aránus Biblia volt, a kéziratban csak a most közreadott szöveg alcíme olvasható. Kiadásunkban mindkét címet felhasználtuk (A Szerk.)

Oláh András: *Elhagyatva*

Bepillantás a beregi cserkészélet újraéledésébe (1991–1993)

A rendszerváltozás után a beregi unitárius szórvány égisze alatt tevékenykedő beregi népfőiskola mellett az 1991-92-es években a beregi Tiszaháton, Tiszaadonyban (1991) és Vásárosnaményban (1992) újjáéledt a cserkészmozgalom. Tiszaadonyban 1991-ben Balázsi László fűzesgyarmati unitárius lelkész és Felhős Szabolcs helyi tanár bábáskodásával, Vásárosnaményban Nyitrai Levente unitárius szórványlelkész közreműködésével, Gergelyiugornyan pedig 1993-ban Márfai József cserkészparancsnok segítségével bontott szárnyat a cserkészlet. A következőkben néhány dokumentumértékű képet közlök a beregi cserkészélet 1991–1993 közötti történetéből.

A Brassai Sámuel cserkészcsapat emléktáblája a tiszaadonyi iskola falán (1991)

A Brassai Sámuel cserkészcsapat seregszemléje a tiszaadonyi iskola udvarán 1992 tavaszán

A Brassai-emlékfal előtt Tiszaadonyban

Cserkészgyűlés a vásárosnaményi ÁFÉSZ-klub nagytermében Márfai József vezetésével

A vásárosnaményi cserkészcsapat avatása az általános iskola tornatermében 1992-ben Nyitrai Levente unitárius szórványlelkész szolgálatával.

A vásárosnaményi cserkészszavató ünnepségén jelen van a polgármester és a helyi nagy egyházak képviselői.

A beregi cserkészek a helyi közéletben I. Nyitrai Levente unitárius lelkész a vásárosnaményi Hősök terén a második világháborús emlékműnél megemlékezést tart a beregi cserkészekkel 1992 őszen.

A beregi cserkészek a helyi közéletben II. A vásárosnaményi 1956-os emléktábla főtéri avatása 1993.októberében.

A népfőiskolák szerepe az osztrák felnőttképzésben

A XX. kerületi népfőiskola

Ebben a fejezetben tárgyalom a Brigittenau-i Népfőiskola kialakulását, a vezetőségét, a strukturális rendszerét. Majd rátérek a képzési tevékenységének az elemzésére, végül a konkrét vizsgálatomat mutatom be.

A népfőiskola Bécs 20. kerületében található, ma egyike a legjelentősebb képző intézmények. A Brigittenau-i Népfőiskola objektív történeti áttekintéséhez a Népfőiskolai Archívumban végeztem adatgyűjtést¹, ami alapján a következő beszámolót állítottam össze.

A 1900-as századfordulóval Ausztriában munkásmozgalmi törekvések indultak. A Brigittenau-i Népfőiskola létesítése is a munkás kerület munkásainak erős kényszerítő nyomására történt. 1925 októberében. Kari Seitz² Bécs polgármestere megnyitotta a Brigittenau-i Népotthon, mint az Ottakring-i Népotthon egyik fiókintézetét. Az eseményről a Népotthon akkori vezetője, Dr. Becke³ így nyilatkozott: „A népfőiskolák egy újabb lépése azon az úton, ami a műveléssel hasznossá tett Bécs felé visz.” (*Ellenbogen, 1977. 7.25.0.*) Az ünnepélyes megnyitón a munkásság és a kerület lakossága mellett nem csak a polgármester, de az oktatási miniszter, az Bécsi egyetemi rektor, és végül a Technikai Főiskola rektora is jelen volt. Dr. Wilhelm Ellenbogen⁴ a szociáldemokrata párt nevében üdvözölte az új intézményt megalapítását, a Természettudományi Múzeum pedig képviselője által küldte gratulációját. (*Ellenbogen, 1977*)

A Népotthon, ami a Brigittenau-i intézet létrehozását segítette – a bécsi Ottakringi Népfőiskola volt, amely a fővárosban zajló népképzés első három legjelentősebb intézménye között volt. A Brigittenau képzőközpontot ennek a részeként hozták létre. A jó

¹ Lásd részletesen: Dr. Anton Raschka (1964): *Volkbildung in der Brigittenau*; Dr. Wolfgang Speiser (1964): *Volksheim Brigittenau- einst und jetzt*; Dr. W. Ellenbogen (1977): *Die neue Volkshochschule in der Brigittenau*; Dr. phil. Lorenz Mikoletzky (1977): *Die Brigittenau- Der Weg des XX. Wiener Gemeindebezirkes aus dem Gestern ins Heute*.

² Karl Seitz (1896-1950): Bécsben született az Osztrák-Magyar Monarchia idején. Korai árvasága ellenére kitűnő oktatásban részesült, a St. Pölten-i Tanárképző Főiskolát végezte el. 1888-ban kezdte meg tanári pályafutását Bécsben. Nyíltan vallotta szociáldemokrata nézeteit. 1896-ban megalapította a Szociáldemokrata Tanári Szakszervezetet. A továbbiakban a politika felé fordul, és a kor legkiválóbb oktatáspolitikai szakértőjeként tartják számon.

³ Friedrich Becke (1855-1931): Prágai könyvkereskedő fia, 1874-től Bécsben tanult. 1890-ben Prágában lesz egyetemi tanár, majd Bécsben. Tudományos sikerei miatt 1911-1929 között a Tudományos Akadémia főtítkárává választották. Korának kiemelkedő tudósaként ő is lelkesen támogatta a kultúra terjesztését széles körben. Különösen az Ottakring-i Népotthon megvalósításán munkálkodott. (*Filla, 1993*)

⁴ Dr. Wilhelm Ellenbogen (1863-1951): Osztrák szociáldemokrata politikus. A politikával akkor ismerkedett meg, amikor orvosként Bécsbe került. 1891-től a Munkavállalók Oktatási Egyesületének igazgatója lett. 1919-1934 között parlamenti képviselő, előadóként részt vesz szocialista kongresszusokon. (*Riesinger, 1971*)

kapcsolat a két intézmény részéről egészen a kezdetektől, napjainkig nyomon követhető. Mivel a Brigittenau-i intézmény nem egy különálló létesítményként alakult, hanem esti tagozatos képzőhely volt, a tevékenységi köre is ennek megfelelően alakult. Ám a képzési hely önállósága fejlődött, hiszen az oktatást saját szervezésben bonyolították, legtöbbször a Strom utca 78. szám alatti leányiskolában. (*Raschka, 1964*)

Az a Népotthon a munkások és az egyszerű emberek képzőhelye volt, ahol a résztvevők magas szintű iskolai képzés által pótolhatták hiányos ismereteiket. A 20-as években ezért már szinte „népi egyetemként” tartották számon. Ugyanis itt nem csak középiskolai tudást, de részben főiskolai anyagot is módjában állt a tanulóknak elsajátítani természettudományi, társadalom- és gazdaságtudományi valamint szociológiai és pszichológiai ismeretek segítségével. A tanítási program számtalan nyelvi kurzust, és egy egész sor tudományos tanfolyamot tartalmazott. Az irodalom területéről mindenek előtt Goethe-vei foglalkoztak, történelmi ismeretek gyanánt pedig a világtörténelem minden fontosabb fejezete szóba került. Ugyanakkor a földtörténet és a filozófia, mint tudomány is nagy népszerűségnek örvendett. (*Ellenbogen, 1977*)

A nagyobb tudás és cselekvőképesség által elért életminőség-javításért dolgozott többek között az itt oktató Kreises Edgard Zilsel⁵ filozófus. Ugyanakkor itt tartott beszédet prof. dr. Max Adler⁶ egyetemi tanár „A szocializmus történetéről. A kerület képviselője, Emmy Freundlich⁷ pedig egy kurzust vezetett „Közgazdaságtan és Világgazdaság” címmel. Az előadók névsora között találjuk Dr. Viktor Malejka-t⁸, akik az Oroszország- Állam és emberek” című kurzus megvalósításában játszottak nagy szerepet. (*Speiner, 1964*)

Dr Wolfgang Speiser írásából” az is kiderül, hogy az oktatás-szervezési munkálatoakat is képzett személyek látták el. Először Dr. Wilhelm Börner⁹, 1929 után

⁵ Kreises Edgard Zilsel (1891-1944): Tudománytörténész, Bécsben született egy zsidó ügyvéd fiaként. 1910-ben kezdte tanulmányozni a matematikát és a filozófiát. 1915-ben szerzett fizikából doktori címet. 1922-ben az Oktatási Minisztérium megbízásából felnőttképzési tevékenységet végez, mint tanár. Az Ottakringi Népotthonban a fizika részleg vezetője. (*Dvorak, 1981*)

⁶ Max Adler (1873- 1937): Osztrák marxizmus képviselője. Bécsben született, jogot tanult és gyakorolt. Szociológiát és társadalompolitikát tanított a Bécsi Egyetemen. 1920-1923 között országgyűlési képviselő. Kidolgozott egy szocialista filozófiai elméletet, az „új embert”, mely hatással volt a kulturális életre. Az Ottakringi Népotthonban számos filozófiai és gazdasági kérdést feszegető tanfolyamot vezetett. (*Weidenholzer, 1981*)

⁷ Emmy Freundlich (1878-1948): Gazdag mérnök és politikus lányaként született. Lázadó lányból vált a szociáldemokrata párt lelkes hívévé különösen a nők és a családi problémák témaköreire volt érzékeny. Az 1900-as évek elején Bécsbe költözött és egyre fontosabb politikai szerepeit töltötte be az akkori társadalomban. A háborús gazdálkodás idején őt nevezték ki az Élelmezési Hivatal vezetésére, ezzel korának egyik legjelentősebb női szerepét kapta meg a politikai életben. (*Strommer, 2008*)

⁸ Viktor Matejka (1901-1993): Alsó-Ausztriai Korneuburg-ban született, szerény körülmények között. Történelmet tanult a Bécsi Egyetemen, utána újságíróként dolgozott. 1934-től az Ottakringi Népotthon vezetője. Munkássága során a nyalt oktatást hirdette. 1936-ban a politika keresztüztébe kerül és borányai miatt leváltották.

Lásd bővebben: <http://www.adulteducation.at/de/historiografie/personen/87>

⁹ Dr. Wilhelm Börner (1882-1951): Egy vasúti főmérnök fiaként született. Bécsben töltötte gyermekkorát. Tanulmányait pedagógia és filozófia irányban kezdte meg. 1906-tól teljes munkaidejű

Ing. Max Chameides¹⁰ fizikus, aki például előadásokat szervezett a népotthon Technikai Programjának megvalósításához. A zenei képzésért pedig nem más felelt, mint az ismert zeneszerző és zenetörténész Paul Amadeus¹¹. (Speiner, 1964)

A képzés első éveiben a Brigittenau-i Népfőiskola nagy sikerekkel indult, 1177 férfi és 610 női hallgatóját regisztrálták. Ha megnézzük azt, hogy az ekkor Bécsben működő összes népfőiskolai hallgató száma ugyan ebben az évben 7.143 férfiből és 5.579 nőből állt, akkor az is kiderül, hogy a 20. kerületi népfőiskola adta a résztvevők 14%-át. Ezt a fajta részvételt mindenki egyaránt folytatandó célnak könyvelte el. (Raschka, 1964)

1934-ben ez a szépen felépített, jól működő kerületi Népotthon átalakult. Ettől kezdve ugyanis a szabad, demokratikus irányvonalat követő munka tragikus véget ért. Ausztria függetlenségének elvesztésével a szabad népművelés, mint definíció is megszűnt létezni. Azok, akik meg akarták védeni a demokráciát, véres harcok után tömött cellákba kerültek. A kerület egyetlen intellektuális alakja a „Jagerhof* kávéház tulajdonosa volt, a többieket mind a nemzet ellenségének titulálták. A náci időszakban, és a háború alatt egy bizonyos „20. kerületi Népképzési Intézmény** létezett, ahol a rasszhyigiéniával és a „nagy emberrel” – Adolf Hitlerrel foglalkoztak. (Raschka, 1964)

1945 után a Népfőiskolát újra megalapították, bátor brigittenau-i lakosok, politikusok, üzletemberek, professzorok és fiatal népművelők hathatós segítségével. Az akkori kerületi elöljáró és Frau Leopoldine Blum¹² a népfőiskola vezetője szó szerint pénzhínnnyal és más erőforrások szükségletének leküzdésével dolgoztak a 20. kerületi népfőiskola újra létesítéséért. A Brigittenau-i képzőintézmény másodszeri kinyitására komoly szerepet játszott abban, hogy a háború után a polgárok úgy érezzék, van értelme küzdeni egy szebb életért, van kiút a sötétségből. A Népfőiskola ajtaja mindenki előtt nyitva állt. 1946 a Brigittenau-i Népfőiskola újra alapításának dátuma, amikor is az intézményt nemcsak újra életre hívták, hanem strukturálisan új formába is öntötték.

Önálló kerületi népfőiskola lett, független az egykori Ottakring-i anyaintézetétől. (Mikoletzky 1977)

A képzés szabadsága igen nehezen érte el a háború előtti állapotát, így 1955-ig kellett várni az optimális helyzet kialakulására. Másrészről viszont ez az évszám köthető egy korszakváltáshoz is: ekkor fejezte be Frau Leopoldine Blum a népfőiskola vezetőjeként betöltött hosszú pályafutását. Átsegítette a 20. kerületi képzőintézményt egy nehéz időszakon, és megerősödve adta át a következő vezetőnek Herr Kut Schmid-nek¹³. A pro-

---

titkára a bécsi Országos Oktatási Szövetségnek. Fő képviselője a szabad-vallásos erkölcsi nevelésnek. A filozófiai és irodalmi műveknek szentelve képzelte el a közoktatást. Támogatta a nyilvános könyvtárakat és tiltakozott a gicces irodalom terjedése ellen. (Börner, 1971)

¹⁰ Max Chameides (1901-1963): A két világháború közötti időszak legaktívabb személye. Miután a Műszaki Egyetem gépészeti és villamosmérnöki szakát elvégezte a Brigittenau-i Népfőiskola titkára. Viktor Matejkával együtt támogatta a „Vasárnapi tárgyalások” című élénk munkásmozgalmi programot és a „Vasárnapi Matiné” elnevezésű filmklubot. Szaklmájából adódóan fontosnak tartotta a technikai közösség-nevelést. (Matejka, 1977)

¹¹ Paul Amadeus (1893-1900): Bécsben született zeneszerző, zongoraművész, karmester. Nagy szerepe volt az amarikai egyetem zenei részlegének fejlesztésében. A második világháborúban az USA-ba emigrált. (Ganglbauer, 2004)

¹² Leopoldine Blum: A Brigittenau Népfőiskola vezetője a második világháború után.

¹³ Kut Schmid: A Brigittenau-i Népfőiskola második vezetője a II. világháború után

fesszor 1989-ig volt az intézmény igazgatója. Őt követte Dr. Arne Haselbach¹⁴ (1990-2006), jelenleg pedig Mag. Walter Schuster a népfőiskola vezetője. (*Mikoletzky, 1977*)

A Brigittenau-i népfőiskola ugyanakkor nem csak igazgatóval, hanem egyesületi formája lévén elnökkel is rendelkezik. Az első elnök Kari Michal volt (1945-1961), akinek az elnöksége alatt, megkezdődött a kerülettel kapcsolatos adatgyűjtés. Kari Michal támogatta minden történelmi, fejlődéstörténeti, társadalmi esemény vagy tárgy gyűjtését és rendszerezését. Azt szerette volna, ha a népfőiskola egy külön termében ezek a tárgyak, emlékek kiállításra kerülnek. Gyűjteményéhez számtalan adomány és hagyaték került. Őt követte az ünnepélyesen megválasztott Edmund Holzfeind¹⁵. „Az ő személyét nagy tetterre készség és türelem jellemezte, ami hathatósan segítette a népfőiskola gondjainak megoldásában”. (*Raschka, 1964.29.0.*) Elnöksége alatt a legnagyobb siker az volt, hogy a népfőiskola beköltözhetett a mai épületébe a Raffaelgasse 13 szám alá. 1974-ben Edmund Holzfeind-ot Therese Weinand¹⁶ váltotta az elnöki székben, és kitűnő munkája egészen 1996-ig patronálta az intézményt. Utána Dr. Hans Nidermüller¹⁷ (1996-2004) következett, és a jelenlegi elnöke a Brigittenau-i Népfőiskola Egyesületének 2006-tól Kari Laci na.¹⁸

A Brigittenau-i népfőisólában jelenleg 22-en dolgoznak, ha az IKH program munkatársait is hozzá vesszük a létszámhoz, akkor 25-en. Az igazgató után következő legfontosabb pozíció, a képzés menedzseré. Walpurga Jurkoviccs fele az nyelv és mozgás témájú kurzusokért. Mag. Katharina Brandel az IKH-ért, Dr. Sabine Prokop a személyiségi, pedagógiai képzésekért, valamint a művészeti és kulturális kurzusokért.

Az ügyfélszolgálaton nyolc ember dolgozik váltott műszakban: Anna Bayer, Barbara Stelzl, Mag. Edvina Srndic, Kadriye Ucan, Roswitha Schütz, Andrea Lebensorger, Sultan Seker, Andrea Kammerer.

Az előadásokat egy személyben Walter Kalvoda szervezi, vezeti. Technikusként öt ember dolgozik a Brigittenau-i Népfőiskolánál. Név szerint: Vitormir Miskic, Helmut Horváth, Erwin Houska, Johann Kratochvil. Josef Raschbacher. A takarító személyzet négy tagból áll: Renate Pavlicky, Maria Matschnig, Tomislava Jancic, Kurtic Sabovic Zekira. A már említett IKH program irányítása három kézben összpontosul: Mag. Elisabeth Ettl-ében, Mag. Elisabeth Yagci-Grobner-ében és végül Mag. Gábielé Hofbauer-ében.

A következő fejezetekben a kutatásomat mutatom be. Tárgyalom a Brigittenau-i Népfőiskolában megvalósuló oktatás-szervezést és az ezzel kapcsolatos speciális tevékenységeket. Bemutatom az oktatás-szervezés eszközeit, dokumentumait, folyamatait.

¹⁴ Arne Haselbach: A Brigittenau-i Népfőiskola harmadik vezetője a II. világháború után.

¹⁵ Edmund Holzfeind: 1961-1974 között a Brigittenau-i Népfőiskola Egyesületének az elnöke

¹⁶ Therese Weinand: 1974-1996 között a Brigittenau-i Népfőiskola Egyesületének az elnöke

¹⁷ Hans Nidermüller: 1996-2004 között a Brigittenau-i Népfőiskola Egyesületének az elnöke

¹⁸ Az igazgatók, és egyesületi elnökök listája a Népfőiskolai Archivum adattárából került összeállításra.

Ősz, te máshogyan ősz...

Volt egy pillanat, amikor megfogalmazódott bennem, hogy ott, Dániában, Fyn szigete felett, mások a felhők. Bután hangzik, elhiszem, közben pontosan tudom, hogy mennyire valós egy érzet volt, hogy mások a felhők. Ott, az iskola körül, talán lenn a parton jutott eszembe az emlék: a bűvárzsebkönyv és a felhők. Akkor, kisgyerekként még gondolkodtam is rajta, hogyan lehetnek mások a felhők... Majd 30 évvel később, 1000 km-rel arrébb tényleg mások voltak a felhők, ja, és most is mások.

Nemcsak a felhők voltak mások. Az ősz is. A viharok és villámok nélküli szeles, esős ősz. A záporok és zivatarok húsz percenként jöttek. Aztán ennyi idő után mentek. Voltak rövidebbek, hosszabbak is, az idő hűlt, egyre hidegebb lett, és közben az én állapotom is egyre romlott. Még Magyarországon jelentkeztek a tünetek, de már nem volt idő kórházba menni. Később, Dániában az orvosok beszéltek operációról, különféle betegségekről, amelytől én kellően megrémültem. (Már így is liszt-érzékeny vagyok, s egy újabb emésztőszervi betegségtől, amely súlyosan korlátozta volna az életemet – egyszerűen megrémültem.) S az sem segített, hogy volt eu-s egészségügyi kártyám. Mindenki rendes volt és segítőkész, de a vizsgálatra, majd 3 hónapot vártam. Kimerítő volt nem tudni, mit ehetek, hogy milyen diétát tartsak egy idegen országban, ahol nem én készítettem a saját ételmezt, hanem az iskola. S miután nem volt diagnózis, nem volt mihez illeszteni a diétát. Sakk. Kemény sakk volt. (Közben elmagyarázták, hogy valószínűleg csak azokra a vizsgálatokra utalnak be, amelyekre a biztostási intézet igent mond – a közérzetemen ez nem segített.)

S miközben életem egyik legklasszabb élménye, önfelelt második gyermekkorom lehetett volna az iskola – mert a tanulók, résztvevők így élük meg a népfőiskolát –, számomra úgy vált egyre nehezebbé a helyzet. Közben ugyanis édesanyám állapota is romlott. Egy idegen országban – megannyi idegen ember között – abszolút nem tudtam kivel beszélni erről az egészről. Egy nap azonban odajött hozzám az egyik tanár, Mette, és megkérdezte, hogy beszéljünk-e. Egy megkönnyebbült sóhajjal mondtam igent. Furcsa így visszagondolni, hogy miért nem én kértem segítséget. Talán mert szégyelltem a helyzetet – azt, hogy ennyire problémás eset voltam. Azt sem tudtam, hogyan működik a rendszer. Az is igaz, hogy próbáltam a problémáimat nem másra tolni. Főleg nem a gyerekekre. Mit mondhattak volna?

S közben Svédországba készültünk. A befogadó iskolánk egy másik egyházi fenntartású népfőiskola volt. S ezen túlmenően is más volt. Svédországban más a népfőiskolák megítélése. Dániában a későbbi tanulmányok és jelentkezések esetében ez többlet pontszámot és előnyt jelent. Svédországban, amennyire mi értettük, kicsit szégyen népfőiskolásnak lenni. Úgy értelmezik, hogy azok a diákok járnak oda, akik kiesnek az állami oktatásból. Amelyikbe mi kerültünk, egy hallgatag csendes iskola volt. Keresztény intézményi fenntartó, így talán nem meglepő, hogy alkoholt nem lehetett fogyasztani az iskola területén. De nem voltak közös programok és rendezvények sem. A diákok nagy része bejáró volt. Nem alakult ki igazi iskolai közösség...

Visszatérve egy picit a dán-svéd népfőiskolai összehasonlításra: nehéz volt megér-

teni. Most se megy. Mert Dániában is vannak problémákkal küzdő diákok, és mégis pozitív a népfőiskola megítélése és az ott eltöltött tanulmányi időszak. Közben zseniális élmény és kaland.

Szóval készültünk a svédországi előadásunkra, énekeltünk az összes nyelven, ami az osztályunkban jelen volt – emlékeztetőül jelzem: 9 nemzetiségből érkeztek tanulók az osztályunkba. 9 nyelven énekeltünk – hozzáteszem, a magyar volt a legnehezebb –, táncoltunk is argentin, albán és magyar néptáncot. (Magam is meglepődtem, hogy mennyire nagy öröm volt összerakni a magyar néptánc-koreográfiát!)

Közben Mette-vel négyszemközti beszélgetéseken dolgoztunk a múltamon, a lelki-világomon, annak sérüléseim, fájdalmaim. Senki mellett nem éreztem azt, hogy komolyan venné, vagy komolyan tudná venni a fájdalmaimat, szorongásomat. Ő, mind spirituálisan, mind lelkileg ott volt mellettem, törődött velem. Már akkor is tudtam, amit azóta, a második ösztöndíjam után, még tisztábban láttam, hogy milyen különleges tanár is ő. Tudásban, érzelmileg, emberileg, spirituálisan, mennyire sokrétűen fejlett. Mennyire bátor lelkileg; ahogyan másokkal törődik, hogy másokkal foglalkozik. Ugyanaz a törődés, figyelem és a többi... Meglep, ha azt írom, hogy az egyik tanulója egy hip-hop dalt is írt róla, amire az egyik iskolai bulin táncoltunk? Zseniális!

Ott, a beszélgetéseinken tudtam nyugodtan sírni mellette. Nem tudom, hogy kifejezzem pontosan, hogy ebben a speciális iskolatípusban (az iskola biztonságának, a törődésének, az emberségének, a szeretetének a légkörében, az emberi közelségben) mennyire más tanulási minőségre van lehetőség – ami a hagyományos iskolai rendszerben nem jelenik meg, és talán nem is jelenhet meg. Ez egy fontos kérdés, és már jó ideje boncolgatják, és ezt meghagyom az oktatási szakembereknek. De a népfőiskola, az népfőiskola – hozzá teszem ez a nordfyn-i népfőiskola, mert ennek az oktatási rendszernek a keretein belül is sok fajta van. A nordfyn-i érdekessége, hogy kifejezetten személyiségfejlesztő osztálya is van, ami lenyűgöző! Szerencsés, aki náluk tanulhat! Az voltam.

Magam is meglepődtem, hogy mennyire nagy arányban foglalkoznak a diákokkal egyénileg. Van, akivel az iskola keretein belül, van, akivel azon kívül. Munkát keresnek a tanulóknak, szállást – kinek, mire van szüksége. Igyekeznek elrendezni a jövőjüket. (A második szemeszterben az egyik tanár úgy fogalmazott: „néha csak úgy örökbe fogadná a diákokat!” Szereti a munkáját. Szereti a diákokat! Szerettem nézni, ahogy a diákjaira néz, ahogy mosolyog. Csoda nő!)

Aztán októberben, a vizsgálat után kiderült, hogy a problémámat „csak” egy vírus okozza. A kezelést követően pár nap alatt rendbe jöttem. Úgyhogy a hátralévő néhány hétben már egészséges voltam. Mennyire megváltozott minden! De ezt már a következő részre tartogatom.

Hírek

„Szeretek játszani. A kísérletezés játék. Összeépíteni festéket papírral, színeket formákkal, a tárgyakat képekkel és persze mindezt leradírozni egy üres (mindenki tudja, hogy tele van: ablakkal, ajtóval, katonával és esernyővel mondjuk) térben. Szeretem a reneszánszot a puttóival, a szecessziót a nőivel, a dadaizmust mindenével együtt. A mindent, a játékot szeretem. A mazsolát nem szeretem.” (Mocsár Zsófia Alexandra)

2019 tavaszán a debreceni Kálmáncsehi Galéria adott otthont a fiatalon elhunyt kiváló alkotó, *Mocsár Zsófia Alexandra* hagyatékából összeállított kiállításnak. Megnyitóbeszédet mondott: Török Csaba Pál. Közreműködtek: az Ady Endre Gimnázium tanulói Várhalmi Ilona vezetésével, valamint Dr. Lajtos Nóra, Molnár József, Francesca Provvissionato, Vince János, Bögös Attila és Lakk Sándor.

* * *

Tari István Berzsényi-díjat kapott

Keszthelyen, a Helikon Ünnepek helyszínén, a Festetics-kastélyban vehette át a Berzsényi Dániel Irodalmi Társaság által alapított Berzsényi-díjat Tari István, újvidéki költő.

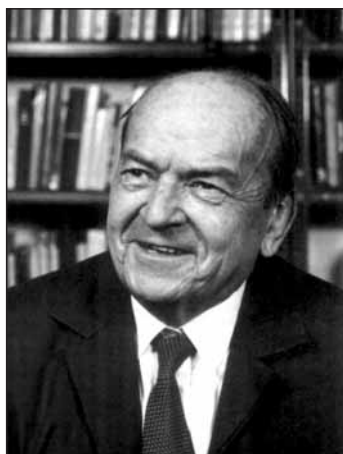
Szépirodalmi Figyelő-díjjal tüntették ki **Csordás László** kárpátaljai irodalmárt, irodalomtörténészt, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnökét, aki kritikai írásaival érdemelte ki a kitüntetést. A díjat első alkalommal ítelték oda kárpátaljai alkotónak.

* * *

Margócsy Józsefre emlékeztek Nyíregyházán

Dr. Margócsy József Nyíregyháza múltjának megkerülhetetlen egyénisége. A tanár úr – a Bessenyei György Tanárképző Főiskola egykori főigazgatója, irodalomtörténész – idén április 8-án ünnepelte volna a századik születésnapját.

Tanított az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnáziumban a Vasvári Pál Gimnáziumban, a Bessenyi György Tanárképző Főiskolán (most Nyíregyházi Egyetem), ahol alapítója és vezetője volt az irodalom tanszéknek. Részt vett az országos oktatáspolitikai kialakításában, kutatta a Móricz Zsigmond, Jókai Mór, valamint a Czóbel-család munkásságát, és a megyeszékhely egyik legavatottabb ismerője volt. Miután az egyetem épületének főbejáratánál leleplezték Margócsy József

emléktábláját, tanítványok és kollégák meséltek Jócó bácsiról. „Mindent meg kell tennünk azért, hogy a városunk életének meghatározó alakjait úgy őrizzük meg az utókornak, hogy nevünk arcunk legyen – éppen ezért született meg az ötlet, hogy Jócó bácsiról közterületet nevezzünk el” – mondta Dr. Ulrich Attila történész, Nyíregyháza alpolgármestere.

Felhős Szabolcs

* * *

A magyarországi Előretolt Helyőrség Íróakadémia által szervezett irodalmi karaván *Mesés Kárpátalja* címmel tartott felolvasókördút Kárpátalja több intézményében, ahol az íróakadémia pályakezdő hallgatói – **Izer Janka, Kertész Dávid, Marcsák Gergely, Regős Mátyás, Shrek Tímea** szerzők, illetve **Nagygéci Kovács József, Smid Róbert** kritikusok – kaptak lehetőséget munkásságuk bemutatására.

* * *

A magyar költészet napja alkalmából az Erdélyi Irodalmi Karaván keretében Kárpátaljára látogattak az Erdélyi Magyar Írók Ligájának tagjai: **Karácsonyi Zsolt** József Attila-díjas költő, a kolozsvári *Helikon* irodalmi folyóirat főszerkesztője és **Csuszner Ferenc** író. A *Határon Túli Magyar Irodalmi Napok Kárpátalján* rendezvénysorozat szervezője a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) volt. A Kolozsvárról érkezett irodalmárokhoz csatlakozott **Füzesi Magda**, József Attila-díjas költő is.

Idén a 19. **Költészet Tavasz Fesztivált** rendezték meg Zilahon. A rendezvényre több magyarországi és erdélyi költő, illetve erdélyi román alkotó is meghívást kapott. Író-olvasó találkozók, rendhagyó irodalomórák színesítették a 3 napos programot, melyet a kétnyelven kiadott antológia bemutatása zárt.

A meghívott alkotók és a szerzők egy csoportja (Balázs F. Attila, Jász Attila, Szőke Anna, Oláh András, Demény Péter, Antal Krisztián Tamás, Halmosi Sándor)

* * *

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportjának meghívására Beregszászra látogattak az 1950-ben alapított *Alföld* folyóirat munkatársai. A lapbemutatón **Szirák Péter**, **Lapis József** és **Herczeg Ákos** szerkesztőkkel **Csordás László**, a főiskola oktatója beszélgetett. A találkozón két tematikus kiadvánnyal is foglalkoztak, a 2018 januárjában megjelent *Allat* és a 2019 januárjában kiadott *Halál* lapszámmal, de szó esett az irodalmi kultuszról is, azon belül az Ady Endrét, József Attilát vagy az Esterházy Pétert napjainkig körülvevő rajongásról.

* * *

A Szlovákiai Magyar Írók Társaságának meghívására a Kárpátaljai Irodalmi Karaván képviselőjében **Csornyij Dávid**, **Dupka György** és **Lőrincz P. Gabriella** Dunaszerdahely, Nagymegyer és Somorja településeken író-olvasó találkozókra vett részt. A megérkezés estéjén **Hodossy Gyula** SZMIT-elnök adott munkavacsorát, amelyen a kárpátaljai alkotók társaságában **Fellinger Károly** költő, **Jakubecz Márta**, **Szárász Pál** író és **Zirig Árpád** költő, író vett részt, akik legújabb könyvüket dedikálva nyújtották át kárpátaljai kollégáiknak.

* * *

Népfőiskolai előadások Lakitelken

A Balázs Ferenc szobra előtt készült felvételen
Szigeti Gábor, *Mirk György*,
Mogens Godballe (igazgató
 Nordfyns Folkehøjskole – Dánia)
 és *Paládi Zsolt* látható

*

Rendhagyó Költészet Napja

Rendhagyó Költészet Napi ünnepséget szerveztek Nyírmadán, a Városi Művelődési Ház és Könyvtárban április 10-én, „A Versek és Képek” címmel megnyílt kiállításon Mihálka György festőművész több mint 50 grafikája volt látható.

Érdekes, hogy ezek az alkotások Budaházi István költő közelmúltban megjelent: Az utolsó évszak hangjai című verseskötete verseinek ihletett képzőművészeti tükröződése. A képek alatt az illusztrált verseket is olvashatták az érdeklődők. A kiállítást Tóth Judit intézményvezető nyitotta meg, majd az ünnepség keretében Vannai László zeneköltő - énekmondó az általa megzenésített József Attila és Budaházi István versekkel ismertette meg a nyírmadai művészetbarátokat.

A költészetnap ünnepségen az UART elnöke, Felhős Szabolcs is részt vett.

